

62083

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

HALİDE EDİP ADIVAR, AKA GÜNDÜZ VE REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN
ROMANLARINDA KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mesut TEKŞAN

Hazırlayan
Gülner CAN

Y.Ö. ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DOĞRULAMA MERKEZİ

62083

Çanakkale-1997

ÖZET

Edebiyat, toplumla iç içe bir sanat dalıdır. Bu nedendir ki edebi eserler, birey ve toplum olarak bizi her yönden kapsar; yaşamımıza bir ayna gibi yansıtırlar. Diğer taraftan da ideal olanı gösterir; geleceğimiz için rehber olurlar.

Toplumun bir yarısı ve ailenin temel taşı olan kadın da başlangıçtan bu yana, edebi eserlerde yerini alır. Ancak, sosyal yaşamdaki etkisine paralel olarak, edebi eserlerdeki rolü değişir.

İslâmiyet öncesi devirde son derece etkin, erkekle yan yana bir yaşam süren Türk kadını, Kıl Tigin yazıtlarına ve Dede Korkut hikayelerine, aynı şekilde yansır. İslâmiyet'le birlikte, Arap ve İran kültüründen de etkilenen Türk toplumu, kadını pasif bir yaşama iter. Divan Şiiri'nde, bu içe dönmüş yaşamın izleri görülür. Tanzimat'ın başlangıcıyla, kadının toplum içindeki yeri tekrar tartışılmaya başlanır. Milli Mücadele döneminde ise yine aktif bir rol üstlenir ve eserlerde ideal tipler ön plana çıkar.

Halide Edip Adıvar'ın romanlarından Handan, Vurun Kahpeye ve Sinekli Bakkal'ın baş kahramanları da ideal tiplerdir. Handan'ın asli tipi, iyi eğitim almış; dikkat çekici bir kadındır. Ancak üstün özelliklerine rağmen evleneceği insanı iyi seçememesi, onun felaketi olur. Vurun Kahpeye'nin baş kahramanı Aliye de iyi eğitim görmüş, idealist bir genç kızdır. Öğretmen olan Aliye, mesleğini severek yerine getirir. Fakat, kendi geçimini kendi kazanan, güzel, yalnız genç kızların varlığını kabul edecek düzeyde olmayan toplum, onu ezer. Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı ise özel derslerle kendini yetiştirir. Toplum içerisinde olumlu özellikleri ile dikkat çeker. Her üç tip de fiziğinden önce, karakteri ile çevresini etkiler. Handan, toplumsal olaylara aktif olarak katılmaz; ancak, onları düşünür ve tartışır. Milli Mücadele döneminde yaşayan bir kadın olarak Aliye, vatan için elinden geleni yapar. Rabia ise tamamen çevresi ile meşguldür. Böylece Halide Edip Adıvar, kadın kahramanlarını yavaş yavaş kendi dünyasından çıkarır ve toplumla iç içe bırakır. Burada kadınların hem çalışıyor, hem de manevi değerlerine son derece bağlı olmaları dikkat çekicidir.

Aka Gündüz Dikmen Yıldızı'nda, her yönden mükemmel olan Türk

kadını gözler önüne getirir. Yıldız çok güzel, eğitilmiş, vatansever, herkes tarafından hayranlıkla izlenen bir genç kızdır. İki Sıngı Arasında'nın Emine'si ve Üvey Ana'nın Lâle'si ise, tüm olumlu özelliklerine rağmen, toplumdaki kötü niyetli kişiler nedeniyle haksızlığa uğrayan kadın tipleridir. Ancak sonunda gerçek ortaya çıkar ve örnek kişilikleri ile daha da yücelirler.

Reşat Nuri Güntekin'in tipleri, birbirinden oldukça farklıdır. Çalığışu'nun Feride'si, son derece espirili ve sıcak kanlıdır. Aynı zamanda çalışan, güzel ve yalnız bir genç kız olan Feride, fazlasıyla gururludur. Toplum problemleri ile ilgili değildir, ancak işini severek yapar. Dudaktan Kalbe'de Lâmia, içe kapamık fakat, manevi yönden güçlü bir genç kızdır. Eski Hastalık'ın Züleyha'sı ise, olumsuz özelliklerini değiştirebilmiş; kararlı, kendine güvenen bir tiptir.

Yardımcı kadın kahramanlar, asli tipleri daha belirgin hale getiren veya onların davranışlarını değiştiren, toplumun her kesiminden alınmış, değişik özelliklere sahip kişilerdir.

Sonuç olarak yazarlarımız, "toplum için sanat" ilkesinden hareket ederek eğitilmiş, çalışkan, üstün ahlâklı, milli değerlere bağlı, vatansever, erkekle omuz omuza yürüyen; aynı zamanda iyi bir anne ve eş olan ideal kadın tipini, toplumumuza örnek olarak sunmuşlardır.

SUMMARY

Literature is an art with in the society. Therefore, literary works cover us as a individual and social. They reflect our lifes like a mirror. At the same time, they show ideal one, guide for our future.

Woman, is half of society and the base of family, takes place in literary works, too, from the begining. But her role changes in a form of parallel her effect to social life.

Before the religion of Islam, Turkish woman was side by side man and used to live an extreme effective life and this situation was reflected in the same way in Kültigin inscriptions and Dede Korkut stories. Together Islam, Turkish society, was influenced of Arab and Iran culture, pushed the woman to passive life. The proof of this introvert life was seen in Divan Şiir(Classical Turkihs Poetry). With begining of Tanzimat(Reform) the place of woman in the society was begun to be discussed again. However in the term of Milli Mücadele(National struggle) she under took an active role and ideal typies became very important in works.

Halide Edip Adıvar's novels, Handan(Handan), Vurun Kahpeye(Shoot to Whore) and Sinekli Bakkal(Flyfull Grocery)'s heroes are ideal typies, too. Handan(Handan)'s hero is a well educated, arresting woman. But, al though her superior characteristic, she couldn't choice o good husband and this became her disaster. Vurun Kahpeye(Soot to Whore)'s hero, Aliye, is a well educated, idealist young girl, too. Aliye is a teacher and she carries out her jo with loving. But, society which can't accept personality of beatiful, alone, young girls, earn her own daily bread by herself, reduces her. As for Sinekli Bakkal(Flyull Grocery)'s Rabia brings up herself by personal teacher. Se attracts with positive characteristics in the society. Three typies affect their environment with character before physical appearance. Handan doesn't join social events actively however she thinks and discusses them. Aliye, as a woman, lives in term of Milli Mücadele(National struggle), does what she can for her country. As for Rabia is completely busy with her environment. Thus, Halide Edip takes out her heroine from own inner world slowly, and she leaves them

within the society. At here, women's being both working and connected to moral values extremely, is arresting.

Aka Gündüz considers a perfect Turkish woman in Dikmen Yıldızı(Yıldız of Dikmen). Yıldız is a very beautiful, educated, patriot, young girl which is watched by everybody admirably. As for İki Süngü Arasında(Between two Bayonet)'s Emine and Üvey Ana(Step-Mother)'s Lale are heroine types who are seen unjust by having evil intention persons in society. Although they have whole positive characteristics. But, in the end, real appears and they rise with simple personality.

Reşat Nuri Güntekin's heroes are rather different from each other. Çalığışu(Goldcrest)'s Feride is an extreme witty and warm-hearted. At the same time, Feride who is a hard working, beautiful and alone, young girl, is more than proud. She isn't interested in social problems, but she does her job with loving. Lamia in Dudaktan Kalbe(From lip to Heart) is an autistic girl but she is a powerful young girl from moral point of view. Eski Hastalık(Old Disease)'s Züleyha who can have changed her negative peculiarities, is a decided and has self-reliance type.

Assistant characters who have different characteristics and are taken from every part of society, restrict hero or change their behaviour.

As a result of our authors have served an educated, hard-working, superior moral, connected national values, patriot, walking shoulder to shoulder man, also, a good mother, wife as an ideal woman type to our society as a model with acting from principle of "the art is for society".

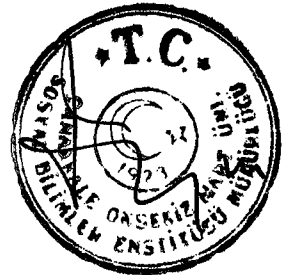
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Gölnur Can'a ait Halide Edip Adıvar, Aka Gündüz ve Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Kadın adlı çalışma, jürimiz tarafından Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....*Yrd. Doç. Dr. Yusuf AUCI*

Üye.....*Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tekran*

Üye.....*Yrd. Doç. Dr. Nuran ALTUNER*

Prof. Dr. Kemal YÜCE
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
TARİHTE TÜRK KADINI.....	1
I. BÖLÜM.....	6
HALİDE EDİP ADIVAR, AKA GÜNDÜZ, REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDAKADIN.....	6
1. HALİDE EDİPADIVAR.....	6
1.1. HALİDE EDİP ADIVARIN ROMANLARINDA KADIN.....	10
1.1.1. HANDAN.....	11
1.1.1.1. Vak'a.....	11
1.1.1.2. Şahıslar.....	12
1.1.1.2.1. Baş Kadın Kahraman Handan.....	13
1.1.1.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	24
1.1.2. VURUN KAHPYE.....	29
1.1.2.1. Vak'a.....	29
1.1.2.2. Şahıslar.....	30
1.1.2.2.1. Baş Kadın Kahraman Aliye.....	30
1.1.2.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	37
1.1.3. SİNEKLİ BAKKAL.....	40
1.1.3.1. Vak'a.....	41
1.1.3.2. Şahıslar.....	42
1.1.3.2.1. Baş Kadın Kahraman Râbia.....	43
1.1.3.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	61
2. AKA GÜNDÜZ.....	70
2.1. AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMANLARINDA KADIN.....	72
2.1.1. DİKMEN YILDIZI.....	73
2.1.1.1. Vak'a.....	73

2.1.1.2. Şahıslar.....	74
2.1.1.2.1. Baş Kadın Kahraman Yıldız.....	74
2.1.1.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	84
2.1.2. İKİ SÜNGÜ ARASINDA.....	86
2.1.2.1. Vak'a.....	86
2.1.2.2. Şahıslar.....	87
2.1.2.2.1. Baş Kadın Kahraman Emine.....	88
2.1.2.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	96
2.1.3. ÜVEY ANA.....	99
2.1.3.1. Vak'a.....	99
2.1.3.2. Şahıslar.....	101
2.1.3.2.1. Baş Kadın Kahraman Lâle.....	101
2.1.3.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	115
3. REŞAT NURİ GÜNTEKİN.....	119
3.1. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA KADIN.....	122
3.1.1. ÇALIKUŞU.....	123
3.1.1.1. Vak'a.....	124
3.1.1.2. Şahıslar.....	126
3.1.1.2.1. Baş Kadın Kahraman Feride.....	126
3.1.1.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	166
3.1.2. DUDAKTAN KALBE.....	174
3.1.2.1. Vak'a.....	174
3.1.2.2. Şahıslar.....	176
3.1.2.2.1. Baş Kadın Kahraman Lâmia.....	176
3.1.2.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	188
3.1.3. ESKİ HASTALIK.....	193
3.1.3.1. Vak'a.....	193
3.1.3.2. Şahıslar.....	195
3.1.3.2.1. Baş Kadın Kahraman Züleyha.....	195
3.1.3.2.2. Yardımcı Kadın Kahramanlar.....	207

II. BÖLÜM.....	209
ELE ALINAN ROMANLARDAKİ ŞAHISLARIN MUKAYESESİ.....	209
1. BAŞ KAHRAMANLAR.....	209
1.1. Fizikî Açıdan Mukayese.....	209
1.2. Psikolojik Açıdan Mukayese.....	210
1.3. Sosyal Açıdan Mukayese.....	212
2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR.....	216
2.1. Fizikî Açıdan Mukayese.....	216
2.2. Psikolojik Açıdan Mukayese.....	219
2.3. Sosyal Açıdan Mukayese.....	221
SONUÇ.....	223
KAYNAKÇA.....	230
DİZİN.....	232

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

s. : Sayfa

C. : Cilt

kit. : Kitabevi

neş. : Neşriyatı

yay. : Yayınları

Bak. : Bakanlığı

İst. : İstanbul

Ank. : Ankara

ÖN SÖZ

Sanatkâr her zaman, varolduğu ve içinde yaşadığı toplumun bir adım önünde bulunmalı, kişiliği ve eseriyle yol gösterici olmalıdır.

Edebiyatçılarımız da bir sanat dalının temsilcisi olarak, kaleme aldıkları eserlerle bizi bize göstererek bu görevlerini yerine getirirler. Bir toplum içerisinde meydana gelen ya da gelebilecek olan olayları, bu olayların doğru; yanlış veya eksik yönlerini; ne türlü dersler çıkartabileceğimizi ve iyiye, güzele nasıl ulaşabileceğimizi, bu eserler sayesinde daha objektif şekilde götürürüz .

Şüphesiz toplumu oluşturan, devamını sağlayan kadın ve erkektir. Ancak, kadının “annelik” vasfı, onu daha özel bir konuma getirir. Bu sebeple, kadının toplumumuz içerisindeki yerini ve nasıl olması gerektiğini, seçtiğimiz üç yazarımızın romanlarında incelemeyi uygun gördük. Bu yazarlarımız, hemen hemen aynı dönemlerde yaşamış Halide Edip Adıvar, Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin’dir. Sanatkârlarımızın kadına bakış açısı, göstermek istedikleri toplumsal yaşam ve verdikleri mesajı, öncelikle kendi içerisinde değerlendirdik; ardından da karşılaştırmasını yaptık.

Araştırmamızda, ele aldığımız eserleri derinlemesine inceleyebilmek; kadın probleminin, cemiyetten romana ve romandan cemiyete nasıl yansıdığı; ortaya konan tekliflerin neler olduğu ve ne şekilde sunulduğunu anlayabilmek amacıyla, her yazarımızdan üçer roman belirlenmiştir. Bunlar Halide Edip Adıvar’dan Handan, Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal; Aka Gündüz’den Dikmen Yıldızı, İki Süngü Arasında, Üvey Ana; Reşat Nuri Güntekin’den ise Çalığışu, Dudaktan Kalbe ve Eski Hastalık adlı eserlerdir. Bu seçimde, eserin asıl tipinin kadın olması özellikle dikkate alınmıştır.

Türk kadınının gelişim çizgisini daha iyi kavrayabilmek amacıyla, “Tarihte Türk Kadını” başlığı altında, çalışmamıza bir giriş yapılmış; bu girişte, tarihi seyri içinde kadının yeri ve problemlerinin neler olduğu, eserlere nasıl yansıdığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ilk olarak, ele aldığımız eserlerin

yazarları tanıtılmıştır. Bu tanıtımda, sanatkârların kısaca hayatlarına değinildikten sonra, sanat anlayışları, fikirleri ve eserlerini ortaya koyuş yöntemleri, kendi ifadelerinden aktarılmış; ardından, eserleri sıralanmıştır. Bu kısa tanıtımın devamında, seçilen dokuz ayrı eser, kendi içinde incelenmiştir. Bu incelemede elbette ki, aslı ve talfi kadın şahıslar dikkate alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, ele aldığımız eserlerdeki kadın tipleri, mukayese edilmiştir. Bu mukayesede, ana kahramanlar ve yardımcı kadın kahramanlar kendi arasında, fiziki, psikolojik ve sosyal açıdan karşılaştırılmışlardır.

İnceleme sonunda çıkan netice, "Sonuç" başlığı altında verilmiştir. Bu sonuca göre, Milli Mücadele dönemine kadar, sosyal ve siyasi problemlere uzaktan bakan kadının, bu dönemle birlikte, aktif duruma geçtiği ve aktivitesini de günümüze kadar, artarak sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu değişim içerisinde sanatkâr, toplumu bütünteç altına alarak, yanlışları, eksikleri gören ve olması gerekeni düşünüp, bize gösteren kişidir. Bu nedenledir ki, sanatkârlarımız, bütynk bir sorumluluğun vebali altındadırlar.

İncelememizin sonunda, "Dizin" ve "Kaynakça" bölümleri vardır. Yapılan bu dizinde özel şahıs, yer, eser ve kavram isimlerine; kaynakçada ise, faydalanılan eser adlarına yer verilmiştir.

Son olarak, çalışmalarında daima yol gösterici olan hocam, Yrd. Doç. Dr. Mesut Tekşan'a ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşime, teşekkür ediyorum.

Çanakkale-1997

Gülner Can

GİRİŞ

TARİHTE TÜRK KADINI

Türk kadını, bugünkü konumuna gelinceye değin, tarihi derinlik içerisinde çeşitli evreler geçirir; kimi zaman aktif, kimi zaman da pasif roller üstlenir.

Eski Türk'lerde kadın, erkek gibi ata biner, savaşır ve örtüstüz gezer. Bunlar aynı zamanda yaşam şartlarının da gereğidir. Elbette ki bozkırda yaşayan, her an harekete ve savaşa hazır bir millet, başka türlü olamazdı. Eski Türkler'de kadına verilen önemin en dikkate değer göstergesi de, hakan gibi hatunun da sözünün geçmesidir. Halka gönderilen buyruklarda, "Hakan ile Hatun buyuruyor ki" diye başlanırdı. Yine, yabancı diplomatik kuryeler, Han tek başına olursa huzura kabul edilmezler; ancak, her ikisinin de varlığında huzura gelebilir; sağda duran Han ve yanındaki Hatun'la tanıştırılırlardı. Savaş, siyasi toplantı ve her türlü sosyal faaliyetlerde kadınlar her zaman kocalarının yanında yer alırlardı. Kül Tigin Yazıtı'ndan alınan aşağıdaki bölüm, İltiş Kağan ile İlbilge Hatun'un yönetimdeki ortaklığını tescil ederken, o dönemdeki kadın-erkek eşitliğinin de en güzel göstergesi olur:

"Fakat yukarıda Türk Tanrısı Türk'ün Kutlu Yer-Su'ları şöyle takdir etmişler:

Türk budunu yok olmasın, tekrar millet olsun diye babam İltiş Kağan'ı ve annem İlbilge Hatun'u tutup Tanrı katına yükseltmişler²."

Dede Korkut hikayelerine göre de, bir toplumda aranan en önemli özellik kahramanlıktır; bu, hem erkekte, hem kadında aranan bir değerdir. Bu sebeple kadın, yaptığı işler bakımından erkekten farksızdır³. Mehmet Kaplan "Dede Korkut Kitabında Kadın" makalesinde şöyle der:

"Dede Korkut kitabında dikkati ilk çeken şey, burada kadının yerleşik medeniyet, köy ve şehir edebiyatlarında olduğu gibi, bir haz ve aşk mevzuu olmamasıdır. Kendisi de erkeğe karşı bir aşık tavrı takınmaz. Dede Korkut kitabında, ne Kerem ile Aslı, ne Leyla ile Mecnun, ne de Aşk-ı Memnu'da rastlanılan şekilde

1- DOĞRAMACI, Emel, Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Ankara 1992, s.3

2- KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı, II. Cilt, İstanbul 1990, s.54

3- ÇERİ, Bahriye, Türk Romanında Kadın, İstanbul 1996, s.12

kadının veya erkeğin, aşkı hayati bir mesele haline getirdiği görülmüştür. Burada, bizim bugün anladığımız mânâda bir aşk duygusu adeta mevcut değildir.”⁴

İslâmiyet’in kabulü ile ufak tefek değişiklikler olmakla birlikte kadının sosyal konumu, Selçuklular devrinde ve Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk yıllarında aynı şekilde devam etmiştir. Özellikle 14.yy’ın sonlarına doğru ise, Türk kadını pasifleşmiş ve evine kapanmaya başlamıştır. Ancak bu durum, eski Türk geleneğinin devam ettiği köylerdeki kadınlarımız için geçerli olmamıştır.⁵

Tanzimat’a kadar devam eden bu durum, en üst seviyeye ulaşan Divan edebiyatımızda da kendini gösterir. Diyebiliriz ki Divan şiirinde kadın, bir imaj, bir obje olarak ele alınmış, gerçek, yaşayan kadın gözler önüne serilmemiştir.⁶ Tanzimat’la birlikte akılcılığın ön plana çıkması, yazar ve düşünürlerimizce her şeyin sorgulayıp eleştirilmeye başlanması, “kadın” konusunda da fikirlerin ortaya konmasına sebep olmuştur. Özellikle Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami ve ilk kadın yazarımız Fatma Aliye, bu konu ile ilgili görüşlerini bildiren makale veya kitaplar yayınlamışlardır.

“Aile” adlı makalesinde Namık Kemal, bir kadının hayatının nasıl hiçbir gelişme, ilerleme göstermeden baskı ve koruma altında geçtiğini anlatır:

“Hanım ise, 6-7 yaşında iken kendini vasisi besler, vasisi giydirmiş, 15-16 yaşına girince, vasi bertaraf olmuş, yerine bir zevc gelmiş -vakti olsun olmasın- hanımın da çocukluğunda bir sevgili bebeği varmış. Tevhülden (evlilikten) sonra bebek gitmiş yerine bir kız gelmiş. O da büyümüş. Bebek nasıl hanımefendinin emrettiği yerde yatmaya mecbur ise kız da öylece hanımefendinin arzu ettiği beyin koynuna girmeye mustar(mecbur) olmuş, nihayet teverrüm etmiş.”⁷

Yazar, kocalara hitaben de şöyle der:

“Ey zevc-i bîhaber! Meskeninde bir refikadır peyda olmuş. Niçin ailenin baarını(yükünü) bütün bütün kendi üzerine yüklenir de, yalnız kendi meşakkatini o biçareye tahmil edersin?”⁷

Şemsettin Sami ise bu konuda şunları söyler:

4- DOĞRAMACI, Emsel, a.g.e., s.25

5- ÇERİ, Bahriye, a.g.e., s.12

6- ÇERİ, Bahriye, a.g.e., s.13

7- DOĞRAMACI, Emsel, a.g.e., s.28

“Bu derece önemli bir konu hakkında kalem oynatmaya cesaret edişim ise, kadınlarımızın durumunun iyileştirilmesine öncelikle muhtaç bulunduğumuz bir mesele ve belki ilerleme ve kurtuluşumuzun tek nedeni olarak baktığım halde, bu önemli sorun hakkında dilimizde hiçbir şey yazılmadığını görmekten kaynaklanan üzüntüme ve gördüğüm ihtiyaca dayanmaktadır.

Kadınların doğası ve önemi pek güç anlaşılmış ve kendilerine hiçbir zaman gerektiği gibi davranılmamıştır desek, abartmış olmayız. Kadına hiçbir zaman gerçek bir bakışla, yani dişi bir insan gözüyle bakılmamıştır; kadın kah erkeklerin esiri, malı, mülkü ve kah onların oyuncağı, eğlencesi, ziyeti sayılmıştır...

İnsan topluluğunun saadeti aile saadetine ve ailelerin saadeti kadınların eğitilmesine bağlı olduğundan, “kadınların eğitilmesi insan topluluğunun saadeti için gereklidir.” ve “insan topluluğunun saadeti kadınların eğitilmesine bağlıdır.” görüşleri kanıtlanmış olur...

Bundan dolayı yine tekrar ederiz ki: uygarlığın birinci dersinin kadınların eğitimi olması gerekir... Kadınların eğitiminin önemini meydana koyacak iki sebep daha vardır: Biri kadınların yeryüzü ahalisinin yarısı olmalarından dolayı, bunların eğitimiyle insan türünün yarısının eğitileceği; diğeri, kadınların eğitimi evlatlarına geçeceğinden, kadınların eğitilmesiyle, gelecek için bütün insan türünün eğitilmiş olacağı meselesidir.”⁸

Meşrutiyet döneminde ise kadın ile ilgili konular tartışılmaya devam edilmiştir. Özellikle kızların eğitimi üzerinde durulmuş, bazı okulların sayısı artırılarak , kız çocuklarının da yararlanması sağlanmış; 1913'te ilk kız idadisi açılmış; 1914'te İstanbul Darülfünun'undan , kızlara yönelik dersler başlatılmış ve ilk kez Darülelhan (Konservatuvar) a gitme hakkı verilmiştir.

Hukuksal alanda ise, özellikle Ziya Gökalp, daha sonra Ahmet Şuayip, İbrahim Hakkı, Mansurîzade Saip, Ahmet Cevat gibi kişilerin katkısı ile Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmış; bununla, 17 yaşından küçük kızların evlendirilmesi yasaklanmış; kocanın ikinci kez evlenmesinde ise, kadından rıza alması zorunluluğu getirilmiştir.

Dönemin yazar ve düşünürlerinden ise M. Akif Ersoy, Tevfik Fikret, Celal

Nuri İleri, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve özellikle de Halide Edip Adıvar, kadın ile ilgili görüşlerini sık sık dile getirmiş; fikirlerini yazdıkları eserlerde de göstermişlerdir.

Ziya Gökalp, Malta'dan kızı Seniha Hanım'a gönderdiği mektubunda, kadının eğitimi meselesine değinir:

“Bizde kadınlar iyi eğitim görmedikleri için, aile yükselmiyor. Aile yükselmeyince, millet de geri kalıyor. O halde, terakkinin başı kadın terbiyesidir; kızların iyi yetiştirilmesidir. Bütün ıslahat, her şeyden evvel kız mekteplerinde başlamalıdır. Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milleti yeniden ihya edebilir; çünkü iyi kadın, iyi aileyi vücuda getirir. İyi aileden de, iyi bir millet doğar.”⁹

“Kadın” adlı şiirinde ise, kadın-erkek ilişkisini şu mısralarla açıklar:

“Millet yalnız yapılamaz, bunu ancak birlikte
Kadın erkek, iki vicdan birleşerek yapacak;
İlk mabetler ayrı idi, şimdi artık birlikte
İki cins bir Arafat'ta bir Allah'a tapacak!”¹⁰

Halide Edip Adıvar ise eserlerinin hemen hemen hepsinde zamanının, İstanbul kadınının durumunu bütün çıplaklığı ile yansıtır. Onun sosyal, kültürel ve politik yönlerden kısıtlanmış olduğunu ve erkeklere kıyasla daha aşağı bir statüde bulunduğunu belirtir. Çok yerde bu kadınları, bütün amaçları mevki sahibi zengin erkeklerle evlenip, çocuk yetiştirmek, piyano çalmak ve eş dost ziyaret etmek olan birtakım zavallı yaratıklar olarak gösterir. Bunlar, toplumu kemirmekte olan sosyal hastalıklardan habersizdirler. Ancak, Halide Edip Adıvar, bu tip kadınların karşısına, az sayıda olmakla beraber, başka bir tip kadın da çıkarır. Bu ikinci tip kadın çahşkanlığı, milli şuur ve amacı uğruna hayatını ve parasını feda edebilme özelliği ile modern Türk kadınının temsilcisi olur. Zaman zaman eserlerindeki bütün kadınların müşfik, anlayışlı, kişisel iletişimlerde insan sevgisine büyük önem veren kimse oldukları da görülür.¹¹

Genel olarak tüm yazar ve düşünürlerimiz, kadının eğitimine büyük önem vermiş; ancak bunu, kadının bir meslek sahibi olmasından çok, çocuklarına iyi bir

9- TANSEL, Fevziye A., Ziya Gökalp Külliyyatı 2, Ank. 1965, s.414

10- DOĞRAMACI, Emel, a.g.e., s.72

11- DOĞRAMACI, Emel, a.g.e., s.56

anne ve kocasına iyi bir eş olabilmesi için istemişlerdir.

Kurtuluş savaşı yıllarında ise kadınlarımızın çoğu, askerimize elinden gelen yardımı yapmış; bir kısmı bizzat cephede savaşa katılmıştır. Bazı aydın kadınlarımız ise, halkı bilgilendirmek, uyandırmak için bazı çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan ilk akla geleni, Halide Edip Adıvar'dır. Azınlıkta kalan bir grup kadın ise, bu etkinliklere, dışarıdan bakmıştır. Bunlar çoğu yazarımızın eserinde eleştirilmiş olan kadın tipleridir.

Cumhuriyet ile birlikte, Türk kadınına bir çok hak verilmiştir. Bu Türk kadını sürekli olarak destekleyen Atatürk'ün sayesinde olmuştur. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile, kadın ve erkek kanun önünde eşit sayılmış; birden fazla kadınla evlilik yasaklanmış; boşanma hakkı her iki tarafa eşit olarak verilmiş; mirasta eşitlik kabul edilmiş; karı ve kocanın birbirine karşı hak ve görevleri de tespit edilmiştir.

Aile hayatında yapılan bu değişikliklerden başka, sosyal hayatta da çok önemli haklar sağlanmıştır. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat (Öğrenimi Birleştirme) Kanunu ile kız ve erkeklere eşit olarak eğitim ve öğretim hakkı verilmiş; daha sonra 'Harp Okulları' dışındaki tüm okulların kapıları kızlara açılmış; bütün okullarda karma eğitime başlanmış; teknik okulların sayısı, kız öğrencilerin lehine olarak arttırılmıştır. Eğitimdeki değişikliklerin dışında büyük önem arzeden seçme seçilme hakkı ise, 1930'da belediye seçimleri, 1934'te de, ülke çapında yapılacak olan seçimler için verilmiştir. Ayrıca 1926 yılında kabul edilen Memurin Kanununda, kadınların da memur olabilecekleri belirtilmiş; serbest mesleklere girişi önleyen bir kanun maddesi de konmamıştır.

Görülüyor ki kadını, tarihi derinlik içinde erkeği ile eşit konumda iken, zamanla yapılan yanlış yorumlamalar ve uygulamalar sonucu, toplum içerisinde ikinci sınıf insan muamelesi görmüş; Tanzimat'tan itibaren bu durum tartışılmaya, az da olsa birşeyler yapılmaya çalışılmış; fakat, özellikle Cumhuriyet'in ilânıyla, önemli haklar elde etmiştir. Bu haklar sayesinde ki, kadın toplum içerisindeki sosyal aktivitesini tekrar kazanmaya başlamıştır.

I. BÖLÜM
HALİDE EDİP ADIVAR, AKA GÜNDÜZ, REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN
ROMANLARINDA KADIN

1-HALİDE EDİP ADIVAR (1884-1964)

Halide Edip Adıvar, İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ni bitirdikten sonra (1901), Rıza Tevfik'ten ve matematikçi Salih Zeki'den özel dersler aldı.

İlk yazıları Tanin gazetesinde çıktı(1908). Sonra "Musavver Muhit", "Şehbal", "Resimli Kitap", "Resimli Roman" gibi dergilerde "Halide Salih" takma adıyla yazılarını yayımladı.

Yazarlığı yanında öğretmenlik ve müfettişlik görevlerini de yürüten Halide Edip Adıvar, 1918 yılında İstanbul Üniversitesi'nde, Batı Edebiyatı dersini, okutmaya başladı.

İstanbul'un işgali sırasında Sultanahmet Alanı'nda yaptığı konuşmayla tanındı, sonra da Kurtuluş Savaşı'na katıldı.

1923'te, eşi Adnan Adıvar'la birlikte yurt dışına çıktı. 1938'de yurda dönünce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörlüğüne getirildi. 1950-1954 döneminde İzmir Milletvekili oldu. Sonra Edebiyat Fakültesi'ndeki görevine döndü. 9 Ocak 1964'te İstanbul'da öldü. Mezarı Merkezefendi Mezarlığı'ndadır.¹

Yaşamını büyük bir yoğunluk içerisinde geçiren Halide Edip Adıvar, eserlerini ortaya çıkariş tarzı, sanat anlayışı ve çeşitli yazarlar hakkındaki fikirlerini, şu cümlelerle ifade eder:

"Romanın çerçevesini, ilk ögesini kuran şey, hikâyesidir. Hikâyeyi doğuran şey ve hikâyenin konusu nedir? Hikâyenin yaratıcısı imgelemdir; konusu,

1- ÜNLÜ, Mahir, ÖZCAN, Ömer, 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı (1900-1923), İstanbul 1987, s.249

insanın içinde yaşadığı evren ve insanın kendisidir, yani hayattır.”² “Hakiki romanı tespit etmenin imkânı yoktur. Çünkü roman bütün yazı şekillerini içine alır. Fert, cemiyet, hareket yahut sırf kayanın içinde geçen hayat da birer roman mevzuu olabilir... Roman, hayatın herhangi bir safhasında başlar ve herhangi bir safhasında biter. Onu mutlak kat’i bir neticeye bağlamak lâzım değildir... Bir romancı, hayatın herhangi bir tarafını alıp yazdığı zaman, eğer o taraf karanlık ve kötü ise bu, romancının mutlaka kötümser olduğunu isbat etmez. Ben kendim bilâkis iyimser bir insanım. Fakat insanların kötü taraflarını da bilhassa değil bizim, bütün dünyanın son çeyrek asır zarfında düştüğü garip ve belki de mütereddi (dejenere) tarafı bir romancı pekâlâ kullanabilir.

Romancı olmayı, George Elliot isimli İngiliz kadın romancısını okuduktan sonra istedim. Fakat daha evvel muhitimizde çok hikaye söylenirdi ve bende de küçük kardeşlerime hikâye uydurmak merakı vardı. Bunu bir yaradılış telâkki edebilirsiniz.”³

“Hiç bir gayem olmadı. Yazmayı, yazmak için sevdim. Bir insanın, nasıl sesi olur da söylesen ben de kuş öter gibi yazdım. Yazmak hayatımın en büyük hazzıdır. Ve katiyyen şöhret düşünmezdim. Çocukluğumdan beri içimden çıkmak isteyen bir sanat arzusu vardı.

Yazdığım şeyi o kadar severim ki, başından sonuna kadar, bende ve ruhumda o ser ihtirash bir hummâ olur... Büyük mevzular kolaylıkla aklıma gelir... Romancılıkta, mutlaka, zihnimde mevzuumun plânını yaparım. Bütün olaylar zihnimde kararlaştırılmış olur. Meselâ hâkim vasıflar nasıl olacak, ötekiler bunun etrafında nasıl yaşayacaklar?.. Bazan, ana bölümün, ikinci derecedeki bölümlerin tertiplerini bile zihnimden tasarlarım; ondan sonra kolayca yazarım. Yalnız kitabın ortalarına gelince karakterler bana hâkim olurlar, ben onlara değil... (Cümlelerimi) Hiç aramam, konuştuğumdan daha kolay yazarım... Pek az okur, pek az da düzeltirim; “Aşk Efsaneleri” gibi, yazılarım arasında en düzgün olanlarını bile bir daha okumam...”⁴ “(Kahramanlarım) Hem hakikidir, hem de hayâlidir. Çünkü ekserisi bir tanenin değil, birkaç insanın yakından tetkikinden sonra vücut bulmuştur.”⁵

2- ÜNLÜ, Mahir, ÖZCAN, Ömer, 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı (1900-1923), İstanbul 1987, s.251

3- BAYDAR, Mustafa, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İstanbul 1960, s.7-9

4- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, Diyorlar Ki, Ankara 1985, s.155-159

5- BAYDAR, Mustafa, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İstanbul 1960, s.11

“...Tanzimat’ın başlangıcını daha fazla severim. Tanzimat başındaki şair ve ediplerimizi, eserleri bakımından değil, zihniyet bakımından daha yüksek bulurum. Onlar daha kuvvetli ideal sahipleri. O vaktin, zekâ bakımından, çevresi ve kavrayışı da daha yüksek... O vakit (on beş, on yedili yaşlar) benim nazarımda en büyük adam Rıza Tevfik Bey, en büyük şair de Hâmid idi... Bir de ölmüşlerden bence değeri en fazla olan Namık Kemal’dir... Ama, eserlerini sevdim diye değil; eserlerinin arkasındaki Kemal beni alâkadar ederdi. Mert, cesur, fedakâr bir idealist, kahraman ruhlu bir millet adamı! Tevfik Fikret de son derece üstün ve seçkin adamdır. Fikret’in bende bıraktığı tesir, zamanın devamıyla eskiyip küçülmekten uzak olan bir tesirdir.. Daha eskileri; bir elimde divan, bir elimde sözlük aylarca okudum. Onlar benim üzerimde belirli tesirler bırakmadı. Hepsini, tabi olmaktan uzak, yapmacık buldum.

...Evvvelâ Byran’u tapınır gibi severdim. Tabii bugün benim için biraz eskimiştir. Simâ olarak bende en çok tesir yapan Shakespeare ve İngilizce İncil’dir. Shakespeare ile İncil, bana daima arkadaş oldular. Bunları, bir tiryaki alışkanlığıyla sever, beraber bulundurur ve okurum. Hareket olarak da en fazla Pre’Rafalitleri severim. Benim sanat duygularıma en fazla yaklaşan bunlardır.

Hikâyecilerden en fazla Dickens’i beğenirim. İnsanlığı için çok beğenirim.

Fransızlardan, aynı derecede, Zola’yı pek üstün, pek değerli bulurum. Fakat sanatkâr olarak değil, insan ve gerçeklerin adamı olarak. Zola kadar büyük insan göremem. Kime benzemek isterdin deseler, Zola’ya derdim. Bütün büyüklüğüne rağmen Balzac’a tahammül edemem. George Sand’ı zaman zaman severim. Tamamiyle çok sevdiğim Daudet ve Maupassan’dır.”⁶

“Batı’nın romanı, bizi özellikle son yarım yüzyıl içinde kavramıştır. İmgelem bakımından Doğu’dan çok şey alan, teknik bakımdan Batı’yı temsile çalışan bizlerin, herhalde roman denilen sanat biçimini, çok dikkatli incelememiz gerekir.”⁷

“Ebediliği tespit eden ne münekkit, ne sanat ve fikir zümreleri ne de kendi başına halk kalabalığıdır. Bunların hepsinin bir sanatkârı ebedileştirmekte rolü vardır. Fakat şunu söylemek doğru olur ki, ebediyen yaşayacak sanatkâr, insan ruhunun her zaman için en çok faaliyette ve yaşayacak olan tarafını tespit etmiş olandır... Tesir

6- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, Diyorlar Ki, Ankara 1985, s.160-163

7- ÜNLÜ, Mahir, ÖZCAN, Ömer, 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı (1900-1923), İstanbul 1987, s.251

yapmamış sanatkâr olmaz. Ama derecesini ölçmek zordur. Sanatkârın hususiyetine göre şu veya bu zümre üzerinde tesiri olabilir.

...Maalesef henüz, fikir mahsulü lâıyk olduğu derecede kıymetlenmiş değildir. Temenni ettiğim şey, eser veren sanatkâr ve fikir adamlarının büyük bir fedakârlık ve tesanütle bir cemiyet kurmalarıdır.”⁸

Son derece üretken olan Halide Edip Adıvar'ın eserleri şunlardır:

Romanları: Seviye Talip(1909), Râik'in Annesi(1910), Handan(1912), Yeni Turan(1912), Son Eseri(1912), Mev'ud Hüküm(1918), Ateşten Gömlek(1922), Kâlp Ağrısı(1924), Vurun Kahpeye(1926), Zeyno'nun Oğlu(1928), Sinekli Bakkal(1936), Yolpalas Cinayeti(1937), Tatarcık(1939), Sonsuz Panayır(1946), Döner Ayna(1954), Akile Hanım Sokağı(1958), Hayat Parçaları(1963), Çâresâz(1961), Kerim Usta'nın Oğlu(1958), Sevda Sokağı Komedyası(1959), Heyula(1909).

Hikâyeleri: Harap Mabeler(1911), Dağa Çıkan Kurt(1922), Kubbede Kalan Hoş Sada (1974, hikâyeler-sohbetler)

Hatıraları: Türk'ün Ateşle İmtihânı(Kurtuluş Savaşı Anıları-1962), Mor Salkımlı Ev(Çocukluk Anıları, 1963), İzmir'den Bursa'ya(Yakup Kadri, Falih Rıfki, Mehmet Asım ile birlikte.)

Oyunları: Kenan Çobanları(1916), Maske Ve Ruh(1937)

İncelemeleri: Türkiye'de Doğu ve Batı Çatışması(1935), Türkiye Batıya Bakıyor(1930), İngiliz Edebiyatı Tarihi(1940), Hindistan'a Dair(1937, Hatırat-İnceleme), Talim Ve Terbiye(1911), Türkiye'de Şark, Garp Ve Amerikan Tesirleri(1954)

Çevirileri: John Abbot: Mader(1897); Gibbs: Osmanlı Şiiri Tarihi(1943); Henri Masse: İslam(Fransızca'dan İngilizce'ye,1938); George Orwell: Hayvan Çiftliği(1952); Shakespeare: Hamlet(V.Turhan ile birlikte, 1941), Nasıl Hoşunuza Giderse(V.Turhan ile birlikte,1945), Antenius Ve Kleopatra(N.Urgan ile birlikte,1949); Walpole: Gizli Belde(1924).

1.1. HALİDE EDİP ADIVAR'IN ROMANLARINDA KADIN

Halide Edip Adıvar'ın yirmiye yakın romanından seçtiğimiz Handan, Vurun Kahpeye ve Sinekli Bakkal, onun roman anlayışında, üç ayrı dönemi temsil etmesi bakımından önemlidir. Buna göre Handan'da, kadının iç dünyasına; Vurun Kahpeye'de, Milli Mücadele içerisindeki yerine; Sinekli Bakkal'da ise, sosyal yönüne dikkati çeker. Ancak bu seçimde asıl amaç, sınırlandırma yoluyla, tipleri daha iyi tahlil edebilmektir.

Halide Edip Adıvar'ın asli tiplerinde genel olarak mücadeleci bir tavır gözlenir. Onların bu kararlı, kesin tavrı toplum içerisinde daha çok fark edilmelerini sağlar. Böylece asli tipler kadınlıklarından ve güzelliklerinden önce, kişilikleri ile ön plana çıkmış olurlar.

Halide Edip'in kadın kahramanları, Aka Gündüz ve Reşat Nuri Güntekin'in kadın kahramanlarına göre, daha fazla kişiliklerini koruma çabası içindedirler. Bu tavır, Halide Edip Adıvar'ın kendi yaşamı içerisinde de, mücadeleci bir kadın tipini sergilemesinden ileri gelir. Ayrıca onun, kadınlara ilgili fikirleri de açıkça ortaya çıkmış olur.

1.1.1. HANDAN

Handan, Halide Edip Adıvar'ın Raik'in Annesi, Heyula ve Seviye Talip'ten sonra yazmış olduğu, dördüncü romanıdır. Kitap, ilk olarak Tanin gazetesinde 6 Ocak-27 Mart 1912 tarihleri arasında tefrika edilmiş; aynı yıl ilk baskısı yapılmış; 1968'teki 9. baskısında, dile takılan bazı kelime ve tamlamalar düzeltilmiştir.

Halide Edip'in 1910 yılında ilk eşi Salih Zeki'den ayrılması, daha öncesinde Avrupa' da bir süre yaşamaları ve Handan'ın bazı kişilik özelliklerinin yazarla benzeşmesi nedeni ile, kimi araştırmacılar, Handan romanını Halide Edip'in hayatından bir parça olarak görmüşlerse de, Halide Edip bunu kabul etmez. Sanatkar, bu konu ile ilgili olarak:

“-Hiçbiri ben değilim. Fakat her kadın karakterde, bütün kadınlarda az çok bulunan bir hususiyet bulunabilir. Erkek veya kadın bütün insanlarda müşterek vasıflar vardır.”⁹, demektedir.

208 sayfadan oluşmuş olan kitap, tamamen mektup biçiminde yazılmış bir eserdir. Halide Edip, bir röportajında sorulan soru üzerine, “Ben o zaman bu iki romanıma (Seviye Talip, Handan) ehemmiyet vermediğimi söylemekle, vaktiyle kafi derecede olgunlaşmamış olduğumu kastetmek istemişim.”¹⁰, diyerek, Handan'ı pek de beğenmediğini ifade etmiştir. Ancak çoğu araştırmacı tarafından Handan¹¹, Halide Edip'in ilk dönem eserlerinin (Kalp Ağrısı, Raik'in Annesi, Seviye Talip gibi) en önemlisi olarak kabul edilmektedir.

1.1.1.1. VAK'A

Handan, öz annesini kaybetmiş; Şehper, Saffet adında iki kız kardeşi, Neriman adında yeğeni, babası ve üvey annesi ile birlikte yaşamış; iyi eğitim görmüş

9- BAYDAR, Mustafa: Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar? İstanbul ,1960,s.12

10- BAYDAR, Mustafa, a.g.e. s.7

11- Çalışmamızda 1984'te Atlas Kitabevi tarafından yapılmış olan 17. Baskısı kullanılmış ve eserden yapılan alıntılar yanında, sayfa numarası belirtilmiştir.

bir genç kızdır. Özel ders aldığı Nazım adındaki ihtilalci gençle birbirlerini severler. Ancak Nazım kendi davasını, sevgisinden üstün tuttuğunu söylediği için, Handan onun evlenme teklifini geri çevirir. Hüsnü Paşa adında zengin bir adamla, iğgüdülerine cevap verdiğini düşünerek hayatını birleştirir. Bu arada tutuklanarak hapse atılan Nazım Handan'a bir mektup bırakıp intihar eder.

Hüsnü Paşa ile evlenen Handan, eşi ile birlikte Avrupa'ya yerleşir. Ancak, talihsiz bir evlilik yaptığı bir süre sonra anlar. Hüsnü Paşa aralarındaki kutsal bağa son derece saygısız, metresleriyle zaman geçiren bir tiptir.

Diğer taraftan Handan'ın kardeşi kadar çok sevdiği yeğeni Neriman, Nazım'ın arkadaşı Refik Cemal ile evlenir. Refik Cemal, Nazım'ın ölümünden Handan'ı sorumlu tuttuğu için, ona karşı ön yargılıdır. Ancak, Avrupa'ya yerleşip, Handan'la tanıştıktan sonra bu ön yargı kaybolur; hatta, onsuz yapamaz hale gelir.

Handan ise, mutsuzluğuna rağmen, büyük bir sabırla kocasının kendisine dönmesini beklerken, beyin hummasına yakalanır; bilinç kaybına uğrar. Hastalığı sırasında bilinç altında gizlediği sevgi de ortaya çıkar ve bir tutku haline dönüşür. Bu sevgi, yeğeni Neriman'ın kocası Refik Cemal'e duyduğu sevgidir. Refik'in şefkatiyle iyileşmeye başladığında bunun farkına varan Handan, tekrar rahatsızlanır ve kendini ölümün kucağına atar. Çünkü, kardeşi kadar sevdiği, iki çocuk sahibi Neriman'ın kocasını sevmek, onun bilinçli iken kabullenebileceği bir durum değildir.

1.1.1.2. ŞAHISLAR

Eser, şahıs kadrosu bakımından, son dönem eserlerine kıyasla, fazla kalabalık değildir. Ön planda olan kişiler, baş kahraman Handan'dan başka, Neriman, Refik Cemal, Nâzım ve Hüsnü Paşa'dır. Server, eserde aktif rolü bulunmayan, sabit bir kişiliktir. Eserde, ön planda bulunan bu kahramanlardan başka, Şehper, Saffet, Sâbire Hanım, Handan'ın babası, babasının ve kendisinin ortak aile dostları, metres kadınlar, hizmetçiler yer alır.

1.1.1.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN HANDAN

Romanın baş kahramanı Handan, ancak yirmi beşinci sayfada okurla yüze geliyor. Yirmi beş sayfalık kısımda Handan'ın yeri yardımcı kahramanlar, özellikle de Neriman'ın anlatımları ile korunuyor. Bu konuşmaların hemen hepsi, romanın başından sonuna kadar mektup dizisi içerisinde yer alan ifadelerdir. Ancak son sayfalarda Handan'ın duygulanmaları ve cenaze töreni, hâkim bakış açısı ile olduğu gibi verilmiştir.

Mektuplar genellikle Refik Cemal'den arkadaşı Server'e gönderilir. Roman içerisinde Server ve hatta ilk sayfalarda Refik Cemal, yalnız anlatım çerçevesinde düşünülebilecek, dekoratif bir unsur gibidirler. Tüm mektuplaşmalardan amaç, romanın kahramanı Handan'ı okura tanıtmaktır.

Handan başlangıçta tamamen duyularla şekillenir. Refik Cemal ve dolayısıyla Server onu, anlatılanlara öncelikle de Neriman'ın, daha sonra çevrenin düşüncelerine göre belirli bir kalıba koyarlar. Aynı durum okur için de geçerlidir. Bizler de anlatılanlara dayanarak, Handan'ın kişiliğini çözmeye başlarız... Halide Edip bu yöntemi -kahramanı, kendisinden önce onu tanıyanların düşünceleriyle bizlere aktarmak- başka romanlarında da uygulamıştır.

Romanda ilk mektup " 1 Mart 1903 ", son mektup ise " 4 Eylül 1906" tarihlidir. Aradan geçen üç buçuk yıllık süre içerisinde, Handan'ın tüm yaşamı gözler önüne serilmiştir. Bu, Handan'ın evlilik öncesi yaşamının, geriye dönüşlerle anlatılması şeklinde olmuştur. Handan, ilk mektubun yazıldığı tarih olan 1903'te, üç yıllık evliliği olan yirmi üç yaşında bir kadındır.

Küçük yaşta annesini kaybeden Handan'ın çocukluğu, Kuzguncuk'taki köşkte geçer. Handan, üvey annesi tarafından pek sevilmediği gibi, öz annesinin eksikliği de her zaman hisseder. Çocukluğunda, insanları ve güzel dünyaları yaratan kudrette, bütün kendi tabii kanunlarını isterse değiştirecek bir şey olduğu kanısında bulunduğundan, yıllarca annesinin dirileceğini bekler.

Halide Edip'in yaşamında da öz annesini küçük yaşta kaybetmiş olması, kahramanın çocukluk yıllarındaki inanış ve beklentisinin daha önce kendisinde de var olduğu düşüncesini veriyor.

Yine Handan Tanrı'yı, adaletine hiç acıma karıştırmayan, en küçük yaramazlıklarını bile gözleyen bir kudret olarak düşündüğü için, çocukluğunun tüm neşesi kaçarmış; fakat, Tanrı da başlangıcı belli olmayan bir güzellik de bulurmuş. Halide Edip'in, Handan'ın çocukluğuna yansıttığı bu durum, kendi çocuklarımıza vereceğimiz dini bilginin ölçüsünü koyarken, dikkatli olmamız gerektiğini hatırlatıyor.

Handan, pek çok hocadan ders alarak iyi bir eğitim görür. En son hocası ise ihtilâlcî Nâzım'dır. Handan aldığı bu dersler sayesinde, bir kaç dil bilen, piyano ve biraz keman çalabilen; sosyoloji, felsefe, tarih, edebiyat, gibi konularda, kendisinden yaşça büyük herkesle tartışabilen bir genç kız olur. Onda öğrenmek, adeta bir tutkudur. Dört kız aynı hocalardan ders aldıkları halde, Handan onların hepsini geride bırakmıştır. Her şeyi bilmek, bildiklerini bir kadın şefkati ile severek saklamak gayretinde olan Handan'ın, diğer kardeşleri ile karşılaştırılması maksatlıdır. Bu karşılaştırma ile Handan, hepsinin arasından sıyrılmakta, kimsede olmayan özellikler ile bezenmektedir.

Bu özellikler herkes tarafından takdir edilmekte, Handan çoğu kişi tarafından sevilmele birlikte, üvey annesi Sâbire Hanım bu fikirde değildir:

"Kızım bir erkekten akıllı olduğuna kuşku yok, onda eksik olan akıl değil ki. Zaten hep bu başka kızlara benzemeyen halleri, onu evde bırakacak diye korkuyorum. Bu delilikleri affettirecek kadar bari güzel olsa!" (s.61)

Refik Cemal, çocukluğundan tanıdığı büyük evin kızlarını Server'e şöyle hatırlar:

"O sırayla kısa yeldirmeleri, serbest davranışları, hızlı İngilizceleriyle giden kızlar!.. Bilir misin, bunların sokakta İngilizce konuşmalarını ben karşı çıkardım da sen : "Kendi aralarında ne var?", derdin. Komşuların mutaassıp omuz silmelerine karşın mahallede hiç bir gence dönüp bakmayan bu kızlara senin bir zaafın vardı." (s.13)

Görüldüğü üzere Halide Edip, kahramanlarının küçüklükten itibaren Batı tarzında yetişmesine dikkat etmiştir. Ancak bu kahramanlar, Batı'nın değerlerini alırken, kendi değerlerini de bir kenara atmaz, içlerine sindirir ve davranışlarında gösterirler. Örneğin, İngilizce, Fransızca dersleri verilirken, Arapça, edebiyat,

Osmanlı Tarihi dersleri de ihmal edilmez... Bayramlarda el öpmeye giderler; sokakta giyimleri ve tavırları bakımından serbest olmalarına karşın, hiçbir gence dönüp bakmazlar.

Kadınların ve çocukların eğitimine büyük önem veren Halide Edip, Handan ve kardeşlerinde, ideal eğitimi bizlere gösterir. Bu, yüzü geleceğe dönük; zamanın ihtiyaçlarına cevap veren; kadını aile içerisinde mükemmel bir eş, iyi bir anne; toplumda ise, tavrı, bilgisi ve terbiyesi ile saygıya değer bir şahsiyet yetiştirmeyi amaç edinen eğitimidir. Bu şahsiyetler aynı zamanda vatanseverdir. Böylesine mükemmel insanlar Halide Edip'e göre, ancak kendimize özgü güzel değerler ile, Batı'nın yüksek değerlerinin sentezinden ortaya çıkabilir.

Eğitimi ve kişiliği ile mükemmel olan Handan, fiziksel açıdan kusursuz değildir. Halide Edip'in bu, genel tavrıdır. Bu tavrın nedeni, onun görünüşten ziyade, kişiliğe, fikre önem vermesidir. Handan da pek güzel olmamakla birlikte, dikkat çekicidir. Neriman şöyle tarif eder:

"-Handan'ın yüzünde insan sade gözleriyle saçlarını görür, başka yerlerini düşünemez bile... Orta, ince fakat bir çok kıvrılma, hat ve güzel kımlıdanış!" (s.17)

Handan, Nâzım'dan ders almaya başladığında on altı, on yedi yaşlarındadır. Onun için Nâzım hem fiziki, hem de fikri yönden mükemmel bir insandır. Ondan etkilenişini şöyle anlatır:

"Nâzım'ın ışıklı kişiliği, büyüklüğü ile küçüldüm, soldum, hiç oldum... Onun zengin ve canlı beyni doğunun ve batının sırlar felsefesinden renk ve şekil alarak önümüzde akarken ben adeta sarhoştum." (s.48-49)

Handan Nâzım'dan böylesine etkilenmişken, Nâzım da Handan'dan etkilenir; onda, davasının arkadaşı olabilecek bir güç bulur. Bu gücü ortaya çıkarmak ve fikri gelişmesini belirli bir noktaya ulaştırmak, daha açık bir ifade ile, "memleketin korkunç düşkünlüğü, fenalığı hissettirmek ve bunun çaresini bulmak düşünmeğe itelemek" (s.68) amacıyla, Handan'a büyük bir zevkle ders verir.

Uzunca süren ders döneminin ardından Handan, beklenen fikri gelişmeyi gösterir. Ancak o, büyük bulduğu bu amacın, gerçekleşme yolunu kabul etmez:

"- Ben size daima söyledim, Nâzım Bey, ben amacınızı büyük buluyorum. Fakat amaca gideceğiniz yolu beğenmiyorum. Ateş, kan, kurşun, hayır, hayır. Beni

ateş kan ölüm yapanlardan olmağa razı edemezsiniz.” (s.70)

Halide Edip de yaşamında, bu türlü kanlı eylemlere karşı olmuş; her zaman demokrasiyi savunmuştur.

Nâzım, yaşça Handan’dan büyüktür ve bütün yaşamını amacına adamıştır. Handan’a bağlılığı delilik derecesinde iken bile, adeta bir saplantıya dönmüş olan davası, ona olan sevgisinden önce gelir. Bunun farkına varan Handan, hayranlık ve sevgi beslediği Nâzım’ın evlilik teklifini, büyük bir hayal kırıklığı ile geri çevirir.

Handan, herşeyden önce bir kadındır; üstelik tutkulu, zengin ruhlu bir kadın... Bu sebeple, onu kadın yapan duygularını ön planda tutmuş; Nâzım’a duyduğu zaafa yenilmeyerek, teklifini reddetmiştir:

“...Nâzım’ın hûlyasını kutsal buluyorum; yalnız bu hûlya ruhumun bir yanını, pek derin ve geniş bir yanını çıplak bırakıyor. Neriman, Neriman, ne olur gitmem diyeydi; ne olur, biraz, ne bileyim bakışıyla ruhumu ısıtsaydı, elleri ellerimi, amacını yaşatacak birer makine değil, Handan’ın zavallı, âciz kadın elleri diye, elleri içinde tutaydı, biraz, biraz, beni benim için sevdiğini söyleseydi. Nâzım’ın bu aşkı o kadar uzak bir olmayacak şeyler kahramanının, bir Jüpiter; görevsever bir Roma imparatoru heykelinin aşkına benzer bir şey. Ah nasıl bu aşktaki sıcaklığın eksikliğinden tüşüyorum ve büzülüyorum! Birdenbire ihtiyarlamış gibiyim Neriman. ” (s.72)

Handan bu arada, üvey annesinin zengin diyerek pek beğendiği, sefirlikten ayrılma Hüsnü Paşa ile tanıştırılır. Nâzım’ın teklifiyle büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Handan, Hüsnü Paşa’dan hoşlanır:

“Nâzım’ın, benim tasarladığım canlı Nâzım’ın yerine karşıma çıkan iskeletin hayalinden kurtulmak için iyi, pek iyi bir şey.” (s.74)

Yaşça Handan’dan epey büyük olan Hüsnü Paşa da Handan’a evlenme teklif eder. Bu teklifi olumlu karşılayan Handan, bunu Nâzım’a söylediğinde, Nâzım adeta yıkılır ve bir daha Handan’la görüşmez. Bir süre sonra da, tutuklu bulunduğu hapishanede, Handan’a iki mektup bırakarak intihar eder.

Nâzım’ın ölümü çok şey anlatır... İnsanı insan yapan duyguların göz ardı edilemeyeceği, insanın her zaman için ruhsal varlığı ile bir bütün olduğu anlaşılır.

Nâzım da bunun farkına varmış; ancak çaresiz kalarak ölümü seçmiştir :

“ Handan, Handan, şimdi senin benden, kutsal amaçtan daha büyük bir şey, bir duygu istemeni anlıyorum ve bende de sana bu duyguyu verebilecek kabiliyeti seziyorum... Ben, ben kutsal amaç için yıllarca yaşamış olmağa artık lâayık değilim, Handan. Çünkü seni kaybetmek boşluğunun yanında kutsal amacım artık yok, artık yaşamıyorum... Ben bugün duydum ki sen mutsuzmuşsun, sen o adamı sevmiyormuşsun. Doğru mu, Handan? Fakat hayır, değil! Sen bir kere ruhundaki sıcak yeri verdikten sonra geri alamazsın, biliyorum.” (s.80-81)

Halide Edip, Namık Kemal’in kişiliğine hayrandır:

“- Bir de ölmüşlerden bence değeri en fazla olan Namık Kemal’dir.... Ama, eserlerini sevdim diye değil; eserlerinin arkasındaki Kemal beni alâkadar ederdi. Mert, cesur, fedakâr bir idealist, kahraman ruhlu bir millet adamı !..”¹²

Halide Edip, Nâzım’ın kişiliğini, Namık Kemal’in kişiliğine benzeterek, ona Vaveylâ’yı okutur. Böylece ideal kadın tipi Handan’ın karşısına, idealist bir kahramanla özdeşleştirilen Nâzım çıkartılır ki, bu dikkat çekicidir.

Halide Edip, Handan, Nâzım ilişkisini verirken, Nâzım’ın niçin ihtilâlcî olduğunu ve amacını da aktarır. Böylece dönemin sosyal ve siyasal problemlerine de kısaca değinmiş olur. Bunun dışında, toplumsal olaylara detaylı bir bakış yoktur. Bu şekilde, Handan’ın sosyal meseleler hakkındaki düşüncesi de az çok verilmiştir.

Handan Nâzım’ın ölümünden sonra, rahatsızlanır ve bu rahatsızlığı uzunca bir süre devam eder. Bu arada Hüsnü Paşa ile sessiz sedasız bir düğün yapıp, Avrupa’ya giderler. Ancak bu evlilik, sonun başlangıcı olur. Bunun yanlış bir karar olduğu Halide Edip tarafından, Nâzım’ın ölümü ve Handan’ın her halini anlayan Neriman’ın kırgınlığı ile okuyucuya hissettirilir.

Çevresinde hemen herkese kendini sevdiiren; kendisinden yaşça büyük erkeklerin bile, cinsiyetini akıllarına getirmeden, saatlerce her konuda tartışabildikleri; etrafından hep renk ve biçim alan akılcı bir kişiliğe sahip olan Handan, Nâzım’ın teklifini reddederken, kadınlığını ön planda tutarak, akılcı bir yaklaşım göstermişken, aynı yaklaşımı, Hüsnü Paşa’ya olan tavrında göremeyiz. Elbette bunda, Nâzım’ın teklifinden kaynaklanan hayâl kırıklığının etkisi büyüktür.

Nâzım'ın, Handan'ın hayatına umulmaz biçimde girip çıkması, onun daha sonraki yaşamını şekillendiren önemli bir etken olur.

Her zaman kalbi ile ağlamayı tercih edecek kadar mağrur olan Handan, acısını içten içe yaşadığı bu dönemde, Hüsnü Paşa ile olan evliliğini, bir görev anlayışı ile yapar. Aynı dönemde karşısına Hüsnü Paşa'nın değil, bir başkasının çıkması bile bu bakışı değiştirmezdi. Çünkü Handan'ın evlilik anlayışı, bir görev gibi kurallarla sınırlıdır:

“ Senin olmak bir ihtiyaç, seninle yaşamak bir ihtiyaç! Bu kendi kendine olmadı; ben öyle istedim, öyle yaptım. Ve herhangi bir erkekle olsa öyle yapardım. Çünkü evlenme bir erkekle bir kadını en temiz ve en sonsuz bir bağla bağlayan şeydir ve bu kutsal bağa ihanet eden kadın ve erkek ebediyen lânetlidir, lânetli olsun! Ne bir kadının, ne bir erkeğin, hele bir kadının hayatında ikinci bir erkek olmamalı ve olamaz. Ve madem ki bir kadına daima bir erkek gerekir, bu, sefil ve sırf insanî ihtiyaçları için değil, bir kadının kişiliğini tamamlayan erkek kişiliği bu ikisinden tam ve mutlu bir şey yapmak için gerekir. Onun için bunu bir kadına ilk erkek, hayatına giren ilk erkek yapabilir! Eve , ben inandım ki dünyada yalnız bir evlenme, bir bağ ve bir erkek vardır.” (s.120)

Hüsnü Paşa ise evlilik konusunda, tamamen aykırı görüştedir :

“... Evlenmeleri sevgileri sonsuz sanıyorsun! Bence evlenmekten daha anlamsız bir kelime, bir bağ yoktur. Seni temin ederim ki senin bu kadar şiddetle duyduğun sıkı ve kutsal evlenme bağlarının yüceliğini, ben hiç hissetmedim... Öyle bağ, öyle ocak bence yoktur...” (s.135)

Handan ile Hüsnü Paşa'nın fikirleri böylesine tezat iken evlenmeleri, özellikle Handan için büyük bir talihsizlik olur. Hüsnü Paşa'nın sahip olduğu bu düşüncelere rağmen Handan'la evlenmek istemesi ise, onun kişiliğindeki düşüklüğü ve kadına bakış açısını göstermektedir.

Ondaki bu seviyesizlik, evli olmasından hiçbir rahatsızlık duymadan, birbiri ardınca sayısız metresler edinmesini sağlar. Öyle ki, aynı anda birden fazla metresle de yaşayıp, onlarla yaşadığı mahremiyetten ayrıntıları da Handan'a anlatabilecek düzeyde, çirkin ruhlu bir adamdır.

Hüsnü Paşa bütün bu çirkinliğe rağmen, Handan'ı tamamen unutmaz;

ondan vazgeçemez. Tüm bu kadınlar içerisinde yine en çok sevdiği Handan'dır:

“ Senden önce Mairan'la sekiz yıl yaşadım, seninle altı buçuk yedi yıl yaşadım, senin zamanında Juliette'le iki yıl yaşadım. Altı ay, üç ay, üç gün, beş gün, beş saat, ne bileyim sonu gelmeyen kadınlarla yaşadım. Bunlar aşağı yukarı az çok çeşitli biçimde aynı şeylerdir: Bir kadın! Sen en çok sevmiş olduğum kadınsın, geçmişte, şimdi ve gelecekte bundan kuşkulana!.. Seni de bir kadın diye sevdim, bir kadın diye sevmediğim zaman bıraktım. Şu kadar var ki, başka kadınları bıraktıktan sonra onlara dönmem, fakat sana döndüm. Ve yine de dönebilirim.” (s.135)

Handan'la sürekli bir beraberliğe dayanamayan Hüsnü Paşa, onda, kendisinden olmayan başka bir hava sezer ve bu hava Hüsnü Paşa'yı sıkır, yorar. Hüsnü Paşa'nın bahsettiği kendisinden olmayan bu hava, Handan'ın derin duygusu, sahiplenme güdüsü, onuru ve yüksek kültürü olsa gerek... Ancak, kendisinden önce yaşanmış olan, Nâzım - Handan ilişkisi de önemli bir etkidir. Hüsnü Paşa'nın sürekli olarak “sarışın” kadınları sevmesi tesadüf değildir. Handan'ın sevmiş olduğu Nâzım da sarışın simalıdır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da, Hüsnü Paşa'nın metreslerinin tümünün yabancı kadınlardan oluşmasıdır. Bunun sebebi, Hüsnü Paşa'nın Avrupa'da yaşamasından başka, bazı kişilerce yanlış değerlendirilen, Batı hayranlığıdır.

Hüsnü Paşa bu şekilde vakit geçirirken, Handan kendisini güzel sanatlara verir:

“ Hüsnü Paşa parla, sefih ve debdebeli bir hayat yaşarken, Handan sanat ve şiirin güzel görünüşüyle yalnız ve durgun yaşıyordu. Yavaş yavaş eski müzisyenlerin, eski sevgili şairlerin, ressamların ve mimarların rüyaları, eserleri ruhuna süzülüyordu.” (s.83)

Halide Edip hemen her eserinde, güzel sanatlara mutlaka yer vermiş bir sanatkarımızdır. Bu, kimi eserinde musiki, kimisinde tablolar, kimisinde ise heykeller, mimari eserler ya da tiyatrodur. Ancak bunlarla ilgilenenler, iyi niteliklere sahip roman kahramanlarıdır. Bu yönüyle Halide Edip, sanatın vazgeçilmezliğini vurgulamıştır.

Bu şekilde sanatla avunarak, sabırdan çok gururun ve bağlılığın esiri

olarak, Hüsnü Paşa'nın kendisine dönmesini bekleyen Handan, içinde bulunduğu duruma alışmış görünür. Ancak bu kabulleniş, Refik Cemal'i tanıdıktan, Refik Cemal'in ailesinin yaşamını yakından gördükten sonra değişmeye başlar.

Hüsnü Paşa'nın olmadığı günlerde, hemen bütün zamanını kardeşi kadar sevdiği Neri (Neriman), kocası Refik Cemal ve çocukları ile geçiren Handan, onların yaşamına hayran olur. Refik Cemal gibi bir eşe sahip olduğu için, adeta Neriman'ı kıskanır:

“ Mutlu Neriman! Onun kadar mutlu kadın acaba hiç dünyada var olmuş mudur? Olamaz, değil mi? Çünkü Refik Cemal kadar vefalı, temiz ve şefkatli bir hayat arkadaşı kimsenin olmamıştır.” (s.118)

“ Halbuki şimdi Refik Cemal'le Neriman'ın mutluluğu karşısında o kadar özlemlili ve âcizim ki...” (s.124)

Oysa ki Handan'ın mutlu olmak için istediği şey, her kadın ve erkeğin en doğal hakkı olan, eşine sahip olma arzusudur:

“ Ne olurdu, sade ve sessiz bir arkadaşım olaydı. Fakat benim, tamamen benim olaydı; her gün yanımda, gecelerin bana çocukluğumdan beri verdiği güçsüz bir korkuyla sokulduğum göğüs, sabahleyin yanımda uyanan gözlerin derinliği hep benim hep benim olaydı. Hatta bu bir kör, bir budala, bir hasta, hiç kimsenin bakamayacağı, herkesin attığı bir sakat, bir illetli olaydı, fakat benim olaydı! Kaybetmek korkusu olmayaydı ve benim gizliliğimden geçen saatleri başkaları ile tekrar ettiğini, aynı kelimelerle başka kadınları sevdiğini duymayaydım. Bu hastalıklı ve fazla canlı muhayyilem benim dediğim bir adamın başkalarının, hem de ne suretle başkalarının olduğunu görerek, bu acı dakikalarını yaşatmasaydı.” (s.118)

Handan, yeğeni Neriman'ın evine gittiğinde genellikle zamanını, Refik Cemal ile çeşitli konularda sohbet ederek, tartışarak, okuyarak geçirir. Neriman bu sohbetleri her zaman için sıkıcı bulduğundan, katılmaz. Refik Cemal'e göre bu, Neriman'ın eksik yönüdür. Bu eksik yönü dolduran Handan'a karşı ilgi duymaya başlayan Refik Cemal, gitgide onun cazibesine daha çok kapılır ve Handan'sız yapamaz hale gelir. Öyle ki Neriman bile, Refik Cemal'in sürekli olarak Handan'la birlikte oluşunun etkisiyle, kendi eksik yönlerinin büsbütün farkına varır; hatta, Handan'ın Refik Cemal için daha uygun bir eş olabileceğini dahi düşünür.

Bu arada yavaş yavaş sağlığı bozulan Handan'da Refik Cemal'e karşı gizli bir tutku gelişmeye başlar. Bunun büyümemesi için, Hüsnü Paşa'nın kendisine geri dönmesini bütün kalbiyle diler. Çünkü eşine olan bağlılığı, her şeyden güçlüdür. Ancak Hüsnü Paşa geri dönmez ve Handan'ın rahatsızlığı bir beyin hummasına dönüşür. Şuurunu kaybedip uzun bir hastalık dönemi geçiren Handan'ın tedavisiyle de Hüsnü Paşa değil, Refik Cemal ilgilenir. Bu süre zarfında Handan'ın bilinç altında gizlediği tutku da ortaya çıkar ve gündün güne vazgeçilmez bir hal alır. Bu güçlü sevgi ile hayata dönen Handan, yine aynı sevginin dehşetinden ölümün kucasına gider. Çünkü, kardeşi kadar sevdiği Neriman'ın kocasına böylesi bir tutku ile bağlanmak ve bir aileyi yıkmak, Handan'ın kabullenebileceği bir durum değildir.

Handan, ideal bir genç kızken, yanlış bir kararlar, kendine uygun olmayan bir eş seçer. Bu, onun verdiği ilk yanlış karardır. İkinci yanlış kararı ise, Hüsnü Paşa ile mutsuz bir şekilde süren evliliklerini -evlilik denirse-, sabit bir fikre saplanmışçasına devam ettirmek isteyişidir. Handan, kendisine uygun olmayan bir eşe, sırf "Bir kadın, bir tek erkeğe aittir; bu durum hiç bir şekilde değişemez." fikrine, körükörüne bağlandığı için, kendi feci sonunu, yine kendisi hazırlar.

Buradan Halide Edip'in, evlilik bağı her şartta sürdüren, bundan asla taviz vermeyen bir yazar olduğunu, iddia edemeyiz. Aksine, Halide Edip'in yaşamı da gösterir ki, evliliğin belirli şartları vardır; bu şartlar öncelikle, eşlerin birbirlerine duydukları saygı ve güvenden oluşur. Handan'ın evliliğinde olduğu gibi, aldatılmaya, kadını ikinci sınıf insan gören düşünceye; kısaca, saygısızlık ve mutsuzluğa dayanan bir evlilik, kabul edilebilir değildir. Halide Edip'in de savunduğu ve herkes tarafından kabul gördüğü gibi, toplumlar ancak mutlu ailelerle yükselir, mutsuz birlikteliklerle de çökerler. Bunu çok iyi bilen Halide Edip, eşini ikinci bir kadınla paylaşmayı, insanlık ve kadınlık onuruna sığdıramadığı için, iki çocuğu olduğu halde, ilk eşi Salih Zeki'den ayrılmıştır.

Handan, gerektiği zaman gereken kararı veremediğinden sağlığını yitirmiş; olmaması gereken bir sevgiyi beslemiş; sonuçta da, vicdan azabının eziciliği ve tam iyileşmemiş olmasının da etkisiyle, ikinci bir kriz geçirerek hayata veda etmiştir.

Handan, hayatı boyunca özlediği sevgi ve şefkati ancak, şuurunu yitirmiş

olduğu hastalık döneminde, Refik Cemal'den görebilmiştir. Refik Cemal, Handan'ın ilgilendiği ve Handan'dan etkilenen üç erkek arasında, ideal olanıdır. O, Nâzım'ın yolunda giden, ancak hiç bir zaman, amacı her şeyin üstünde görmeyen; fikir dünyasıyla ilgili; daha da önemlisi, eşine karşı sonsuz bir sevgi ve şefkat duygusuyla bağlı olan insandır. Onda, Nâzım'ın kadın kalbini anlamayan duygusuzluğu bulunmadığı gibi, Hüsnü Paşa'nın kişiliksizliğine de rastlanmaz.

Hüsnü Paşa karar vermek üzere, Handan'dan üç ay süre ile ayrıldığında, Handan ona yedi uzun mektup yazar. Bu mektuplarda, ruh halini tüm yönleriyle gözler önüne serer; ancak bunlardan birini Hüsnü Paşa'ya gönderir. Tüm mektupları ona yazdığı halde göndermemesinin ilk sebebi, vereceği kararda onu etkilemek istememesi ise de, ikinci ve gizli sebep de gururdur:

“ Hayır, elem, ıstırap -ne önemi var?- sonunda beni kahredebilir, fakat beni söyletmez.” (s.119)

Hatta Hüsnü Paşa'ya şartsız bağlılığının da gizli sebebi, Handan'ın bu mağrur yapısı olabilir. Çünkü o hayatı boyunca istediğini elde etmiş, istediği gibi davranmış, herkesi etkilemiş bir kişiliktir. Böyle bir insan için, ikinci plana düşmek -hele ki evliliği içerisinde- kabul edilebilir bir durum değildir. Bu halde mutlaka, Hüsnü Paşa için yine tek kadın olmalıdır.

Eserde şaşırtıcı olan bir kaç nokta var ki, bunlar eksiklik de sayılabilir: Birincisi Handan'ın, sevdiği ilk erkek olan Nâzım'ın evlilik teklifine verdiği cevapta, takındığı soğukkanlı tavır ve evliliği boyunca, onunla olan ilişkisinden hiçbir ize rastlanılmayıp, yalnız hastalık anında sayıklaması; ikincisi ise, Hüsnü Paşa'yı tüm yaptıklarından sonra affedebilmesi... Handan'ın bu tavırları, onu gerçek olmaktan uzaklaştırıp, olağanüstü yapıyor.

Eserde dikkat çekici olan diğer bir nokta da, Refik Cemal ve Neriman'ın çocuklarının isimleridir. Nâzım, Refik Cemal'in arkadaşıdır; ayrıca, Neriman da ona saygı duymuştur; fakat, ilk çocuklarına Nâzım ismini koymalarının sebebi bu değildir. “Nâzım” ismi, Handan istediği için konulur. Bu da Handan'ın, duygularını ne kadar derinden yaşadığını gösterir. İlginç olan ise, ikinci çocuklarına da “Handan” adını vermeleridir. Bunun sebebi, Refik Cemal ve Neriman'ın Handan'a duydukları sevgidir. Bu şekilde, -Handan'ın acı sonu da sezdirilerek- Handan ve Nâzım ismi, bir

biçimde yan yana getirilmiş ve yaşatılmış olur.

Handan'ın küçük Nâzım'a duyduğu sevgi ve kriz anındaki sayıklamalarıysa, Halide Edip'in çocuklara verdiği büyük önemin göstergesidir.

Handan, eser içerisindeki diğer kadınlardan yalnız Neriman (Neri) ile ilişkilidir; aralarında karşılıklı olarak büyük bir sevgi yaşanır. Handan, Refik Cemal ile ilk tanışmalarında şöyle der:

“Soğuk durmayınız, Refik Bey. Neriman benim ninem, kardeşim, dostum, çocuğum, her şeyim! dedi; ve siz; siz de benim Neriman'cığımı seviyorsunuz.” (s.35)

Handan, Neriman'ı yalnız severken, Neriman'ın Handan'a olan sevgisine büyük bir hayranlık da karıştır:

“Handan ta dünyayı görebildiğim zamandan beri duygulanmama bile o kadar hâkim olmuş, o kadar benliğimin her zerresine sarılmış, o kadar kişiliğiyle kişiliğime istediği rengi ve biçimi vermiştir ki, âdeta bende onun bir resmi yaşar ve çok zaman bazı şeyleri görüp işiten Handan mı, ben miyim? Bilemem.” (s.42)

Burada yine görünen, Handan'ın güçlü kişiliğidir...

Handan'ın üvey kardeşleri ile ilişkisinden hemen hiç bahsedilmemiş; üvey annesi ile olan münasebeti ise, genellikle küçük çatışmalar şeklinde verilmiştir.

Kadının çalışmasını, yeni medeniyetin ihtiyacından doğan münakaşa edilmez bir gerçek olarak gören Halide Edip, şöyle der:

“ Kadın veya erkek, insanı insan yapan başkalarının sırtında yaşamamak, içinde yaşadığı cemiyetin en küçük topluluğundan (aile), en büyüğüne kadar verdiği emek mukabilinde, hak ve maddî karşılık beklemektir.”¹³

Bu fikirde olan Halide Edip'in, Handan'ı meslek sahibi bir kadın olarak ele almamasının sebebi, dönemin buna imkân vermemesidir.

Halide Edip toplumun bakışını, romanın başında ve sonunda olmak üzere iki kez verir. İlk sayfada komşuları, Handan ve kardeşlerini, yeni dünya kızları olarak görürler; yadırgarlar. Romanın son sayfasında da bir komşu kadın, Handan'ın ölümü üzerine şu yorumu yapar:

“ Cemal bey'in alafranga kızlarının en büyüğü değil mi? İmansızlığın sonu budur, efendi. Acımana şaşıyorum. Tanrı ona öbür dünyada yatacak yer

verecek mi sanıyorsun? Bütün ömrü gâvur memleketlerinde geçti.” (s.208)

Görülüyor ki, toplum için yeni yaşam tarzı, yabancıdır. Alafrangalık, imansızlıkla eş görülmektedir. Vatan toprakları dışına çıkan ve yabancı memleketlerde yaşayan insana, Tanrı bile öbür dünyada yatacak yer vermeyecektir... Gerçekten de toplum, yeni yaşam biçimine yabancıdır. Halide Edip bu durumu, detaysız fakat net şekilde eserinde verebilmiştir.

Kelime olarak “ gülüş, gülen” manâlarına gelen “Handan”, aksine, hayatında büyük acılarla karşılaşmış; fakat, her zaman kalbinden ağlamayı tercih etmiş, zavallı bir kadındır.

1.1.1.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Baş kahramanımız Handan’ın dışında, eserde yer alan kadınlar, yeğeni Neriman, üvey kardeşleri Şehper, Saffet; üvey annesi Sâbire Hanım; metres kadınlar; bakıcılar ve komşu kadındır.

Bunların içerisinde, asıl kahramanımızın ilişki içinde bulunduğu en önemli kadın, Neriman’dır. Neriman âdeta, Handan’ın üstün kişiliğini daha açık şekilde gözler önüne serebilmek için, bir araçtır. Onun iç dünyasındaki tüm değişimler, Handan’ın her halini bilen Neriman’ın dilinden, okuyucuya aktarılır. Onu bu kadar yakından tanıyan Neriman, elbette Handan’ın kişiliğinden etkilenir. Ancak, onun üstünlüğünü öylesine kabullenmiştir ki, ondan etkilenişinden hiç rahatsız olmaz.

Neriman, bu kız kardeşler arasında en sakin ve sessiz olanıdır. Cemal Bey’in baldızının kızı olmasına rağmen, Cemal Bey onu kendi kızlarından hiçbir şekilde ayırdetmemiş; mükemmel şekilde yetiştirmiştir.

Neriman, temiz elâ gözlü, sevgi dolu bir genç kızdır. Sosyoloji ve felsefeden çok hoşlanır; iyi piyano çalar; tatlı durgun sesiyle şarkılar söyler; tenis oynamayı sever...

Neriman yirmi yaşında iken onunla evlenen Refik Cemal, aradığı tüm özelliklerin onda bulunduğuna inanır:

“ Neriman’da -Bilmem bütün İngiliz terbiyesi olan kızlar öyle mi?- sade ve iddiasız hayata kendini bir uyduruş var. Sonra ruhunda sevdiği adama itaat etmek için çırpınan bir şey var... hayatı bir işkence, bir burğu, bir ateş yapan kadınlardan sonsuz olarak uzaklaştıran bu sade ve samimi kıza ne kadar bağlılık ve minnet duyuyorum.”(s.22-23)

İnsanı her gün başka yüz, başka düzme bir kişilikle üzmediği için, onun az bulunur bir kadın olduğunu düşünen Refik Cemal, bir süre sonra Neriman’da eksik yönler görmeye başlar:

“Fakat seninle ve arkadaşlarla o kadar ruhumuzu yakan erkek rüyalarımızla onu ortak görmek bir hayal; o herkes gibi bu memleketin yetiştirdiği bir ruh değil, bir ot, bir çiçek, bir şey! Memleketin hayatından -ne kadar acı, ne kadar siyah, ne kadar yıkılmaya hazır olsa- habersiz. Beni o kadar çok meşgul eden bu koskoca, fakat umutsuz şeye onu ortak edemiyorum. Hayatımda, Neriman’da tek bulamadığım şey varsa o da bu... Kendisi yeşil ve sessiz yuvasının dışında bir şey bilmek istemiyor. Anaları, büyük anaları gibi burada sessizce yaşayıp ölümlerinde çevresinde büyük bir ırkın, bütün bir mülkün döküldüğünü, sefaletten her fena ve çaresiz dertten döküldüğünü duymuyor bile! Bilmem neden bunun aksini istiyorum ben de? Onu hangi kadın bilecekti? Yalnız bu öğrenimleri ciddi olan kızların bu noktada daha canlı, daha söz anlatılır olacağını ummuştum...”

Bir de bazen istiyorum ki Neriman bu sessiz ve durgun gülümsemesinden bana beğeni ve sevgi yollayan ebedi bakışlarından sıyrılsın, benim kendi dışında alınımı gamlandıran çizgileri, ruhumu sarsan her şeyi parmakları arasında bulsun!” (s.25-26)

Kalbinde kocası, çocukları ve Handan’dan başka kimseye yer vermeyen Neriman, onlara, duyduğu sonsuz bir sevgiyle bağlıdır. Ancak, eşinin fikirlerine arkadaşlık edememesi, Refik Cemal’i Handan’a yaklaştırır. Böyle bir durumda Neriman, Handan’ın üstünlüğünü kabul eder. Buradan yazar, eşlerin birbirlerine, her yönden arkadaş olmaları gerektiği fikrini benimsetir.

Neriman’ın Handan’a ve Refik Cemal’e olan sevgisi, güveni öylesine güçlüdür ki, aralarında özel bir ilişki gelişebileceğini, hiçbir zaman düşünmez. Aksine kocasından, Handan’ın iyileşmesi için ne gerekiyorsa, yapmasını ister. Hatta Handan’ı

kaybedebilme ihtimalini aklına getirerek, onun yerine kendi ölümünü diler:

“ İçimde bir şey, Handan’cığımızı artık bu son görüşüm olacak diyor. Dayanamıyorum. Refik, keşke ben öleydim.” (s.168)

Buradan ideal kadının, çocuklarına karşı mükemmel bir anne; kocasına karşı çok yönlü, sevgi dolu bir eş olması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Görülüyor ki Halide Edip, kadını, evinin kapısı ardına gizlemiyor. Aksine onun, toplumda yaşanan sosyal problemlerle de ilgilenmesini istiyor. Kendisi de bu ideal kadına örnek teşkil edebilir. Çünkü o, her zaman ailevi sorumlulukları yanında, toplumsal sorumluluklarını da fazlasıyla yerine getirmiş bir kadındır.

Handan’ın üvey kardeşleri Şehper ve Saffet’in, yalnız fiziki özellikleri üzerinde durulur:

“ Şehper denilen genç kız ince, beyaz yüzlü, siyah, pek siyah gözlü bir genç kız; dudaklarında alaya benzer bir kıvrım var. Saffet, solgun, mavi gözlü, beyaz tenli, açık sarı saçlı şişmanca bir genç hanım.” (s.14)

Üvey annesi Sâbire Hanım ise şöyle tanımlanır:

“ Sâbire Hanım da dehşetli bir Türk Hanımı, çocuklarını, kocasını, evini amansız ağız kalabalığıyla kullanan bir Türk Hanımı! Cemal Bey’in arasına lakırdı söylerken ona yarı şefkatli, yarı korkak bir yan bakışı var.” (s.14)

O, geleneklere bağlı, Batı değerlerini kabul etmek istemeyen bir Türk kadını tipidir. Çocuklarına verilen eğitimden bile hoşnut değildir. daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, eser içerisinde genellikle, Handan ile olan küçük çatışmalarıyla karşımıza çıkar. Aslında çatışan, geleneklerle, yeni değerlerdir. Sâbire hanım, Handan’ın çekinmeden sohbet edişine; eğitimini sürdürmek istemesine kızar. Onun korkusu, başka kızlara benzemeyen bu halleri yüzünden, Handan’ın evde kalmasıdır.

Sâbire Hanım, erken yaşta evlenmeyi marifet sayar. On yedi yaşında bulunan Handan için, şunları söyler :

“-Öğrenimini bitirmek bir kız için ne demek? Bir kaç dil biliyor, artık kâtip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendinin koca düşünmemesi pek tuhaf; vakti çarçabuk geçecek, yirmi yaşında evlenilir mi hiç? Ben on dördümde evlendim, büyükannem on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlenmiş.” (s.60)

Eserde geçen diğer kadınlar ise metresler, bakıcı ve hizmetçi kadınlardır. Daha önce de söylediğimiz gibi Halide Edip, metres kadınların tümünü yabancı kadınlardan seçmiştir. Bu kadınların hepsi birbirine benzerler: Ahlâki değerleri zayıf, paraya düşkün, işveli ve rüktüş...

Hüsnü Paşa'nın sayısız metresi olur; ancak, son metresine olan bağlılığı bir başkadır. Bunun sebebi, bu metresin Handan'ın evinde bir süre hizmetçi olarak çalışmış olmasıdır. Böylece, Handan'ın yürüyüşünü, giyinişini, saçlarının şeklini kolayca taklit etmiş ve Hüsnü Paşa'yı kendine bağlamıştır. Çünkü Hüsnü Paşa, Handan'da daha fazlasına tahammül edemez.

Bakıcı ve hizmetçi kadınlar, bir özelliği olmayan dekoratif unsurlardır. Eserin sonunda konuşması geçen komşu kadın ise, yeni değerleri içine sindiremeyen toplumun sözcüsü durumundadır.

Son olarak, iki önemli kadın, Handan ve Neriman'ın giyim ve evlilik şekline değinecek olursak görürüz ki, her iki kadın da, kişilik ve buldukları konuma uygun tavır sergilerler. Çocukluklarından itibaren, Batı değerlerini de kabul etmiş bir ailenin kızlarına yaraşır şekilde giyinen Handan ve Neriman, iki zat rengi daha çok tercih ederler. Bu renkler, Handan için siyah; Neriman için beyazdır... Handan acı çeken kadın, Neriman ise mutlu kadındır...

Avrupa'da yaşayan Handan, elbiselerinde modern ve kendine yakışan çizgiyi bilir:

“ Kilisede dimdik tayyörülle duran Handan, şimdi nazlı bir eda ile yükseldi. Demek medeni kadınlar elbiseleriyle tavır giyiniyorlar.

Handan, siyah ince bir tül giyiyor, altındaki rengi bilmiyorum ama, siyahla iyi kaynaşan bir şey. Hele kollarını, boynunu tamamen açabilmesine şaşım. Bununla beraber dekoltesi güzel.” (s.37)

Handan, Neriman'ın kıyafetleri ile de yakından ilgilenir. Ona en çok yakışanı seçer...

Nâzım, Handan'la evlenmek isterken, bu isteğini babası Cemal Bey'e iletmek yerine, öncelikle, Handan'ın kendisine iletir. Çünkü, evliliğinden doğacak problemleri sırtlayacak olan Handan'dır. Bu medeni bir erkeğin medeni bir kadına doğal yaklaşımıdır. Yine Handan, Hüsnü Paşa ile tanıştıktan sonra, bir süre

arkadaşlık etme fırsatı bulur.

Neriman ise, tamamen görücü usulü ile evlenir. Önce, Refik Cemal'in fotoğrafını görür, fotoğrafını beğendiği için de evlenmeyi kabul eder ve nikâhları kıyılır. Düğüne kadar, her Cuma ve Pazar günleri, Refik Cemal nikâhlısını görmeye gider.

Handan'ın yaşayış tarzı ve hayata bakışı gibi, evlilik şekli de, yeni kadın tipine özgüdür. Neriman ise Handan'a göre, geleneklere daha bağlıdır ve evlilik şekli de yine geleneklere uygun biçimde olmuştur. Böylelikle Halide Edip zamanın değerleri ile yeni, yani geleceğin değerlerini bir arada vermiş olur.

1.1.2.VURUN KAHPEYE

Halide Edip, Seviye Talip, Raik'in Annesi, Handan gibi aşk eksenini etrafında dönen olayların ağırlıkta olduğu ilk dönem eserlerinin ardından, 1922'de Ateşten Gömlek, 1923'te ise Vurun Kahpeye romanlarını tefrika ettirir. Bu iki roman, ilk eserlerinden tamamen farklı olarak, Milli Mücadele'yi konu edinirler.

Milletine hizmeti amaç edinmiş olan vatansever Halide Edip, kurtuluş savaşına bizzat katılmış ve gözlemlerini, canlı bir şekilde iki eserinde de yansıtmıştır. Ayrıca bu eserler filme de alınmış ve büyük ilgi görmüştür.

Vurun Kahpeye¹⁴, tefrikasından sonra ilk kez 1926'da roman olarak yayınlanır. Eser, olayların gelişimine göre on üç bölümden oluşur.

1.1.2.1.VAK'A

Aliye, küçük yaşta annesini veremden yitirmiş; babasını ise, Kafkas cephesinde kaybetmiş bir kızdır. Bu sebeple, küçük yaşından itibaren tüm hayatı kız okullarında geçer ve öğretmen okulundan mezun olur olmaz, batı Anadolu'nun bir kasabasında öğretmenliğe başlar. Kimsenin gitmek istemediği bu kabada Aliye, yaşlı, dürüst bir ailenin yanına yerleşir. Gittiği günden itibaren kadınlığı ve güzelliği ile dikkatleri üzerine çeken Aliye, sınıfta disiplini, öğrenciler arasında eşitliği sağlayınca daha da göze batar. Bir kısım halk tarafından sevilirken, özellikle kasabanın imamı Hacı Fettah Efendi ve eşraftan Uzun Hüseyin Efendi tarafından düşman bellenir. Aliye'nin Kuvayi Milliyeci Tosun Bey'le nişanlanması, bu düşmanlığı daha da perçinler. Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin kin ve öfkeden başka hiç bir şey görmeyen çirkinlikleriyle, Damyanos komutasındaki düşman kuvvetini kasabaya çağırırlar. Uzun Hüseyin Efendi gibi Damyanos'un da Aliye'ye aşık olması ve Hacı Fettah Efendi'nin şikayeti ile, Aliye'nin babası yerine koyduğu Ömer Efendi tutuklanır.

14- Çalışmamızda eserin, 1983, İstanbul baskısı kullanılmıştır. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Aliye'nin konuşması ile serbest bırakılan Ömer Efendi, ikinci tutuklanışında ise sürgüne gönderilir.

Bu arada Tosun Bey'le gizli gizli görüşmeye başlayan Aliye, bir gece nişanlısını yanında bulur. Ancak, nişanlısı Tosun Bey gideceği vakit evin çevresi sarılır; Tosun Bey'in görevini yerine getirememesi, bütün milletin kaderini etkileyecektir. Aliye, bu zor durumda Damyanos'a gider ve evin etrafındaki kuşatmayı kaldırır. Ancak bu Aliye'nin sonu olur. Düşman kuvvetleri yenilgiye uğradığı gün hapisten çıkan Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin Efendi, halkı galeyana getirerek, bir kaç kadınla birlikte Aliye'yi de linç ederler.

1.1.2.2. ŞAHISLAR

Milli mücadele yıllarından bir kesit sunan bu eser, bir batı Anadolu kasabasının yapısını, işgalini, kurtuluşunu ve kasaba halkının bu gelişmeler sırasındaki tutumunu gözler önüne sermektedir. Konuya uygun olarak, kasaba öğretmeni, imamı, eşraftan önde gelenler, düşman kuvvetleri komutanı ve Türk kuvvetleri komutanı eserin kahramanlarıdır.

Kasaba halkı, öğrenciler ve askerler kalabalık bir kompozisyon oluşturduğu halde, adı geçen kişiler belli sayıdadır. Bu kişilerde ise ağırlık -baş kahraman kadın olmasına rağmen- erkek kahramanlardadır. Bunlar, Hacı Fettah Efendi, Uzun Hüseyin Efendi, Damyanos, Tosun Bey, Ömer Efendi ve Durmuş'tur.

Aliye, romanın baş kahramanıdır. Aliye'den başka adı geçen kadınlar, ikinci öğretmen Hatice Hanım ve annesi yerine koyduğu Gülsüm Hala'dır. Bunlardan başka memur kadınları, eşraf kadınları ve kimsesiz kadınlardan bahsedilir.

1.1.2.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN ALİYE

Aliye, küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş, sonraki hayatını okullarda

ve fakir, ihtiyar, ters bir halanın yanında geçirmiş, kimsesiz bir kızdır. Halide Edip'in diğer iki romanının baş kahramanları olan Handan ve Rabia da, aile yönünden pek şanslı değildirler. Handan, küçük yaşta annesini kaybettiği için, üvey anne elinde yetişmiş; Rabia ise, annesinden hiç sevgi görmeden büyümüştür. Halide Edip'in, kahramanlarını bu yönleri ile eksik bırakmasında, belki, öz annesini küçük yaşta kaybetmesinin de etkisi vardır.

Halide Edip romana şu cümlelerle başlar :

“Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!” (s.5)

Böylesine iddialı bir yeminle göreve başlayan Aliye, aynı yeminle son nefesini verir. Aralarda tekrar edilen bu yemin bizlere, Aliye'nin ne kadar idealist bir yapıya sahip olduğunu gösterir. O, kimsenin istemediği bu kasabaya, büyük bir istek ve kararlılıkla gelir. Çünkü, Anadolu'nun herhangi bir köşesinde çalışmak, onun için bir ülküdür. Belki, babasının cepheden cepheye dolaşmış bir kahraman oluşu, ondaki vatan ve millete hizmet aşkının kaynağıdır. Burada Aliye ve Halide Edip, aynı noktada buluşurlar; Halide Edip de, memleketine faydalı olabilmek için elinden ne gelirse yapmış, öncü, cesur bir Türk kadınıdır.

Maarif müdürü ahlâksız ve etraf pislik içerisinde. Buna rağmen Aliye'nin cesareti kırılmaz; namuslu, yaşlı bir ailenin yanında kalmak ister. Ancak maarif müdürü, genç yaşta, tek başına taşraya gelen İstanbul kızlarının, yalnız kalabileceklerini düşünür. Fakat o yıllar, kadınların çalışması, yalnız yaşaması için hiç de uygun değildir.

Aliye'yi yanlarına kabul eden eşraftan Ömer Efendi ve hanımı Gülsüm, onu ölen kızları Emine'nin yerine koyarak severler. Aliye de, her zaman eksikliğini hissettiği anne, baba sevgisini, bu yaşlı karı kocada bulur.

Kasabanın genel yapısını olduğu gibi yansıtan sınıfta, disiplinsizlik ve eşitsizlik hâkimdir. Eşraf ve memur çocukları, fakir öğrencilerle kız öğrencileri ezme çabası içindedirler. Bunun farkına varan Aliye, öncelikle sınıf içerisinde disiplini ve eşitliği sağlar. Geldiği günden itibaren , kadın oluşu ve güzelliği ile dikkatleri çeken Aliye, sınıf içerisindeki tavırları nedeni ile, memur kadınlarının ve özellikle eşraftan Uzun Hüseyin Efendi'nin nefretini, fakir halkın ise, sevgisini kazanır.

Uzun Hüseyn Efendi, çocuğuna ceza veren öğretmen Aliye'den çok, kadın Aliye'ye kızar :

“- Sen kim oluyon garı? diye haykırdı. Sen öğretmen değil misin? Sen bu kasabanın öğretmeni değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu kovuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yoh, ne okutmanı, ne de seni isteyoz.” (s.14)

Uzun Hüseyn Efendi, kadınları kendi malı gibi gören bir zihniyetin temsilcisidir, ona göre kadın, yalnız evin işlerini görür, çocuk büyütür ve kocası ne isterse onu yapar. Aslında Uzun Hüseyn Efendi'nin bu zihniyeti, bugün de pek çok erkeğin sahip olduğu zihniyettir. Memur kadınlarının, özellikle de Maarif müdürü hanımının, Aliye'ye nefret duymasının sebebi ise kıskançlığa dayanır:

“- Hoca parçası! Kocamın hepiniz halayığsınız, istesek hemen atarız.” (s.12)

Uzun Hüseyn Efendi, bir süre sonra, Aliye'yi Ömer Efendi'den istetir; olumsuz cevap aldığı anda ise, nefreti büsbütün büyütür. Bu sıkıntılarla yılmadan mücadele eden Aliye, yeni fakat daha tehlikeli bir düşman kazanır: Hacı Fettah Efendi...

Halide Edip, çoğu romanında değindiği, “din” kavramına, bu eserinde de, Hacı Fettah Efendi'nin kişiliğinde değinir. Hacı Fettah Efendi, son derece kötü kalpli; çıkarıcı; vatan sevgisinden uzak, iftiracı; dini, kendi yobaz fikirleri ile çirkinleştirerek kullanan bir hilekârdır. Cahil halkı kandırır ve istediği yöne sevkeder. Ona göre Kuvayi Milliyecilerin kanı, kâfirlerin kanı gibi helâldir. Aliye'nin yüzü açık dolaşması; çocukları, ellerinde bayraklarla, marş eşliğinde sokaklarda yürütmesi, Hacı Fettah Efendi'yi çileden çıkarır:

“- Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık nâmahremler, Müslümanların kalbini fesada vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar melündür, bunların ellerine çocuklarınızı teslim etmeyiniz. Eğer bir gün içimize yalnız düşman girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız. Yoksa Cenabı Hakkın bütün öfkesi üzerimizden eksik olmayacaktır.” (s.21)

Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin bu korkunç vaazından bir kaç gün sonra, İstanbullu bir dedenin Mevlid'ini dinler ve iki din adamını karşılaştırarak, bize gerçek din anlayışını gösterir:

“Bu dedenin derin yüzü, güzel sesi onu Allah'a yükselten bir aziz vecdiyle sarsmıştı. Halbuki bu güzel caminin durduğu meydanda daha kaç gün önce başka bir adam, ödevi kutsal bir din adamı, cehennem ve azap dakikaları yaşatmıştı. Nasıl olur da bu kadar insanlıkla, bu kadar acıma ve iyilikle dolu bir dinden Hacı Fettah Efendi o kadar kâbusa benzeyen bir azap ve işkence çıkarıyordu?” (s.49)

Her zaman bağışlayıcı, hoşgörülü bir din anlayışını savunan Halide Edip, bu anlayışın en güzel şekilde uygulandığı Mevlevî kültürünü benimsemiş ve eserlerinde yansıtmıştır:

“İhtiyar dedenin sesinde yüzyılların getirdiği bu Mevlevî kültürünün ince içliliği, her perdede derece derece yükselen, büyük bir sanatın sükûn ve sadelik çerçevesinden çıkan bir heyecanı vardı. Aliye, bu kadar derinden duyduğu bir şey hatırlamıyordu.” (s.49)

Yine Halide Edip, Sinekli Bakkal romanında da, Mevlevî kültürünün güzelliğine, insanları birleştirici özelliğine değinir. Halide Edip ayrıca, Mevlit'e de büyük önem verir. Özellikle Velâdet (doğum) bölümü, Aliye ve diğer tüm kadınları birleştiren en doğal ortaklıktır:

“Hazreti Âmine'nin yüzyıllardan beri halka en tatlı bir musiki ve şiirle anlatılan ve yine bu yüzyıllardan beri biriken heyecanlarla kutlanan bu “doğum” hikâyesini, Aliye de öteki Anadolu kadınları gibi kalbinden gelen sıcak yaşlar yanaklarından döküle döküle dinledi. Bir kadının kutsallığını, hayatın ve tabiatın en derin belirtisi olan doğumun sonsuz ıstırap ve saadetini ilk defa bir kadın gibi anlıyordu.” (s.50)

Halide Edip, Sinekli Bakkal'da Mevlit'e daha geniş yer vererek, kadınların doğurganlığının evrensel boyutunu gösterir.

Kuvayi Milliyeci Tosun Bey, birliği için erzak toplamaya geldiğinde, Hacı Fettah Efendi'nin konuşmalarını işitir ve onu tutuklatır. Ancak Aliye, karısının yalvarmalarına dayanamayarak, öyle bir adamı serbest bırakır. Bu Aliye için belki de sonun başlangıcıdır.

Tosun Bey ve Aliye birbirlerini görür görmez âşık olurlar. Kendisini tamamen kasabaya adayın Aliye'yi Tosun Bey yine kasabalıdan ister ve nişanlanır. Kasabadan kimsenin teklifine, evet, demeyen Aliye, artık çok mutludur; onun mutluluğu, Sinekli Bakkal'da, Peregrini'nin evlenme teklifini kabul eden Rabia'nın mutluluğunu hatırlatır.

Ancak Aliye'nin mutluluğu fazla uzun sürmez... Kasabanın düşman kuvvetler tarafından işgali ve komutanın Aliye'ye göz koyması, Aliye için en zor günlerin başlangıcı olur. Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi'nin sırf intikam duygusuyla düşman kuvvetlerini kasabaya çağırması, onların, Tosun Bey ve Aliye karşısında ne denli kişiliksiz kaldıklarının göstergesidir. Onlar, romanın olumsuz tipleridir.

Düşman birliği komutanı Damyanos o güne kadar, kadınlara karşı maddi ve vahşi bir çekicilik duymuş, kandırmış, değer vermemiş, işgali altında bulunan yerlerdeki kızlara en çirkin eziyetlerin yapılmasına izin vermiş; ancak, Aliye'den etkilenişi hiç hissetmediği şekilde ve vazgeçilmez olmuştur :

“Aliye'nin Damyanos'a etkisi çok garip ve çok aşırı olmuştu. Bu etki, başka kadınların maddi ve ateşli çekiciliğe benzemiyor, Aliye'nin gözleri beyrinde yanmış iki sihirli ve ateşli yıldız gibi başının içinde onu durmadan eziyordu. Bu ince uzun kız, son derece ruhanî yüzü ve güzel menekşe gözleriyle Damyanos'un şimdiye kadar kuvvetini bilmediği kalbinin saklı kalmış bir köşesine işlemişti... Ne garip ve eşsiz hareketleri, ne derin, acı ve ruhanî gözleri, sonra ne görülmemiş bir hüküm ve kudretle insanı sarsan al dudakları vardı. Hayır, böyle bir kızı ne Atina'da, ne Balkanlar'da, ne de Viyana'da ve Paris'te geçirdiği bir kış sırasında sahne üstünde ya da eğlence yerlerindeki güzel kadınların arasında görmüştü.” (s.70-71)

Tüm kasaba delikanlıların, Maarif Müdürü'nün, Uzun Hüseyin Efendi'nin sahip olmak istediği Aliye, Tosun Bey'le nişanlanmış ancak bu durum, Damyanos'un onu sevmesine engel olamamıştır. Bir yabancı olan Damyanos, düşmanının kızı Aliye'ye sonunda birlikte gitme teklifinde bulunur. Böylece, Aliye'nin nişanlısı da, babası Ömer Efendi de, hatta memleketi de rahat edecektir. Ancak Aliye bu teklifi, tiksintiyle karşılar. O anda, kendisi için memleketi ve milletini feda eden Damyanos'la Tosun Bey'i karşılaştırır; nefreti daha da büyür. O, sevdiği adamın

dokunuşundan başkasını, hiçbir şeyin karşılığında kabul edemeyecek kadar namuslu ve sevdiği insana bağlıdır.

Babası Ömer Efendi'nin tekrar tutuklanması ile içine düştüğü çaresizlikten küçük Durmuş'la kurtulmaya çalışan Aliye'yi, Tosun Bey'in gizli gizli görmeye gelmesi, onu biraz cesaretlendirir. Artık kasabanın Türk kuvvetleri eline geçmesi yakındır.

Tosun Bey, saldırıdan bir gece önce Aliye'nin evine gelir, ancak, şüphe üzerine evin etrafı sarılır ve Tosun Bey'in gidişi tehlikeye düşer. Tosun Bey'in gidip, görevini yerine getirememesi ise, bütün Türk kuvvetlerini olumsuz biçimde etkileyecek, memleketi tehlikeye düşürecektir. Aliye için en değerli varlık Tosun Bey'ken, onun için, memleket, her şeyden önce gelir. Bunun farkına varan Aliye, daha birkaç gün önce yapmadığı fedakârlığı, bu sefer Tosun Bey ve onunla bütünleşen memleketi için yapacak; Damyanos'a gidecektir.

Evin etrafındaki kuşatmayı kaldırtan, Uzun Hüseyin Efendi ve Hacı Fettah Efendi'yi tutuklatan Aliye, inandırıcı olmak için o gece orada kalacağını söyler. Ancak, evleninceye kadar kendisine Müslüman ve Türk geleneğinde olduğu gibi davranacağına dair, Damyanos'tan söz alır. Gece yarısına doğru cephaneliğin ve köprüntün bombalanması ile ortaya çıkan kargaşadan Aliye, Gülsüm Ana ile birlikte küçük Durmuş'un evine sığınır; ancak yaşadığı olayların ağırlığı ile, kendinden geçik, baygın haldedir.

Düşman askerlerinin tamamen gitmesi ile birlikte Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi hapisten çıkarılır. Hacı Fettah Efendi'nin ilk işi, Aliye'den hıncını almak olur. Bunu yine kendi kötülüğünü kapatmak için kullandığı, din maskesi ile yapar:

“Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin şeriat uğruna kurban ettirdiği, Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi'nin milliyet adına parçalattığı ilk hain kahpeydi. Düşman komutanının karargâhında son gece görünen bu İstanbullu kahpenin, etinden kemiğinden bir zerre bırakmamaya Hacı Fettah Efendi'nin din ve millet adına kandırdığı halk ant içti.” (s.312)

Aliye'nin cami önünde linç edilmesinden bir süre sonra, Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi de aynı meydanda, İstiklâl Mahkemesi'nin kararıyla

asılırlar. Tüm benliklerini kötülüğün doldurduğu bu iki insanın, yeni Türk devletinin mahkemelerince bu şekilde cezalandırılmaları, yeni Türkiye’de artık, bu türlü insanlara yer olmadığının bir göstergesidir. Gericiliğin, ihanetin ve karanlığın simgesi olan Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi’nin yerine bundan böyle, Aliye gibi, Tosun Bey gibi dürüstlüğün, iyiliğin, aydınlığın ve kahramanlığın timsali geçecektir.

Romanın sonunda Aliye’nin öldürülmesi ve Tosun Bey’in sakat kalması ile, vatanın kurtuluşu için her şey feda edilebilir, fikri kuvvetle hissettirilir. Fakat asıl vurgulanan ve üzerinde durulan nokta, geri düşüncelerin insanları ve hatta memleketi, nasıl felakete sürükleyebileceği düşüncesidir. Halide Edip’e göre karanlık fikirlerle yapılan savaş, top ve tüfekte yapılan savaştan çok daha zordur. Bunun için Aliye, Tosun Bey’in mücadelesinden çok daha çetin bir mücadeleye girmiştir. Bu mücadelede hayatını çok feci şekilde kaybetmiş olması savaşın zorluğunu gösterir. Ancak o, Aliye’nin değil, Aliye’lerin savaşındır ve bu güzel genç kız, bu uğurda can veren ne ilk, ne de son kadın olacaktır.

Aliye’nin mezarı başına gelen Tosun Bey, onun savaşının büyüklüğünü, zorluğunu bilerek, onun gittiği yolda ilerleyeceğine dair söz verir:

“Toptan, silahtan başka bir şey olan korkunç şeylerden korkmayacağım, Aliye! Hayatımı senin gibi sevmeye, senin gibi cesur olmaya, senin yaptığın şeyleri yapmaya vereceğim. Nasıl sen, hayatta seni anlamayanlar arasında sevginin, acımanın dinin, iyiliğin örneği oldunsa, sen nasıl bu güzel hayat anıtının hileciler elinde yıkılmasına karşı cesur oldunsa, ben de tıpkı senin gibi, korkmayacağım!” (s. 140)

Aliye’nin zor fakat onurlu, kısa yaşamında en dikkat çekici özelliği, hayata, insanlara -özellikle de kimsesiz, fakir insanlara- sevgiyle yaklaşmış olmasıdır. Okul yıllarında sevgisini, baş hademenin ihtiyar ve tembел kedisine vermiş olan Aliye, kasabaya geldiğinde, kendini tamamen kasabanın çocuklarına, fakirlerine, felakete uğramışlara ve kadınlarına adanmış, sevgisini sınırsızca gösterebilmiştir. Gülsüm Hala ve Ömer Efendi’yi gerçek anne, baba gibi görmesi; Tosun Bey’den Hacı Fettah Efendi’yi serbest bırakmasını istemesi; zafer günlerini kasabalı ile beraber beklemekte ısrar etmesi, onun, birlikte yaşadığı insanlara ve toprağa ne denli bağlılık duyduğunun ifadesidir.

Aliye’nin herkesi kucaklayan sevgi ve anlayışına, cesareti, çalışkanlığı,

dürüstlüğü, vatanseverliği de eklenince, ortaya ideal bir kadın tipi çıkar. Zaten o, zamanından bir adım önde bir kadındır: Küçük yaşından itibaren tek başına ayakta durabilmeyi öğrenmiş; okumuş, meslek sahibi olmuş; bir kasabada öğretmenliğe başlamış; kendi isteği ile nişanlanmış; sınıf içerisinde küçük çocukların peçe ile yüzlerini kapamak, eşraf ya da memur çocuklarını kayırmak gibi mantıksız ve haksız uygulamalara karşı çıkmıştır. O, bu olumlu yönleriyle, ideal bir örnektir. Ancak, eğitilmiş bir kadın olan Aliye, erkek hakimiyetinin hüküm sürdüğü cahil halk içerisinde yalnız kalmıştır. Onu anlayan ve fikirlerini benimseyen tek insan olan Tosun Bey, Aliye ile birlikte geleceğin kadın ve erkek tipini oluştururlar; ancak, bu yeni, ideal tipler kolaylıkla kabul edilebilir değildirler. Onun için zor ve asıl savaş, henüz başlamıştır.

Bu eser, kurtuluş savaşı yıllarını anlatmasına rağmen, bugün de, mücadele -epay yol alınmakla birlikte- halâ devam etmektedir. Eser bu yönüyle canlı ve dikkat çekicidir.

1.1.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Aliye'den başka eserde Gülsüm Hala ve Hatice Hanım olmak üzere iki kadına yer verilir. Ancak genel ifadelerle, memur hanımlarından ve yerli kadınlardan da bahsedilir. Eserde kadın kahramanlara fazla yer verilmemesinin nedeni, romanın konusudur. Vak'anın, kadınlara hiçbir değer verilmeyen, erkek hakimiyetli, cahil insanlardan oluşmuş bir kasabada geçmesi, erkek kahramanları ön plana çıkarmıştır.

Gülsüm Hala, eşraftan tüccar Ömer Efendi'nin hanımıdır. O, küçük yaşta biricik Emine'sini kaybetmiş ve bunun acısını hep içinde hissetmiş bir anadır. Aliye'nin evlerine yerleşmesinden sonra Gülsüm Hala, onu ölen kızı Emine'nin yerine koymuş; candan sevmiş; hatta ona ölen kızının adıyla seslenmeye başlamıştır. Nasırlı ellerini Aliye'nin saçlarından ayırmayan Gülsüm Hala, evin tek kadınıdır. Kasabada çok eşlilik uygun görüldüğü halde Ömer Efendi, Gülsüm Hala'nın üzerine kadın getirmemiştir. Ömer Efendi karısının fikirlerine de önem verir; Gülsüm Hala'nın,

oluru ile birlikte gidip Aliye'yi getirirler.

Gülsüm Hala, renkli bir tip değildir. O, tüm kalbiyle erkeğine bağlı, çilekeş Anadolu kadınıdır; sessizdir. Ömer Efendi'nin tutuklanması ve sürgüne gönderilişi ile, Gülsüm Hala yasa büründür. Aliye'nin elinden alınıp linç edilmesinde hiçbir şey yapamayan Gülsüm Hala, onun cenazesini yerde bırakmaz; gece yarısı da olsa, Aliye'yi gömer.

Halide Edip, kasabada yaşayan diğer insanlar gibi, ihtiyar Gülsüm Hala'yı da, yöresel ağızla konuşturur:

"- Gızım... pambik gızım..." (s.9)

Adı geçen ikinci kadın, öğretmen Hatice Hanım'dır. Gülsüm Hala'ya göre daha canlı çizilen Hatice Hanım, yozlaşmış eğitim sisteminin, en tipik örneğidir:

"Maarif Müdürlüğün şüpheli işlerine alet olan ikinci öğretmen Hatice Hanım rastıklı kaşları, elinden düşmeyen sigarasından sapsarı olmuş kınalı elleri, sonra bu kadın kendisine eski saraylarda yeni bir gözdeye karşı ihtiyar ve günü geçmiş gözdelelerin aşırı yaltaklanışla karışık kızgınlıkları!" (s.10)

Hatice Hanım, kasabanın sosyal yapısına uygun, olumsuz bir tiptir. Eşraf ve memur çocuklarını kayırır; onlarla karşılıklı sigara içer; fakir halkın çocuklarını ise hiç sevmez:

"Öğretmen Hatice Hanım, bu sınıfa hiç önem vermez, ders saatinde, çok kere sigarasını yakar, sakızını çiğner, önlerine yazı örneği diye attığı hep aynı "besmele"den, hangisi başını kaldıracak olursa : " Seni kör olasınca piç!" diye üstüne saldırırdı." (s.11)

Hatice Hanım, Tosun Bey'in okula gelmesi ile birlikte, Aliye'nin yokluğundan faydalanarak, onu köttülemeye çalışır:

"- Efendim, benim sınıfımda her çocuk, namaz sürelerini bilir, hiç olmazsa, amme cüzünü sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, milliyetsizlik öğretiyorlar. Ben, dokuz yaşındaki kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Oysaki İstanbul'dan yeni gelenler, kendi yüzleri açık geziyorlar. Şimdi on üç yaşındaki kızlar da saçlarını açıyorlar. Artık bunların terbiyesi sayenizde inşallah verilir de..."(s.27)

Hatice Hanım romanda bir daha karşımıza çıkmaz; ancak, bu kadar

değnilmesi bile, eğitim sistemindeki çarpıklığı ve Aliye'deki "gerçek öğretmen"i görmemize yeter. Hatice Hanım ve Aliye, birbirine zıt iki zihniyeti temsil eden öğretmenlerdir. Ancak Hatice Hanım'da öğretmenlikten başka, çirkin olan her şey vardır. Onun çürümüş, yozlaşmış kişiliği ve öğretmenliği karşısında Aliye, tamamen yeni, idealist, eşitlikçi, çocuk sevgisi ile dolu, verici, gerçek bir eğitmendir. Halide Edip bu tipi, Aliye'nin özelliklerini belirginleştirmek amacıyla, özellikle karşı karşıya getirmiş gibidir. Yeni bir Türk devletinin oluşumuna kendi gücü ile katkıda bulunan Tosun Bey ise, Hatice Hanım karşısında Aliye'nin tarafını tutarak, yeni kurulacak devletin nasıl eğitmen istediğini, açık şekilde ortaya koyar.

Eserde bu iki kadından başka memur hanımlarından ve adı çıkmış, zavallı, kimsesiz bir kadından da bahsedilir. Memur hanımları, kocalarının memuriyet görevinde bulunması nedeni ile kendilerini ayrıcalıklı ve yerli kadınlardan üstün bulurlar. Aliye'ye karşı da, kıskanç bir tavır sergilerler. Kıskançlıklarının sebebi ise Aliye'nin güzel ve okumuş bir kız olmasıdır. Kocalarının Aliye'ye olan hayranlıklarının da bunda etkisi vardır.

Aliye ile aynı meydanda linç edilen, adı çıkmış, zavallı dul kadının hali, Aliye'yi çok etkiler. Tarlalarda çalışarak hayatını kazanan, yüzünün güzel olmasıyla adı çıkan bu kimsesiz kadına, Mevlit'te şeker bile tutulmaz. Fakat Aliye, sevgi ve hoşgörüsünden onu da esirgemeyerek, kendi şekerini ona verir.

Bu dul kadın ve daha bir çok kimsesiz, zavallı kadınlar, Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi tarafından düşman kuvvetleri komutanına peşkeş çekilir ve zafer günü meydana Aliye ile birlikte linç edilirler.

Kasabada genel olarak kadına değer verilmez; kimsesiz, zavallı kadınlara da sahip çıkılmaz. İsteyen erkek, birden çok kadınla evlenebilir. Bu durum aynı şekilde güntümüzde yaygın olarak görülmesi de, bazı yörelerde uygulanmakta; fakat, kadına gereken değeri vermeyen erkek egemenliğine sıkça rastlanmaktadır. Bu durum, ancak eğitimle düzelebilecektir; Aliye'yi diğer kadınlardan ayıran en önemli özelliği de eğitimi olmuştur.

1.1.3. SİNEKLİ BAKKAL

Yayınlandığı yıllarda büyük ilgi uyandırmış olan eser, çoğu eleştirmen tarafından, Halide Edip'in olgunluk dönemi romanlarının en iyisi olarak nitelendirilir.

Halide Edip bu eserini, İngiltere'de bulunduğu yıllarda kaleme almış ve ilk olarak "The Clown and His Daughter (Soyтары Ve Kızı)" adıyla 1935'te, İngilizce basımını yaptırmıştır. Aynı yıl, Haber gazetesinde de tefrika edilmeye başlanan roman, 1936 yılında kitap olarak yayınlanmıştır. 1944'te Fransızca, 1954'te İspanyolca, 1961'de Sırpça ve Fince'ye de çevirisi yapılan eser, iki kez de filme alınmıştır.

Yayınlanması ile birlikte büyük bir ilgi gören Sinekli Bakkal, 1942'de CHP roman ödülünü de alır ve 1984'te kırkıncı baskısını yapar. Eserin bu derece ilgi görmesini kimi eleştirmenlerimiz, romanın kendisinden ziyade yazarının şahsiyetine bağlarken, kimileri de, eserin II. Abdülhamit dönemi yaşantısını, ayrıntıları ile vermesine bağlamıştır.

Handan romanında tamamen bireysel olan Halide Edip, bu bireysellikten, Vurun Kahpeye adlı eserde büyük ölçüde uzaklaşmış, Sinekli Bakkal'da ise tam anlamıyla toplumsal olmuştur.

Orhan Burian, bu eseri şu şekilde değerlendirir:

"Bu romanda, özellikle okurlarda ilgi uyandıracak neler yok ki; Batı memleketlerinde pek rastlanmayan o mahalle ruhu, Osmanlı İmparatorluğu'nda zorbalık rejiminin en yüksek biçimini aldığı dönemin portresi; Abdülhamit'i ve sarayın içyüzünün zavallılığı, hafiyeler, tevcihat listesi, cuma selâmlığı; Genç Türkler; Ortaoyunu'nun ve Karagöz'ün Türk toplumundaki toplumsal ve estetik değerleri; eski düğünler vb... ve nihayet İslâm felsefesinin maddeden büsbütün kurtulup ruh disiplini haline giren biçimi tasavvuf ve onun verdiği evreni kaplayan bağışlamak ve sevmek kudreti... Hiçbir tarih, hiçbir sosyoloji, hiçbir ekonomi kitabı bundan otuz, kırk yıl önceki İstanbul'u bu kadar tam ve bu kadar gerçek olarak canlandıramazdı."¹⁵

Kısaca, bize ait değerlerle yoğrulmuş olan Sinekli Bakkal¹⁶ çoğu

15- BURIAN, Orhan, Denemeler ve Eleştiriler, 1964

16- ADIVAR, Halide Edip, Sinekli Bakkal, İstanbul 1984. Sayfa sayıları bu baskıya aittir.

eleştirmen tarafından, yazarın en önemli eseri olarak kabul edilmiştir.

1.1.3.1.VAK'A

İstanbul'da bulunduğu semtin adını almış olan Sinekli Bakkal, dar bir arka sokaktır. Burada yaşayan mahalle imamı, din anlayışı cennet ve cehennem kavramları üzerine oturmuş; para düşkünü bir insandır. Genç yaşında karısını kaybettikten sonra, bir daha evlenmez ve kızı Emine'yi de kendisi gibi yetiştirir. Emine on yedi yaşına geldiğinde, mahallede Kız Tevfik diye bilinen, zenne rolüne çıkan gence kaçar. Kişilikleri tamamen farklı iki genç, Tevfik'e kalan bakkal dükkanını işleterek geçinmeye çalışırlar. Bir süre sonra, kocasının arkadaşları önünde gizlice kendi taklidini yaptığını öğrenen Emine, Tevfik'i bırakarak tekrar babasının evine döner. Ancak hamile olduğunu anlar ve bir kız çocuğu dünyaya getirir. Kızın adını Rabia koyarlar. Bu arada Tevfik de ortaoyunundaki rolleri nedeniyle Gelibolu'ya sürgüne gönderilmiştir.

Rabia, imam Hacı İlhami Efendi tarafından hafız olarak yetiştirilir ve daha on bir yaşında, sesinin güzelliği ile İstanbul'da kendisinden bahsettirmeye başlar.

Bir mukabele Rabia'yı dinleyen, zamanın zaptiye nazırının karısı Sabiha Hanım, onu çok beğenerek konağa çağırır. Kocasını Selim Paşa tarafından da beğenilen Rabia daha sonra, Vehbi Dede adındaki Mevlevî şeyhinden alaturka musiki, İtalyan piyanist Peregrini'den de Batı müziği dersleri almak üzere, sürekli olarak konağa gidip gelir. Bu arada camilere giderek Mevlit ve Kur'an da okuyan Rabia, kazandığı paraları dedesi Hacı İlhami Efendi'ye verir.

Bir gün Rabia'nın babası Tevfik sürgünden gelir ve tekrar bakkal dükkanını açarak, yaşamını sürdürmeye çalışır. Rabia da, kazandıklarını dedesine vermek şartıyla, babasının yanına taşınır.

Bu yıllarda "Genç Türkler", Abdülhamit'in istibdadını yıkmak için gizli çalışmalar yaparlar. Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın oğlu da, bunların içindedir. Tevfik bir gün, Hilmi'nin isteği üzerine kadın kılığına girerek, Genç Türkler'in gazetesini

almak üzere Fransız postanesine gider, ancak yakalanır. İş ortaya çıkınca, Hilmi ve Tevfik Şam'a; Hilmi'nin diğer arkadaşları da Yemen ile Fizan'a sürgün gönderilirler.

Bu olaydan büyük acı duyan Rabia, konaktan ayağını keser; babasının arkadaşı öce Rakım'la bakkal dükkanını işletmeye çalışır. Bu arada Vehbi Dede ile Rabia'ya ilgi duyan Peregrini onu yalnız bırakmazlar; Rabia'ya özel ders bulurlar. II. Abdülhamit'e tam bir görev duygusuyla bağlı bulunan Zaptiye Nazırı Selim Paşa da bu olaydan sonra değişmeye başlar ve görevinden ayrılarak, kendi halinde bir yaşam sürdürür.

Peregrini, o günlerde ölen annesinden kalan mirası alarak İstanbul'a yerleşmek ve Rabia ile evlenmek istemektedir. Dedesi ve annesini de kaybetmiş olan Rabia bu evlilik teklifini, belirli şartlarla kabul eder.

Müslüman olup, Osman adını alan Peregrini ve Rabia, evlenerek yine Sinekli Bakkal'a, dedesi Hacı İlhami Efendi'nin evine yerleşirler. Bir süre sonra hayatının tehlikede olmasını önemsemeyen Rabia, bir çocuk dünyaya getirir. Bu arada 1908'de Meşrutiyet ilan edilir ve tüm sürgündekiler birer kahraman gibi geri dönerler. Tevfik de geri döner ve bundan sonra onu kızı, damadı, torunu ile mutlu bir yaşam bekler.

1.1.3.2. ŞAHISLAR

Eserin, geniş bir şahıs kadrosuna sahip olduğu görülmüştür. Bu şahıs kadrosunda, tulumacı başı, imam, çingene, ortaoyuncu, Genç Türkçü, Mevlevî dedesi, nazır, şehzade, yabancılar, konak ve saray kadınları gibi, değişik kesimlere ait tipler yer alır. Bunları birbirine bağlayan ise, ana kahraman Rabia'dır.

1.1.3.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN RABİA

Yazar Rabia'yı çocukluk yıllarından almış ve genç kızlık dönemine geçişini, evliliğinin ilk yıllarını gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Rabia, şanssız bir bebek olarak dünyaya gelir. Çünkü anne babası ayırılır ve bu ayrılığın sonucu olarak o, baba şefkatini hiç tadamaz. Bununla birlikte, anne ve dedesinin yarattığı, sevgisiz bir ortamda büyümek zorunda kalır. Mahalle imamı olan dedesi Hacı İlhami Efendi'ye göre din, cennet-cehennem, kavramları üzerine kurulmuştur ve oynayıp, gülen, eğlenen insanlar, cehennemliktirler. Bu düşünceye sahip olan Hacı İlhami Efendi, cennet ve cehennemi de kendince eksiksiz fakat, cehennemi daha dehşetli bir biçimde anlatmayı da umutmaz. Böylece cehennemden korkan, ancak cenneti de pek ilgi çekici bulmayan Rabia, anne ve dedesinin istediği simâyâya büründür:

“Nefsini korumak için, etraflarının rengini alan kuşlar ve böcekler gibi o da yüzünü, tavrını ve sesini, gülmeyen, eğlenmeyen sıkıntılı ifadesine uydurmuştu.”
(s.23)

Çocukluğundan hatıra kalmış en önemli olay ise, mısır püskülünden yaptığı bebeğin, günah denilerek, yakılması olmuştur. Bu olaydan sonra Rabia, anne ve dedesinin şikayet edebileceği hiç bir yaramazlık yapmaz... Bu yasaklarla örülür duvarın içine girebilmek için de, küçük yaşta, iradesine hâkim bir tavır geliştirmek zorunda kalır.

Hacı İlhami Efendi, ev işlerinde yaşlılarından geri kalmayan, davranışları ile tüm mahalle çocuklarına örnek gösterilen Rabia'yı kızı Emine'den ağız yandıği için, mahalle mektebine göndermez; ezber yeteneğini ve sesinin güzelliğini dikkate alarak, hâfiz yapar.

Çocuk yaşına rağmen çocukluğunu yaşayamayan Rabia, üstün yeteneği ile, henüz on bir yaşında iken İstanbul'un en küçük, fakat güzel üslûplu ve en yankı sesli hâfızı olarak, ün yapar. Rabia sayesinde çok para kazanan Hacı İlhami Efendi, onun her fırsatta “cehennemlik” olarak nitelendirdiği babası Tefik'ten ziyade, kendisine benzediğini söyleyerek, börtürlenmekten de geri durmaz.

Rabia'nın mutsuz geçen çocukluğunu gözler önüne seren Halide Edip, bu

tavriyla, çocuklarımıza nasıl davranmamız gerektiği konusunda bizleri düşündürür. Özellikle de, din eğitimine dikkati çeker ki, aynı noktayı Handan romanında da gözler önüne sermişti.

Zamanın Zaptiye Nâzırı'nın eşi Sabiha Hanım'ın Rabia'yı dinlemesi, onun yaşamında yeni bir dönüm noktası olur. Rabia'nın sesi ve yorumundan çok etkilenen Sabiha Hanım, onu, bir şeyler okuması için konağa çağırır. O güne kadar girdiği ve yaşadığı ortamlardan tamamen farklı olan Selim Paşa konağında Rabia, birbirinden farklı pek çok insan tanır. Bu farklı insanları birleştiren tek nokta vardır: Rabia'nın sesinin ve üslûbunun güzelliği... Padişaha bağlılığından hiçbir şekilde ödün vermeyen Zaptiye Nâzırı Selim Paşa ile babasından adeta nefret eden oğlu Genç Türkçü Hilmi bile, Rabia'nın sesinin eğitilmesi konusunda hemfikirdirler.

Rabia, sürekli gidip gelmeye başladığı bu konakta, kendi hayatı ve kişiliğini şekillendiren iki insanın, zıt tipleri ile karşılaşır: Sabiha Hanım ve Vehbi Dede... Annesi Emine nasıl eli sıkı, asık suratlı, zevk ve eğlenceden uzak, sevgisizse; Sabiha Hanım da inadına cömert, güler yüzlü, zevk ve eğlenceye düşkün, sevgi dolu bir kadındır. Dedesi Hacı İlhami Efendi ise kızı gibi pinti, normal konuşmalarında bile yüksek, kalın bir ses tonu kullanan, sürekli olarak cennet ve cehennemden -daha da çok cehennemden- bahseden, suratsız bir adamken; konakta tanıdığı Mevlevî Şeyhi Vehbi Dede tamamen farklıdır. O, kâinatı anlayan ve seven bir gülümseme ile bakan; hayatı ilâhi bir şaka gibi gören; kendi halinde, maddiyattan uzak bir adamdır.

Halide Edip bu karşı tipleri, Rabia'nın karşısına özellikle çıkartır ki bu şekilde Rabia ve dolayısıyla da okuyucu, yaşam içerisinde kabul gören olumlu kişilikleri, açık şekilde tespit edip kendine örnek alabilir.

Vehbi Dede'den sürekli olarak alaturka musîki dersleri almaya başlayan Rabia, üstün yeteneği ile, hemen tüm alaturka sazların çalmasını öğrenir; akşamları Sabiha Hanım'ın odasında şarkı bile söyler. Rabia, Vehbi Dede'den yalnız musîki bilgisi almakla kalmaz, insanları sevmeye yatkın olan kişiliğine, onun hoşgörüsünden, bilgeliğinden de birşeyler katar.

Rabia'nın sesiyle yakından ilgilenen Hilmi, onun sesini, tanınmış ailelerin çocuklarına Batı müziği dersi veren, konağa da gelip giden İtalyan piyanist Peregrini'ye de dinletmek ister. Böylece hayran olduğu Batı'nın bir ustada da,

Rabia'yı değerlendirmiş olacaktır. Kendi üslûbuyla Kur'an'dan sûreler okuyan Rabia'yı, Peregrini Meryem Ana tasvirine benzetir ve o görüntüsünü hiçbir zaman unutamaz; okuyuşunu ve sesini çok beğenir:

“- Bu kıza, üstünde iki mum yanan herhangi cami kubbesinin altına koysan, benim kâfirleri bile şaşkırtan bir musîki yaratıyor. İçine Allah mı giriyor, şeytan mı giriyor, bilmem. Ne sanat ,ne sanat!..” (s.76)

Babasını hiç görmeden, yalnız annesinin ve dedesinin “cehennemlik” diye tanımlamasıyla belli bir yaşa kadar gelen Rabia, her zaman ytreğinde, babasına karşı gizli bir sevgi besler. Bu sevgisinden dolayı, babasını ve cehennemi yan yana getiremeyen Rabia , bütün cesaretini toplayarak, yeni tanıştığı Sabiha Hanım'a, ölünce babasının cehenneme gidip gitmeyeceğini sorar.

Konaktan eve döndüğü bir gün, babasının geldiğini öğrenen Rabia sevinçten adeta deliye döner:

“Her şey birdenbire değişmiş, dünya rüyaların en güzeli oluvermişti. Kapısının önünde onu her vakit bekleyen yavrulu sarı köpek, eteklerini kokladı, dizlerine yumuşak burnunu sürttü. Rabia köpeğin boynuna sarıldı, kuru bir hıçkırıkla “Sarman, Sarman, babam Tefvik geldi.” diyordu.” (s.58)

İlk fırsatta babasına giden Rabia, onu görür görmez tüm kalbiyle sever; artık dünyanın en mutlu insanıdır. Konağa gidiyorum deyip babasının yanında kalan, evin ve dükkanın temizliğinde ona yardım eden Rabia, iş açığa çıkınca önemli bir karar verir: Artık babasıyla birlikte oturacaktır... Rabia, bu kararı vermekte hiç zorlanmaz:

“Kızın tabiatında riyazete temayül vardı, manevî bir perhizkârlık vardı, süratle düşünüp, salim kararlar almak kabiliyeti vardı. Bunlar hep ilk yılların çetin mücadelesi, sıkı terbiyesi ve İmam'la Emine'den gelen ırsî tesirlerin bileşkesinin eseriydi.” (s.73)

Artık bir arada yaşayan Rabia, babası Tefvik ve babasının cüce arkadaşı Rakım için yaşam , hiç olmadığı kadar güzeldir:

“ ÜÇLERİN dükkan hayatı, ertesi olmayan bir bayrama benziyordu. Onlara göre kırık kaldırımlı, pis kokulu, karanlık Sinekli Bakkal, yalnız neşe ile atan canlı bir evrenin ruhu, merkezi oluvermişti.” (s.67)

Rabia, belki on bir yıldan fazla sevgisiz, mutsuz bir hayat yaşamış, hoşgörüden uzak bir din eğitimi görmüş olmasına rağmen o, bu olumsuzluklardan olumlu noktalar bulup, yeni hayatındaki kazanımlarıyla birleştirebilmiştir:

“Rabia’nın ruhunda yeni hayatının ne tepki yaptığını anlamak için yüzünü çok yakından ve çok derin incelemek gerekti. Bu, zahmete değer bir inceleme olurdu. Çünkü eski ve yeni hayatı üst üste konulan fakat tamamen birbirini bozmayan iki medeniyet tabakası gibi görünüyordu.” (s.73)

İki farklı hayatın çizgilerini yüzünde açık olarak gösteren Rabia, şöyle tarif edilir:

“Eski Rabia’nın yüzü: Ağzının iki tarafında iki derin çizgi, kaşlarının arasında derin bir hat, ince yüzünü kaplayan gamlı bir durgunluk. Bu çizgiler tamamen silinmeden, yüzün manası değişmeden yeni hayat, izlerini bu eski kişiliğin üzerine resmetmeye başladı. Ve yeni yüzü şu idi: Göz kuyruklarında sık gülmekten meydana gelen kırışıklıklar, gözlerin içinde durmamacasına yanan mutlu ışıklar, gülerken burnun üstünde beliren sevimli buruşukluk. Kendini yeni hayatın başıboşluğuna bıraktığı zaman eski yüzünün alâmetleri zayıflar, gözlerinin ağır ifadesi, dudak kenarlarındaki, kaşların ortasındaki çizgiler düzelir. Fakat geçmiş günlere hatırası döner dönmez her eski alâmet olanca açıklığı ile tekrar meydana çıkar. Göya yeni hayatının şen maskesi saydam bir ipek peçe gibi eski hayatın gamlı yüzünün üstüne örtülürmüşü. İşte bu karşıt şeylerin o genç yüzde karışımı bunun bütün muammalığını, bütün büyü gibi tesir eden başkalığını meydana koyuyordu.” (s.73)

Bu üçlünün başı, evin kadını olmaktan başka, babasına, Karagöz oynatırken perde arkasından tef çalıp şarkı söyleyerek yardımcı olan Rabia, bakkal dükkânında çalışır. Aynı zamanda Vehbi Dede’den aldığı dersleri de ihmal etmez.

Üzerine aldığı her işi en iyi şekilde yapan Rabia, bakkal dükkânını da, hiç olmadığı kadar işlek hale getirir. Ancak Selim Paşa’ya ve hatta çevresindeki diğer insanlara göre Rabia, artık bakkal dükkânında çalışmamalıdır. Çünkü o ,artık bir genç kızdır:

“Ve Rabia büyüyordu. Sırf kol, bacak uzamasından ibaret bir büyüme değil, benliğinden hasıl olan başkalıkla , yeni kudretle olgunlaşan bir büyüme.” (s.86)

Rabia ikinci kez, kendisi için en uygun kararı verir. O, tüm cevapları düşündür:

“Paşa sakalını karıştırdı. Biraz duraksadı:

- Dükânâna bazen ipsiz sapsızlar da gelir... Bu civarda sen yaşta, sen yüzde bir kadının bakkallık etmesi doğru değil, dedi.

- Annem de genç yaşında bakkallık etmiş. Zarafet bacı Aksaray’da dolma satıyor.

- O, ihtiyar ve Arap.

- Beyazıt avlusunda tespih satan kadın hem genç, hem benden beyaz.

Sabiha Hanım atıldı:

- Aman Paşa... Rabia’nın başa çıkamayacağı ipsizin, sapsızın ben alınımı karışlarım.” (s.91)

Rabia, son derece cesur, dik başlı ve hazır cevaptır. O, diğer kadınlara hiç benzemez:

“Yaşıtlarından bir baş uzun, kafası, karşısındakilerin gözlerine bakmaktan sıkılmayan cesur bakışlı, servi vekarıyla dolaşan bir kız...” (s.87)

“Onun kahn sesinde, dik kafasında yetişmiş bir erkeğin dengesi, gücü vardı. Paşa’nın konakta görmeye alıştığı, durmadan cinsiyetini belli eden, cinsiyetini sömürmeye çalışan kadınlardan o, ne kadar başkaydı. Onun, gözü de, gönlü de okşayan bir sevimliliği vardı. Düzgünsüz, allıksız, rastıksız, sürmesiz... Sıkı örtülmüş saçların kendine göre bir güzelliği vardı. Erkek çocuk gibi dar kalçaları, omuzların, göğsün göze batmayan belirsiz yuvarlaklığı, bunlar hep ona vahşi bir gül fidanı çekiciliğini veriyordu.” (s.91)

Rabia, genç kızlığa adım atması ile birlikte giyimini de değiştirir. Çocukluğunu, anne ve dedesinin hasis, yaşamaktan uzak ruhlarının ifadesi olan renklere oluşmuş elbiselerinin artanları ile geçiren Rabia, gençlik çağına gelince fukara sınıfı işçi kadınlarının giyinişini seçer:

“Uzun, bol bir siyah yeldirme, belden aşağı düşen beyaz patiska başörtüsü ve üstünde her zaman arkaya atılan ve hiç bir zaman inmeyen bir peçe. Esasen hangi işçi, küçük satıcı esnaf yüzünü örtüyordu?” (s.87)

Rabia, herkes gibi kendisi de, büyümüş olduğunun farkındadır. Ancak

kendisini beğenmez:

“ Fakat ne olsa ev bark sahibi olmanın zamanı geliyor.

Rabia'nın burmunun üstü kırışarak güldü:

-Sanki ben bunu düşünmüyorum muyum? Fakat benim gibi sıska, çalı süpürgesi kılıklı kızı kim alır?”(s.91)

Rabia kendini beğenmeyedursun, çevresindeki herkes ve tüm mahalle delikanlıları ona hayrandır; ancak, kimse de yaklaşmaya cesaret edemez:

“Derisi güneşten tunç gibi yanmış, dolu ve mutlu hayatının etkisiyle sevimli ağzındaki eski çizgiler hemen hemen tamamen silinmiş, Sinekli Bakkal delikanlılarının rüyalarına giren bir sîma olmuştu. Evlenmek çağına gelmiş kızlara söz atmak, bıyık bükme, hatta tenhada çimdiklemek olağan bir şey olmakla beraber bir tek delikanlının ona bu şeyleri yapmaya cesareti yoktu. Hafızlığından yarı kutsal durumu, serbest davranışı, özellikle keskin hazırcevap, saldırgan dili, genç, yaşlı her erkeğe kendini saydırıyordu.” (s.87)

Ne ona hayran delikanlılar, ne de genç kızlara koca bulmayı görev bilmiş mahalle kocakarıları, Rabia'nın dengini bulamazlar. Ancak mahallenin en hatırı sayılır tulumbacı başı olan Sabit Beyağabey Rabia'ya sataşmadan edemez ve dersini alır:

“- Ya, öyle mi? Amma ben senin ağzının lokması değilim. Seni köpek yavrularının umacısı, seni korkak külhanbeyi! Bak etrafımda kimse yok. Bakayım bana ne yapacaksın? Al sana tu... tu... tunu...!

.....

-Sus köpek, hayvan, defol, benim senin himayene ihtiyacım mı var? Ben senin gibi köpeklerin haddini bildiremez miyim?” (s.89)

Sonunda o da, Rabia'ya denk erkek olmadığı fikrinde birleşir ve uzaktan onun koruyucusu olmaya karar verir.

Selim Paşa konağının bahçevanı, çok sevdiği işini öğretmek ve yerine bırakmak üzere yeğeni Bilâl'i yanına getirir. Ancak Bilâl son derece haylaz ve akli yükseklerde bir gençtir. Bilâl'in gururlu halini beğenen Selim Paşa, onu Sultani'ye kaydettirir. Konakta karşılaşan Rabia ve Bilâl birbirlerine ilgi duyarlar. Ancak, Selim Paşa'nın ürkütücü yönüne hayran olan Bilâl'in bu haline, Rabia üzülür:

“Bu oğlan acaba neden Karagöz’deki Tuzsuz Bekir gibi konuşmaktan tat alıyor, dünyanın anasını ağlatmak istiyor?” (s.102)

Bilâl’e göre iki cins kadın vardır:

“Beyoğlu’nun orospuları ve aile kızları... Birincileri para ile alınır, ikincileri nikahla.” (s.100)

Bilâl Rabia’yı ikinci gruba dahil eder. Onunla bir gün mutlaka evlenecek ve ona, Selim Paşa’nın karısında olduğu gibi, elmaslar, arabalar alacaktır. Bu özenişlerden tamamen uzak olan Rabia ise, Bilâl’in bu halini beğenmez. Rabia ondan, gelip geçen bir bahar günü gibi, onun gürbüzlüğü, biraz vahşi güzelliği, biraz da kendi yaşında temas ettiği ilk erkek olduğu için hoşlanır. Bu sebeple Bilâl’e hissettikleri, geçicidir. Bilâl’i Rabia’ya çeken şey ise, maddi bir gençlik duygusu değildir; onu, bir sembol gibi görür:

“Rabia, ona göre, hem tiksiniyor, hem bayıldığı olgun ve erişmiş bir şehrin bir nevi “sembol” ü idi. Onun konuşmasında, bakışındaki başkılığın, yüzyılların yarattığı yüksek bir medeniyetin eseri olduğunu, kemiklerinde hissediyordu.” (s.100)

Rabia-Bilâl ilişkisi, kısa süre içerisinde biter. Bunun en büyük sebebi, elbetteki farklı düşüncelere sahip olmalarıdır. Rabia, bu farklılığın ve Bilâl’in olgunlaşmamış kişiliğinin farkındadır. Buna rağmen, Rabia’nın parmaklarını Bilâl’in çenesinde ve dudaklarında gezdirmesi ve Bilâl’in onu öpen dudaklarına karşı hiçbir tepkide bulunmaması -yazar bunu Rabia’nın temizliğine, hayat tehlikesini zamanından önce öğrenememesine bağlasa da-, romanın başından itibaren oluşturulan Rabia’nın kişiliğine, hiç de uygun düşmez. Sıkı bir terbiye ve dini eğitim görmüş, hafızlık yapan, Dede Efendi gibi ulema bir kişilikle sürekli beraber olan, yaşına göre olgun ve ağırbaşlı Rabia için bu, “ Her gencin başından böyle bir macera geçer.”, düşüncesi ile oturtulmaya çalışılmış, zorlama bir ilişkidir. Aynı zamanda Bilâl’in onu “yüzyılların yarattığı yüksek bir medeniyetin eseri” olarak tanımlaması da, Bilâl’in henüz olgunlaşmamış kişiliğine ve düşünce kapasitesine uygun bir tahlil değildir.

Rabia’nın büyüüşü ile ilgilenen insanlardan biri olan Galip Bey, Hilmi’nin yakın arkadaşı, Genç Türk’çü bir gençtir. Rabia ile evlenmek isteyen Galip Bey, aynı zamanda zengin bir babadan başka kimsesi olmayan, sakin yaratılışlı bir

insandır. O şartlarda her genç kızın kabul edebileceği bu kısmeti, o günlerde Bilâl'le ilgilenen Rabia kabul etmez. Onun için zenginlik ya da bir konağın tek hanımı olarak yaşamak, önemli değildir. Rabia, babası Tevfik'le yaşadığı köhne evi, küçük bakkal dükkanını, buradaki mutlu ve dolu hayatını hiçbir şeyle değiştirmek istemez.

O güne kadar erkeklerden hiçbir şekilde kaçmayan, adeta onlara meydan okuyan Rabia, Galip Bey'in evlilik teklifinden sonra, arkadaşları varken Hilmi Bey'in odasına gitmeme kararı alır. Belli yaşa gelen kızların, mahrem olmayan erkeğe görünmedikleri o dönemde Rabia, bu kararı da kendisi verir.

Rabia'nın Peregrini ile ilk tanışması, konağa sekiz aylık bir gidiş gelişten sonra olur. İtalya'da papazken, manastırdan kaçıp İstanbul'a gelen Peregrini şöyle tanımlanır:

“Ufak tefek bir adamdı. Kuru yüzünü bir örtümcek ağı gibi birbirine geçmiş çizgiler kaplamış, gözleri çukur, kaşları kalın, sakalı sivri, siyah boyunbağı bir sanatkar ihmalıyla göğsünün yarısını kaplamış, belki otuz kırk yaşında.” (s. 49)

Rabia'dan fazlasıyla yaş farkı bulunan Peregrini, geçen dört yıldan sonra, yine bir akşam piyano çalarken, ondaki değişikliğin birden farkına varır:

“Bu akşam gözleri âdeta görmeden Rabia'ya bakarken birdenbire, dört yıl önce piyanoya ancak yetişen başın, şimdi piyanonun üstünden odayı seyrettiğinin farkına vardı ve beklemediği bir gerçekmiş gibi heyecanlandı, parmakları kasıldı.” (s. 92)

Piyanistin bu keşfini hisseden Rabia da utanır ve yazarın deyişi ile, aralarında yıllar süren, sade ve kişisel olmayan ilişki ilk defa, yüreklere çarpıntı olan bir bağ olurverir. Bu ilk heyecanlanıştan sonra Sabiha Hanım'a, Hristiyan bir erkekle evliliğin mümkün olup olmadığını soran Rabia, her ne kadar okur gelecekte gerçekleşecek evliliğe hazırlansa da, kişiliğine uygun konuşturulmaz.

On sekiz yaşına basan Rabia, babası Tevfik'in tutuklanmasıyla büyük bir acıya ve yalnızlığa kapılır. Ancak ondaki kadere inanç ve sabırlı, mağrur kişilik, içindeki fırtınaları dışına aksettirmez; yalnız, sürgüne gönderilen babası için para kazanmak ister. Artık konağa da adım atmayan Rabia'nın, amcası cüce Rakım, teyzesi çingene Pembe, neşe kaynağı Peregrini ve ulvi kişiliği ile huzur veren Vehbi Dede'den başka kimsesi kalmaz. Bunların içinde Peregrini, Rabia'yı canlandıran, bal

rengi gözlerine hayat veren tek insandır. Ancak Peregrini duygularından emin değildir:

“Düşüncesinin bir yanı ona, kendini zavallı bir kıza yardım etmek isteyen yaşlı bir dost gibi gösteriyor. Öbür yanı on sekiz yaşında bir kızın derdiyle bu kadar dertleşmekten kuşkuluyor.” (s.152)

Rabia’yı kederli bir kadın olarak gören Peregrini bu kabile içerisinde yalnız onu ve annesini hatırlar:

“Kederli kadınlar kafesi... Başında anası , sonunda Rabia... Aradakiler silik ve belirsiz bir hayal...” (s.153)

Duygularından emin olamamanın verdiği sıkıntıyla derdini Vehbi Dede’ye açan Peregrini, sonunda Rabia’nın yanına çok sık uğramamaya başlar. Ancak bu, onun duygularını bastırmasına yetmez; saraya Şehzade Nejat Efendi’lere kemençe ve ud dersleri vermeye giden Rabia’yı, tüm kalbiyle kıskanır.

Kısa süre içerisinde eski neşesine tekrar kavuşan Rabia’nın günleri, okuduğu Mevlit ve verdiği derslerle dolar; ancak Peregrini’yi de zihninden atamaz:

“- Müslüman olsa da beni alsa... dedi.

Bu adam eski evlere, bazen de kızların kalbine musallat olan bir hayale benziyor. Ondan kurtulmak için belki ona varmaktan başka çare yok.” (s.176)

Şehzade Nejat Efendiler’de söylediği bir türkü esnasında, Rabia-Peregrini aşkı ortaya çıkar ve orada bulunan herkesi düşündürür:

“Peregrini sandalyesinden fırladı. Rabia’nın önüne gitti. Cebinden çıkardığı beyaz mendili sallıyordu.

Kanarya kendi kendine: “Bunların arasında bir şey oluyor. Allah sonunu hayretsin.” diyor. Efendi’nin, duvar dekorlarındaki resim ağzına benzeyen kıvrık dudakları gültümsüyor: “Sinekli Bakkal kızları hep böyle şarkı söylerler.” Diyor. Peregrini’nin dimağı: “Nereye gidiyorsun? Onun çektiği sulh bayrağı olmadığını görmüyor musun? Mor, kırmızı sulh bayrağı olur mu? Mahalle delikanlıları gibi bahçeden bahçeye mendil sallamak ne oluyor?” diye onunla eğleniyor. Rabia’nın günahkâr kalbi: “Rabbim , beni affet!” diye yerlerde sürünüyor. Vehbi Efendi’nin yüzü endişeli: “Nihayet Havva cennet bahçesindeki yılanla yüzyüze geldi.” diye mırıldanıyordu.” (s.194)

Çok geçmeden Peregrini'nin annesinin ölmesi, onun İtalya'ya gitmesini gerektirir. Bu duruma çok üzülen Rabia, hayatta olan her şeyi Tanrı'nın bir hikmeti gördüğünden, Peregrini'nin gidişini de, kendi günahkâr ruhunun tövbe etmesi için bir işaret kabul eder:

“Kader bir Müslüman kızının gönlünü bir kâfire vermiş. Kâfir de anası ölmüş, ortadan kaybolmuş. Belki bir daha dönmeyecek. Kim demiş feleğin çarkı kördür, sağırdır, kemirdiği gönül, ezdiği kafa bir rastlantı eseridir. Hayır, hayır. Her şeyde bir hikmet var. Peregrini'nin annesinin ölümü, Rabia'ya gökten gönderilen bir işaret. Tövbe etmesi, istiğfar etmesi, gönlünün günahını çıkarıp atması için, onu ikaz eden ilâhi işaret. Rabia'yı Tanrısallık imtihan ediyor. İmanın gücünü, yeteneğini deniyor.” (s.197)

Rabia bu kötü ruh hali içerisinde, kendini kitaplara verir; okur. Ancak bu sarılış bile, Rabia'yı somurtkan, mutsuz ve huysuz bir insan olmaktan alıkoyamaz. Aradan bir yıl geçer; bu zaman zarfında Rabia bir kanı edinir ve karara varır:

“Kanı: Yaşamının herhangi bir ilâhiyata dayanan düşüncelerden, naslardan daha değerli ve tabii olmasıydı.

Karar: Gönlünün bin bir kolundan biri mutlaka bir gün Peregrini'yi yakalayacak. Onu Müslüman edecek, onunla evlenecek.” (s.199)

Halide Edip, Rabia'yı ilk duygulanmaları ile verip ardından kararını açıklar. Biz onun, arada geçen bir yıllık iç çatışmasını göremeyiz. Aynı durum Peregrini için de geçerlidir. O da, annesinin ölümü üzerine gittiği İtalya'dan bir yıl sonra döner ve bu dönüşünün sebebi de bir karara varmış olmasıdır. Hayatını tamamen değiştirecek olan bu önemli kararın öncesindeki çırpınışlar, okuyucuya hiç bir şekilde yansıtılmamıştır. Biz, onun geçirmesi gereken gel-gitleri tüm varlığıyla yaşadığını, ancak bir yıl sonra Rabia'ya dönmüş olmasından anlayabiliyoruz. Bu kanımca, roman için bir eksiklik. Çünkü romanın birinci bölümünde ağırlık toplumsal ve siyasal olaylarda; ikinci bölümünde ise, Rabia-Peregrini ilişkisindedir. Buna rağmen Rabia'nın ve dolayısıyla da Peregrini'nin tam olarak yansıtılmaması okuyucunun beklentisini karşılamamış; romanın akıcılığına zarar vermiştir. Sanki, Katolik bir rahipken, dininden ve ülkesinden kaçmış; İstanbul'da on beş yıl dinsiz kalmış; lüks bir yaşam sürmüş Peregrini'nin, kendini yeni bir dine, İslâmiyet'e

bağlaması, Osman adını alması ; daha da önemlisi yaşam tarzından tamamen farklı bir hayat şeklini kabul etmesi, sırf Rabia'yı "Meryem Ana" ya benzetmesi , yüzünü güzel bulması ve sanata olan ilgisindenmiş gibi gösterilir. Aynı şekilde, rabia gibi gelenek ve göreneklerine bağlı, sıkı bir din eğitiminden geçmiş bir genç kız da, bir İtalyan piyanisti sevmiş ve evliliklerinden sonra ortaya çıkacak sorunları hiç düşünmemiştir. Sanki, onu da Peregrini'ye bağlayan yalnız sanata olan ilgisi ve onun Rabia'da heyecan uyandıran gözleridir.

Peregrini evlenme teklifini, hiç bir aracı kullanmadan, direk olarak Rabia'ya yapar. Rabia da kimseye sormadan, kararını çoktan vermişliğin çabukluğuyla teklifi kabul eder; ancak, şartları vardır: Peregrini'nin hiç bir dinin çerçevesine girmek istemediği halde, İslâmiyet'e geçmesi; Osman adını alması ve Sinekli Bakkal sokağında yaşamasıdır. Böylece Peregrini'nin eski yaşamı, bir bıçak gibi kesilmiş olur.

Rabia, Vehbi Dede'ye fikrini sormasa da rızasını mutlaka almak ister:

"Fakat Vehbi Efendi'nin tam rızası olmadan evlenirse saadetinin bir tarafı sakat olacak, içinde bir zehir kalacak. Ondan bir şey istemeksizin, hayatını kaplayan bu şefkat, bu himayeye ne kadar muhtaç olduğunu olanca şiddetiyle hissediyor, Vehbi Efendi hayatından çekilir, giderse, ömrü, liman görmemeye; ne zaman bora çıkacağı kestirilemeyen açık denizlerde dolaşmaya hükümlü bir gemiye dönecek!" (s.206)

Vehbi Dede, esasen bu evliliğin olmasını istemez. O, Rabia ve Peregrini'nin dünyaya getirecekleri yeni insan örneği için endişelenir:

"Keşke olmasaydı. Keşke Rabia hiç dünya evine girmeseydi. Keşke ruhu kara toprakların kirine zincirleyen zevkleri hiç tatmasaydı!... Küçük bir arka sokakta doğan bir Müslüman kız... Hem de hafız, eski bir rahip, bir asilzade... Bunlar niçin birbirine bağlanıyor? Nasıl bir netice, ne biçim yeni bir insan örneği vücuda getirilecek." (s.206)

Bu endişelerini Rabia'ya sakın üslûbuyla anlatır. Ancak Rabia, kararından çok emindir; yapacağı bu evliliği ve sonrasında çıkabilecek olası problemleri kaderi olarak görür:

"- Bir karış kız olduğum zamanda bile ben o kâfire varmayı düşündürdüm, efendim. Eğer beni almasa, ömrümün sonuna kadar kocaya varmayacağım... Burada

ne yazıldıysa onu göreceğim. Ne söylesem boş!” (s.206-207)

Evlilik kararıyla birlikte Rabia, artık mutlu ve fazlasıyla hoşgörülüdür. Babası sürgüne gönderileli beri konuşmadığı Selim Paşa'nın bile elini öper.

Rabia, babası sürgünden henüz dönmediği için düğün yapmaz ve nikâhla evlenir. Evlilik öncesi hazırlıkları Kanarya ile Sabiha Hanım yaparlar; Rabia ise bir şey olmuyormuş gibi derslerine devam eder. O, onurunu, vakarını, benliğini ancak çalışmak sayesinde elde tutabileceğine inanır; zaten Osman'la zenginliği için evlenmemiştir. Babasına para gönderen, Rakım ile Pembe'ye yardım eden yine Rabia'dır.

Rabia-Peregrini evliliğinde dikkati çeken, Rabia'nın baskın kişiliğidir. O, yerde yatmak yerine, karyolada yatmayı veya yemeğini yerde elle yemek yerine, masada çatala yemeyi kabul ederek, hayatında küçük değişiklikler yapar; bunları da bin bir zahmetle kabullenir.

Peregrini uyum göstereceği yeni toplumun geleneklerini son derece basit ve insani bulur. Hatta her akşam mahalle kahvesine, arada bir de camiye gider... Onun bu halini gördükçe mutlu olan Rabia, yine de içinde bazı zamanlar beliren korkuyu, atamaz. Bu, Peregrini'nin bir gün mahalleden ve kendisinden bıkmasıdır. Bunun için Rabia, Osman'ın çaldığı piyanodan çıkan sesleri bile dinleyerek, onun ruh halini anlamaya çalışır.

Osman için, her günü birbirine benzeyen, olaysız bir hayat vardır. Bu değişmeyen günler gibi, Rabia'ya olan sevgisi de aynı düşkünlükle devam eder. Onun için Rabia, hiç bir kadına benzemez:

“Yalnız, kız eski sevdiği kadınların birine benzemiyor. Hiç kuşku yok ki, Rabia ona çok bağlı. Hiç bir kadın Osman'a, Rabia'nın dikkati ile üstüne titremesiyle bakmamıştı. Adeta sütünesini hatırlatacak bir dikkati!” (s.220)

Aralarındaki bu sevgi ve bağlılığa rağmen bir takım problemler de ortaya çıkmaya başlar: Sokakta yürürken Osman'ın Rabia'nın elini tutmak istemesi, buna karşın, Rabia'nın sokak adabına daha çok önem vermesi; Osman'ın takılar, pahalı elbiseler almak istemesi, Rabia'nın yüz görümlüğü zümrüt küpeleri bile, “Allah küpe takmamızı istese, kulaklarımızı delik yaratırdı.”, diyerek kulağına takmaması; Osman'ın mahalleliye ayıp olmasın diye, iki sokak geride arabadan inip sinekli,

kokulu sokakları sıcakta yürüterek geçmesi; Osman'ın zenginliğine rağmen, Rabia'nın ders vermekte ısrar etmesi gibi... Yine Osman çok sıcaklarda, Boğaziçi'nde bir yazlık ev tutup orada oturmak ister. Rabia başlangıçta buna da karşı çıksa da, sonradan kendini mecbur hissederek rıza gösterir:

“Adeta Sineli Bakkal'a tahammül edemeyecek hale geldi. İnat edersem belki bu sefer sahiden beni bırakıp kaçar. Zenginlik, kibarlık da bir dert galiba!”
(s.237)

Yazı geçirmek için gittikleri beyaz evde Rabia ilk defa olarak, yalnız kendi mutluluğunu düşünür. Ancak, kalabalık içerisinde, insanların dertlerini dinleyerek ve onlara dost olarak sürdürdüğü yaşamdan fazla uzak kalmaz. Onun için, insana haz veren şey çevresini sevmek ve çevresini düşündürmektir. Bu, Rabia'ya babasının bilmeyerek, Vehbi Dede'nin ise bilerek öğrettiği tek gerçektir.

Rabia yaklaşık bir, bir buçuk aylık ayrılıktan sonra Sinekli Bakkal'a geri döner. Bunda babasının Şam'dan Taif'e gönderilmesinin de etkisi olur. Osman bu durumdan pek hoşlanmasa da, daha sonra Rabia'yı düşünür ve kendi bencilliğinden utanır. Tefik, Hilmi'nin Avrupa'ya kaçmasına yardımcı olduğu için Taif'e gönderilmiştir. Rabia, babası için üzülse de , onun mutlu olduğunu düşünerek kendini teselli eder. Ancak babasını görme ümidi, gün geçtikçe daha çok içini sarar. Tüm bu acıları yine, kadere olan inancına sığınarak büyük bir olgunlukla karşılar; hatta, Hilmi Bey'e kızamaz bile:

“- Oğlum gene Tefik'i mahvetti. Bizi affedecek misin yavrum?

- Yapmayın... Babam, Hilmi Bey'i ne kadar sever... Beni sevdiğinden çok sever... Eminim, o kendisi hiç üzülmemiştir... Ne yapalım? Alnımızın yazısı.”
(s.247)

Rabia son derece inatçı, aynı zamanda kindar bir yapıya sahiptir. Annesi, büyükbabası ve Selim Paşa ile olan ilişkileri, bunun göstergesidir. Babası sürgüne gönderildikten sonra, Selim Paşa'yla neredeyse üç yıl boyunca hiç konuşmayıp, konağa uğramaması, Selim Paşa'yı bile hayrete düşürür. Annesine, büyükbabasına dair söz ve davranışlarında ise, sevgisizlik, daha da çok nefret hakimdir. Bunun sebebi, babasından gelen etkilerle, hayatı ve insanları seven bir gizli kişiliğe sahip olmasına karşın, onların Rabia'yı tüm güzelliklerden yoksun bırakmaları ve içten içe

sevdiği babasını, büyük bir nefretle anlatmaları olmuştur. Her şeye rağmen, mantık çerçevesine sığmayan bu kindarlık, Rabia'ya annesinden geçmiş olsa gerek... Emine yıllarca Tevfik'le hiçbir şekilde görüşmemiş; onu bağışlamamıştır. Kini, Rabia'yı babasına vermektense, kızını öldürmeyi tercih edecek derecede büyüktür. Emine kıskançlıktan dükkâna gittiğinde, Rabia ile adeta, iki düşman gibi konuşurlar:

“- Bu ne kurum Rabia Hanım?

Bu ses Rabia'nın yüzünü ölü gibi sararttı, gözleri bir ölü görmüş gibi Emine'ye çevrildi:

-Yılan gibi ne dimdik bakıyorsun? Tammadın galiba... Baban Pembe'yi nikah edince yine ananın evine koşarsın... Ama o vakit ben sana dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm.

- Sana ne? Babama sen mi varacaksın?

- Bari güleyim... Köpek gibi kapımda uluduğu vakit bile dönüp yüzüne bakmadım...

- Merak etme, bundan sonra babam sana gözünün kuyruğu ile bile bakmaz...

- Görürüz, Rabia Hanım...” (s.80)

Rabia, Rakım'ın uyarısı ile bu görüşmeyi babasına hiç anlatmaz. Çünkü, Tevfik için Emine her zaman önemli olmuştur. Bir zaman sonra Emine hastalanır ve Tevfik kızını zorla annesinin elini öpmesi için gönderir. Ancak annesi Rabia'yı görünce, lânet yağdırmaya başlar. Bu Rabia'nın son görüşü olur; daha sonra onu tabut içerisinde geçerken candan seyrederek. Annesinin ölümü ardından üzülmez, yalnız aynı şeyin Tevfik'in başına gelmesinden korkarak ağlar.

Aynı sevgisiz ve ilgisizliği büyükbabası için de geçerlidir. Rabia onu da babasıyla kalmaya başladıktan sonra, hiç görmez. Son günlerinde bile gidip uğramak istemez:

“- Rabia, büyükbaban çok hasta...

Kız seccadeyi uykuda gibi topluyordu. Esneyerek :

- Allah şifalar versin, dedi.

- Gidip görersen fena olmaz.

- Aman, şimdi seccadeden baş kaldırdım. Beni günaha sokma... Beni

kovdurmak mı istiyorsun?" (s.254)

İmamın öldüğünde Rabia yine babasını hatırlar. Sanki, Tevfik ölecekmiş de onun yerine imam ölüvermiş gibi gelir ve ölünün ardından, "Rabbim gani gani rahmet etsin.", der. Annesini ise, doğup büyüdüğü imamın evinde dolaşırken, kendisinin de bir anne olacağını hissettiği an bağışlar.

Rabia'nın bu inatçı ve kindar yapısı, kocasıyla olan ilişkisini de etkiler. Hamileliğinin başlangıcındaki sıkıntılı günlerinde Rabia, Osman ile ilk ciddi tartışmayı ve dargınlığı yaşar. Eşine kızgınlığından yatağını ayıran Rabia günlerce surat asar, konuşmaz. Bu dargınlık, Osman'ın olgunluğu ile çözülür. Osman'ın Selim Paşa konağının selamlığını kiralamak istemesi ile ortaya çıkan kırgınlıkta, Osman onu , kendisini anlamayan; bir sürü eski şeylere bağlı bir yaratık; kendi kendini ebediyen tekrar eden, fakat durmaksızın uzaklaşan bir doğu melodisi olarak görür. Rabia ise, ilk kez onu bu kadar yabancı hisseder ve mirasyedi suçlamasında bulunur.

Verdiği dersleri yalnız Bebek'te yaz mevsimini geçirirken bırakan Rabia, hamileliğinin ilk dönemlerinde bile bunlara devam eder. Ancak hamileliğinin problemlili olması, onu bu sevdiği işten alıkoyar. Rabia, günden güne artan sıkıntılara rağmen, doktor istemez; ancak, Kanarya'nın emrivakiliği ile muayene edilebilir. Muayene sonunda Rabia'ya, bebeğini düşürmesi tavsiye edilir; yoksa, sezaryenle doğum yapmak zorunda kalacaktır. Sezaryen ise, henüz yaygınlaşmış, kolaylıkla uygulanan bir yöntem değildir; bu sebeple Rabia'nın hayatı risk altındadır.

Osman bu durumu öğrenince paniğe kapılır; çocuğu düşürmek için bıkmadan ona dil döker:

"Bu kızı şimdi sandığından milyonlarca daha fazla sevdiğine inanıyor. Öltürse Osman'ın ömrünün ışığı sönecek. Bir kadın gibi ağlıyor. Bir sevgiliyi darağacından kurtarmak için bin bir delil ile savunan bir avukat konuşmasıyla, tutkusuyla söylüyor."(s.277)

Fakat Rabia, Osman'ı dinlemez bile...Hayatı tüm varlığıyla sevse, bağlansa da, bir daha anne olamamak onu ürkütür ve kendi eliyle, kendini ebediyete götüreceği olan biricik köprüyü yıkmak istemez.

Osman son çare olarak Vehbi Dede'ye büyük sevgi ve saygı duymuş; onun fikirlerini mantığı ve ruhu ile benimsemiş; hatta Osman, Vehbi Dede'nin bu etkisini

hep kıskanmıştır. Buna rağmen Osman, Rabia için ondan yardım ister. Ancak Vehbi Dede, bu meselede ona karışmak istemez; üstelik de onun bu ısrarının bir ilham olabileceğini düşünür. Fakat Osman'ı kıramayarak, konuşmaya söz verir; Rabia'nın her şeyi günah sayan düşüncesinin, çocuk düşürmek konusunda da olabileceğine inanır. Ancak, Vehbi Dede'nin neler söyleyeceğini tahmin eden Rabia, bebeği için, ona bile karşı gelir ve Vehbi Dede ile aralarındaki manevî bağı adeta koparır. Bu duruma çok üzülen Vehbi Dede, içten içe ona hak verişle, vicdanını dinlemesini söyler ve gider.

Bu konu bir daha açılmaz; Rabia da hızlı bir şekilde iyileşir. O dönemde yeni yeni uygulanmaya başlanan psikolojik tedavi yöntemlerinin, Rabia'yı doğuma daha kolay hazırlayacağı düşünüldükçe doktor çağırılır; ancak Rabia, bu metotlar yerine, kendi irade gücüyle büyük olaya hazırlanır. Öyle ki bir vakit sonra, bu doğum kendisine ve yakın çevresine çok doğal gelir.

Bu arada, bebeğini kendi doğup büyüdüğü evde dünyaya getirmek isteyen Rabia, imamın evine yerleşmiştir. Bu evin bahçesindeki "Tılsımlı kuyu", Osman'a ilham verir... Müzikli bir dram yazacaktır. Rabia, onun bu halini gördükçe, Sinekli Bakkal'ı ne kadar benimsediğini düşünür ve mutlu olur:

"- Benim doğuracağım oğlanın adı Recep. Osman'ın doğuracağı çocuğun adı Tılsımlı Kuyu , diyor." (s.288)

Osman, Tılsımlı Kuyu'nun bir bölümünde, uygun melodiyi bir türlü yerine koyamaz. Ancak aranan melodi, Rabia'nın dudaklarından dökülür. Bu olayla Osman Rabia'yı, hayatının gerçek arkadaşı olarak, içinde hisseder:

"Rabia'ya gözlerinde yepyeni anlatımla baktı. Şimdiye kadar kızın vücudunu değil, etinin kemiğinin arkasındaki varlığını bu kadar derin ve vazih duymamıştı. Kız yalnız sevgilisi, karısı değil. Hayatı onun anladığı gibi anlayan ezeli eşi..."(s.292)

Rabia, hamileliğinin son günlerinde yine rahatsızlanır; sürekli olarak kâbuslar görür. Bu kâbusların baş kahramanı ise, İmam'dır. Onun bu hasta hali, her zaman olduğu gibi, mahalleliyi çok yakından ilgilendirir. Sonunda bir gece fenalaşır ve ameliyata alınır. Ameliyat sırasında Rabia, karışık melodiler fısıldar. Bunların arasında, her zaman Rabia'yı derinden etkileyen Mevlit'in "doğum" kısmı da vardır.

Rabia Mevlit'in doğum kısmını, kendi yarattığı makamda okumuş; bu makamı yaratırken de Peregrini'den faydalanmıştır. Çünkü Mevlit, kadını kadın yapan özelliğinin; doğurganlığının ifadesi olan âhenkler bütünüdür ve bu eşsiz olay acı, tatlı tüm duygulanmalarıyla, yeryüzü kadınlarının, belki de, tek ortak noktasıdır.

Rabia, Mabeyinci'nin köşkünde okuduğu Mevlit'le, bir Hristiyan olan Mrs. Hopkins dahil, orada bulunan tüm kadınlara, doğum ağrısı çeken bir kadının heyecanını ve bir ananın zaferini tattırır. Hatta iki kadın, bu heyecan zinciri içerisinde kendinden geçer.

Kendisi de iki çocuk sahibi olan Halide Edip, bu eserinde olduğu gibi, hemen çoğu eserinde de, kadını kadın yapan bu ulvi özellik üzerinde durur. Anneliği ve çocukları, bir yuvanın temeli kabul eder.

Yine Halide Edip, Mevlit'e büyük önem verir. Onu, tüm dünya kadınlarını birleştiren, güzel olayın bir ifadesi olarak görür. Pek çok eserinde değindiği Mevlit'i, "Vurun Kahpeye" romanında Aliye, tüm Anadolu kadınları ile birlikte, göz yaşlarını akıtarak dinler. Ancak hiç bir eserinde, Sinekli Bakkalda olduğu kadar, geniş yer vermez.

Yalnız, dünyaya getireceği "yeni hayat"ı düşünerek ameliyat masasına yatan Rabia, bir sınavı daha başarıyla verir. Bu arada İkinci Meşrutiyet ilân edilmiş ve tüm sürgünlerle birlikte, babası da dönmüştür. Artık onun için, ailesi için gölge yoktur. Ancak Rabia yine de, kadere karşı gelinmeyeceğini bilir:

"- Ömrümüzün bir köşesini dönüyoruz gibi değil mi, Osman ? dedi.

- Hayır , köşeyi dönmüş, selâmet yoluna girmiş gibiyiz. Artık dönülecek köşe falan yok.

- İnşallah de... Kadere meydan okumaya gelmez..." (s. 287)

Sonuç olarak Rabia, geçirdiği kötü çocukluk yılları nedeniyle anne ve dedesini hiçbir zaman sevememiş; buna rağmen, annesinden inatçılık, kindarlık ve kararlılığı; babasından ise, neşesini, insan sevgisini ve sanat yeteneğini almış; Vehbi Dede'nin fikirleri ile olgunlaşmış; Peregrini'nin bakışları ile heyecanlanmış; dik başlı, sevecen, kaderci, sanatında üstün bir kadındır.

Rakım'a göre o, bir tılsımlı kuyudur:

"Kız değil tılsımlı kuyu, içine maazallah ayağı kayıp düşeni dünyanın

çengeli çekip çıkaramaz.” (s.208)

Rabia, sıradan bir kadın tipi değildir. O, tanıdığı herkesi etkileyen, her çevreye uyum sağlayabilen, ne saray kadınları ne de alafranga kadınlara benzemeyen fakat, halk kadınları gibi, arka planda da kalmayan, idealist bir tiptir. O, kendi ulaşılmazlığının farkındadır:

“Vehbi Efendi gibi büyük adamlar, şehzadeler, hanımlar onun gözünün içine bakıyor. Bu topraklarda yirmi yaşında kim bu kadar rağbet kazanmış? Sinekli Bakkal gibi zavallı bir arka sokakta doğup da bu kadar ün salan bir kızı hangi tarih yazmış?” (s.193)

“ Rabia ” tipi, belli bir tezi kanıtlamak amacıyla yaratılmış gibidir. Halide Edip, Rabia ile Doğunun Batrya manevi üstünlüğünü göstermeye çalışır. Buluşulan ortak nokta ise, “sanat”tır.

Yüzünü kapatmaması; topluluk içerisinde cinsiyetini düşündürmeyecek derecede cesaretli tavırları; bir bakkal dükkânında çalışması ve ders vermesi; hayatını etkileyecek tüm kararları kendisinin alması; özellikle de bir ecnebi ile evlenebilmesi, Rabia’yı, dönemindeki diğer kadınlardan ayırır. O, bu özellikleri ile, “yeni kadın” tipine bir örnek oluşturur. Öyle ki, bir kadın olarak o bizlere, cinsiyetinden evvel, insan olduğunu düşündürür. Onun kadınlığı, yalnız ve özellikle evlilik hayatında öne çıkar. O, kocasının her ihtiyacını karşılayan, buna rağmen fikri özgürlüğünden, düşüncesinden asla ödün vermeyen; çocuk sahibi olmayı, hayatından daha önemli sayan bir kadın tipidir. Geçmişinden süzülüp gelen, kişiliğinin parçası olan geleneklere de son derece bağlıdır. Rabia bu özellikleri ile bir “sentez”dir; “modern ve gelenekçi”dir . Üstelik bu “ideal” kişiliği o, çocukluğundaki sevgisiz ortama ve ilkel eğitime rağmen oluşturabilmiştir. Elbette ki bu olumsuz çocukluk döneminin Rabia’da, kulağa küpe takmayı, duvara resim asmayı, doktora görünmeyi günah saymak gibi gülünç ve annesini, dedesini affetmemek gibi acı izleri kalmıştır.

Rabia’nın kişiliğinin oluşumunda, Vehbi Efendi’nin etkisi büyüktür. Vehbi Efendi şöyle der:

“- Kaynağına dönen damla, güneşe dönen ışık parçası ayrı mıdır, değil midir? Ben, sadece hepimizi içine alan muazzam bir birliğin parçası olduğuna iman ettim. Bundan ötesini perdenin bu tarafında kimse anlayamaz... Bütün varlık, yerler,

hatta gökleri dolduran güneş sistemiyle bile birer gölge, geçici birer gölge oyunu!”
(s.53)

Mevlevî şeyhi Vehbi Dede'nin bu fikirlerini Rabia da benimser. Bu benimseyişle, gücünün yetmediği her olayı büyük bir olgunlukla karşılar ve kaderci bir düşünüşle, kendisinde her zaman kuvvet bulur. Bu düşünce şeklinin roman içerisindeki önemi, daha ilk sayfada anlaşılır. Halide Edip, bu fikri, romanın başlangıcına koyar:

“Kâinata ne varsa hepsi vehim ve hayal yani aynalara vuran akisler veya gölgeler.”

Halide Edip'in bu fikre, bu derece yer vermesi, onun da aynı düşünceye sahip bulunuşundan olsa gerek... Bunda, büyükannesinin Mevlevî olmasının ve Rıza Tevfik'ten aldığı felsefe derslerinin etkisi büyüktür. Bu düşünce şekli aynı zamanda, romanın felsefi yönünü de oluşturmuştur.

Rabia tipinin eksik yönü ise, tamamen toplumsal tarafının işlenmiş olmasıdır. Gerçi yazar bunun farkındadır; hatta bunu, Doğu insanının “toplumcu”, Batı insanının “bireyci” düşünmesi ile açıklamaktadır. Ancak, birey ne kadar toplumcu olursa olsun, onun da kendi kendisiyle konuştuğu, duygularıyla başbaşa kaldığı anlar vardır; bunu Rabia'da göremeyiz. Bu eksiklik, özellikle romanın ikinci bölümünde göze çarpar.

1.1.3.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Baş kahraman Rabia'dan sonra romanda geçen diğer kadınlar, annesi Emine, Selim Paşa'nın karısı Sabiha Hanım, gelini Dürnev, Çerkez kızı Kanarya, Çingene Pembe ve İkbâl Hanım'dır. Halide Edip, arka planda kalan bu kadın tiplerini, canlı bir şekilde çizmesini bilmıştır.

Rabia'nın annesi ve mahalle imamı Hacı İlhamî Efendi'nin kızı olan Emine, kişilik bakımından babasına benzer:

“Bu, beyaz gergin tenli, pembe yanaklı, fare kapanı gibi sımsıkı kapanan

ince dudaklı, küçük kara gözlü bir kızcağızdı. Temizdi, hamarattı, titizdi, mahalle çocuklarıyla oynamaya tenezzül etmezdi. Suratsızdı, gülmezdi, imamın inancının biricik timsali gibiydi.” (s.15)

Her şeyi günah sayan, yüzü hiç gülmeyen, kararlı, para düşkünü Emine, tamamen zıt bir kişiliğe sahip bulunan, Tevfik ile evlenir. Tevfik ile Emine'nin birbirine olan ilgileri okul sıralarında başlar ve kafes arkasında, kapı aralığında devam eder. Evlenmelerinin asıl sebebi ise Emine'nin, Tevfik'i ideal bir koca olarak düşünmesidir. Çünkü Tevfik kimsesizdir ve bahçeli bir ev ile işlek bir bakkal dükkânına sahiptir, yumuşak huyludur. Ondan oyunculuğu bırakacağına dair söz alan Emine, babasının karşı çıkışlarına rağmen Tevfik'e kaçar.

Her ikisi de pek çabuk hayal kırıklığına uğrarlar... Tevfik, onun, yolunu beklediği imamın kızı Emine'den bambaşka bir kişi olduğunu görür. Emine de Tevfik'i babasıyla kıyaslar ve onun aşağı bir insan olduğunu düşünür. Buna rağmen, Tevfik'in ona olan ilgisi eksilmediğinden evlilikleri devam eder. Bakkal dükkânını Emine işletmeye başlar, Tevfik'i de getir götür işlerinde kullanır.

Olanca işin arasında Tevfik'le uğraşacak vakti kalmayan Emine, ondaki başkalgın farkına varır. Bir gece yarısı onu uyandıran sesler, Tevfik'in kendisini, yatak odası içerisinde canlandırdığını ortaya koyar. Bunu mahremiyetine bir tecavüz olarak gören Emine, tıpkı evliliği gibi ani bir kararla, Tevfik'ten ayrılır. Kızının inadını bilen İmam Efendi, Emine'yi evine alır. Tevfik, ne yaptıysa kendini affettiremez ve dükkânı tamamen kapatarak, Sinekli Bakkal'ı terk eder. Ancak, Emine'nin taklidine devam ederek milleti gülmekten kırıp geçiren Tevfik, “Din, iman gidiyor, şer-i şerife aykırı şeyler oluyor.”, denilerek Gelibolu'ya sürgün gönderilir. Babasının evine dönen Emine ise, hamile olduğunu çok sonra öğrenir.

Hacı İlhami Efendi herkesi ürktüğü, çekingenlik yarattığı halde, Emine ondan çekinmez. Babasına rağmen, Tevfik'e kaçarak evlenir ve yine kimseye sormadan, babasının kendisini affedip affetmeyeceğini bile düşünmeden, Tevfik'i bırakır. Bu davranışları gösterir ki Emine, son derece kararlı ve inatçı bir tiptir. Hatta bu özellikleri Rabia'ya da geçmiştir.

Özellikle eğlenceye yönelik her şeyi günah sayan Emine, babasını yalnız dini konularda dinler, diğer konularda serbesttir ve nasıl isterse öyle davranır. Emine

aynı zamanda, hükmedici bir kişiliğe de sahiptir. Evlilikleri boyunca Tevfik'i istediği şekle sokmuş, yanlış bir davranışını görünce de, onu terk etmiştir. Emine, Tevfik sürgünden döndüğü vakit bile, kızı için de olsa, onunla barışmayı aklına getirmez; aksine kini, öfkesi daha da artmış görünür.

Romanda Emine'nin annelik yönüne değinilmez. Emine-Rabia ilişkisine, ancak Rabia'nın davranışlarından çıkarabiliriz. Buna göre Rabia, annesini asla sevmemiş, sadece ondan ürkmüştür. Rabia'nın, annesine rağmen babasını tercih edişi de bundandır.

Rabia'yı Tevfik'e vermektense, kızının ölümlünü isteyen; beş vakit namazında ona beddua eden Emine, son derece hasistir. Rabia'nın, kendi malı saydığı Tevfik'i, elinden tamamen aldığı düşünür ve onların mutluluklarını işittikçe daha çok kinlenir:

“Yoksun ve serseri bir Tevfik, pişman ve bedbaht bir Rabia... Bunları bağışlamasa da, ilgisiz kalabilirdi. Fakat onların mahalleye destan olan saadetleri, Emine'nin kızgınlığını, damarlarını bir ateşe çevirmişti.” (s.79)

İmamın yasaklamasına rağmen, Tevfik'in zaafından kendine mutluluk payı çıkartmak için bakkal dükkânına giden Emine, kızı Rabia ile karşılaşır:

“- Bu ne kurum Rabia Hanım?

Bu ses Rabia'nın yüzünü ölü gibi sararttı, gözleri bir ölü görmüş gibi Emine'ye çevrildi:

- Yılan gibi ne dimdik bakıyorsun?tanımadın galiba... Baban, Pembe'yi nikâh edince yine ananın evine koşarsın... Ama o vakit ben sana dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm.” (s.80)

Gerçekten de Emine'ye olan zaafını yenemeyen Tevfik, bu gelişten haberdar olmadığı için, onun yanına gitmez. Bu ilgisizlikten günden güne solan Emine, sonunda hastalanır. Ancak onun bu düşkün hali, babasının zoruyla elini öpmeye giden Rabia'ya lânetler yağdırmasına mani olmaz. Bu, kızı ile son görüşmesi olan Emine, bir süre sonra ölü.

Emine'nin kişiliğinde en dikkat çekici özellik, serbest irade ve kindarlıktır. Bu özellikler, onu diğer kadınlardan ayırır. Serbest iradesi ile kendi hayatını kendisi yönlendirmiş; yaşamındaki iki erkeğe de meydan okumuştur.

Kindarlığı ise, onu şefkatten, sevgiden uzak bir insan yapmıştır. Emine inacı, kıskançlığı, kinciliği ve sevgisizliği ile, olumsuz bir kadın tipidir. Ancak Rabia'ya annesinden geçen özgür irade, karar verme yeteneği ve inatçılık, onun dengeli kişiliğinde, olumlu bir özellik gösterir.

Dikkat çekici kadın tiplerinden biri olan Sabiha Hanım, Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın karısıdır. O, konakta yaşayan ve tüm hayatını konakla dolduran bir kadındır. Sabiha Hanım'ın yaşam şeklini, sosyal konumu belirler. Zengin, mevki sahibi insanların olması gerektiği gibi hayırseverdir; ancak, bunu gösteriş için yapmaz. Ayrıca, dedikoduya sebep olan yanları da vardır:

“Saza, söze düşkün, başına bir sürü dalkavuk toplar, dalkavuklardan çarçabuk bıkar, bir dalda duramayan bir kadın! Dedikodu en çok bıkip attığı dalkavuklardan çıkar.” (s.24)

Sabiha Hanım son derece neşeli, kahkahası bol, renkli bir kişiliktir. Hiç bir şey onu sürekli olarak üzmez ve neşesi yanında kim olsa sirayet eder. Bu renkli kişilik, mütevazılığı ile yaşına, sosyal konumuna uysun uymasın her hoşuna giden kişi ile dost olabilir. Ancak hoşlanmadığı kimselere de dostça davranmaz; fakat, sevmediği insanlara olan muamelesinde bile, hiçbir zaman nezaket ve terbiyeyi elden bırakmaz.

Sabiha Hanım, konağın büyük hanımıdır. Onun idaresi ile konak hayatı düzgün ve şen bir şekilde devam eder. Ancak romatizma ağrılarından pek kımıldanamayan Sabiha Hanım, yerini gelini Dürnev'e kapturmaktan da korkar. Kâhya kadından her gün konaktakiler hakkında bilgi alan Sabiha Hanım, kendisinden habersiz hiçbir şeyin olmasına izin vermez. O, konağın dışındaki problemlerle ilgili değildir; tek ilgili olduğu şey, konağın düzenidir. Hatta, konaktaki hakimiyetini Dürnev'e kapturmamak için, Çerkez kızı Kanarya'yı getirtir. Böylece Dürnev Kanarya'yı kocasından kıskandığı için onunla uğraşacak, konakla ilgilenemeyecektir; ancak plan tersine döner.

Sabiha Hanım'ı derinden üzen tek şey, oğlu Hilmi ile kocası Selim Paşa arasındaki çatışmadır. Kültür çatışması diyebileceğimiz bu kutuplaşmada, Sabiha Hanım, aradaki uyumu sağlamaya çalışan kişidir. Burada Sabiha Hanım'ın anneliği ön plana çıkar.

Sabiha Hanım'ın oğluna düşkünlüğüne karşılık, oğlu Hilmi de annesini üzmemek için elinden geleni yapar. Sabiha Hanım kocasına da son derece bağlı ve saygılı bir kadındır. Selim Paşa, kendisi gibi bir oğul istediğinden başka bir kadını da nikâhına almış; ancak, ondan da bir kızı olmuş ve annesi de ölmüştür. Bu olayı başından itibaren bilen Sabiha Hanım, kocasına hiçbir şey söylemez; üstelik, üvey kızına da bakmak için konağa getirtir. Bundan sonra, Selim Paşa'nın karısına olan tavrında da değişiklik olmuş; hatta, zaman zaman ondan fikir alır hale gelmiştir. Kocasının gizli evliliği bile, Sabiha Hanım'ın Selim Paşa'ya olan tavırlarını değiştirememiş; ancak, oğlu Hilmi'yi sürgüne göndertmesi, onu küstürmüştür.

Oğluna sevgisi bu derece kuvvetli olan Sabiha Hanım, üvey kızına ve Rabia'ya da bir nevi annelik yapmıştır. Rabia, annesinden görmediği sevgi ve ilgiyi Sabiha Hanım'dan görür; onun candan dostu olur; üzüntülü zamanlarında teselli verir. Rabia, Sabiha Hanım'ın sayesinde girdiği bu konakta, gülmeyi, eğlenmeyi öğrenir. O yaşına kadar geçirdiği hayattan tamamen farklı olan bu ortam, onu olumlu şekilde etkiler.

Rabia ve Sabiha Hanım'ı birleştiren iki önemli nokta vardır. Bunlardan ilki, Rabia'nın sanatı... Diğeri ise, Vehbi Dede'nin fikirleridir. Sabiha Hanım ahiret düşüncesini hiç sevmez... Onun için Dede'nin inancındaki sevgi ve hoşgörüyü kendine daha yakın bulur. Yakınları tarafından sürekli, ibadet zamanının geldiği hatırlatılan Sabiha Hanım, Mevlevî tekkelerine devam etmeye başlar :

“Solucanı, akrebi bol, rutubetli ve soğuk topraklar... Şayet ruhu oradan cennete giderse? O da pek keyifli bir yer değil. Her halde saz, şarkı, alay orada yasak!”(s.25)

Halk türkülerini, oyun havalarını sevdiği kadar, en ağır dini musikiyi de seven Sabiha Hanım, yaşlanmış ve romatizma ağrıları nedeni ile değnekle dolaşır olduğu halde, makyajını da eksik etmez. Özellikle kutlamalarda tüm ihtişamıyla görünür:

“Uzun etekli ipek entarisi, hotozu, elmasları , hatta şefkat nişanının “Gran kordon”uyle koltuğa kurulmuş, kutlamaya gelenler için değneğine dayanarak ağır ağır kalkıyor, bir kraliçe kadar vakur...” (s.32)

Sabiha Hanım'ı çökerten tek şey oğlu Hilmi'nin sürülmesi olmuştur. O ve

oğlu arasındaki bağ ise, anne-evlat arasındaki mükemmel ilişkinin, annelik duygusunun bir göstergesidir. Sabiha Hanım roman içerisinde, oğlu Hilmi'nin gönderilmesinden sonra pek görülmez. Ancak, ikinci bölümün sonlarına doğru, Rabia'nın düğün hazırlıkları sırasında tekrar devreye girer.

Sabiha Hanım bu özellikleri ile, dönemin üst düzey kadın tipini oluşturur. O, Zaptiye Nâzırı Selim Paşa'nın karısı olarak, her zaman protokole uygun davranan, nezaketli, eğlenmeyi ve hayır yapmayı seven, konak içerisinde hükümrân, kocasına itaatte kusur etmeyen, gelenekçi, gösterişli bir konak kadınıdır.

Sabiha Hanım'ın gelimi Dürnev, bir Çerkez kızıdır. Sabiha Hanım onu, oğlu ile evlendirmek için küçük yaşta almış ve eğitmiştir. Bunda amaç, gelinin kendine rakip olmamasıdır. Sabiha Hanım onu kendisi yetiştirdiği halde, hiç de kendine benzemez:

“Ufak tefek bir genç kadın... İri kestane renginde gözlerine bir çocuk bakışı vermek için bir düziye göz kapaklarını yukarı kaldırıyor. Düzgün yolunan siyah kaşları iki ince hilâl gibi... Allık, sürme yerli yerinde, küçük yüzünde açık bir ifade var. Gerdanlık, bilezikler, uzun küpeler, yüzükler hep zümrüt. Esvap da elmaslara uymak için yeşil kadife, farbala farbala üstüne... Etek uzun ve yüksek ökçeli, yeşil atlas iskarpinler giyiyor... Bu iskarpinlerden biri, uzun eteğine ikide birde hafif bir tekme vuruyor ve etek, bütün kıvrımları, farbalaları ile bir yılan gibi kıvrılıyor. Rabia ömründe bu kadar süslü, bu kadar karışık ve göz kamaştırırcasına giyinmiş bir insan görmediğini kendi kendine itiraf etti... Düşüncesi ne olursa olsun, genç kadının bir oyuncu gibi kalçalarını oynatması, eteğini dalgalandırması, kim bilir hangi resimli kitaptan taklit ettiği yüzüntün dalgın ifadesi, Sabiha Hanım'ın sinirine dokundu.”
(s.32-33)

Dürnev, Sabiha Hanım gibi ne geleneklere saygılıdır, ne de nezaketli olmaya özen gösterir... Kandil gecesi kimseyi kutlamaz ve Kanarya'nın provasını yapmak için, Selim Paşa'dan şımarık hareketlerle izin ister. Kurnazca davranan Dürnev bir takım oyunlarla, Sabiha Hanım'ın otoritesini eline almaya çalışır.

Kocası Hilmi ile olan ilişkisi ve annelik duyguları üzerinde hiç durulmayan Dürnev, Sabiha Hanım'ın kişiliğinin daha açık şekilde sergilenmesini sağlayan, yozlaşmış bir kadın tipidir. Kocası Hilmi, tüm kadınlar gibi, karısı Dürnev'i

de beğenmez:

“....Sade zevke, çocuk doğurmaya mahsus birer âlet... Hangisine insan diyebiliriz? Zincirleri altın bile olsa, kendileri birer esir!... Milletın yarısı, öbür yarısının hayvanlık tarafını doyurmakla meşgul. Çocuğu kim doğurursa doğursun. Keşke piliç gibi yumurtadan çıksak! Fakat asıl onları kim terbiye ediyor, bir kere ona bak: Zenginler, sırf cinslerini teşhir eden, işleten, boş kafalı yaldızlı yaratıklar; fukara halk da hayvan sürüsü gibi kullanılan zavallılar... Aralarında bir tanesini bir fikirle uğraşır görebilmek nasip olmadı ki...

.....

- Dürnev, Dürnev... O da kafasız, O da cins makinesi, odamız kadın panayırına döndü. Sabah,akşam kalçasını , göbeğini sallayan dişilerle dolu.”(s.40-41)

Sabiha Hanım'ın, Dürnev'i kıskandırmak amacıyla getirttiği Kanarya da bir Çerkez kızıdır. Görüntüşte Kanarya, Abdülhamit'in kadınlarından birine hediye vermek üzere yetiştirilmektedir. Gerçekten de, Sabiha Hanım, Kanarya ile Selim Paşa arasındaki yakınlaşmayı anlar anlamaz , onu saraya gönderir.

Rabia konağa geleli, onunla birlikte yemek yemeye başlayan Kanarya, son derece güzel bir kızıdır:

“Boy uzun, omuzlar geniş, kalçalar bir erkek çocuk gibi dar, ten ipek gibi yumuşak ve beyaz, gözler iki büyük mavi mine çiçeği gibi... Arkasında dümdüz pembe bir entari, belinde gümüş bir kemer vardı. Halayıklar arasında bir o başını bağlamamıştı. Sarı saçlarını bir örgü örmüş, ucuna pembe bir kurdele bağlamış, arkasına salıvermişti.” (s.32)

Kanarya'nın da, diğer Çerkez kızları gibi bir kaşı kalkıktır. Kadınefendi'ye sazlı sözlü özel bir törenle takdim edilir ve onu, romanın ikinci bölümünde, yine bir Çerkez kadını olan İkbal Hanım'ın evinde, Rabia'nın okuduğu Mevlit'e kadar görmeyiz.

Romanın ikinci bölümünde Şehzade Nejat Efendi'nin karısı olarak karşımıza çıkan Kanarya, daha da güzelleşmiş; ancak, bu güzelliğini üzerinde yük gibi taşıyan bir kadındır. Kadınlardan hoşlanmayan Nejat Efendi de Kanarya'yı adeta bir koruyucu olarak seçmiş ve onun için evlenmiştir. Kanarya'nın gönlü ise halâ Selim Paşa'yı unutamamış haldedir.

Romanda adı geçen bir diğerk Çerkez kadını ise, ikinci mabeyincinin sūtninesi İkbāl Hanım'dır. Yılların etkisiyle yüzü buruşmuş, ağzında hiç diři kalmamış, ufak tefek, zayıf ihtiyar kadın da, seneler evvel, kendi diyarından, üstelik de, küçük yavrusundan ayrılarak İstanbul'a getirilmiştir.

Halide Edip, özellikle İkbāl Hanım ve daha sonra Kanarya ile, Çerkez kadınlarının acıklı durumunu gözler önüne serer. Çerkez beylerinin hem kullarını, hem de kullarının çocuklarını satabilmesi, bu dramın temel sebebidir. Çerkez kızlarının ortak özelliği ise, güzelliğidir. Kanarya gibi güzelliğini kendisinde yük gibi gören Çerkez kızları varsa da, satılmalarını kabullenmiş görünmektedirler.

Romanın renkli kadın tiplerinden biri de, Çingene Pembe'dir. Çingene Pembe, Tevfik'e, Gelibolu'daki sürgün hayatında yardımcı olmuş ve onunla birlikte Sinekli Bakkal'a gelmiştir. Sabiha Hanım'ın konağına giderek onu eğlendiren Pembe, Rabialar'a da sık sık gelerek, ortamın neşesine neşe katar. Tevfik'te gözü varsa da, Rabia'nın korkutmasıyla hevesi yarım kalır.

Tevfik sürgüne gönderildikten sonra, büsbütün Rabia ile kalan Pembe, ona ev işlerinde yardımcı olur. Namaz kılmayı zahmetli bir iş olarak gören Pembe, Rabia'nın her gece yatsı namazını kılmasına şaşacak kadar, tembel yaradılışıdır. Allah'a olan dileklerini, evliyalar, türbeler yoluyla iletir; bazen de, bu isteklerini bakıcılar, büyütcüler aracılığıyla perilere, cinlere yaptırmaya çalışır:

"Hanım o kadar büyük ve yükseklerdeki Allah, zavallı bir çingenenin namazını ne yapsın! Eğer insanın Allah'tan bir dileği olursa, evliyalar ne güne duruyor? Türbelere kandiller yakmıyor mu? Namaz kılmak, dua etmek, Allah'tan bir şey istemek değil mi? Evliyalar dirilerin dilediklerini Allah'a anlatmakla mükelleftirler. Buna karşılık diriler onlara kurban kesiyor, karanlık türbelerin ışığını temin ediyor." (s.162)

Çingene Pembe, sevdiği Tevfik için adakta bulunduğu dede ile adeta kavga eder:

"Güya adın "Tezveren". Hani ya? Cinler periler daha çabuk iş görüyorlar. Tevfik beni alsın diye sana ne kadar mum adadım. Herifi bir de sürgüne yollattın. Bari herifi çabuk getir. Ben çingeneyim diye yapmıyorsan, Rabia'yı düştün. Beş vakit namazında bir hafız." (s.163)

Hayatı adaklar, cinler, periler ve eğlence arasında geçen; sevgiyi de yüreğinden eksik etmeyen Çingene Pembe'yi Rabia, evlendikten sonra da bırakmaz.

Romanda, bahsedilen kadın kahramanlarımızın dışında, genel olarak kadınlardan bahseden bölümler de vardır. Kadın sözü ile hareket etmemeye özellikle dikkat eden Selim Paşa şöyle der:

“- Kadınlar... Kadınlar isabet ki devlet işine girmiyorlar. Çünkü hiçbiri bu hikmeti anlayamaz. Akıl eksikliğinden değil ha! O kadar perde arkasından icray-ı hükümet süren kadın geldi. Hepsinde bizim Tefvik gibi duygusuna yenilen bir şey var.” (s.139)

Sonradan Rabia'nın kocası olan Peregrini ise, annesi ile Türk kadınlarını karşılaştırır:

“...Hatırımında kaldığına göre, insanlar bilhassa kadınlar, kederli oldukları zaman ruhanîlerin avutmasına muhtaçtırlar. Meselâ annem... Kiliselerin kuytu köşelerinden ayrılmazdı... Galiba her hafta günah çıkartırdı... Sen dostum hiç bir zaman dindar bir Katolik kadının zihniyetini anlayamazsın. Sizin kadınlar daha çok dengeli , daha çok dünya ile ilgilidir.” (s.153-156)

Romanda yabancı kadınlardan da bahsedilir. Bunlar Mrs. Hopkins ve Peregrini'nin gençliğinde doymak bilmez iştahıyla cinselliği yaşadığı hizmetçi kızlardır. Mrs. Hopkins dindar bir hanımdır ve Hıristiyan olmasına rağmen Rabia'nın okuduğu Mevlit'i çok beğenmiş, duygulanmıştır. Burada Halide Edip, Mevlit'te bahsedilen doğumun bütün kadınları birleştirici bir nokta olduğunu ve Rabia'nın sanatını, yabancı bir kadının bile takdir ettiğini göstermek istemiştir. Ayrıca bazı bölümlerde kısa olarak, dönemin kültür karmaşasını yansıtmak istercesine alafranga kızlardan; Batı eğitimi yanında, kendi değerlerini de öğrenen kadınlardan bahsedilir

Halide Edip'in bu romanında, “Handan” ve “Vurun Kahpeye” romanlarına nazaran, daha kalabalık bir kadın kadrosu bulunduğunu söyleyebiliriz. Halide Edip çingene kadından saray kadınına kadar her sosyal çevreden belirgin tiplere yer vermiş; hatta, romanın kadın kadrosu ile erkek kadrosunu dengelemeye çalışmıştır. Ancak yine ana kahraman, Handan ve Vurun Kahpeye'de olduğu gibi kadındır. Bu kadın kahraman, verilmesi gereken iç çatışmaları yönü ile eksik; fakat, yardımcı kadın kahramanlar son derece canlı birer kişilik olarak çizilmişlerdir

2. AKA GÜNDÜZ (1886-1958)

Aka Gündüz, Selânik'te doğdu(1886). Bu kentte başladığı öğrenimini, Galatasaray, Edirne ve Kuleli Askeri Lisesinde sürdürdü. Harp okulundan ayrılarak üç yıl Paris'te Hukuk ve Güzel Sanatlar eğitimi gördü. 31 Mart ayaklanması sırasında Hareket Ordusu'na katılarak İstanbul'a geldi ve gazeteciliğe başladı. İşgal kuvvetlerince diğer bir çok gazeteci ve yazar gibi, Malta'ya sürüldü(1919). Yazılarıyla (Makale, fıkra, mensure, öykü, roman...) geçimini sağlamaya çalıştı. Ankara milletvekili oldu(1932-1946) ve yine bu şehirde öldü(1958).¹⁷

Edebiyat dünyasına, on altı yaşında iken neşrettiği Edebiyât-ı Cedîde tesirinde yazılmış şiiri ile girmiş; Genç Kalemler'in etkisi ile de dilini sadeleştirmiş olan Aka Gündüz, ilk nesrini de on yedi yaşında yayınlattır. "Ben hüriyeti ve edebiyatı Cahit'ten (Hüseyin Cahit) öğrendim"¹⁸, diyen yazar, Türk ve dünya edebiyatçıları ile ilgili olarak şunları söyler:

"...Bizimkilerden Halit Ziya'yı, Yakup Kadri'yi, Hüseyin Rahmi'yi. Halit Ziya'dan edebiyatın ardekoratifini buldum. Yakup Kadri'de Türk dilinin asaletini gördüm. Hüseyin Rahmi'de kendimizi öğrendim. Fakat yazılarımda hiçbirinin tesiri yoktur. Üçünü de bir insanın sevebileceği kadar severim.

Ecnebler arasında Balzak'ı, Zola'yı, Anatole France'ı, Bayran'ı, Musset'yi, Maupassant'ı, Henri Bernstein'i ve biraz da Maliere'i severim. Niçin biraz? Onu bilemem. Belki az okuduğumdan iskandinavlardan çok okumadım. Fakat okuduklarım içinde "Lomanşane", "Gabriya" adlı roman üzerimde büyük tesir bıraktı. Maxim Gorki ve Tolstoy işte bu iki engin atlas denizi... Gote ve Schiller'den pek az biliyorum ve başka Alman Edebiyatına hiç vâkıf değilim. Dil eksikliğinden. Maatesekkür Dante'yi okudum. Ve maateessüf Danoacio'yu okuyamadım. Bugün İtalyan Edebiyatı'nda kuvvetli bir kadın var, buldukça onu okuyorum.

Şark'ta Hayız'ı, Kaani'yi, hatta Übeyt Zakani'yi temaşa ettim... Arap'tan bir şey bilmiyorum. Ve Hindin Tagore'ndan hiç ama hiçbir şey anlayamadım -ayıp

17- ÜNLÜ, Mahir, ÖZCAN, Ömer, 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı (1923-1940), İstanbul 1988, s.122

18- DOĞAN, Abide, Aka Gündüz, Ankara 1989, s.10

olsa bile- itiraf ederim.”¹⁹

1940’tan sonra bir dizi kitap çıkartan Aka Gündüz, bunlardan ilki olan “Türk Duygusu” adlı eserinin başlangıcında, sanatının amacını bizlere özetler:

“Ne yüksek perdeden, ne kısa perdeden ortaya atılmış hiçbir iddiam yok. Büyük kadırbilir milletine karşı haddini bilen ve ölünceye kadar bilecek olan bir vatandaşım. Maksadım sadedir, samimidir, şudur:

Köydeki çiftçiden şehirdeki yerli münevvere, okul çocuğundan kendilerini emekliye ayırmış yaşhya kadar, hemen herkes okumak istiyor.

Bu ihtiyacı bol bol önlemek gerekir. İsterse milyonda bir zerre bile olsa ben, payıma düşen milli vazifeyi görmek istedim. Bu bir.

Taze dimağlar ve aile ocakları için mevzuları sefil ve tehlikeli olan pis tercemelerin yerlerini artık yüzde elli eserler tutsun dedim. Edebi ölçüler ikinci derecede kalsın. Yeter ki okuyan, okuduğunun zevkini, tadını duyabilsin. Bu iki.

Bu kitaplarda geçmişin iyi kötü taraflarını; halin, iyiye doğruya, güzele gidişini; inkılâbın büyüklüğünü göstermeye, birtakım bilgileri -okuyanı sıkımadan-sindirmeye çalıştım. Bu üç.

Ben edebiyatta, sanatta, hayatın bütün işlerinde halka faydalı olmak fikrine inanmışlardı. İnanan, inandığını görmeye çalışmalıdır. Bu dört.”²⁰

Yazarımızın eserleri ise şunlardır:

Romanları: Bu Toprağın Kızları(1927),Dikmen Yıldızı(1928), Odun Kokusundaki Hicran(1928), Tank-Tango(1928), İki Süngü Arasında(1929), Yıldız(1930), Çapkın Kız (1930), Aysel (1932), Ben Öldürmedim-Kokain (1933), Onların Romanı (1933), Üç Kızın Hikâyesi (1933), Üvey Ana (1935), Aşkın Temizi(1937), Çapraz Delikanlı(1938), Zekeriya Sofrası(1938), Bir Varmış Bir Yokmuş, Giderayak(1939), Mezar Kazıcıları(1939), Yayla Kızı(1940), Bebek(1941), Bir Şoförün Gizli Defteri(1943), Sansaros(1946), Bir Kızın Masalı(1954), Eğer Aşk..

Hikâye Kitapları: Türk Kalbi(1911), Türk’ün Kitabı(1913), Kurbağacık(1919), Hayattan Hikâyeler(1938), Türk Duygusu(1941), Demirel-Meçhul Asker-Gazi’nin Gizli Ordusu(1945)

Tiyatro Eserleri: Muhterem Katil(1914), Yarım Türkler(1919), Köy

19- DOĞAN, Abide, a.g.e. , s.11

20- DOĞAN, Abide, a.g.e. , s.43

Muallimi(1932), Yılmazların İkizler(1932), Beyaz Kahraman(1932), Yarım Osman(1933), Gazi Çocukları İçin 1-2(1933), Gazi Çocukları İçin-3(1934), Mavi Yıldırım(1934), O Bir Devirdi(1938), Aşk Ve İstibdat(Tamamlanmamış).

Şiirleri: Bozgun(1918).

Diğer Eserleri: Gazi Muhtar Paşa Hazretlerine Açık Mektup(1916), Ebu Hatırat Sait Paşa Hazretlerine Açık Mektup(1916), Katırcıoğlu Avcı Sultan Mehmet Devrinde(1916), Candamarlarımıza Dair İkinci Tetkik(1925), Çocuk Kitabı(1928), Yazı Kitabı(1929).

2.1. AKA GÜNDÜZ'ÜN ROMANLARINDA KADIN

Aka Gündüz'ün yirmiye aşkın romanından da yine üçü seçilmiştir; baş kahramanlarının “kadın” olmasına dikkat edilmiştir. Halide Edip Adıvar kadar olmasa da, çoğu eserinde baş kahraman olarak “kadın”, seçen Aka Gündüz'ün, “İki Süngü Arasında” adlı romanında, II. Abdülhamit döneminde kadın; Dikmen Yıldızı'nda Milli Mücadele'de kadın; Üvey Ana'da ise, Cumhuriyet döneminde kadın, ele alınmıştır. Ancak her üç eserde de birey olarak kadının, toplumla olan ilişkisi ön plandadır.

2.1.1. DİKMEN YILDIZI

Her zaman halkı eğitime çabası içinde olan ve bu sebeple tezli eserler vermeye özen gösteren Aka Gündüz'ün en ünlü eseri Dikmen Yıldızı'dır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında genç bir kızın, yaşadığı büyük aşk nedeni ile kaybettiği akli muvazenesini, vatan sevgisinden aldığı güçle tekrar geri kazanmasını konu edinen roman, Aka Gündüz'ün en çok sevdiği iki eserinden biridir.

Aka Gündüz'ün ilk kaleme aldığı eserlerinden olan Dikmen Yıldızı²¹, 1928'de ilk olarak yayımlanmış, sonra üç baskı daha yapmıştır.

2.1.1.1. VAK'A

Tayyare yüzbaşısı Murat Bey'in nişanlısı olan Yıldız, varlıklı bir ailenin tek kızıdır.

Nişanlısı Murat'ın çok gizli bir göreve gönderilmesi ve bu görev gereği, etrafa öldüğü haberinin yayılması; onu sınırsız ölçüde seven Yıldız'ın akıl sağlığını kaybetmesine sebep olur.

Bir gün, kucagında bir bebekle evden kaçarak adliyeye gelen Yıldız, ihbarda bulunur. Ona göre, ailesi, çok sevdiği nişanlısından, evlilik dışı ilişki sonucunda doğurduğu ikiz bebeklerinden birisini öldürmüş, ikincisini de öldürmek için fırsat kollamaktadırlar. Buna sebep ise, iyi bir mevki sahibi olan babası Kâmil Bey'in, bu durumu bir namus meselesi kabul etmesi ve Yıldız'ı, yeğeni Nedim Bey'le evlendirmek istemesidir.

Yıldız'ı dikkatle dinleyen savcı dehşet içinde kalır ve Kâmil Bey ile ailesinin takip edilmesini söyler. Ancak, Kâmil Bey polise başvurmuş, kızını aramaktadır. Savcılığa gelen Kâmil Bey, olayların aslını anlatınca şaşkınlığı daha da artan Savcı, bunun ispatı olarak Yıldız'ın kucagındaki taş bebeği götürür. Artık

21- Çalışmamızda, İstanbul-1974 baskısı kullanılmıştır. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

yapılacak şey, Yıldız'ı eski sağlığına kavuşturmaktır. Bunun için Yıldız, yanında Murat'ın babası Osman Bey ve askeri Ahmet Çavuş'la birlikte, Çankırı taraflarına hava değişikliğine gönderilir. Yanındaki insanların ona gösterdiği ilgi ve şefkat; Savcı Bey'in ikna edici mektupları; sevdikleri erkekleri şehit veren vatansever, güçlü Türk kadınlarının manevi kuvveti ile yavaş yavaş iyileşir.

Tamamen iyileşen Yıldız Ankara'ya döner ve orada, Murat'ın ölmemiş olabileceğini haber alır. Osman Bey'le hemen İzmir'e yola koyulan Yıldız, başkomutanın bir sürprizi ile karşılaşır: Düğün davetiyeleri basılmıştır; Murat da iç oda da kendisini beklemektedir.

2.1.1.2. ŞAHISLAR

Gerçek bir olaydan hareket edilerek yazıldığı halde, masalımsı bir havaya bürünmüş olan eserde, Yıldız, başkahramandır. Yıldız'ın yakın çevresinde yer alan şahıslar ise, babası Kâmil Bey, annesi Peride Hanım, nişanlısı Murat, babasının yeğeni Nedim, Murat'ın babası Miralay Osman Bey, Ahmet Çavuş, Süleyman Bey, Zeynep, Savcı Bey, Doktor Bey, Fatma Kadın, Kolejden arkadaşı Nazlı, köylü kızları ve kadınları, çocuklar, askerler ve Başkomutan Atatürk'tür.

2.1.1.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN YILDIZ

Eserin başkahramanı Yıldız, aslında İzmirli bir ailenin kızıdır. Ancak, Kurtuluş Savaşı yıllarında İzmir'in işgal edilmesi, Yıldız ve ailesinin, Ankara'ya taşınmasına sebep olur. Ankara'da iken Dikmen'e yerleşen ve orada iken yazarla tanışan Yıldız, eserin adını Dikmen Yıldız'ı koyar.

Eser, akli dengesini yitirmiş olan Yıldız'ın evden kaçarak, savcılığa şikayette bulunmasıyla başlar. Gerçekle hiçbir ilgisi bulunmayan, işin aşımı

bilmeyenler için son derece inandırıcı olan bu olaylar zinciri, okuyucuyu yaklaşık yüz sayfa boyunca oyalar ve ancak ondan sonra gerçekler ortaya çıkar.

Yıldız, varlıklı, tanınmış bir ailenin kızı olarak dünyaya gelir; yetişir ve kolej eğitimi alır. Büyüdükçe daha bir güzelleşen Yıldız, İzmir’de hava teğmeni Murat ile tanışır ve birbirlerini severler. Ancak, İzmir’in işgal edilmesi ve oradan ayrılma zorunluluğu, diğer İzmirli gibi Yıldız’a da büyük bir acı verir:

“İzmir’i kurtarmak için İzmir’den kaçmak mı lâzım baba? Burada dövüşüp ölmez miydik anne?

.....

İzmiri görmiyen, İzmirin kireçli suyunu içmiyen, İzmirin kanyan havasını teneffüs etmiyen, İzmirin hafif esmer, sıcak kanlı güzel insanların sesini işitmiyen, İzmir sevgisinin ne olduğunu anlayamaz.”(s.20-21)

Yıldız ve ailesi önce Salihli, daha sonra da Balıkesir, Aydın, Denizli cephelerine giderler. Babası, Nedim ve Murat cephede çarpışırken, Yıldız ve annesi cephe gerisinde çalışırlar. Ancak Aydın cephesinde zor duruma düşerler... Tek çare kadın ve çocukları, düşman gelmeden önce derin bir mağaraya yerleştirmektir. Burada Kâmil Bey, Yıldız’ı, en metin ve akıllı kişisi olarak, sorumlu yapar. Annesi ile birlikte on dört kadın ve çocuğu mağaraya yerleştiren Yıldız, gerektiğinde kendilerini savunabilmek için, yanına tüfek de alır. Büyük bir sorumluluk örneği gösteren Yıldız, onuncu gntün sonrasında köylülerden yiyecek gelmeyince, yanlarındaki şekeri azar azar dağıtarak, on altı gün daha açlığa karşı büyük bir direnç gösterilmesini sağlar.

Ardından annesi ile birlikte Eskişehir’e geçen Yıldız, babasının tüm ısrarlarına rağmen Ankara’ya gitmek istemez:

“Gitmeyeceğiz baba! İşte ikinci savaşımız. Gitmeyeceğiz babal Diye yazdım ve altına selâmsız bir imza attım.”(s.57)

Murat’a olan sevgisi günden güne derinleşen ve onu her şeyin üstünde tutan Yıldız, anne ve babasının, Nedim’in davranışlarında, konuşmalarında sürekli olarak ardnıyet arar; kendisini Murat’tan uzaklaştırmak istediklerini zanneder:

“...Bir taraftan beni Murat’tan uzaklaştırmak, diğer taraftan imalı ve samimi görünen bir remizle bazı şeyler söylemek...”(s.56)

Sakarya Savaşı kazanıldıktan sonra Murat’ın, köşke gelmesi, nişan

yapılması fikrini de gündeme getirir. Kâmil Bey, Murat'ın gizli ve tehlikeli bir göreve gönderileceğini bildiği için, pek taraftar olmasa da kabul eder. Ancak Yıldız bunda da bir kötü niyet sezerek, nişan ve nikahın bir arada olmasını ister:

“- Çok klasik bir şey. Adeta damgalamak gibi. Ey insanlar! Görüyorsunuz ya, şu parmaklarımızdaki sarı halkaların mânası yakında bir gün... Hayır annel! Hisler, fikirler başkalaşmıştır. Yeni bir şey olsun , herkesin yaptığını değiştirelim.

.....

- Meselâ ikisini birden, nişan ve nikâh bir günde.”(s.71-72)

Bu isteğinde çok direnen Yıldız, bu sefer babasını ikna edemez ve Yıldız'ın vehimleri gölgesinde bir nişan yapılır. Bir müddet sonra cepheye geri dönen Murat, gizli bir göreve verilir ve etrafa öldüğü haberi yayılır. Her şeye şüpheli gözlerle bakan Yıldız, hiç ummadığı bir zaman ve şekilde bu haberi alınca, içinde büyüttüğü vehimlerin de etkisiyle, akli dengesini yitirir; gerçeğe ilgisi olmayan, korkunç bir hikayeye inanmaya başlar. Buna göre evdeki herkes özellikle de babası, kendisine müthiş bir oyun oynamıştır: Çevreye karşı Murat'la nişanlanan Yıldız, kendisini Murat'tan ayırmaya çalışacaklarını bildiği için, onunla nikahsız şekilde beraber olmuş ve hamile kalmıştır. Bu durumun bilinmesini istemeyen babası ise, Murat'ı boğdurtmuş, kendisini de bodruma hapsedmiştir. Hamileliği sonucunda dünyaya gelen ikiz çocuklarından biri hemen öldürülmüştür. Tek çocuğu kalan Yıldız, bir fırsatını bulup, çocuğunu da alarak evden kaçmış; suçluları şikayet etmek, Murat'ın ve ölen çocuğunun intikamını almak için savcılığa gitmiş; böylece, ikinci çocuğunun da öldürülüşünü engellemiştir.

Bu korkunç olaylar zincirini ve olaylarda adı geçen kişileri düşündükçe dehşete düşen Savcı, gerçeği öğrendiği zaman, herkes gibi, Yıldız'ın iyileşmesi için elinden geleni yapar. Yıldız, yanında Murat 'ın babası Miralay Osman Bey (Beybaba) ve yine Murat'ın askeri Ahmet Çavuş'la birlikte, uzun bir yolculuğa çıkar. Suçluların hapse atıldığını zanneden Yıldız, kucağındaki bebeğin de bir taş bebek olduğunu bilmeden, güvendiği insanlarla birlikte yola koyulur. Böylece Yıldız, felakete uğradığını düşündüğü çevre ve insanlardan uzaklaşacak; yeni yer ve insanlarla eski sağlığına tekrar kavuşacaktır.

Çankırı'ya doğru yola çıkan Yıldız, aynı acıyı taşıyan Beybaba'nın neşesi;

Ahmet Çavuş'un Murat'la ilgili anıları; yolda rastladığı Anadolu kadınlarının sarsılmaz ruh kuvveti ve yeni yeni gördüğü Anadolu'dan parçaların güzelliği ile günden güne iyileşmeye, eski neşesine, güçlü karakterine tekrar kavuşmaya başlar.

Yolda rastladığı kadın ve genç kızlar, Yıldız'ın bebeğine bakıp, onun taştan yapılmış olduğunu söylemeleri, Yıldız'ı ilk düşündüren şey olur:

“- Yavruma, cansız, taştan bebek dediler. Yavruma taştan dediler...

- Evet, öyle dediler.

- Ya sen ne diyorsun beybaba?

- Ben de öyle diyorum.” (s.148)

Bu ilk düşünceden sonra, etrafındakilerin bunu yeri geldikçe hatırlatmaları ile Yıldız, yavaş yavaş taş bebeğini unutmaya, onun yerine kendini çevreye ve Murat'la ilgili hikâyelere vermeye başlar:

“- ...Şunlara bakınız beybaba! İşte şu boğazın etrafındaki ağaçlar, çamlar, yeşil ve serin hayat, Vakıflara, Belediyeye isyan ettikleri içindir ki göze nur, kalbe kuvvet, sinirlere neşe ve heyecan veriyor.”(s.155)

“- Ahmet'le konuştuğumda sesinde, temizliğinde, şakalarında ne kadar Murat'ı buluyorum. İnanır mısın beybaba? Hayatıma bir Murat karışmasaydı...

.....

- Demek istiyorum ki Murat bütün ruh ile, karakterile bana geçti. Aşk bu geçişten sonra doğdu. Ahmet Murat'ın yanında onlara sahip olmuştur. Murat'ı bugün ondan dolayı daha çok seviyorum. O ne kuvvetli, müessir karakterdir ki basit, mektepsiz bir dağ çocuğuna, Ahmet'e nüfuz ediyor. Demek istedim ki Murat olmasaydı da yalnız Ahmet olsaydı, o halde Ahmet Murat olurdu ve Murat'ın babası Ahmet'in babası olurdu.”(s.157)

Özellikle bir Karadeniz kadını olan Fatma ile yaptığı konuşmadan, Yıldız'ın kendini iyileştirmeye çalıştığını anlıyoruz:

“....Türk kadınının yüreği hem koncası kadar naziktir, hem de çelik gülle kadar dayanıklı... Senin de öyle mi hanımım? Benim öyledir senin de öyle mi?

Yıldız güç nefes alarak cevap verdi:

- Öyleydi.

- Ya şimdi?...

Uçuk benzi kıpkırmızı oldu. Eksik şuurlu beynini bir çekiç altında zannetti. Zorlukla:

- Şimdi mi ? dedi . Öyle olmasına çalışıyorum.”(s.164)

Yıldız çevresinde, sevdiğini kaybeden herkesin, sevgililerini kendileri yaşadığı müddetçe içlerinde yaşatabilmek, böylece onlara daha yakın olabilmek için, hayata daha fazla sarılan insanları görür. Böylece Yıldız da, etrafındaki insanlarda vatan için her şeyi göze alan Murat’ı bulmaya ve hayata daha fazla sarılmaya başlar:

“....Ben orada Murat hanıma rastladım: Murat hanımın adı Fatma’dır. Ben ona sadece kadını dedim. Fakat onu Murat’ın hüviyetinden doğmuş bir kadın gördüm, onun için Murat Hanım diyorum, ki bu Karadeniz kadını bana tatlı, leziz ve müessir bir ilaç oldu. Bu kadın tıpkı Murat gibi bir his ve heyecan, bir vefa ve sevgi komprimesidir aziz dostum....Ahmet’e baktıkça Yüzbaşı Murat’ı, Murat Çavuş halinde görüyorum....Beybaba için bir şey yazmayacağım. Bu ak sakallı, ihtiyar Murat’ı her sabah ve her akşam yalnız birer defa öpüyorum.”(s.181)

Artık bebeğinin canlı bir bebek olmadığından kesinlikle emin olan Yıldız, çevresindekilerin etkisiyle, Murat’ın gerçekten şehit olup olmadığını düşünmeye başlar. Bunun için çok güvendiği Savcı Bey’den bilgi ister:

“Şimdi sizden gayet mühim bir dileğim var; beybabadan, Ahmet’ten, Zeynep’ten ve herkesten gizli bir dilek. Bunu benden esirgemeyeceksiniz. Ben sizden bebeğimin taş olduğunu nasıl saklamadımsa siz de saklamadan, esirgemedi söyleyeceksiniz. Şimdi söyleyiniz bana: Murat sahiden şehit mi oldu?”(s.185)

Savcı’dan tam gerçekleri açıklığı ile öğrenen Yıldız, kısa süre içerisinde tüm şüphelerinden kurtulur ve tamamen iyi olup, bir an önce Ankara’ya, İzmir’e dönmek ister:

“- Beybaba dedi ben iyi olacağım. Ben iyi olmak istiyorum! Bana yardım et! Ben çelik vücutlu ve çelik beyinli olmak istiyorum! Beni çabuk iyi et beybaba! Buradan çabuk gidelim. İzmir yolcuları beni Ankara’da bekliyorlar. Murat var, ben varım, hayat var. Hepsi var. Hadi çıkalım, hava alalım, berrak sular içelim, çiçekler toplayalım, koşalım, gülelim ve sonuç olarak, iyi olalım, akıllıca davranalım, güllenden kalpli ve kumrudan kalpli olalım beybabacığım...”(s.190)

Yıldız, İnebolu’da geçen daha sonraki zamanını tamamen çocuklara verir.

Onlar için bir ev tutar ve orayı, sıcak bir yuva haline getirir: Temizliklerini yapar, karınlarını doyurur, oyunlar oynatır.

Yazar Türk kadınına, Türk erkeğine, özellikle de Türk köylüsüne verdiği önemi, Türk çocuğuna da verir. Çünkü Türk çocukları, vatanın gelecekteki koruyucularıdır:

“- Bu bebekler meselesini seninle konuşalım beybaba! Bunlar taştan değil, bunlar etten ve kalpten insanlar, etten ve şefkatten elini bekleyen yavrulardır.

Dedim. Ahmet yine söze karıştı:

- Hoppala! dedi. Ankara'ya gidince demek Dikmen köşkünü bebek kışlasına döndüreceğiz?

- Evet, dedim. Oradan çıkanları sipere göndeririz.”(s.184)

Yıldız artık, annesini, babasını, Nedim ağabeyini eskisi gibi sevgiyle anmaya başlar; kendisine, akciğerlerinden rahatsız olduğu için hava değişimine ihtiyacı olmuş bir hasta olarak görür ve eski saplantılarının hiçbirini hatırlamaz:

“- Beybaba! Bunları da nereden uydurmuşlar. Taştan bebek olur mu? Murat'ı niçin boğsunlar? Yoksa ben budalalaştım da herkes benimle alay mı ediyor? İyileşmeye başlayan bir hasta ile böyle şaka olur mu?”(s.199)

Aka Gündüz, başkahramanı Yıldız'ı bir masal prensesine dönüştürmüş; bu da elbette ki romanın gerçekliğine zarar vermiştir. Anlaşıldığına göre, Yıldız'ı tanımayan yok gibidir. Onu köylü kadından, Mustafa Kemal Paşa'ya kadar herkes bilir ve taktir eder... Onun acısı ile kederlenir; sevinci ile sevinirler:

“Kış yaz oturdukları bağ köşkü insana ferah, ümit ve irade gücü aşıl原因 bir mabede benzerdi. Haftada iki gün bir çay içmek ve Dikmen Yıldızının sesini işitmek için uzun yolların kânunlarına ehemmiyet vermeyenler sayısızdı. Dikmen Yıldızı sesiyle, bakışı ile, samimiyeti ile, musikisiyle, mânevi bir şeydi. Açık bir tebessümünü, eğrice bir oturuşunu, her dişe sakız olabilecek bir hareketini kimse görmemişti.”(s.53)

“Bütün Ankara ve Anakaradaki bütün İzmirli, Aydınli, Denizli senin hasretini çekiyorlar Yıldız! Sen Anakarada bakışınla imanlara ateş veren, söyleyişinle kalplere kuvvet dolduran, hareketinle heyecan dağıtan faziletsin Dikmen Yıldızı, İzmirin kızı! Senin bu geçici ve bugün geçmekte olan rahatsızlığında baştan

başa kan ağlayan bir beldenin ideali oldun...”(s.188)

“- Gelsin! diyorlar. Kırmızı dudaklarımız Yıldızın kırmızı dudaklarını bekliyor.

Nefis vişnelerin bu hasretine can mı dayanır?

Güvercinlerin ötmez oldu. Çift çift ve her çift başbaşa seni düşünüyorlar.

Hâkimiyetçi Celâl Davut, kovanlarını birer birer dolaşıp arılara şu emri verdi:

- Çabuk olunuz! Yıldız geliyor. Ona en nefis bal hazırlayınız. Yoksa ... ha!

.....

“En Büyük’ümüz” babana demiş ki: Sağlıklı Dikmen Yıldızı, Türk kızının ve kahramanlığının timsalidir. Çabuk gelsin de Ankara’nın havasında dünkü samimi keyif ve neşe tekrar esmeye başlasın.”(s.196-197)

“- İn cin, dağ taş seni seviyor küçük hanımcığım! Senin sesinde ne var? Senin gözlerinde ne var? Sen nesen? Sen kimsin küçük hanımcığım!

Beybaba ağır ağır cevap verdi:

-O mu? O Dikmen Yıldızı dedikleri İzmirin kızıdır. O aşkın, bağlılığın, kadının ve toprağın simgesidir. Ondaki şey arkada bıraktıklarımızda ve ileride kavuşacaklarımızda da vardır, fakat Yıldızda belirgindir...”(s.202)

Sağlığına kavuşup, Ankara’ya dönmek üzere hareket eden Yıldız, yüceleştirilen kişiliğine uygun şekilde uğurlanır:

“Kırk şehitten yetim kalan kırk kız çocuğu bir tarafa, kırk savaştan dönmiyenden hediye kalan kırk erkek çocuk bir tarafa dizildi. Kırk evladın kırk anası, kırk kimsesiz, aksakallı, kırk Mehmedin kırk dulu, kırk çoban, kırk koyun, kırk taze kız ve kırk siperlik günü gelmemiş delikanlı yavrusu sıra sıra oldu. Kırk deste kır çiçeği yaptılar, kırk adımda bir otomobilin önüne, yollara sermek için...

Aksakallılarıyla, saçlı kınalılar kırkar defa okuyup ayrılık ve selâmet yollarına üflediler. Kırk kadın arkalarından kırk tas su döktü: Bir daha gelsinler diye...

Kırk sesi güzel kız bir ağızdan: Yolun açık olsun ey Dikmen kızı! Nakaratlı bir türkü söylediler. Dikmen Yıldızı artık çukurda olmayan gözlerini silerken yavaş sesle:

- Beybaba ! dedi. Kırklara karıştık.”(s.201)

Yazar bu anlatımı ile Yıldız'ı büsbütün efsaneleştirmiş ve Dedekorkut hikâyelerinde belirgin olan kırk rakamını da ön plana çıkartmıştır.

Uğurlandığı gibi, büyük bir coşkuyla karşılanan Yıldız, oradan hiç ayrılmamış gibi hayata karışır; çalışmak ister. Çocuklara kurduğu sıcak yuvayı, burada da genç kızlara kurmak ister. Onları toplayacak, okutacak ve sevindirecektir... O, artık eski Yıldız'dır:

“Benden ne istiyorsunuz? Ben akıllıyım... Ben her şeye hâkimim. Ben metînim. Metîm olduğum içindir ki böyle kendimden geçip, dalıyorum. Çünkü geçmişe ait, belleğimde hiç bir şey yok. Bir ıstırap kırıntısı duymuyorum. Muradın ölümüne itimat ediyorum. Şu anda başka şeyler düşünüyordum. Muratla gözgöze, yarınki hayatımın yönünü düşünüyorduk.”(s.214)

Geçen zaman zarfında Büyük Taarruz kazanılır ve askerimiz İzmir'e girer. Büyük bir coşkuyla karşılanan bu haberin ardından, yazar Yıldız'a Murat'ın aslında düşman cephesinin gerisine gönderildiğini ve ölmemiş olabileceğini söyler. Bu haberi büyük bir metanetle karşılayan Yıldız, Osman Bey'le birlikte hemen İzmir yoluna koyulur.

İzmir'de kolejden arkadaşı Nazlı'yı gören Yıldız, onun karşısında daha da yücelir. Nazlı kendi öz değerlerini tamamen yitirmiş; İzmir'in işgaline, yalnız, gezip dolaşacağı yerler yok olduğu ya da çirkinleştiği için üzülen, içinde vatan sevgisinden kırıntılar bulunmayan, olumsuz bir tiptir.

İzmir'de Osman Bey, Murat ile ilgili bilgi almak üzere hemen Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gider. Ancak kesin bir cevap alamaz ve ertesi günü Yıldız'ın gelmesini ister. Ertesi gün Yıldız, beybabasının isteği ile en güzel ve canlı şekilde, gitmek üzere hazırlanır. Osman Bey karşısında Yıldız'ı gördüğünde, onda üstün bir güzellik bulur. Ancak bu yine Türk'ün güzelliğidir:

“...Ben seni gördükten sonra davlumbaz kalçalı Venüs'e, hipopotam Kleopatra'ya bakar mıyım? Murat dururken ne Makedonya'nın kik burun İskender'i, ne Homerin Hektoru yoktur. Bütün bunları şu prensipte toplayabiliriz: Türk güzeldir ve Türk kuvvetlidir.”(s.261)

Yıldız, Murat'ın nişanlısı; cesur bir Türk kızı gibi konuşmak ve davranmak kararındadır. Paşa'nın sorusuna da bu ruh hali ile cevap verir ki, bu

cevabı, Mustafa Kemal Paşa'yı bile sarartır:

“- Murat'ın şehit oluşuna müteessir oldunuz mu?

.....

- Murad'ın şehadetine müteessir olmak için bir sebep görmüyorum Paşa Hazretleri, dedi, zannedersen Beybaba da benim fikrindedir.”(s.264)

Yıldız, Paşa'nın Murat'tan kaldığını söylediği pakete, bütün ümitleri kırılmış bir genç kız hali ile uzandığında, paketten tarihsiz düğün davetiyeleri dökülür ve Murat'ın iç odada kendisini beklediğini öğrenir öğrenmez, onun yanına koşar.

Yıldız, tanınmış, varlıklı iyi bir aile kızı olarak bir çiftlikte doğmuş ve büyümüş; iyi bir eğitim görmüştür. Sağlam bir karakter ve ruh kuvvetine sahip olan Yıldız, teğmen Murat'ı da ölçüsüz derecede sever; ona bağlanır. Murat'ın şehit oluşu ile birlikte metin bir insanın, bu şekilde sarsılması, herkesi çok şaşırır; fakat, insanların gözünde Yıldız'ı daha da yüceltir. Çevresindekiler, bu olaydan dolayı, onun ruh kuvveti ve dayanma gücünün zayıflığını akıllarına bile getirmemiş; aksine, sevdiği insana bağlılığının bir ölçüsü olarak görmüşlerdir.

Yıldız iyi karakter sahibi bir insan olarak son derece açık sözlü, cesur, hakkını savunan, çevresindeki herkesle dost olabilmiş, milletini ve vatanını ölesiye seven bir genç kızdır. Yıldız aynı zamanda , bir erkek gibi silah kullanıp ava giderken; diğer taraftan da, piyanoya, sesi ve parmaklarıyla hayat verir.

Yazar eserde, sevgiye ve aşka büyük yer vermiş; bu konudaki düşüncelerini Yıldız'a söylemiştir:

“Sevmek başlı başına saadettir. Aşk olur. Sevilmek istemek biraz fazla bencillik, hatta iyiden iyiye budalalıktır. Hüsrana uğrayan bir aşk için uzun ömür istemeli ki insan tatlı tatlı acısını çekerek mes'ut olsun. Ölüme gidenler aşkı hissetmeyenler , tanımayanlardır.”(s.23)

“Sevmenin günah olduğunu ancak sevilmeyenler iddia eder. İnsanlar sevgiden yaratılmıştır.”(s.52)

sevgi üzerine söylenen bu fikirler aynı zamanda, Yıldız'ın bir an önce iyileşebilmesinde de önemli bir etken olur.

Yıldız, bir üst tabaka, bir şehir kızıdır. Buna rağmen, kirli köy çocuklarını öpüp temizleyecek; acılı köy kadınlarına teselli verecek; cephede onlarla birlikte

savaşacak kadar milletinin kadınıdır. Onun bu haliyle Aka Gündüz, şehir kadını ile köy kadını arasındaki uzaklığı kaldırmış; onları aynı his ve düşüncede, tek kuvvet olarak birleştirmiştir.

Yıldız, iç güzelliğinden başka, fiziki açıdan da üstün bir güzelliğe sahiptir. Elbette ki, her yönden mükemmel olan Yıldız'ın karşısına sıradan bir erkek çıkartılamazdı. Bu nedenle Yıldız'ın tüm kalbiyle sevdiği Murat da, üstün özelliklerle bezenmiş bir Türk erkeğidir ve bu vasıfları ile Yıldız'ın eşi olabilmıştır. Yıldız'ın kadınları olduğu gibi erkekleri de kendine hayran bırakması; kalbinin, sevgiyi tüm coşkunu ile yaşatabilecek kadar derin ve bir erkek gibi cesaretli olması; kendi fikirlerini çevresindeki erkeklere gerektiğinde kabul ettirebilmesi, onlardan kaçmaması ve her zaman destek alması da dikkat çekicidir.

Yıldız, Türk milletinin hem o günü hem de geleceği için ideal bir genç kızdır; bir örnektir:

“İman denilen içten gelme kudreti bu kızın sesinden başka ifade edecek bir başka ses işitmedim. Bu sesin adına Türkün sesi derler.”(s.53)

“...Yıldız! Dikmen Yıldızı! Şu inkılâp devrini örnek kıızı! Yarınki ideal kadın, ideal anne!”(s.187)

Görülüyor ki Aka Gündüz, çok sevdiği milletini, Yıldız'da simgeleştirmiş; Türk milletinin sesini, güzelliğini, çalışkanlığını, cesaretini, kuvvetini, vatanperverlik ve faziletini, onunla göstermek istemiştir.

Elbette tüm bu ideal ölçüler Yıldız'a yüklenince, o gerçek bir insandan ziyade masal prensesine benzemiş, eserin gerçeklik ve inandırıcılığı da gölgelenmiştir. Fakat Aka Gündüz, bu durumun farkındadır:

“Bizden, hayır, benden sonra gelecek nesiller!

O gün belki teşbihlerim, istiarelerim, cınaslarım ve üslûbım size yabancı, garip, hatta gülünç gelecektir. Zarar yok. Eserimi paramparça edersiniz, yakarsınız, atarsınız. Örumceklere hediye edersiniz. Fakat şunu unutmayınız ki Dikmen bağlarında, kendisinden sonra gelecek nesiller için heyecan duymuş bir muharrir, ve o tepelerde (Dikmen Yıldız'ı) denilen bir İzmir kıızı yaşamıştır.”(s.238)

Eser yazmadaki tek amacı halkı eğitmek olan Aka Gündüz, bu romanında da aynı düşünceyle hareket etmiş, kadını, erkeği, çocuğu ile Türk milletinin

büyükliğini ve özellikle de acılar karşısındaki sabrı, sevdiğine olan bağlılığı vatan severliği ve güzelliği ile -şehirli, köylü demeden- Türk kadınının üstünlüğünü, gözler önüne sermek istemiştir.

2.1.1.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Yazar, eserinde Türk kadınlarına ağırlık vermiş; fakat, başkahraman Yıldız'ın dışında belirgin bir karakter yaratmamıştır. Türk köylü kadınlarını, ağırlıklı olarak ele almış ve bir tip oluşturmuştur. Romanda Yıldız'ın kolejden arkadaşı Nazlı dışında tüm kadınlar, olumlu özelliklere sahiptirler. Olumsuz bir kadın olarak yalnız kalan Nazlı ise, aynı zamanda silik, gereğince işlenmemiş bir tiptir.

Yıldız'ın annesi Peride Hanım, bir Denizli kızıdır. Özellikleri belirgin biçimde verilmemekle birlikte o da Yıldız gibi silah kullanan; her zaman erkeğinin yanında fakat, kendi fikrini de açık biçimde ifade edebilen; ailesini tüm kalbiyle kucaklamış, vatansever bir Türk kadınıdır.

Yazar, her fırsatta Anadolu kadınına değinir. Bu isimless köylü kadınları, sevdiklerini cephelerde kaybetmiş, fakat, derin acılarını kalplerinde gömerek, tüm varlıklarını bu topraklara adanmış fedakâr ve manevi yönden güçlü şahsiyetlerdir. Bunlardan biri de Karadeniz kadını, Fatma'dır.

Aka Gündüz, Türk kadınları arasında sıkı bir sevgi bağı kurar. Tüm kadınlar ve genç kızlar, Yıldız'ın sağlığı için dua ederken, Yıldız da köylü kadınlara teselli verir; genç kızları eğitir... İçinde derin acı taşıyan her kadın, birbirinin derdine ortak olur, birbirinden kuvvet alır. Ayrıca Türk kadını, her şeyin farkında ve son derece mantıklıdır:

“- Ağlamayınız demem büyük hanım, yalnız çok ağlamayınız, sonra kuvvetten düşersiniz, sonra onlar Sakaryanın, Kızılıрмаğın, Seyhanın veya Arasin arkasında babalarının yarı bıraktıklarını tamamlayamazlar. Bakınız bana, kucağımdaki çocuk erkektir, dünyaya gözlerini açtığı gün babası dünyaya gözlerini kapadı. İzmir topraklarında kalan o binbaşının bu çocuğuna Hınç adını verdim.

Bakınız bana ağlıyor muyum? Bu gidişe firar denilmez, kurtuluşa gidiyoruz valide! Gittiğiniz yerde kurtuluş bizi bekliyor ve onun adına Mustafa Kemal derler.”(s.60)

Eserde, şehirlisi, köylüsü, tangosu, hepsi aynı inanç ve gönül birliği içinde verilmiştir. Karadeniz kadını Fatma şöyle der:

“...Gönlü bütün köy kızının yanında, gönlü bütün şehir tangosu vardır. Ben dört beş ay var, köye gitmişim. Gelirken yolda tangolara rasgeldim. Ah hanımım! Ne süslü, ne nazik tangocuklardı. Hem hepsi de sülün gibi güzel hanımlardı. Nafile tango dememişler.

.....

- Güzel hanım! dedim. Ayacıkların üşümüyor mu? Ankarada ısıtacağız, dedi, güldü. İskarpınlarınız çok nazik, dedim. Köy kadınının çarığından da giyeceğiz, dedi, güldü. Çok yorulacaksınız, dedim. İzmirde dinleneceğiz, dedi de küçüçük yumruğunu havada salladı.”(s.178)

Eserde Aka Gündüz zaman zaman, kadınla ilgili yanlış tavır ve düşünceleri de eleştirir: Kadının erkekten kaçması gerektiği; erkek bulunan bir yere girememesi; savaşın kazanılmasının, kadınların peçesini uzatmakla ve içkiye konan yasakla olacağına inandırılması gibi...

Sonuç olarak, Türk milletinin özellikle de Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki destanını gözler önüne sermek isteyen Aka Gündüz, köylü kadını canlı bir biçimde ifade edememesi ve baş kahraman Yıldız'ı, âdeta bir masal prensesine benzetmesi ile eserin başarısına gölge düşürmüştür.

2.1.2. İKİ SÜNGÜ ARASINDA

Bu eser, yazarın 1929'da yayınlattığı, beşinci romanıdır.²² Hayatı her zaman iyi ve kötü olarak, çatışan iki kuvvet halinde veren Aka Gündüz, bu eserinde de, yaşamın kötülükleri içerisinde, bir genç kızın başına gelenler ve aldığı tavır sergilenir.

Diğer eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de halka faydalı olmayı gözetken yazar, bir halk çocuğu²³ olarak alacağı mükâfatın, yine halkın sevgisi olacağını söyler:

“Halkın kaybetmediğim sevgisiyle döküleceğim ter, hayatımın ebedî mükâfatı olacak.”²⁴

2.1.2.1. VAK'A

Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Fatihli Emine, dadısının ve ağabeyinin yanında büyür. Ancak ağabeyinin siyasi bir olay sonucu Trablusgarp'a gönderilmesi, onun felaketlerinin de başlangıcı olur.

Ağabeyinin gönderilmesinin ardından , felç olan dadısı , yetkili bir beyin yardımıyla Darülaceze'ye yatırılır, fakat , Emine ortada kalır. Çaresizlik içerisinde ağabeyinin gazeteden arkadaşı, aynı zamanda gazetenin sahibi olan beyden, kendisi için emin bir yer bulmasını rica eder. Bu dileği olumlu karşılayan bey, ondan çocukları için mürebbiyelik yapmasını ister.

Hemen konağa yerleşen Emine, geçen süre içerisinde, hanımın kıskançlıkları ve diğer çalışanların da kendine cephe alması nedeniyle zor günler yaşar. Bir gün onu koruyan beyin uzunca bir seyahate çıkması, Emine'nin hırsızlıkla suçlanması için fırsat olur. Çanta ve şemsiyesinden, tek küpe ile yüzük

22- Çalışmamızda, yüz on selciz sayfalık, 1974 İstanbul basıcısı kullanılmıştır. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.,

23- DOĞAN, Abida, Aka Gündüz, 1989, Ankara, s.43

24- DOĞAN, Abida, a.g.e. , s.43

bulununca, kimseyi inandıramayacağını düşünerek suçu kabul eder.

On yedi yaşında hapishane hayatını öğrenen Emine'yi en çok üzen şey iki süngülünün arasında sokakta yürümeye mecbur bırakılması, yürürken de hakaret ve yalan yanlış sözler duymasındır.

Serbest bırakılacağı gün, ikâmetgâh adresi istenir; yeri vardır ancak, senedi olmadığından bir tamdik gereklidir. Mahallesine yine süngülerle gönderilir. Evine gittiğinde kiracılarla karşılaşır; fakat, bir göz odasını bile boşaltmayı kabul etmedikleri gibi, para da vermezler. Çaresiz Emine, bu sefer de muhtarın evine sığınır.

Burada da kötü kaderinden kurtulamayan Emine, muhtarın karısının yeğeni Ahmet tarafından, rahatsız edilmeye başlar. Bir gün Ahmet, kama ile ellerini yaralayan Emine'den şikayetçi olur ve Emine'nin saatini çaldığını, üzerini ararken de kamayı çektiğini söyler. Emine yine suçu kabullenerek, hapse girer. Zira, onun için hapiste olmak, dışarıda olmaktan daha iyidir.

Serbest kaldığı gün, yankesicilik yapıyor görünüp, tekrar geri döner. Süresi tekrar dolduğunda ise, hapishane müdürünün kafasına, testi ile vurur. Mahkemede suçunu rahatlıkla kabullenen Emine, bir avukatın, akli dengesinin yerinde olmadığını söylemesi üzerine, bir hastaneye yatırılır.

Emine, deli olmadığını bildiğinden çıkmak ister; fakat, orada çalışanların şefkat dolu yaklaşımları onun fikrini değiştirir ve hayatı tekrar sevmesine neden olur. Âdeta, hayata yeniden doğan Emine, Nevzâd adını alarak; geçmişte kendisi ile aynı kaderi paylaşmış olan İhsan'la evlenir ve birlikte yeni bir yaşam için, Selânik'e uğurlanırlar.

2.1.2.2. ŞAHISLAR

Romanın baş kahramanı Emine'dir. Bu nedenle Emine, belirgin bir karakterdir. İkinci derecede kadın kahraman olarak gösterebileceğimiz bir tip yoktur. Ancak, üçüncü derecede öneme sahip kadın şahsiyetler vardır. Erkek kahramanlar da her yönden değil, yalnız başkahramanı ilgilendiren yönleri ile verilmiş; hatta,

Emine'nin evleneceği insan olan İhsan Bey dahi, sıradan bir kahraman gibi detaysız şekilde ele alınmıştır.

2.1.2.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN EMİNE

Eser, bir mahkeme dekoru ile başlar... Emine, bu mahkemede yargılanacak olan, yedi yılını hapishane köşelerinde geçirmiş, yirmi üç yaşında bir genç kızdır. Hapishane dışındaki hayattan korkan ve hapishaneyi gizli bir mabet gibi kabullenen, evi gibi seven Emine, bu mabetten çıkmamak için her çareye başvurur. Bu yargılanışdaki sebep de, cezası bittiği halde, dışarıya çıkmak istemediği için, hapishane müdürünün kafasına su testisi ile vurmaktır.

Kendisi için hapishane hayatından başka bir hayat düşünemeyen Emine, son derece bıkkın ve mutsuzdur. Hemen bütün hayatı acı içinde geçen Emine, hakim sorularına da, sahip olduğu bu psikoloji ile cevap verir:

“- Kaç yaşındasın?

- Hiç yaşındayım.

- Böyle cevap mı olur?

- Yaşamadım ki yaşımı bileyim.

- Sen galiba mahkemenin ne demek olduğunu bilmiyorsun?

- Ben mi? Belki yüz defa girip çıktığım yeri bilmez olur muyum a reis

bey?

- Demek adam akıllı sabıkalısın?

- Ona siz öyle dersiniz , ben de alışkanlık derim.

- Öyleyse doğru dürüst cevap ver... Yaşın kaç?

- Hayatta yaşım hiç. Nüfus kağıdımdaki yaşım yirmi üç... Mahkemede yaşım yedi.

- Münasebetsizliği bırak! Hakkında hayırlı olmaz...

- Reis bey ne soracaksanız sorunuz. Ben sizden hakkımda hayırlı, şerli şeyler istemeye gelmedim.”(s.7)

Yalnız hapishanede rahat edebileceğini üşünen Emine, bütün pervasızlığı

ile mahkeme salonundaki herkese laf yetiştirir ve bu hale gelmesinden, tüm insanları sorumlu tutar:

“- Terbiyeni muhafaza etmeyecek misin?

- Terbiyem yok ki muhafaza edeyim...

- Anan baban seni hiç terbiye etmediler mi?

- Gayet iyi terbiye ettiler. Mükemmel terbiyem vardı, ama onu benden çaldınız.

- Söylediğin sözlere dikkat et...

- Yani çaldınız demekle sizi kastetmiyorum! Bütün insanlar çaldı demek istiyorum.”(s.9)

Emine'nin tavırlarını yedi yıl boyunca her mahkemesine gelerek takip eden bir avukat, onu kurtarmak; hayatla yeniden barıştırmak ister. Yine toplum tarafından haksızlığa uğrayarak kendini öldürmüş bir genç kızın babası olan bu avukat, Emine'de âdeta, kendi kızını görür ve onu mahkemede savunarak, ruh sağlığı yönünden müşahade altına alınmasını sağlar. Bu karar, Emine'nin hayatla barışmasında bir dönüm noktası olur.

Emine hastanede büyük bir ilgi ve sevecenlik görür. Böyle bir ortama; nazik tavırlı insanlara tamamen yabancı olan Emine, başlangıçta kendisi ile dalga geçildiğini zannederse de, orada kaldığı ilk gecede tüm sıkıntı ve düşüncelerini unutarak, ilk defa huzurlu, deliksiz bir uyku çeker.

Emine, deli olmadığından emindir; suç sayılan tüm davranışları bilerek, maksatlı olarak yapmış ve küskün olduğu insanlardan kendisini uzaklaştırmıştır. Doktoru da aynı fikirdedir. Bu nedenle Emine'yi tedavi edecek ve insanlarla tekrar barıştıracaktır:

“....Akli dengesini değil, yaşam dengesini kaybetmiş. Onun etkisinden olan taşkınlıklara delilik denilmez. Tamamen akıllı ve akıllı olduğu içindir ki hapishaneden çıkmamasını istiyor. İşte bunun köklerini bulacağız. Şimdilik elimizde bir süngü var...” (s.56)

Kitaba da adını verdiren süngüler, Emine'yi hayata küstüren birer kâbus gibidirler. Emine, henüz bir aylıkken, kaymakamlıktan emekli babası Süleyman Bey'i, birkaç sene sonra da, yüzünü hayal meyal hatırladığı annesini kaybeder ve dadısı ile

ağabeyinin elinde bityür. Fakat on beş yaşına geldiğinde, epeyce ünlenmiş olan gazeteci ağabeyi Salih'in, yönetimi eleştiren yazaları nedeniyle Trablusgarp'a sürgün gönderilmesi ve bu haberle birlikte dadısının felç olması, Emine'nin rahat fakat buruk yaşamını, tamamen alt üst eder. İlk kez ağabeyini sürgüne gönderirken hayatına giren iki süngü, daha sonra onu yalnız hapishanede iken bırakır ve Emine'de derin yaralar açar.

Ağabeyinin gönderilmesi ve dadısının bir dardülacezeye yatırılmasının ardından büsbütün kimsesiz kalan Emine, bir süre komşularında kalır; fakat, bu şekilde devam edemeyeceğini düşünerek, sürekli bir çözüm için, ağabeyinin arkadaşı, gazete sahibi beye gider. Ertesi günü gazete sahibinin evine çocuklarına öğretmenlik yapmak üzere yerleşen Emine, başlangıçta sıcak, kalabalık bir aile yuvası bulduğunu düşünerek sevinir. Fakat, bir süre sonra evin hanımının kıskançlığı sebebiyle sıkıntılı günler geçirmeye başlar. Durumun bu şekilde devam edemeyeceğini düşünen Emine, evin beyine, erksiz bir aile yanında yahut da güvenli bir pansiyonda kalmak istediğini söyler. Çünkü onun için namusu, benliği, her şeyidir:

“...Fakat benim bütün endişem kabahatsiz bir genç kız olara, şerefsizliğe ve çirkefe düşmemektir. Benliğim, benim için bütün dünya değerindedir...”(s.70)

İyi bir insan olan ve Emine'nin temizliğini gören evin beyi onu bırakmaz, köşkteki tüm insanları da bu konuda uyarır. Fakat bir müddet sonra, iş nedeniyle uzunca bir seyahate çıkmak zorunda kalması, Emine'nin huzursuz fakat güvenli yaşamını alt üst eder. İki küçük çocuğun sevgisinden başka dayanağı kalmayan Emine, hanımın kaybolan yüzük ve küpesi nedeniyle sorgulanmak üzere karakola götürülür. Kaybolduğu söylenen ziynet eşyaları, Emine'nin çantasının astarının içinde ve şemsiyesinde bulununca, Emine'nin itirazlarına kulak asılmaz ve iki süngülü ile apar topar imamın evine götürülür.

Emine neye uğradığını anlayamaz... Tek tesellisi gece vakti kendisini, iki süngü arasında kimsenin göremeyeceği inancıdır. Ertesi günü Emine bir suçlu olarak hapse atılır. Ancak onun için en büyük acı, süngüler arasında gidip gelmektir:

“...Ah o süngüler. Kaç sorgu hâkimi gördümse hepsine ayrı ayrı yalvardım. Kaç savcıya rastladımca hepsine yana yana ağladım. Ben namushu, yüzü kızaran bir kızım, dedim. Beni sokakların ortasında bin bir cinayet etmiş eşkiyalar

gibi süngülerle göndermeyiniz dedim. Sorgu hkimleri, biz karışmayız, dediler. Savcılar, gereğini düşünürüz cevabımı verdiler, reisler polis görevini bilir diye kurum sattılar ve tyeler fisıldanarak esnediler... Ar damarımı belki bütün bir insanlık gerebilir fakat çatlatamaz. Halbuki akar almaz bir ift Vncister tüfeğine takılmış iki süngü o damarı bin bir yerinden koparıyor. Adım hrsıza , arsıza çıkmıştı... Zarar yok desinler, fakat her geliş ve gidiş kalbimi parçalardı. Çünkü onların hepsi birer süngülü geliş gidişti. On yedi yaşında bir kız, kırk kilometre uzaktaki basit bir olay için süngüler arasına alınır mı?”(s.91-92)

Emine cezasını çekip çıkar, ancak, ikâmetgâh senedi alabilmek için yine süngülerle mahallesine gider... Orada da evinin, kendinden habersiz, mahalle muhtarı ve imamı tarafından kiraya verildiğini öğrenir. Kiracıları çıkartamaz; muhtarın evine sğınır; fakat, bu sefer de gelirine muhtar el koyar. Bu şekilde de olsa hayatını sürdüren Emine’ye, muhtarın yeğeni Ahmet’in musallat olması, yine hapse düşmesine sebep olur. Emine’nin, namusunu korumak için, Ahmet’in ellerine kama ile saldırması ve Ahmet’in onu, “almış olduğu saatimi almaya çalışıyordum.”, diyerek şikâyet etmesi, Emine’yi yine suçlu duruma düşürür. Emine kendi suçsuzluğunu anlatmaya çalışsa da başaramaz ve o andan sonra işlemediği suçu kabullenerak, şansızlıkların yakasını bir türlü bırakmadığı dış hayattan kendini soyutlar; hapishane yaşamına adamakıllı uyum sağlar:

“İstersen vermeyiniz diye yalvar, dinlerler mi? Bilmem kaç ay verdiler. İim rahat etti. Uzun süre snglerden kurtulacaktım. Sokak çocukları, kadınlar, kelli felli efendiler geçerken bana hakaret edemiyceklerdi ve nihayet ar damarım atır atır çatladı.

Ve nihayet, parmakları tütün zifiriyle sapsarı olan, kıpkırmızı bir serseri kesildim.

Ve nihayet şakırdatarak sakız çiğnemeye alıştım.”(s.97)

Daha sonra Emine, cezası bittiği halde, sırf hapishanede daha rahat ve snglerden uzak olduğu için, iki kez yankesicilik yaparak, kendi kendisinin tutuklanmasını sağlar. Hapishane müdürünün kafasına vurmak suretiyle işlediği son suç da yine aynı sebeplere dayanır.

Aka Gündüz eserinde, Emine’nin karşılaştığı olaylar ve bu olayları

yorumlayışı ile, toplumu, adalet sistemini ve düzeni kıyasıya eleştirir. Emine'nin terbiyeli ve eğitilmiş bir ev kızı iken, azılı bir hapisane müdavimine dönüşmesinde, onları etken olarak görür. Toplum hayatına ayak basar basmaz, kötü niyetli insanlarla yüz yüze Emine gelen, öğretmenlik yaptığı evin beyi ve iki küçük çocuktan başka temiz kalpli kimseye rastlamaz. Evin hanımı ve diğer çalışanlar, Emine'ye iftira atacak derecede kıskançtırlar. Toplumda örnek kişi olması gereken muhtar ve imam dahi, Emine'nin evini kendisinden habersiz kiraya verip, gelirini ceplerine atacak ölçüde çıkarıcıdırlar. Ayrıca kiracılar da, evi sahibine teslim etmeyecek kadar, yüzüstü çıkarlar. Diğer taraftan tüm insanlar, suçunun ne olduğunu bile sormadan Emine'yi yargırlar; sokaktaki küçük bir çocuktan, karpuz satıcısına, imam karısına, iyi giyimli adamına dek herkes onu, namussuz, utanılacak bir kadın olarak görür... Emine için ise toplum hayatı, hapisane yaşamına tercih edilemeyecek derecede kötüdür:

“...Fakat şimdi görüyorum, bu ne düzeni bozuk cemiyet, ne kötü hayatı.”

(s.71)

Toplumun ön yargı ve cahilliğinin kurbanı olan bir tek Emine değildir. Emine'nin müşahade altına alınmasını sağlayan avukatın kızı da, toplumun yanlış bakış açısı nedeni ile hayatına son vermiş; İhsan ise, yine insanlardan kaynaklanan acılarını, yıllarca çekmek durumunda kalmıştır. Buna göre iyi ve eğitilmiş insan sayısı son derece azdır. Emine bu iyi insanlarla, ancak bir ruh hastalıkları hastanesinde karşılaşabilmiştir. Aka Gündüz bu tavrı ile, toplumun eğitilmesi gerektiğini vurgular. Çünkü, cahil ve ön yargılı bir toplum, masum insanların, özellikle de genç kızların hayatını karartmaktadır.

İkinci olarak adalet sistemini eleştiren Aka Gündüz, bu sisteme yönelttiği olumsuz bakış açısını, çalışanlarına da yöneltir. Baş kahraman Emine'ye göre bu görevliler, güven vermeyen, soğuk ve insanı anlamaktan uzak, duygusuz kişilerdir:

“- Okumuş, kültürlü savcı bey! Dedim. Siz de mi böyle düşüntüyorsunuz? Ruh denilen şeyden siz de mi bu kadar uzaksınız?”(s.98)

“- Doktor! Adalet diye gözümüze dayadıkları köhne kitap, bir çift süngü yaratmıştır. İnsanlığı bu iki süngü arasında sürünmekten kim kurtaracak? Bu cahil, bu dengesiz, bu duygusuz insan kalabalığını iki süngü arasından hayata ve güneşe kim

çıkarmak?”(s.98)

“Dünyanın en fena adamları kanun koyucularıdır. Bu biçareler hayatı, hakikatı, Hulusi matbaasının resimleri gibi tasvir ediyorlar.”(s.100)

Emine üçüncü olarak, düzene, yönetim şekline de çatar:

“Kuvvetler dengesi sağlanacakmış... Bunların hepsi politika, dalavere ve alavere işleri... Bu olacaklar, bulacaklar arasında bir kuvvet çıkacak mı ki cemiyeti iki süngü arasından çekip kurtarsın?

Dadısına baba, ağabeyisine anne diye büyüyen yetim, öksüz Eminelerden vazgeçtim, sahipli ve herkesli Emineler bile bu korkunçlüğü birer adayı oldukça meşrutiyet de onların olsun. Parlamento da... Hürriyet gelecekmiş! Lâf... Hürriyet politikacıya gelecek ve Fatihli Emine ile esrarkeş İhsan, yine iki süngü arasında kalacak.”(s.99)

Cahil, eğitimsiz bir toplum karşısında yalnız kalmış, bilinçli ve eğitilmiş bir genç kızın dramını gözler önüne seren Aka Gündüz, bunu yaparken abartılı bir ifade kullanmış; bunun sonucu olarak da gerçekçi yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Önce babasını, annesini kaybetmesi; ardından ağabeyinin sürgüne gönderilmesi ve dadısının felç olması; öğretmenlik yaptığı evden iftira ile uzaklaştırılması; kendi evi olduğu halde başkalarında kalmak zorunda olması; tekrar hapse girmesi, orada bile rahat bırakılmaması gibi pek çok felaketin, aynı kişinin başına gelmesi, eserin inandırıcılığına gölge düşürmüştü; teknik yönden zayıflatmıştır. Ayrıca, adalet ve polis teşkilâtının tümünden yanlışları ile gösterilmesi; karısının şirretliği karşısında, dürüstlüğüne inandığı Emine’yi tercih eden evin beyinin, onu bir kez bile arayıp sormaması, hapisanede iken dahi, dışarıda yapılan hırsızlıklarla ilgisi olabileceği düşünülmek üzere sorgulanması, mantık zincirine aykırı detaylardır.

Emine son bir kez daha mahkemeye çıkar ve tamamen iyileştiği halde, hasta numarası yaparak beraat eder. Artık hayattan korkmamakta, hayata atılacağı günü beklemektedir. Ancak, kimliğinin onu her zaman rahatsız edeceği inancı, cesaretini kırar. Bunun üzerine doktoru, Emine, için yeni bir kimlik çıkartır; onun adı artık, yeniden hayata dönmüş bir insan olarak, Nevzat’tır.

Emine bu arada, hastanede çalışan İhsan adındaki genci sever. İhsan da Emine gibi, toplum tarafından haksızlığa uğramış; yıllar süren tedaviden sonra

sağlığına kavuşabilmiş bir insandır. Ancak, İhsan hakkında başka bilgi verilmez. Ayrıca, eserin son iki bölümünde ortaya çıkan bu karşılıklı sevgi, İhsan'ın yaşamı ve Emine'nin duyguları gibi yüzeysel olarak ele alınmıştır. Anlatım ise düz ve kurudur:

“- Peki, dedi, gözlerinin içine baktı.

- Teşekkür ederim, dedi, gözlerinin içine baktı.

İhsan'ın buz kesilen eli, Emine'nin ateşten elini tuttu, odadan çıktılar.”

(s.103)

Emine ile İhsan'ın nikâhı kısa süre içinde kıyılır ve İhsan'ın yeni görev yeri olan Selânik'e doğru yola koyulurlar.

Emine, koşullarının uygun olmaması nedeni ile iyi bir okula gidememiş; fakat, ağabeyinin yardımı ile kendini eğitebilmiştir:

“Bazı yalnız kaldığım zamanlar zavallı ağabeyimin aleyhinde düşündürdüm. Niye muharrir oldun, niye bana bir çok şey öğrettin ve niye şimdi bırakıp gittin? Derdim. Sonra doğru düşündürdüm. Ya beni de kıymetli bir fistan içinde dipdiri bir cahil, op odun bir kız yetiştirseydi. Gerçi o zaman bitkisel bir hayat yaşayacaktım, ben de orta çapta bir hanım efendi veya küçük çapta bir dadı kalfa olacaktım. Belki o hayat daha iyi idi: İpten sınırlar, süngerden beyinler eşek dikeninin yuvarlak tomurcuğundan kalpler halinde yaşamak.”(s.72)

Emine, Makyavel, Tefik Fikret gibi önemli şahısların eserlerini de okumuş; düşünmeyi ve sorgulamayı öğrenmiştir. Bu nedenle kendisini sıradan kadınlardan daha üstün görmektedir. Ancak eğitilmiş olması, olayları değerlendirebilmesi, başlangıçta onun için bir avantaj olmamıştır; çünkü karşısındaki insanlar, yani toplum bireyleri, bu yönden eksiktir.

Önce anne ve babasını ardından ağabeyini hatta dadısını kaybeden Emine, her zaman bir aile, sıcak bir yuva özlemi çeker:

“- Kırlangıç yuvasına bakıyorum. Kırlangıçların bile yuvası var da bizim bir saçak altımız yok...”(s.8)

Emine, bu sıcak yuva özlemini ancak hastanede giderebilir ve orası Emine için, bir kurtuluş olur.

On beş, on altı yaşlarında kimsesiz kalan Emine, yeni insanların içine girdiği zaman, elinden geldiğince kendini savunur; pasif konumda değildir. Ancak,

şansızlıklar peşini bırakmaz. Hapse girmeden önce, oradaki yaşama tam anlamıyla yabancı olan Emine, hapiste geçirdiği yedi yıl sonunda, gerçek bir hapishane gediklisi olur:

“Emine’nin sözleri dinlenirdi. Çünkü yedi sene içinde sekiz on defa hapishaneye girip çıkmıştı. Sonra gereğinde gayet sert, titiz, başa çıkılmaz bir şirretliği vardı. Hapishane müdürü bile ötekiler kadar şiddetli dövdmürmezdi. En hafif dayakla sırasını savardı.”(s.23)

Emine’ye göre namus, belden aşağı, beyinden aşağı ve kafada olmak üzere üç türdür. Ancak asıl namus, kafadadır:

“Asıl namus, manevi namus kafadadır. Çünkü o, düşündür, inceler, iyisini kötüsünü seçer, sonra hükmünü verir.”(s.28)

Halkı eğitmeyi amaç edinen Aka Gündüz, burada da öğreticilik görevini Emine’ye vererek, namus kavramına açıklık getirmiştir.

Emine, birbirinden çok farklı ortamlarda yaşamak zorunda kalmış; bu farklı ortamlar, doğal olarak, onun ruhsal yapısını da derinden etkilemiş ve konuşmalarına yansımıştır. Hapse girmeden önce nezaket çerçevesinin dışına çıkmayan Emine, hapishanede kendini tamamen ortama bırakır:

“- Beni sana, damızlık Kırım ineği diye kim söyledi? Çavuş efendi?..”
(s.18)

“- Ölüsü kandilli, savcı değil, terlik abasından yapılmış çocuk oyuncağı. Böyle vurdum duymaz görmedim. Canına yandığının kafa tasının içinde kullanılmış bir hamam lifi var sanki.”(s.25)

“- Bana kafa tutma Emine! Ben savcı değilim.

.....

- Ben de takunya ökçesi ile kafasına ezdirecek enayi kadınlardan değilim.

- Ne yaparsın ulan kaltak?

- İşte böyle gözlerini oya.....”(s.27)

Emine, bilgili olduğu kadar sevimli ve güzeldir de...

“Kalçaları beli kadar güzel ve göğsü kalçaları kadar yuvarlak.”(s.7)

“....Emine siyah çarşafı içinde özenilmiş bir heykeli andırıyordu.”(s.115)

Emine gerektiğinde güzel giyinmesini bilen bir genç kızdır. Ancak hapishanedeki hali de, bulunduğu ortamı ve psikolojisini yansıtır durumdadır:

“Kenarları patlak, ökçeleri basık kavaf işi terliklerin burunları sıyrılmış. Yuvralak, küçüktük, zarif aşık kemiklerinin, uzun ölçütlü, zarif bacaklara doğru çıkan biri janjanlı, diğeri çubuklu bir çift çorap....

Limeleşmiş eteklerin orasında burasında kara, yeşil, kırmızı yamalar var ama, asıl yeldirmesi üvez rengi...”(s.7)

Sonuç olarak Emine, eğitilmiş, namuslu bir genç kızdır. Ancak şanssızlıklar sonucu hayatta yalnız kalması, eğitimsiz ve önyargılı insanların onu ezmesine, toplum yaşamından itmesine sebep olur. Başlangıçta zorluklara karşı koymaya çalışan Emine, sonunda bilinçsiz toplumla baş edemez ve kendini, en güvenilir yer olarak düşündüğü hapishaneye mahkum eder. Böylece zamanından daha ileri durumda bulunan Emine, cahil bir toplumda, olumsuz kadın tipine dönüşür. Onu bu konumdan çekip çıkaranlar ise, toplum içinde az sayıda bulunan ön yargısız, eğitilmiş insanlardır. O halde, bir kadının tek başına mükemmel olması yeterli değildir. Bu mükemmelliği değerlendirebilecek, eğitilmiş, bencil duygulardan arınmış, ön yargısız bir topluma da ihtiyaç vardır. Bu durumda, öncelikli olan toplumun eğitimidir, diyebiliriz. Ancak bu konu ile ilgili olarak, romanda açık bir ifadeye yer verilmemiştir.

2.1.2.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Eserde Emine'den başka, detaylı şekilde ele alınan başka kadın tipi yoktur. Gazete sahibinin karısı, dadısı, hapishanedeki arkadaşları, çevre kadınları ve hemşire, hep üçüncü derecede şahıslardır. Ancak, gazete sahibinin hanımının davranışı, Emine'nin hayatında önemli bir yer tutar.

Bu kadın, başlangıçta Emine'ye çok sıcak davranır; ancak daha sonra, kıskançlığı sebebiyle iftira atar ve suçsuz yere hapse girmesine neden olur. Bu olayın ardından Emine insanlara küser ve yaşam çizgisi tamamıyla değişir. Emine, bu

olumsuz kadın tipini şöyle tanımlar:

“Fakat genel görünüşünde öyle bir şey vardı ki nasıl söyleyim, baktıkça insana yumurtaya bakıyorum zannını verirdi. Çok şişman olmamakla beraber karnı beli ile beraber yuvarlaktı. Başı küçük ve sivri idi. Kristof Kolomb’un masaya dik oturduğu yumurtaya benziyordu. Sonra, zaman bana anlattı ki sivri küçük başlı, küçük ayaklı ve oval karınlı yumurta kadın yalnız et hırsının toplandığı hissiz, maddi kadındır. İstedığı kadar güzel olsun... Altı üstü sivri, ortası geniş oval kadında iç insanlığa, sinire ve duyguya ait bir şey yoktur. Fakir ise bir sahan pirahiye bir aşka, zengin ise bir tabak pastayı bin süre derhal feda eder.”(s.67)

Eserde Emine, bu zengin ve gösterişli kadınla karşılaştırılarak, hissiz, kıskanç, kötü niyetli kadınların, güzel olsa da, insan olamayacağı vurgulanır.

Aka Gündüz, hapishane yaşamını ve oraya düşen kadınları çarpıcı şekilde verebilmiştir:

“Cinsi belli olmıyan bir küçük ve görünmez böcek, zaman zaman, ince yırtık bir ses çıkarıp susuyor. Sinekler burada geceleri de uyumuyorlar, yerden yapma tahta yemek yuvarlağının üzerindeki karpuz ve kavun kabuklarına üşüşmüşler bitmez tükenmez bir oburlukla vakit geçiriyorlar...

Ter, nefes, küf ve zifir kokusu.

Bazı bir kahkaha kırıntısı, bazı bir hıçkırık, duman içinde parlayan sigara uçları ve su dökülmüş sulu boya levhasını andıran şekiller...”(s.25)

“- Ne vereyim sana yumurcak! (Şap! Şap! Şap!) Nah işte! İkisinde de süt yok ki! Terkos suyu, kuru ekmelele süt mü gelir?

Bir genç kadın sayıklıyor, yemin ediyor ki “hiç kabahati yoktur.”(s.30)

Hapishanede, kocasını öldürmüş, çocuğunu câmi kapısına bırakmak zorunda kalmış, esrarıcı, dışarıda dost sahibi kadınlar vardır. Emine’nin kendine daha yakın bulduğu Acar Ayşe ise, kocasının getirdiği üçüncü kumayı, kafasına nalın ökçesi vura vura öldürdüğü için hapse düşmüştür.

Aka Gündüz, çevre kadınlarını, ön yargılı toplumun birer ferdi olarak ele alır:

“- Aman kızım! Ele güne karşı böyle yapa yalnız nereye gidiyorsun? Felâkete uğrayalı şurada on beş yirmi gün olmadı. Adın kötüyeye çıkar. Neme lâzım

söylemedi olmasın da... Yine sen bilirsin ya..."(s.48)

"- Bir su...

Diyebildim. Karı sert sert baktı:

-Karakolda içersin. Burada veremem, su küpü mekruh olur. Baksana hâlâ ağzın rakı kokuyor...

- Güzelliğine yazık değil mi kız! Kucaktan kucağa sürtüneceğine...

İmamın karısı çürük dişlerini gıcırdatarak arkamdan haykırdı:

- Bir daha buraya düşersen, sana susu pusu gösteririm kaltak!"(s.88)

Eserde olumlu kadın tipleri çok daha belirsizdir. Emine'nin dadısı, bu iki kardeşe bakması ve felç olması; avukatın kızı, toplumun korkunç şekilde yargıladığı bir zavallı; hemşire hanım ise, şefkatli yönü ile ele alınmıştır.

Görüldüğü gibi Aka Gündüz, ele aldığı tipleri ya tamamen kötü ya da tamamen iyi olarak göstermiş; böylece, gerçekçi yaklaşımdan uzaklaşmıştır.

2.1.3. ÜVEY ANA

Aka Gündüz, kaleme aldığı yirmi üç romanından on beşinin-Bu Toprağın Kızları, Tank-Tango, Yıldız, Çapkın Kız, Aysel, Yayla kızı, Üç Kızın Hikayesi v.b...-baş kahramanını, kadın olarak belirlemiştir. Üvey Ana²⁵ da bu çoğunluğun içindedir.

İlk olarak 1933'te basılmış olan eserde, diğerlerinde olduğu gibi, fazilet ve ahlâksızlığın çarpışması hakimdir. Baş kahraman Lâle'nin kimsesiz bir çocukken, iyi insanların yardımıyla mürebbiye oluşu, sosyete içerisinde hanımefendiliğe yükselişi; ardından, kötü niyetli kişilerce yuvasının yıkılışı ve ölümünü konu alan eserde, toplumun, insan hayatına etkisi açık olarak görülür.

2.1.3.1.VAK'A

Lâle ve Gül, annelerinin ölümü ardından evlat edinilmiş, ikiz kız kardeşler. Lobut ağabey ve ailesi, kendi çocukları gibi sevdikleri bu iki kız kardeşi, mürebbiye yapmaya karar verirler. Bu amaçla İsmet Paşa Enstitüsü'ne gönderilirler. Ancak, Gül veremden ölür; Lâle ise, okulu birincilikle bitirir ve Ankara'nın zenginlerinden Emin Bey'in evinde mürebbiyeliğe başlar.

Bu arada, karısı veremden ölen Emin Bey, küçük yaşından itibaren kızı Bibi'ye (Binnaz) mürebbiyelik, kendisine de metreslik yapan Matmazel Diyan'ın, aileyi yıkmak ve mirasa konmak için hazırladığı gizli planını öğrenip, köşkten kovmuştur.

Sevgi dolu yaklaşımı, dürüstlüğü ile Lale, bu üzüntülü baba kıza ve diğer çalışanlara kendini hemen sevdirebilir. Bibi'ye apayrı bir ihtimam gösteren Lale, onu ölen kardeşi Gül'ün yerine koyar. Lâle'ye olan hayranlığı ve sevgisi gün geçtikçe artan Emin Bey, Bibi'nin de onayını alarak, ona evlenme teklifinde bulunur. Lâle, kardeşi kadar çok sevdiği Bibi'ye her zaman yakın olabilmek için bu teklifi kabul eder.

25- GÜNDÜZ, Aka, Üvey Ana, İstanbul 1974, 271 s. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Lâle bir köy kızı olduğu için, baştan itibaren açığını arayan Emin Bey'in art niyetli dostları, onu, evin hanımlığına hiç yakıştıramazlar. Hem Emin Bey'i hem Bibi'yi, Lâle'ye karşı kıskırtmaya çalışırlar. Her şeyin farkında olan Lâle, bunları umursamaz ve tüm gayretini, annesi gibi verem hastalığına yakalanan Bibi'ye verir. Ancak Lâle, Bibi ve babasını üzmemek için, bu tedaviyi onlardan gizli biçimde doktor Ergun'la yapacaktır. Bu işin uzmanı olan doktor Ergun ile Lâle, tedaviyi devam ettirebilmek için gizli gizli görüşür ve mektuplaşırlar. Yine Lâle Bibi'nin sağlığı için uzunca bir seyahat ayarlar. Bu uzun gecenin sonucunda Bibi tamamen iyileşir. Bu habere bir çocuk gibi sevinen Lâle, Bibi ile Ergun'u evlendirmek ister. Hem Bibi'nin kurtuluşu için teşekkür etmek, hem de evlilikle ilgili olumlu cevabı bildirmek üzere doktor Ergun'un yanına giden Lâle, kendisinden uzun süredir şüphe eden kocasının baskınına uğrar. Her şeyi yanlış anlayan ve hiçbir açıklama kabul etmeyen Emin Bey, Lâle'yi evine almaz. Manevi babası Lobut Ağabey tarafından da kabul edilmeyen Lâle, hiçbir yere sığamaz ve İstanbul'a gider.

İstanbul'da kendini uzaktan gelen bir hasta olarak tanıtır, otele yerleşen Lale, günlerce iş arar; ancak, bulamaz. Sonunda otelde rahatsız edilir ve yalnız bir kadının yanına yerleşir. İş aramaya devam eden Lale, bir iş yerinde ilik açmaya başlar. Ancak, rahatsız olduğu için ayrılır. Bir süre sonra, mürebbiyelik için teklif alan Lale, bu iş nedeniyle Sivas'a gider. Burada çok huzurlu ve rahat bir yıl geçiren Lale'nin rahatsızlığı artar; o da vereme yakalanmıştır.

Bunun üzerine tekrar İstanbul'a dönen Lale, hastane müdürünün de yardımıyla, Antalya'da ucuz bir sanatoryuma yerleştirilir.

Bu arada, olayın etkisiyle Emin Bey'in sağlığı da günden güne bozulmuştur. Rahatsızlığı nedeniyle, kuzeydeki tek oda olan Lâle'nin odasına yerleşmek zorunda kalır. Odanın düzenlenmesi sırasında ise, Lâle'ye doktor Ergun'dan gelen mektup ve telgrafları bulur. Geç de olsa Lâle'nin haklılığını anlayan Emin Bey, herkesi bir araya getirerek, onu aramaya başlar. Ancak Bibi zaten Lale'yi gideli beri aramaktadır. Bu amaçla, Ergun Bey'le de görüşen Bibi, bir gün ondan Lâle'nin haberini alır. Tüm aile, Lâle'yi almaya giderler; fakat, Lale'nin rahatsızlığı iyice ilerlemiştir. Son olarak, Emin Bey'den Ergun'la Bibi'yi evlendirmesini ister ve ölür.

2.1.3.2. ŞAHISLAR

Çok kalabalık bir şahıs kadrosu yoktur ve şahıslar, belirgin yönleri ile ele alınmışlardır. Bu baş kahraman Lale için de böyledir. Hemen tüm kişiler, fazilet ve faziletsizlik gibi, keskin bir çizgi ile ikiye ayrılmışlardır. Ayrıca eserde, fakir köy çocuğu, şoför, mürebbiye, doktor, zengin ve sosyetik tipler gibi, değişik sosyal tabakadan insanlar yer almıştır.

2.1.3.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN LÂLE

Romanın baş kahramanı Lâle ve ikiz kardeşi Gül, Ankara'nın Karataş köyünde, öksüz iki çocuktur. Anneleri verem hastası olan Lâle ve Gül'ü, fakirliğin, sefaletin, sıkıntının içerisinde, haftada bir gün, Lobut Ağabey adında bir şoför çıkarır. Elinden geldiğince onlara, sevdiği yiyeceklerden alan, bir gün de olsa eğlendirmeye çalışan Lobut Ağabey'e arkadaşları da yardımcı olur.

Bu iki küçük kız, güzellikleri ve şirinlikleri ile Lobut Ağabey'in arkadaşlarını şaşırtırlar:

"Lâle'nin yanakları mat kırmızı, kirli kadife renginde. Saçları lepiska. Gözleri şarap tüzümünden daha kara.

Gül'ün yanakları açık pembe, eskimiş bayram entarisi renginde. Kirli saçları simsiyah. Gözleri enginlerden daha lacivert. Küçük Karataş köyünden böyle iki tane canlı pırlantanın çıktığına bütün şoförler şaşarlardı."(s.6)

Gül her zaman daha dağınık ve kirli, Lâle ise kiskançtır. Fakat, onların asıl dikkat çekici özelliği, görüntülerine sinen bakımsız ve sefil halleridir:

"- Yahul! Yüzleri güzel de vücutları sıska...

- Ne yediler ki ne olsunlar?
- Lâle'nin karnı karpuz gibi şiş.
- Sıtmadan olacak.
- Gül'ün kaburgaları parmak parmak."(s.11)

Sefalet içinde altı yaşına değin gelen Lâle ve Gül, aynı yıl annelerini kaybederler. Bu durumda tamamen kimsesiz kalan iki küçük kıza, ani bir kararla, yanına alacağını söyleyen Lobut Ağabey'e, tüm arkadaşları destek olur:

"Bir alay, bir gürültü, bir şaka içinde çocukları gıcır gıcır yıkadılar. Kuruttular. Saçlarını taradılar. Ceketlere sarıp arabaya oturtular. Çamaşırları güneşe serdiler."(s.11)

İki kız kardeşi, Lobut Ağabey'in anne gibi sevdiği ihtiyar ablası ve nikahsız eşi Pakize de büyük bir sevgiyle karşılar.

Lâle ve Gül'ün durumunu ortaya koymakla Aka Gündüz, sosyal bir probleme dikkat çeker. Bugünün çocukları, yarının büyükleri olacak ve geleceğin toplumuna yön vereceklerdir. Bu sebeple, çocuklar değerlidir ve onlara sahip çıkmak gerekir. Burada, Lale ile Gül'ü, Lobut Ağabey ve ailesi benimseyerek, sosyal bir görevi yerine getirmiş olurlar. Böylece kimsesiz olan iki kız kardeş, geleceğin Türk toplumuna iyi hizmette bulunmak, iyi vatandaş, iyi anne, iyi eş olmak üzere, sevgiyle kabul edilir ve büyütülürler.

Lobut Ağabey ve ailesi, maddi yönden çok iyi durumda olmamasına rağmen, birbirine sevgi ve saygı bağları ile kenetlenmiş, örnek bir ailedir. Toplumu etkileyen sosyal problemler ise, ancak onlar gibi sorumlu ve manevi değerleri yüksek insanlar, aileler yardımıyla ortadan kaldırılabılır.

Lobut Ağabey ailesinin her bir ferdi, gittikçe güzelleşen ve sağlığına kavuşan bu iki kız kardeşi, mutlaka okutmak niyetindedir. Onların, ancak bu şekilde, kendilerine ve Türk milletine faydalı olabileceklerine inanırlar. Ancak Lobut Ağabey'in düşüncesi daha açık ve kesindir:

"...Orta mektebi bitirdikten sonra ikisini de Kız Enstitüsüne vereceğim. Orada bütün ev işlerini, aile işlerini öğrenecekler. Aynı zamanda onlara yabancı dil öğreteceğim. Amma adamakıllı dil. Bir de görgü hocası tutacağım... Sonrası da basit, Türk ailesi için ikisini de mürebbiye yetiştireceğim."(s.21)

Bu fikri herkes benimser; özellikle de hanımı Pakize, açık bir ifade ile destek verir:

"- Evet, dedi. Hakkı var. Ben de bu fikirdeyim. Türk ailesine Türk mürebbiye. Eğer kalblerimizi, duygularımızı, beyinlerimizi, topraklarımızı, tarihimizi

kurtarmak istiyorsak....”(s.22)

Aka Gündüz, bu konuşmalar ile, tam anlamıyla kendi fikirlerini ortaya koymuş ve eğitici olmaya çalışmıştır.

Lâle ve Gül bu bilinç ile okula yazılırlar. Ancak Gül’ün, orta mektep döneminde sağlığı bozulur ve sanatoryuma yatırılır. Enstitü eğitimi sırasında ise veremden ölür. On beş yaşındaki Gül’ün ölümü, Lâle başta olmak üzere, onu tanıyan herkesi çok üzer:

“Bakkal göğsünü dövüyordu.

Fırıncı avurtlarını ısıırıyordu.

Mahallenin papuçsuz bebeleri:

- Gül abla! Ah Gül abla! Öldün mü sen Gül abla! diye cenaze arabasının tekerleklerine sarılıyorlardı.

.....

Pakize boğuk boğuk haykırıyor. Kollarını Cebeci yollarına uzata uzata pencereden atılmak istiyordu:

- Kızım! Kızım! Nereye?

.....

Lâle iki elini yollara uzatmış, heykel gibi duruyor ve gözlerinden durmamacasına yaşlar boşanıyordu.”(s.40)

Gül’ün ölümü ile birlikte, onu tanıyanların tümü tek yürek olur. Böylece birlik ve beraberliğin, toplumdaki ortak moral değerlerin önemi vurgulanır. Fakat bu ölüm, Lâle’yi başka türlü etkiler. Onu hiçbir an aklından çıkaramaz ve ona duyduğu sevgi, bağlılık, hayat çizgisine yön veren en önemli etken olur.

Lâle, Enstitü’yü birincilikle bitirir. Onun bu mutlu gününde, tüm sevenleri yanındadır, adeta, mahallenin gururu olur:

“...Kırk kızın birincisi olmuşsun, bugün bayramınız var. Bizim İsmet Paşa size bilginlik patentasını eliyle verecekmış. Artık bizim ocaktan da kol bacak ezenden başka bilgin de yetişmeğe başladı. Haydi yaşayalım kız!(s.52)

Lâle unutulmadığı gibi, Gül de unutulmaz. Yine tüm sevenleri toplanarak, o da mezarı başında ziyaret edilir ki, tüm bunlar, toplumsal dayanışmanın örnekleridir.

Okulu birincilikle bitiren Lâle, hemen iş aramaya koyulur ve Ankara'nın tanınmış, zengin ailelerinden Emin Bey'in verdiği ilân üzerine, Selvili Köşk'e gider.

Emin Bey ve kızı Bibi (Binnaz), beş yıl boyunca, yabancı mürebbiye Matmazel Diyan'ın fenalıklarına, bilmeden maruz kalmış bir baba-kızıdır. Matmazel Diyan, tam anlamıyla sinsî, entrikacı, Türk düşmanı bir kadındır. Emin Bey'in mirasına konmak için, türlü planlar hazırlamış; evli olduğunu yıllarca gizleyerek Emin Bey'e metreslik yapmış; Bibi'nin verem hastası annesini, kısa zamanda öldürmek için elinden geleni esirgememiş ve Bibi'yi istediği yöne çekmek amacıyla, onu milli değerlerinden uzak yetiştirmiştir.

Böyle bir aileye mürebbiyelik için giden Lâle, temiz kişiliği, öz değerlerine bağlılığı, dürüstlük ve sevecenliği ile, Matmazel Diyan'ın tamamen zıt tipidir. Öyle ki, Emin Bey'e dost görünen art niyetli kişilere bile, bir süre sonra kendisini kabul ettirir.

Emin Bey'in art niyetli dostlarından ilk akla gelenler Firkûnans Bey ve Şekûre Hanım, romanın en olumsuz tipleridir. Firkûnans Bey, eski bir diplomat; Şekûre hanım ise zengin, süsü ve gösterişi seven bir kadındır. Ancak, onları olumsuz yapan ortak özellikleri, kendi değerlerine yabancı olmalarıdır. Öyle ki, onlar için Türk milletinin, Türk köylüsünün, yapılan İnkılâpların hiçbir değeri yoktur; önemli olan tek şey, zenginlikle sağlanan üstünlük, Avrupalılar ve onların yaşam biçimidir. Başlangıçtan itibaren Lâle'ye karşı çıkmalarının da sebebi, onun bir köylü kızı oluşudur:

“- İşte! dedi. Daha ilk dakikada bayağılık başladı.

- Evet, Köyden gelme, küstah bir şoför kızı...

- Monşer! dedi. Sonra hemen hatırlatıyorum: Evine adi tabakadan bir şoför kızımı mürebbiye diye sokma. Sonra pişman olursun.”(s.65-67)

Aradan geçen bir yılın ardından, bu kişilerin fikirlerinde de az çok değişiklik olmuştur:

“- Me setepatan monşer! dedi. Bir köy artığı şoför kızından mükemmel bir mürebbiye çıkacağım doğrusu hiç ümit etmemiştim. Demek aldanmışız.

- Hiç aldanmamışız.

- İnsafsızlık etme mon ami!

- Mesele bir galvanoplasti meselesidir de ondan. Hem çürük bir galvanizma işi. Yakında cilâsı dökülür. O zaman altından kara bilmem ne köyünün sümüklü Lâle'si çıkar. Görürsün.”(s.80)

Emin Bey'in bu olumsuz dostları yanında, son derece olumlu özelliklere sahip dostları da vardır. Birbirine tamamıyla zıt bu iki grup kişinin de, aynı şahsın dostları olması pek akla uygun değilse de, yazar bu zıtlıklarla rahat şekilde tezini ortaya koyar.

Lâle, Emin Bey ve Bibi'nin ortak yaşamı, kötü niyetli kişilerin konuşmalarından eksik olmaz; onların mutlu hali, bu kişileri kıskandırır. Bir müddet sonra, Emin Bey'in Lâle'yi sevdiğine dair, dedikodular çıkmaya başlar. Fakat bu, pek de yanlış değildir. Emin Bey, Lâle'yi gerçekten sevmekte, evlenmek istemekte; ancak, cesaret edememektedir.

Bu fikir, tüm gerçek dostlarını, en çok da, kızı Bibi'yi mutlu eder:

“...Kaç defa dedim: Seyhan! Lâle dünyada eşi bulunmayan bir kızdır. Geldiği günden beri bu evin içine ferah, nur, sükûn geldi. Ne olur Emin Bey'e ilham gelse de şu kızla evlense. Bence sizin aile teşekkülünüz bakımından bu eve Lâle'den başka reislik yapabilecek kimseyi göremiyorum. Ne? Ne dediniz? Varsınlar desinler...

.....

O, bir etten kemikten melektir baba. Dünyada önce beni, sonra annesini babasını seviyor. Bana Bibi demiyor, ölen kardeşinin adını söylüyor. Gül,Gül'tüm diyor. Böylesini bir kenara bırakıp da evimize yabancı bir hanım mı getireceksin baba?”(s.92-93)

Ancak, art niyetli kişiler yine olumsuz düşüncelerini sergilerler:

“- Lâle kenar köyden gelme âdi bir şoförün biraz buçuk terbiye görmüş bir kızı... ne yaptınsa yaptın, inat ettin, mürebbiye diye getirdin. Mürebbiyeliği şimdilik beceriyor. İlerleteceğe de benziyor. Acaba mürebbiye Lâle karısı olursa aynı karakteri muhafaza edecek mi? Meseledir. O zaman kızın hâpı yutar. İyi mürebbiye olan iyi karı olmayıverir, amma kim bilir belki iyi metreslik eder. Bu noktayı da mantakî bir tarzda düşünmek lâzımdır.

.....

- Eğer “yok ille evleneceğim” dersin soyu soppu sanı, hanedanı belli olan

birisiyle evlen. Kendini sosyeteye karşı müşkül mevkide bırakma.”(s.91)

Emin Bey, bu çatışan fikirler arasından sıyrılır ve hislerine boyun eğerek, Lâle’ye evlenme teklifini iletir.

Böyle bir teklifi hiç beklemeyen Lâle şaşkınlığının ardından, kararı anne ve babasına bırakır. Tüm geleceğini, yaşamının her safhasını yönlendirecek olan böylesi önemli bir kararı, tamamen anne ve babasına bırakması, normal şartlarda, doğru bir yaklaşım değildir. Ancak, Lâle ile Lobut Ağabey ve Pakize Hanım arasındaki özel ilişki, bu tavrı yadırgatmaz.

Lobut Ağabey ve eşi, Lâle’nin bu tavrına rağmen, kararı, olması gerektiği gibi, ona bırakırlar. Lâle, Emin Bey’le olabilecek bu evliliğin, tüm olumlu ve olumsuz yönlerini düşünür. Aradaki yaş ve kültür farkını; kazanacağı yeni vasfın getireceği zorlukları ve Bibi’yi... Ancak Bibi’ye olan sevgisi ve bağlılığı, tüm olumsuzlukları yok edecek kadar güçlüdür. O nedenle kararını, doktorun teşhisinden sonraya bırakır.

Bibi’nin son günlerdeki iştahsızlığı, Lâle’yi endişelendirmiştir. Eğer bu durum geçici bir rahatsızlık ise, Bibi’yi bırakması mümkündür. Fakat, önemli bir hastalığın ilk belirtisi ise, onu bırakmanın imkânı yoktur. Çünkü, Lâle için Bibi, kardeşi Gül’dür. Bibi’yi kaybetmek, Gül’ü ikinci defa yitirmektir ki, buna dayanması mümkün değildir.

Lâle, bu fikirle Bibi’yi, ünlü doktor Ergun Cemil’e götürür ve muayene sonrasında, Bibi’nin bir verem hastası olduğunu öğrenir. Artık, Emin Bey’le kesin surette evlenecek ve ömrünün sonuna kadar, Bibi için dünyanın en şefkatli bakıcısı olacaktır. Onu kurtardığı gün ise, Gül’e kavuşmuş gibi mutluluk duyacaktır:

“Bu acı hakikat Lâle’ye bir neş’e vermişti. Artık her şey bir kristal ayna gibi karşısında parlıyordu. Hayat haritası hatasız çizilmişti. Adım adım yürüyecekti. Bibi’yi kurtaracak; yani, Gül yaşayacak, Emin Bey yaşayacak, herşey yaşayacak...”
(s.104)

Lâle’nin, Gül’ün ölümünü bir saplantı haline getirerek, Bibi’yi onunla özdeşleştirmesi ve sırf bu sebeple, Emin Bey’in teklifini kabul etmesi, doğru bir yaklaşım değildir. Ancak, Bu Toprağın Kızları, Zekeriya Sofrası, Bir Varmuş Bir Yokmuş gibi, bir çok eserinde verem hastalığını ön plana çıkaran Aka Gündüz için, Lâle’nin bu tavrı normal sayılabilir. Fakat, hem öne sürülen sebepler, hem Lâle’nin

annesi, kız kardeşi, Bibi'nin annesi, Bibi ve Lâle'nin kendisinin bu hastalığa yakalanması, gerçeğe pek uygun olmadığından, romanın tekniğine de zarar vermiştir.

Evliliğin ardından Lâle, Bibi'nin tedavisi için gerekli olan değişiklikleri ve gelişmeleri, gizlice doktor Ergun'la görüşür. Buna göre Bibi'nin hava şartlarına uygun şekilde, seyahate çıkarılması gerekmektedir. Bu seyahati Lâle, kimseyi şüphelendirmeden, ailecek gidilen bir Avrupa gezisi olarak düzenler. Ancak, Bibi'yi ve Emin Bey'i Lâle'ye karşı sürekli kışkırtmaya çalışan insanlar için, bu seyahatin anlamı farklıdır:

“- Bu kadın çok şeyler yapacağı benziyor. Beş ay sabretti, işe Avrupa seyahatinden başladı. Dönüşte de kim bilir nereden başlayacak.

....

- Bence karının hakkı var. Tam maddi hareket ediyor. Zengin ve ihtiyar kocadan cennetteki melekler gibi istifade edecek değil ya. Bravo Lâle'ye!”(s.110)

Lâle ve ailesi, çıktıkları bu seyahatten bir yıl sonra dönerler. Art niyetli insanların tesirinden uzak geçen bu zaman, onların en mutlu yılı olur. Özellikle Bibi, tamamen iyileşmiş olarak geri döner.

Bu uzun tatil süresince, mutlu üçlüyü gizliden gizliye üzen tek şey, memleket hasreti olmuştur:

“Her şeyimiz var. Bir şeyimiz yok.

Var olan şeyimizin neler olduğunu bir, bir biliyoruz. Fakat yok olan bir şeyimizin ne olduğunu bilmiyoruz. Nedir bu yok! Öyle ince, öyle görünmez, öyle rüyalı bir yok ki... İnsana kahkahalar içinde bir hüzün kırıntısı, iştihâ ortasında bir parça tokluk, ne bileyim işte, bir eksiklik veriyor. Bunun adına da yurtanma demişler.

Ve şimdi, biz... üçümüz de yurtanmaya tutulduk. Yurt sevgisi: Yurt hasreti çekildikten sonra, daha çok kökleşiyormuş. Babam! Kuzey İtalya'nın çağlayanlarını seyrederken susuz Keçiören'in eşekli sucusuna hasret çektik.”(s.126)

Türklüğe, Türk milletine ve vatanına büyük önem veren Aka Gündüz, bu yoğun sevgisini tüm eserlerinde yansıtmaya çalışmıştır. Özellikle “Dikmen Yıldızı”nda ön plana çıkan bu duygu Üvey Ana'da da türlü vesilelerle dile getirilir, memleket, millet sevgisinden uzak kişiler eleştirilerek, Türütük, övütür:

“Türk ailesine Türk mürebbiye. Eğer kalplerimizi, duygularımızı,

beyinlerimizi, topraklarımızı, tarihimizi kurtarmak istiyorsak...”(s.22)

“Ben sadece ve basit bir vatanperverim. Evinizi biraz da Türk mürebbiyelere emanet ediniz!”(s.45)

“- Halbuki biz de Türktüz. Türk de her şeyi bilir, görür, başarır, yoktan var eder. Demek ki Allah Türktendir. Anladın mı şimdi?”(s.55)

“- Sen, milletini iyi anlamışsın hanımefendi. Milletini böyle anlıyanlar çoğaldıkça bu vatan yaşar.”(s.66)

“Yurtanmanın aksi de ilanma olacak. Yani öz yurt ortasında yabancı illerin hasretini çekme... Şey gibi meselâ, Ebccl Fikrûnnas Bey gibi... Midesine ekmek, cebine para veren Ankara'nın ortasında Avrupa'ya hasret çeker durur ya, tıpkı o ve üyeleri... Türk Tanrısı Türk ilini ilanmaya tutulanlardan esirgesin.”(s.126)

Ancak yazar, bu fikirleri sık sık dile getirdiği öğüt verir biçimde ifade ettiği için, düz bir anlatım ortaya çıkar ve etkileyciliği azalır.

Lâle ve ailesi Avrupa'dan döndükten sonra çirkin insanların iftiraları daha da artar, hatta, Lâle'nin Emin Bey'i, doktor Ergun'la aldattığı bile söylenir:

“- Yaman kadınmuş doğrusu. Mürebbiye namı altında kuzu kuzu sokuldu. Koyun koyun kendini nikâh ettirdi. Ayına varmadan kurtlaştı.

.....

- Adamcağıza eşek kulağı mı taktı ne?

- Başka şey takmasın da.

.....

- Doktorla mektuplaşıyorlarmış. Mehlika Ecvef hanım söyledi. Şekûre Finnur Hanım görmüş.

.....

- Doğru. Lâle'ye de vız gelir. Doktor olmazsa şoför, şoförden gına gelirse kondüktör bulur.” (s.131)

Lâle, dost dedikleri insanların içinde, gerçek düşmanların varlığından emindir. Ancak, “Kim nedir?” ayırt edemez; düşünceler arasında boğulur:

“Hayatta; dostların enini boyunu, değerini, endazesini ölçmeyen adama mutlaka bahtı karalık nasiptir. Dostlar... Hepsine ayrı ayrı numara verilmesi lâzım gelen insanlardır. Açık düşman, iyi bir insandır, hatta faziletli bir insandır.” (s.133)

Sonunda, bir müddet Ankara'dan, buradaki insanlardan uzaklaşmaya karar verir. Lâle, Bibi ile birlikte Haymana kaplıcalarında iken, kocası işleri için Polatlı'ya gider. Ancak, Lâle'nin kendisini doktor Ergun'la aldattığını ifade eden, imzasız bir mektup alır. Bu mektupla birlikte Emin Bey'in içine, hiçbir zaman yok edemediği, bir şüphe düşer ve bu, tavırlarına da yansır. Böylesi gergin bir ortamda, Bibi eski sıcaklığını kaybetmeye, Lâle'den uzaklaşmaya başlar. Bu uzaklığın farkında olan Lâle ise, bitmez bir gayretle problemin ne olduğunu anlamaya çalışır ve Bibi ile arasındaki soğukluğu büyük ölçüde giderir. Ancak, Emin Bey kati şekilde, derdini anlatmaya yanaşmaz.

Lâle son çare olarak, belirli kurallar belirler. Bunda tek amaç, ailesini korumak ve eski mutlu günlere tekrar dönebilmektir. Dost görünen kötü niyetli kişilere kapıların kapanması, bu listenin en keskin kuralıdır:

“...Biliyorum ki bu yasaya başka mânâ verecekler. İkisi de hâlâ bana eskisi gibi yaklaşmıyorlar. Faziletimi benliğine bağladığım bu ihtiyar adam hâlâ benden şüphe ediyor. Ne yapayım? Ne olursa olsun, kocama bağlı kalacağım. Onu incitmeyeceğim ve Bibi'den ayrılmayacağım. Bunun için elimden geleni yapacağım. Karataşlı şoför kızı Lâle'nin kötü kadın ve üvey ana olmadığını göstereceğim.”
(s.153)

Kara listenin uygulanması ile birlikte, köşkün kapalı kapıları ardında Lâle ve ailesi, daha huzurlu görünür. Ancak bu durum, dışarıdaki dedikoduların alıp başını gitmesine engel olamaz.

Lâle'nin en büyük isteği kış mevsiminin geçmesi ile birlikte, Bibi'nin tamamen iyileştiğini öğrenebilmektir. Bunun için de tek ölçü, doktor Ergun'un hiç tereddüt etmeden, Bibi'yi kendine eş kabul etmesi, olacaktır. Lâle, bir gün doktor Ergun'a giderek, bu isteğini belirtir. Ancak bir telefon bunu, gizli bir iş gibi, Emin Bey'e haber verir. Gerçekten de Lâle'yi Ergun Bey'in yanından çıkarken gören Emin Bey, büsbütün şüphelenir, fakat, Lâle oraya gidişini saklamamıştır. Adamakıllı kafası karışan Emin Bey, karısını, gerçek ortaya çıkıncaya değin izlemeye karar verir.

Bibi'nin tamamen iyileşmiş olduğu ortaya çıkar. Doktor Ergun, onunla evlenmek istemektedir. Bibi de, bir müddet düşündükten sonra, bu teklifi kabul eder. Muthuluktan havalara uçan Lâle, bir an önce Bibi'nin cevabını doktor Ergun'a

bildirmek ve gerekli planları yapmak için, ona geleceğini haber verir. Fakat, aynı anda evde bulunan Emin Bey, duyduğu bu tek taraflı konuşma ile Lâle'yi mahkum eder:

“...Bu kadar gaflete düşecek kadar kedinden geçmişti ha! Emin Bey olduğu yerde titriyordu. Kulak kabarttı. Lâle biteviye konuşuyordu:

- Şimdi... şimdi aziz doktorum seni mes'ut etmeğe geliyorum. Beni mes'ut ettiğin gibi. Senelerden beri beklediğim şey... Yarabbi burada anlatamam ki... Geliyorum. Kimseyi kabul etme. Başbaşa kalalım. Bütün projelerimizi bir hamlede hazırlayalım. Bibi mi? Bibi yok. Bibi tenise gitmiş. Emin Bey galiba şehre indi.”
(s.169)

Lâle'nin ardından, doktor Ergun'un yanına giden Emin Bey, kapı ardından ikisinin yarım konuşmalarını duyar ve hiddetle içeriye girer. Ancak, Emin Bey'e gerçekleri açıklamak; bu gerçeklere inandırmak mümkün olmaz. Lâle olayın korkunçluğu ve yüzüne yediği şamarın etkisiyle yere yığılır. Aylıp köşke gittiğinde ise iş işten geçmiştir; Lobut Ağabey'e telefon edilerek, ona ve köşkteki herkese Lâle'nin kötü bir kadın olduğu anlatılmış; köşkün kapıları da kapatılmıştır.

Olayın duyulması ile birlikte, herkes, kendi fikrinde bir şey söyler:

“- Bir fena kadın bütün aileyi mahvetti.

- Bilmem ya, ben bir türlü inanamıyorum.

- Lâle mi? Benden şüphe ediniz, ondan etmeyiniz.

- Herhalde bunda bir iş var.

- Ey kuzum! Şoför kızından bu çıkar, kadife çıkacak değil ya...” (s.182)

Lâle çaresiz, babasının evine gider. Ancak Lobut Ağabey, kızını sokaklara bırakır. Lâle geceyi geçirmek için bir dost kapı arar; ancak, her gittiği yerden, nezaketle kovulur. Çaresiz kalan Lâle, kendisine tereddütsüz inanan tek kişi, şoför Osman'la karşılaşır. O geceyi şoför Osman'ın evinde geçiren Lâle oradan, köylüsü çoban Mehmet'in oteline gider. Kendisini burada da kabul etmeyecekleri ihtimalini düşünüp intiharı bile aklına getirir. Ancak, daha sonra bu fikri aklından çıkarır. Çünkü intihar, her şeyi kabullenmek demektir; oysa, Lâle suçsuzdur.

Lâle, bulunduğu yerlerden uzaklara gitmek ve kendini unutturmak niyetindedir. Ancak gitmeden önce, Bibi'ye bir mektup bırakır. Tüm insanlar bir tarafa, Bibi'nin kendisi için tamamen kötü düşünmesini istemez; en azından kalbinde

bir tereddüt oluşsun ister. Çünkü, Bibi onun için herkesten önemlidir ve her şeyi onun için yapmıştır.

Bu mektubunda Lâle, kocasının, Bibi'nin, köşkte çalışanların, babasının, annesinin ve dostlarının gösterdiği "fazilet" ile, kendine tereddütsüz inanan tek insan şoför Osman'ın, "faziletsizlik"ini karşılaştırır ve gerçek faziletin, şoför Osman'ın "faziletsizlik"inde bulunduğunu gösterir. Çünkü, tüm sevdiği ve inandığı insanlar, onu, fazilet adına sokağa atmışlar; doğru söyleyebileceğini akıllarına bile getirmemişlerdir.

Şüphe içerisinde olan Bibi, bu mektupla birlikte Lâle'nin suçsuzluğuna tamamen inanır ve hemen onu bulmaya gider. Ancak Lâle, kimseye haber vermeden İstanbul yoluna koyulmuştur.

Ne yapacağını bilmeden geldiği bu şehirde Lâle, öncelikle bir aile oteli bulur; kendisini, tedavi için gelmiş bir hasta olarak gösterir ve hemen iş aramaya koyulur:

"...İşsiz kalacak değilim ya. Mürebbiyelik, muharrirlik, terzilik, tezgâhtarlık... İş mi yok? Yapacağım iş mi bulunmaz? Mağazaları olsun silip süpüremez miyim? Dadılık olsun edemez miyim? Karar mı karar! Sırasıyla başlamalı. Önce matbaaya gitmeli. Sonra modistra modistra dolaşırım. Olmadı mı hastahane hastahane... Her halde Karataşlı Lâle bu yeni hayatı boş ve tehlikeli geçirmeyecek! Geçirmemeli, dayanıklı, pek yüzlü ol Karataş kızı!" (s.225)

Lâle bütün gayret ve cesareti ile günlerce iş arar ancak bulamaz. Bir gün otele, kendi adına bir mektup geldiğini öğrenir; bu bir aşk mektubudur. Mektupla birlikte düştüğü zorluğun farkına bir kez daha varan Lâle, apar topar otelden ayrılır. Bu olay, yalnız bir kadına toplumun bakışımı göstermesi açısından, dikkat çekicidir.

Lâle, bu tatsız durumdan sonra, yalnız bir kadın olan Necibe Hanım'ın yanında, boş bir odaya yerleşir. İş aramaya devam eder; mürebbiyelik için de başvurur. Ancak, parasızlık nedeniyle düzgün beslenemez: yakacak alamadığı için soğukta oturur ve bir zaman sonra sağlığı bozulur. Terzi yanında bulduğu ilik açma işinden, rahatsızlığı nedeniyle ayrılmak zorunda kalır.

İşten ayrıldığı gün Lâle, güzel bir haber alır: Sivas aba fabrikası müdürü, iki çocuğu için mürebbiye aramaktadır. Lâle, bu iş için imtihana çekilir ve beğenilir;

işe başlamak üzere hemen Sivas'a hareket eder. Ankara'dan geçerken içi sızlayarak geçmişi hatırlayan Lâle, Sivas'ta kaldığı bir yıl boyunca en rahat ve huzurlu günlerini geçirir. Ancak kötü talih peşini bırakmaz; rahatsızlığı tekrar ortaya çıkar. O, artık verem hastasıdır; sağlıklı çocukların yanında kalmaya hakkı olmayan bir hasta...

Bir yıl gibi kısa bir sürede, herkese kendini sevdiren Lâle, ısrarlara rağmen burada kalmaz ve tekrar İstanbul'a, Necibe Hanım'ın yanına döner. Yine bin bir yalanla bir hikâye uydurur ve odasının altı aylık kirasını peşin vererek, bu zaman zarfında iyileşmeye bakar. Ancak rahatsızlığı günden güne artan Lâle, önce on gün, ardından bir ay boyunca yataktan çıkamaz. Kendini iyi hissettiği zamanlarda ise, ya hayatını kaleme alır; yahut da el işi yaparak vaktini değerlendirir. Fakat, günden güne durumu nazikleşir; çünkü komşularının merakı artmış, dedikodular başlamıştır.

Bir gün odasında hasta yatarken, kömürden zehirlenen Lâle, doktora görüldüğünde, rahatsızlığının çok hızlı ilerlediğini öğrenir. Hastanede kalmanın imkânı yoktur; onun için mutlaka ucuz bir sanatoryuma yatması gerekmektedir. Bunun için hemen harekete geçen Lâle, mahalleden kimsesiz ve fakir olduğuna dair belge alarak, belediyeye başvurur; ancak hiç boş yer yoktur.

Lâle'nin durumuna çok üzülen ilgili müdür, Antalya'da sanatoryumu bulunan dostlarına rica ederek, ona bir yer ayırtır. Lâle, sanatoryuma yatar; ancak, hastalığı çok ilerlediği için, artık tedaviye cevap vermez.

Diğer taraftan Emin Bey, yaşadığı bu acı olayın ardından kısmi felç geçirmiş ve tam anlamıyla iyileşmemiştir. Bibi'nin artık iki işi vardır: Babasının sağlığı ve işleri ile ilgilenmek; Lâle ablasını bulmak.

Lâle'ye baştan beri inanan Bibi, şoför Osman ile birlikte, sürekli Lâle ablasını aramış fakat bulamamıştır. Bu çabasını sürdüren Bibi, bu sebeple doktor Ergun'la da görüşür. Doktor Ergun ise, o olaydan sonra Antalya'ya gitmiş ve ucuz bir sanatoryum açmıştır.

Emin Bey'in günden güne bozulan sağlığı, onun kuzeye bakan bir odaya geçmesini gerektirir. Kuzeye bakan tek oda ise, yıllardır kilitli bulunan Lâle'nin odasıdır. Çaresiz buraya geçecek olan Emin Bey, temizlik sırasında, çekmeceye biriktirilmiş mektup ve telgrafları bulur. Yıllar sonra bu kağıt parçaları, Lâle'nin suçsuzluğunu kanıtlayan tek cansız şahit olarak, Emin Bey'in aklını başına getirir.

Hemen Lâle'nin tüm sevdiklerini bir araya toplayan Emin Bey, vakit kaybetmeden onu aramaya başlar. Bu sırada Bibi, doktor Ergun'dan Lâle'nin Antalya'da bir arkadaşının sanatoryumunda yattığını haber verir. Hep birlikte oraya giderler.

Lâle, çektiği büyük acılar ve sıkıntıların ardından, tüm sevdiklerini karşısında görünce çok mutlu olur. Baştan beri onlara hiçbir kızgınlık ve kırgınlık duymayan Lâle, o an en huzurlu dakikalarını yaşar. Onlarla gitmek ister. Ancak ölümün kendisini bırakmayacağını da bilir. Son bir arzu olarak kocasından, Bibi ile Ergun'u evlendirmesini ve doğacak kızlarının adını da, Gül, koymalarını ister ve ölür:

"...Ve birdenbire sarsıldı. Mûthiş kan pıhtıları fıskıran bir öksürükle yastığa düştü. Bir doktor Lâle'nin duran kalbini dinlerken, doktor Can parmağını dudaklarına götürdü ve dışarıya çıkmalarını işaret etti.

Sarsak adamla bir deste hıçkırık ağır ağır dışarıya sürüklendi." (s.271)

Romanda, bir çok sahne gibi, ölüm sahnesi de gerçeğe uygun değildir. Lâle sanki ölmek için, sevdiklerinin başına toplandığı dakikaları beklemiş gibidir. Anlaşılan yazar, böyle bir son ile okuyucuyu daha derinden etkilemek istemiştir. Ayrıca yazarın, doktor Can'a söylediği cümleyle, Lâle'nin ölümünden bir sonuç çıkarılır:

"- Lâle'nin burada kalması yalnız sizler için değil, fakat bütün bir cemiyet parçası için manevi bir ceza olacaktır." (s.271)

Eser, ferdi bir roman olmaktan çok, toplumsal bir romandır. Lâle'nin hayat hikâyesi ile insanlar arasındaki birlik, beraberliğin; dayanışma ve anlayışla cemiyet içerisindeki yaraları sarmanın; sevgi, saygı ve çalışmanın; Türk aile yapısındaki sağlamlığın önemi ve gerekliliği vurgulanır. Bu önem ve gereklilik, karşılaştırmalar yoluyla daha da çarpıcı hale getirilmeye çalışılır. Karşılaştırmada, Batı hayranı, milli değerlerden uzak, dejenere tipler ve yabancı mürebbiye elinde dağılma noktasına gelmiş aileler şiddetle eleştirilir. Ona karşılık vatanını, milletini seven, gelenek, göreneklere saygılı, ahlâki değerlere üst seviyede sahip tipler ve aileler de yüceltilir. Lâle ve ailesi bu ideale uygundur. Ancak, kötülere verilen fırsatlar nedeniyle, Lâle, ailesi ile birlikte büyük acılara katlanmak durumunda kalır; hatta hak etmediği şekilde ölür.

Lâle'nin, fiziki özelliklerine fazla yer verilmemekle birlikte, oldukça güzel bir genç kız olduğu anlaşılmaktadır. İyi bir eğitim de alan Lâle, zamanına ve yaşlılarına göre, daha üstün durumdadır. Çünkü o, işini çok iyi ve severek yapar; fedakârdır; alçak gönüllüdür; çok zengin ve tanınmış bir insanla evlendiği vakit bile kendi değerlerini unutmaz; en önemlisi ise, tek başına kaldığında dahi, asla zayıflık, yılgınlık göstermez; namus ve onuruna zarar getirmeden, ayakta kalmayı başarır.

Kişiliği ile hemen herkese kendini sevdiren Lâle, yalnız, vatan, millet muhabbetinden yoksun, dejenere tipler tarafından beğenilmez. Bu kişiler, onu bir köylü ve şoför kızı olduğu için istemez, küçük görürler. Oysa Lâle, öylesine sağlam karakterlidir ki, kişiliğinde hiçbir olumsuz gelişme görülmez. Babasız, hasta bir anne yanında, çok fakir ve sefil bir hayat sürerken, bir gün tanınmış, zengin bir adamın eşi olan Lâle, içinde yaşadığı sosyal tabaka değiştiği halde, kişiliğini değiştirmez.

Aynı zamanda iyi bir eş ve anne olan Lâle, ailesini korumak, onları mutlu etmek için elinden geleni yapar. Ancak, art niyetli insanların günden güne artan çirkinliği ve sevdiklerinin güvensizliği sonucu, başarısızlığa uğrar. Fakat onu beğenmeyen ve ona güvenmeyen insanlar küçüldükçe, o, daha da büyür.

Küçük yaşında anne ve babasızlığın, fakirliğin ıstırabını çekmiş; genç kızlığını, çok sevdiği kız kardeşinin acısı içinde geçirmiş; evliliğinde, bir bakıma hezimete uğramış olan Lâle, geçirdiği bu zor ve yoğun hayata rağmen, yeterince tahlil edilemediği için, derin bir tip olamamıştır. Yardımcı kahramanlar da, belirli yönleri ile ele alınmışlardır.

Kendine her zaman güvenen, kararlı, mücadele eden en çaresiz anlarında bile vazgeçmeyen Lâle, tüm olumlu özelliklerine, ideal kişiliğine rağmen, toplum tarafından yanlış anlaşılır. O halde, toplum bir bütün olarak eğitilmeli ve dejenere kötü niyetli kişilere asla fırsat verilmemelidir. Aksi takdirde, ailenin temel taşı olan kadın, ne kadar mükemmel olursa olsun, başarısız olacaktır.

Sosyal problemlere belli bir açıdan bakan eser, belirlenmiş bir fikri, ortaya koymak için yazılmıştır. Üslup, düz ve kurudur; akıcı değildir. Ankara, İstanbul, Antalya, Avrupa gibi geniş bir mekân söz konusu olduğu halde, bu mekânlar cansızdır. Zaman ise, Lâle'nin küçüklüğünden ölüme varan, geniş bir dilimdir.

2.1.3.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Eserde, Lâle'den sonra üzerinde en çok durulan kadın kahraman Bibi'dir. Ancak, hayatta olmadığı halde, Lâle'nin yaşamında rol oynayan kişi Gül'dür. Zaten, on beş yaşında veremden ölüncüye kadar, hep Lâle ile yan yanadır.

Gül, Lâle'nin ikiz kardeşidir. Lâle gibi, altı yaşına kadar babasız, verem hastası bir annenin yanında, sefalet içinde yaşayan Gül, fiziki yönden Lâle'ye benzemez ve daha dağınıktır. Lâle gibi önce orta mektebe giden ardından Enstitü'ye yazılan Gül, okulumu bitirmeden veremden ölür. Onun ölümlü Lâle'yi öylesine derinden etkiler ki, bu etki, tüm yaşamı boyunca onda kuvvetle hissedilir.

Bibi (Binnaz) de verem hastası bir annenin kızıdır. Babası zengin ve tanınmış bir iş adamıdır. Annesinin hastalığı üzerine yedi yaşından itibaren beş yıl boyunca, yabancı mürebbiye Matmazel Diyan'ın elinde büyüyen Bibi, mürebbiyesini çok sever ve annesinin ölümünde, büyük bir acı yaşamaz. Zaten, ne annesi ile olan ilişkisine, ne duygularına, ne de Matmazel Diyan'ın Bibi'ye olan olumsuz etkisine değinilmemiştir. Oysa, Lâle ile Matmazel Diyan'ın Bibi üzerindeki zıt etkileri, iyi bir karşılaştırma konusu olabilirdi. Fakat, bu konu yalnız "Türklük" açısından -o da yetersiz- ele alınmıştır:

"...Bir Türk matmazel mi? A! hiç Türk matmazel olur mu? Türk kızı mürebbiyelik bilmez ki... Hem Türk kızı fena olur, zavallı Matmazel Diyan hep böyle söylerdi. Ben Türk matmazel istemem. Neden ben Türk olacak mışım!" (s.47)

Böylesine keskin fikirlere sahip olan Bibi, Lâle'yi görür görmez sever:

"- Hanımefendiler! Beyefendiler!! Yeni ve güzel mürebbiyem Lâle Hanım'ı hepimize takdim ederim. Sempatik mürebbiyemi lütfen selamlayınız." (s.64)

Bibi, Lâle ablasını çok sever, babasının onunla evlenmesinden de büyük bir mutluluk duyar. Lâle'ye olan bağlılığı günden güne artan Bibi, onu bir anne gibi benimser:

"- Baba! Cici annemin göz bebeklerine ne vakit baksam orada kalbimi görtüyorum. Başımı ne zaman göğsüne deysem işitiyorum: Onun kalbi tıpkı benim kalbim gibi çarpıyor. Biz iki kalp bir kalbiz. O kadar hamur olduk ki." (s.117)

Kötü niyetli kişilere karşı onu her zaman savunan Bibi, zaman zaman da

şüpheye düşer. Bir bocalamadan sonra, tekrar sıkı sıkı Lâle'ye sarılan Bibi, ona atfedilen tüm kötülüklerin, "üvey annelik"ten kaynaklandığını bildiği için, ona tekrar, Lâle abla, demeye başlar.

Bibi, hiç farkında olmadan, Lâle'nin ona sevgisiyle büyük bir hastalığı yener ve sağlıklı, güzel bir genç kız olur. Lâle ablasının, doktor Ergun'la ilgili teklifini ise utanarak kabul eder; fakat, onu sevdiğinin de farkına varır. Ancak bu kabul edişte tek etken, sevgi, olmaz. Bibi, Ergun'un kendisine olan hislerini, babasını, onu mutlu edip edemeyeceğini de enikonu düşünür.

Lâle'ye atılan korkunç iftiranın ardından Bibi, bir müddet şüphe ederse de, Lâle'nin ona gönderdiği mektupla tüm şüpheleri kaybolur. Onu getirmek için gider, ancak geç kalmıştır. Bu olay sonucunda hasta babasıyla yalnız kalan Bibi, hemen yanına, Lâle'ye tereddütsüz inanan şoför Osman'ı getirtir ve bir dizi karar alır:

"Bu hayatın, bu evin kumandanı ancak ben olabilirim. Babam ölürse kendi kumandanım kendim... Sağ kalırsa yapıyorum sağ kalacak, öyle bir vaziyette babamın kumandasını da elime alacağım. Evimin ve hayatımın içinde ne istersem olacak ve nasıl istersem öyle yaşayacağım." (s.205)

Sorumluluğunun farkında olan Bibi, art niyetli insanlarla tüm ilişkisini keser ve dedikodulara aldırmadan, Lâle ablasını bulmaya çalışır. Lâle'nin anne ve babasını da yalnız bırakmayan Bibi, kendi babasına karşı da sevgi doludur. Lâle'nin masumiyeti kesin şekilde ortaya çıktığı vakit bile, babasına olan tavrı değişmez:

"- Ben ne fena yapmışım kızımı!

- Hayır baba. Sen iyisin. O kadar iyisin ki, kafamın içine giren birtakım şeytanlara göz yumacak kadar iyisin." (s.259)

Sonuç olarak Bibi, küçük yaşına rağmen doğru karar verebilecek olgunlukta, sorumluluk sahibi bir genç kızdır. Bir okula gitmemiş, ancak özel eğitim alarak kendini yetiştirmiş olan Bibi, yabancı dil ve piyano çalmasını bilen güzel bir genç kızdır. Sosyal problemlerle ilgilenmez. Ayrıca, kişiliği tam olarak ortaya konmamış, yüzeysel bir tiptir. Özellikle, küçük yaşta kaybettiği annesini ve birdenbire sevdiğini hissettiği doktor Ergun'a olan duygularına; Lâle'ye yönelik çelişkili düşüncelerine yeteri derecede değinilmemesi, eksiklik sayılabilir.

Şahıslarını vatansever ve dejenere olarak, iki ayrı gruba ayırmış olan Aka

Gündüz, olumsuz tip Fikrûnnas Bey'in karşısına, olumlu tip, yazar Dündar'ı ; Şekûre Hanım'ın karşısına da, Türkân Hanım'ı çıkartır. Şekûre Hanım, sahip olduğu maddi zenginliği, fakirleri küçük görmekte kullanan, kendisini bir üst sınıf insanı kabul eden, tuvalet ve elmaslara düşkün, yırtık sesi ile meşhur, sinsî bir dejenere tiptir. Türk köylüsünü beğenmez; inkılâpların kıymetini bilmez ve tüm zamanını kumar oynayarak geçirir. Avrupa'nın her şeyine hayrandır. Onun için, vatansever, dürüst, milli değerlerine bağlı Lâle'yi kesinlikle benimsemez; ona yapabileceği her türlü kötülüğü yapar.

Türkân hanım ise, Şekûre Hanım'ın aksine, maddiyattan ziyade manevi değerlere kıymet veren, vatan ve millet sevgisiyle dolu, açık yürekli bir insandır, Lâle ve ailesinin gerçek dostlarından.

Lobut Ağabey'in hanımı Pakize, şoförler Barı'nın kızı iken Lout Ağabe'in kızı olmuş, son derece temiz kalpli, iyiliksever, bir kadındır. Herkes tarafından çok sevilen Pakize, yabancı bir mürebbiyenin felaketine uğramıştır:

"...Benim bir romantizmalı babam, bir sevicî anam ve bir mürebbiyem vardı. Babam, senin altı ayı yataktan çıkmaz. Çıkınca da hemen Bursa kaplıcalarını boylardı; ben annemim yüzünü bayramdan bayrama görür ve mürebbiyem Madam Nobles ile gece gündüz beraber yaşadım. Eğer bu Madam Nobles olmasaydı, babamın ölümünden bir kaç ay sonra ben, şoförler Barı'na düşmez ve senin metresin olmazdım." (s.23)

Her zaman içinde gizli bir acı hisseden Pakize, kızları Gül ve Lâle'nin aynı acıları duymaması için, onlara öğüt verir:

"- Kızlar kızlar! Türk kızları!

İyi olun, temiz olun.

Aldanmayın, aldatmayın.

Ana baba ağlatmayın." (s.17)

Pakize, Lobut Ağabey'in nikâhlı eşi değildir; ancak, ona hanımlık, Gül ile Lâle'ye de annelik yapar. Onları öz çocukları gibi seven Pakize Hanım, Gül'ün ölümü ile yıkılır. Lâle'nin iftiraya uğraması ise, bir başka felaket olur. Lâle'nin dürüstlüğünden şüphe etmeyen Pakize Hanım, kızının sözlerine inanır; ancak, Lobut Ağabey'in sert tavrı karşısında, bu fikrinde ısrar edemez. Hayatın çirkin yüzü ile

karşılaşmış, ezilmiş bu kadın da bir zaman sonra, sebepsiz bir öksürüğe tutulur, anlaşılın o ki, Pakize de vereme yakalanmıştır.

Lobut Ağabey'in ablası, kardeşini anne ihtimamı ile büyütmiş, fedakâr bir kadındır. O, Lobut Ağabey'in, Pakize'nin annesi olduğu gibi, tüm mahallenin de annesidir. Son derece saygın bir yeri vardır; ayrıca, Pakize'yi, Lâle'yi ve Gül'ü bağrına basacak kadar da sevgi doludur. Gül'ün genç yaşta ölümü ise, hayatının son felâketi olmuştur.

Eserde daha başka, İstanbul'da yalnız yaşayan, kiraya verdiği odanın getirisi ile geçimini sağlayan, paragöz fakat vefalı Necibe kadın; iyiliksever Sivash hanım; dedikodu için fırsat kollayan komşu kadınlar; aile dostları hanımlar ve yabancı mürebbiyeler de vardır.

Romanda yazar, yabancı mürebbiyelerin aleyhinde bir tavır sergiler. Onların kesin olarak, Türk ailesine zarar verdiklerini düşünür. Pakize Hanım da, bir yabancı mürebbiye kurbanıdır. Yine Emin Bey ve ailesinde de, Matmazel Diyan, evli olduğu evin beyine metreslik yapar. Karısının bir an önce ölmesi için, elinden geleni ardına koymaz. Ardından Emin Bey'i ve Bibi'yi yok etmeyi planlar. Bu sinsice ve kurnazca planların tümünü, Emin Bey'in servetine konmak için yapan Matmazel Diyan, aynı zamanda -diğer yabancı mürebbiyeler gibi- bir Türk düşmanıdır ve bu fikirlerini, Bibi'ye de aşlamak gayretindedir. Bu özellikleri ile Matmazel Diyan, olumsuz bir kadın tipidir.

Sonuç olarak, eserdeki kadın tiplerinin, belirli yönleri ile dikkat çeken yüzeysel tipler olduğunu söyleyebiliriz. Âdeta, tasarlanmış bir olaya yahut verilmek istenen bir fikre uygun biçimlenmiş hissini veren bu kadınlar, sosyal hayattan soyutlanmış gibidirler. Öyle ki onların yalnız, Türklük, meselesine bakışını görürüz; fakat o da yeterli değildir.

3. REŞAT NURİ GÜNTEKİN(1989-1956)

1989'da İstanbul'da doğan Reşat Nuri Güntekin, askeri doktor Nuri Bey'in oğludur. İlk öğrenimine Çanakkale'de başlayan Reşat Nuri Güntekin, orta öğrenimine İzmir Fransız Okulu'nda devam eder. Yüksek öğrenimini ise, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde tamamlar(1912).

İlk görevi Bursa Lisesi Fransızca öğretmenliğidir(1913). Sonra yurdun çeşitli yerlerinde edebiyat ve felsefe öğretmenliği, lise müdürlüğü, Milli Eğitim müfettişliği yapmıştır(1913-1939).

1939-1943 yıllarında Çanakkale milletvekilliği, ardından Paris Kültür Ateşesi ve UNESCO temsilcisi olarak görev yapan Reşat Nuri Güntekin, daha sonra da İstanbul Şehir Tiyatroları'nda, "edebi kurul üyeliği" çalışmalarını sürdürmüştür.

İlk olarak Zaman gazetesinde yazılar yazmaya başlayan(1918-1919) Reşat Nuri Güntekin, daha sonra, Şair, Nedim, Büyük Mecmua, İnci, Diken, dergilerine de yazılar gönderir. Dersaadet gazetesinde, "Hayrettin Rüştü" takma adıyla öyküleri çıkar(1920). Vakit gazetesinde tefrika edilen "Çalığışu" ile üne kavuşur(1922). Mizah ve magazin dergilerindeki yazılarında, "Yıldızböceği", "Ateşböceği", "Ağustosböceği" takma adlarını kullanır. Mahmut Yesari ile birlikte, Kelebek, adlı gülmece dergisini çıkartır(1923-1924).

Tedavi için gönderildiği Londra'da ölür(1956). Mezarı, Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.

"Aynı boyda insanlar olduğumuz halde birbirimize tepeden bakıyoruz. Bunun gülünç olduğunun farkında olmuyoruz. İnsan insandır."²⁶ diyerek, alçak gönüllülüğünü ve insana yaklaşımını açık olarak ifade eden Reşat Nuri Güntekin, yazma merakını ve yöntemini, edebiyatımız ile ilgili görüşlerini şöyle açıklar:

"- Edebiyata merakınız eski midir?

- Bunu tâyin edemiyeceğim. Galiba ilk heyecanı ben Şakir ağanın bir masalında duydum... Masal ve hikâyeyi o vakitten beri seviyorum. Çanakkale'de kış gecelerinde komşu hanımların okur yazarları toplanarak roman okurlardı. Fatma Aliye

Hanım'ın (Uğı) diye bir romanını okumuşlardı. O kitabı o vakitten beri görmediğim halde hâlâ bütün teferruatıyla ve hayatımda tanıdığım en büyük bir zevk heyecanı ile hatırlarım ki, buna nazaran bu da bende büyük bir tesir yapmış. Fakat asıl hikâye zevkini ve hikâye yazmak emelini Halit Ziya Bey'i okurken duydum. Bugün eser denmeğe lâıyk bir şey vücuda getirebilirsem onu Halit Ziya Bey'e medyun olacağım."²⁷

"- İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur. Ben de kendi hesabıma, daha on iki yaşlarımda, kelimelerini anlamadan Halit Ziya'ya, bütün Halit Ziya'ya, yanıp tutuşarak okumaya başladığım zaman neydiysen bugün de yine oyum. İnsandaki duygu fonu değişmiyor. Sonradan öğrendiği, anladığı şeyler, zaman, muhitin tesirleri v.s. elbette pek çok değişmeler yapacaktır, fakat hepsinin maddesi, daima onun durmayan sızıntıları ile yağruluyor. Bütün değişmek kendi kuruntumuz gibi bir şeydir. Hele aşırı bir realizm gayretile... Bütün kurusun o kaynak götürürüz o zaman edebiyatı!... Evet insan daima insan... Fakat yıllar çoğaldıkça, hele kırktan sonra insan, insanları ve hayatı, bir başka türlü görmiye, maskelere fazla aldanmamaya başlıyor. Yani asıl realizmin devri kırktan sonra başlıyor.... Tabii yukarıda bahsettiğim fon daima aynı kalmak şartıyla."²⁸

"Not almak, masa başında plan yapmak âdetim değildir. Çok eskilerden beri zaman zaman zihnimde, adeta kendiliklerinden, çok iptidai bazı hikâye kanavaları çizilmiştir. İleride tekrar ele almak düşüncesiyle bir köşeye atarım. Evlerin hırdavat dolaplarındaki kırık çocuk oyuncakları gibi karmakarışık birikirler. Ara sıra bunlardan biriyle bir parça oynayıp, tekrar yerine atarım...

Bunları ressamların üçer beşer çizgiler ilk eskizlerine benzetmek de mümkündür. Şu fark ile ki onlar dolaptan yine eski halleriyle çıkarlar. Benim oyuncakların bir kısmı bütün kaybolmuşlar yahut çürüyüp dağılmışlardır. Fakat bazılarını da haberim olmadan şaşılacak derecede işlenmiş ve daha garip, bugünkü aktüel duygular ve tonunu görüşlerimin tutacak derecede değişip tazelenmiş bulurum. Böylece en yeni romanlarımda bazen yirmişer, otuzar senelik hatta daha fazla birer geçmişleri olduğunu söylersem, yalan olmaz... Bu süreler plandan ziyade müphem bir umumi şamaya benzerler. Masa başı çalışmaları başladıktan ve bir parça ilerledikten

27- EMİL, Prof. Dr. Birol, a.g.e., s.2

28- BAYDAR, Mustafa, Edebiyatçılarımız Na Diyolar, İstanbul 1960, s.88-89

sonra, onlar yine kendiliklerinden değişmeye, şahıslar ve vakalar başlarını alıp evvelden hiç düşünmediğim büsbütün ayrı yollara gitmeye başlarlar.

Bu neslin doğuşu yalnız bizde değil, bütün dünyada, bizim eskilerin dediği gibi, haritayı pusulayı şaşkırtan bir müesseseler kırım ve müesses değerler değişimi devresine rastlar. Her şey yıkıntı ve çöküntü halinde yerde yatıyor; moral, sosyal, estetik vesair değerler bir yana, ayakta durabilmek için ayağımızı dayamanız lâzım gelen en sabit, maddi, zaruri temeller; vezin, kafiye, dil, dilin kelimeleri, hatta yazı, yazının harfleri yerde yatıyor. Halk yeniden alfabe hecelemeği öğrenerek de edebiyat okuyacak... Yani savaşıacaksınız, üstelik de karanlıkta ve silahsız savaşıacaksınız... Hasılı bu nesil, savaşında yalnız kalmıştır. Fakat sanırım ki asıl kuvveti de bu olmuştur. Yalnız kalması ve kendinden başka kimseye bel bağlamaması ve inanmaması...»²⁹

Son derece verimli bir yaşam süren Reşat Nuri Güntekin'in eserleri şunlardır:

Romanları: Çalıkuşu(1922), Gizli El(1924), Damga(1924), Dudaktan Kalbe(1924), Akşam Güneşi(1926), Bir Kadın Düşmanı(1927), Yeşil Gece(19196228), Acımak(1928), Yaprak Dökümü(1930), Kızılıcak Dalları(1932), Gökyüzü(1935), Eski Hastalık(1938), Ateş Gecesi(1942), Değirmen(1944), Miskinler Tekkesi(1946), Harabelerin Çiçeği(1953), Kavak Yelleri(1961), Son Sığınak(1961), Kan Davası(1962).

Hikâyeleri: Recm, Gençlik ve Güzellik(1919), Roçild Bey(1919), Eski Ahbap(Tarihsiz Baskı), Tanrı Misafiri(1927), Sönmüş Yıldızlar(1928), Leylâ ile Mecnun(1928), Olağan İşler(1930).

Tiyatro Eserleri: Hançer(1920), Eski Rüya(1922), Ümidin Güneşi(1924), Gazeteci Düşmanı-Şemsiye Hırsız-İhtiyar Serseri(1925), Taş Parçası(1926), Bir Köy Hocası(1928), Babür Şah'ın Seccadesi(1931), Bir Kır Eğlencesi(1931), Ümit Mektebinde(1931), Felâket Karşısında-Gözdağı-Eski Borç(1931), İstiklâl(1933), Vergi Hırsız(1933), Hülleci(1933), Bir Yağmur Gecesi(1943), Yaprak Dökümü(1971), Eski Şarkı(1971), Balıkesir Muhasebecisi(1971-1977), Tanrıdağı Ziyareti(1971).

Gezi Notları: Anadolu Notları(1936).

3.1. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA KADIN

Reşat Nuri Güntekin'in de Halide Edip Adıvar ve Aka Gündüz gibi yirmiye yakın romanı vardır. Ancak, bunların yalnız dördünde baş kahraman kadındır. Bu nedenle Çalıkuşu, Dudaktan Kalbe ve Eski Hastalık adlı eserler ele alınmış; Kızılçık Dalları, tercih edilmemiştir. Bunun sebebi ise, Kızılçık Dalları'ndaki Gölşüm'ün, diğer asli kadın tiplerinden daha farklı bir sosyal tabakaya mensup olmasıdır. Ancak her üç yazarımızın da romanlarından üçer eser seçmemizdeki asıl amaç, sınırlandırma yolu ile, kadın tiplerini daha iyi tahlil edebilmektir.

3.1.1. ÇALIKUŞU

Çalıkuşu, yirmi dört yaşın kavak yılleri içinde yazılmış³⁰; 1922 yılında tefrika edilmesiyle birlikte muharririne muhteşem bir ün sağlamış; sıcak ve sürükleyici bir eserdir.

Bir eseri vücuda getirmek için öncelikle, kafasında bir vaka ya da tip belirleyen³¹ Reşat Nuri Güntekin, Çalıkuşu'nun yazılış nedenini şu şekilde açıklar:

"O zaman genç kızlarda neşe ve serbestlik iyi alâmet sayılmazdı. Ecnebi mekteplerinde, yahut ileri aile muhitlerinde yetişmiş tek tük kızlar iyi gözle görülmez, fena aile kadını, fena vatandaşı, fena insan olmaya namzet sayılırdı... Ben, İstanbul Kızı'nda, büyük bir çocuk demek olan bir genç kızda biraz tahsil, biraz neşe, hafiflik ve serbestliğin pek korkulacak bir şey olmadığını, böylelerinin -zamam gelince- yahut hayatın müşkül saadetlerinde kendilerini en ağırbaşlılarından daha iyi çekip çevireceklerini göstermek istiyordum. Gerçi, uydurma bir vaka demek olan tiyatro ve romana, netice itibariyle, hiçbir realiteyi ispat hakkı verilmemiştir. Fakat, bahsettiğim tarzda insanlara karşı bir sempati uyandırmak da herhalde bir kâr olacaktı."³²

Tiyatro yazmayı ve onun herşeyi ile ilgilenmeyi pek çok seven Reşat Nuri Güntekin, Çalıkuşu'nu da ilk önce "İstanbul Kızı" adında bir oyun olarak kaleme almış; ancak, bazı zorluklar nedeniyle, onu, ilk fakat en çok satan roman şeklinde, tekrar düzenlemiştir:

"- Çalıkuşu bir tiyatro idi. Esasen ben evvelâ tiyatro tenkidi yazıyordum. Sonra piyes yazmaya başladım. Çalıkuşu'nun ismi İstanbul Kızı, idi. Piyeste İstanbullu bir kızın icabında ne işler görebileceği gösteriliyordu. Eseri Darülbedayi oynayacaktı. Fakat mektep dekoru yapılamadı. Ben de o zamana kadar hiç aklımdan geçmediği halde, romancılığa başladım: İstanbul Kızı piyesini, Çalıkuşu ismiyle roman haline soktum. İşte beni romancılığa sevkeden bu vesiledir."³³

1922-1978 yılları arasında on dokuz kez basımı gerçekleştirilen Çalıkuşu,

30- BAYDAR, Mustafa, Edebiyatlarımız ne diyorlar?, İstanbul, 1960, s.88

31- EMİL, Birol, Reşat Nuri Güntekin, Ankara, 1989, s.60

32- EMİL, Birol, a.g.e, s.11

33- EMİL, Prof. Dr. Birol, a.g.e, s

altıncı basımdan itibaren, şekilde yapılmış bazı değişikliklerle yayımlanır. “Ben kahramanlardan birini alıp onun ağzından anlatmayı daha kolay buluyorum.”³⁴, diyen Reşat Nuri Güntekin, romanın birinci bölümündeki hakim bakış açısını, kahramanına bırakır.

Beş ayrı bölümden oluşan roman³⁵, gerçekleri saran romantizmiyle içimizi ısıtmış; bu yönü ile insanımızı aynı duyguda birleştirebilmiş nadide eselerimizden biridir.

3.1.1.1. VAK'A

Küçük yaşta annesini kaybeden Feride'yi, babası, Erenköy'de oturan teyzesi Besime Hanım'ın evine yerleştirir. Bir süre sonra da Fransız kız okulluna verir. Feride, okul yıllarında babasını da kaybeder. Bu arada, teyzesinin yakışıklı ve ağırbaşlı oğlu Kâmrân âşık olur; evlenmek ister. Besime Hanım'ın da rızasıyla yapılan nişanın ardından Kâmrân, dört yıl süre ile Avrupa'ya gider; bu arada Feride de okulunu bitirecektir.

Kâmrân'ın dönmesiyle evlilik hazırlıkları başlar; ancak, düğüne üç gün kala, Feride'yle görüşmek isteyen bir hanım, Kâmrân'ın Avrupa'da bulunduğu sırada, Mînevver adında genç fakat hasta bir hanıma evlenme vaadinde bulunduğunu, ona ait mektuplarla ispat eder. Büyük bir yıkıma uğrayan Feride, köşkten kaçır ve ihtiyar sütninesinin evine sığınır.

Ezilen gururunu tamir etmek ve içindeki büyük acıyı unutmak (hafifletmek) için İstanbul'dan uzaklaşmak isteyen Feride, Anadolu'da öğretmenlik yapmak için başvuruda bulunur. Feride'nin tayini, B... şehrinde, kimsenin gitmek istemediği, Zeyniler Köyü'ne çıkar. Alıştığundan tamamen farklı bir yaşamla karşılaşan Feride, buradaki yalnızlığını çocuklarla, özellikle de, Munise adında bir kız çocuğu ile giderir ve köylülerin sevmediği, kötü bir kadının kızı olarak bilinen

34- EMİL, Prof. Dr. Birol, a.g.e., s.63

35- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, Çalukçu, İstanbul 1996. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Munise'yi, evlat edinir. Bir olay sırasında Feride'yi tanıyan iyi kalpli, babacan tavırlı Hayrullah Bey, onu daha iyi bir yere gönderebilmek için el altından girişimlerde bulunur. Bu arada okulu kapatılan Feride, vilâyet merkezinde bulunan Darülmualîmat'a Fransızca öğretmeni olarak gönderilir ve orada, Şeyh Yusuf adında hassas, veremli, musikişinas insanı tanır. Ancak Şeyh Yusuf, Feride'ye duyduğu derin aşkın da acısıyla, fazla dayanamaz ve bir müddet sonra ölür. Bu olaydan kendini de sorumlu tutan Feride tekrar tayin ister.

Bu sefer Ç... şehri Rüştiyesi'ne gönderilen Feride, burada da bir zaman durduktan sonra, İzmir'e gider. İzmir'de, tesadüfen uzaktan akrabası olduğunu öğrendiği, varlıklı Reşit Bey'in çocuklarına mürebbiyelik yapmaya başlar. Tesadüfen Kâmran'ın Mûnevver adındaki kadınla evlendiğini de öğrenen Feride yine, güzelliğinin sebep olduğu sıkıntılardan kurtulmak için, yer değiştirir.

Son gittiği yer olan Kuşadası'nda tekrar Hayrullah Bey'le karşılaşır. Feride, bir nevi onun koruması altına girer. Bu arada Munise de iyice büyüştür. Ancak, Hayrullah Bey'in uzak bir köye gittiği sırada rahatsızlanması ve nezle zannedilen hastalığın şiddetlenerek kuşpalazına dönmesi, Munise'nin ölümüne sebep olur.

Bütün sevdiklerini kaybeden Feride'yi, Munise'nin ölümü ile iyice artan dedikodular da büsbütün üzer ve onu bu durumdan kurtarmak isteyen Hayrullah Bey, Feride'yi nikahına alır. Ancak bu, kağıt üzerinde kalan bir evliliştir.

Bir gün Feride'nin günlüğünü bulan Hayrullah Bey, onun halâ Kâmran'ı unutamadığı ve bütün kalbiyle sevdiğini öğrenir. Bunun üzerine defteri bir paket haline getiren Hayrullah Bey, bunun, ölümünden sonra Kâmran'a verilmesi için, Feride'den söz alır. Bir süre sonra, ölen Hayrullah Bey'in son isteğini yerine getirmek üzere İstanbul'a giden Feride, emaneti verir ve geçen bir kaç günden sonra dönmeye hazırlanır.

Bu arada, Mûnevver'le evlenmiş ve bir zaman sonra, zaten hasta olan karısını kaybetmiş bulunan Kâmran, Feride'nin günlüğünden, onun tüm yaşadıklarını; kendisine olan duygularını öğrenir ve bir türlü unutamadığı bu genç kızla, bir daha ayrılmamak üzere birleşir.

3.1.1.2. ŞAHISLAR

Eser, şahıs kadrosu yönünden son derece zengindir. Bu zenginliğin sebebi ise, Feride'nin İstanbul, Bursa, Çanakkale, İzmir gibi pek çok şehir dolaşması sonucu, sürekli yeni insanlarla tanışması ve kendisinin, toplumdan soyutlanmış bir kişilik olmamasıdır.

Ancak, eserdeki bu zenginlik, şahıslara detaylı biçimde değinilmesine imkan vermemiş; yalnız belirgin özellik ve davranışlarıyla ele alınabilmesini sağlamıştır. Baş kahraman Feride de , derinlemesine tahlil edilmemiş; fakat, her hali ile gözler önüne serilmiştir. Feride'den sonra romanın ikinci önemli kişisi diyebileceğimiz Kâmrân ise, bu önceliğine rağmen silik bir tiptir. Doktor Hayrullah Bey, Munise ve hatta ve Hacı Kalfa, eserin canlı tipleridir.

3.1.1.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN FERİDE

Eser, Feride'nin B... şehrinde, otel odasında kaleme aldığı bir çocukluk anısı ile başlar ve son bölüm olan beşinci kısma kadar, gelişen olaylar kaleme alınmış olan bu günden takip edilir.

Reşat Nuri Güntekin, Feride'nin kişiliğini, derin ruh tahlillerinden ziyade, tavır ve davranışları ile ortaya koyar. Onu daha iyi anlayabilmemiz, kişiliğini ve davranışlarını daha kolay çözebilmemiz için de, Feride'yi, çocukluğu ile birlikte ele alır.

İki buçuk yaşında olan Feride, hasta annesiyle birlikte, süvari binbaşısı babasının yanında, Musul'dadırlar. Annesinin, çocuğuna bakamayacak derecede rahatsız olması, henüz iki buçuk yaşında bulunan Feride'nin anne sevgisi ve şefkatinden uzak yetişmesine neden olur. Önceleri pek sefil durumuna düşen Feride, daha sonra, bebeğini kaybetmiş bir bakıcı bulunmasıyla birlikte, tüm zamanını onunla geçirmeye başlar:

“İlk senelerde bir çöl çocuğu gibi büyümüşüm.. Fatma, beni bohça gibi

sırtına bağlar, kızgın güneşin altında dolaştırır, hurma ağaçlarının tepesine çıkarırmış.”(s.9)

Dört yaşına basan Feride, ailesiyle birlikte Kerbelâ’ya gelir. Ancak burada, bakıcısı Fatma’nın evlenmesi ile birlikte, hayatının ilk büyük acısını duyar:

“Hasılı Kerbela Kerbela olalı zannederim ki böyle gürültülü matem görmemiştir. Bağılmaktan sesim kısıldığı zaman, günlerce büyük adam gibi, açlık grevi yaptım.”(s.10)

Dadısının acısını, Feride’ye, bir kaç ay sonra evlerine gelen, attan düşerek sakatlanmış bir süvari neferi unutturur. Feride, Hüseyin adındaki süvari neferinin, en çok, icat ettiği tehlikeli ve heyecanlı oyunlarını sever:

“...Bu uzun bıyıklı kocaman adamın oyun icat etmedeki maharetini ben, başka kimsede görmedim. Asıl güzeli, bunların çoğunun kazalı, heyecanlı şeyler olmasıydı. Meselâ beni lastik top gibi havaya fırlatıp tutar, yahut kalpağının üstüne oturtup ayaklarımdan tutarak sıçratar, fırl fırl çevirirdi. Saçlarını karışmış, gözlerim dönmüş tıkana tıkana haykırmaktan duyduğum zevki ondan sonra hiçbir şeyde bulamadım.” (s.10)

Feride bir süre sonra, yaklaşık altı yaşlarında, annesini kaybeder. Ancak, gerek yaşının küçüklüğü, gerekse annesinden uzak, sürekli oyun oynayarak vakit geçirmesinin etkisiyle, bu ölümü çok fazla hissetmez. Babası, eşinin ölümü ile birlikte, zorlu askerlik yaşamı içinde bir kız çocuğuna bakmanın güçlüğüntü düşünerek, Feride’yi, Hüseyin’le birlikte İstanbul’a, büyükannesinin yanına gönderir.

Bir süre sonra, Hüseyin’in dönmesi gerekir. Bunu, kendisine söylenmediği halde sezen Feride, Hüseyin’in gideceği günün gecesi gizlice pencereden atlar ve Hüseyin’in boynuna sarılı uyuyakalır. Hüseyin’in gideceği gün ise, içinde, derinlerde bir yerde hissettiği üzüntünün tam aksine, içi içine sığmaz olur, neşeden adeta delirir:

“...Ne zaman derin bir üzüntüye kapılsam gözlerim parlar, tavır ve hareketlerim neşelenir, içim içime sığmaz olur. Dünyayı hiçe sayıyormuşum gibi kahkahalarla gülerim, türlü gevezelik ve delilikler yaparım.”(s.16)

Feride, kendine çok yakın hissettiği bir insan ve başkalarına duygularını anlatabilme yeteneği olmadığından, daha sonraki yaşamında da, bu tavrını devam

ettirir.

Hüseyin ile sürekli tehlikeli oyunlar oynamaya alışan Feride, aynı alışkanlığı yaşatları ile devam ettirmeye kalkınca karşısındakilerin canını yakar hale gelir. Yine bu oyunlarda Feride, canı yansa da, ağlayıp bağırılmaz ve bu tavrını, ileriki yaşamında da devam ettirir; başına gelen her felaketi, sabır ve hatta güler yüzle karşılar.

Sevdiğini delice seven Feride, bu yoğun hisleri açık olarak ifade edemez; ancak, kendine özgü bir takım yollarla gösterir. Çok sevdiği bakıcısı Hüseyin'in gönderdiği hurmaları hemen yiyip bitiren Feride, onların çekirdekleri ile bir süre oynadıktan sonra, diker ve günlerce sulayarak, onların büyüyüp ağaç olmasını bekler. Bu, onun çocuk aklına göre, Hüseyin'e duyduğu sevgiyi göstermenin bir yoludur.

Feride, çocuğu ile ilgilenemeyecek kadar hasta bir anne ve sürekli çalışmak zorunda olan bir babanın kızı olarak, devamlı surette bakıcıların elinde büyümesi; büyükanne ve teyzelerinin yanındayken ise, annesinden bir yadigar olarak görülüp, öksüzlüğü nedeni ile el sürülmemesinden dolayı, son derece rahat yetişir ve her yaptığı hoş görülür:

“Zavallı büyükanmem şaşkına dönmüştü. Benimle başa çıkmak hakikaten imkânsızdı. Sabah karanlığında uyanır, gece yorgunluktan baygın düşünceye kadar gürültü ve yaramazlık ederdim. Sesim kesildiği vakit yalını adeta telaş alırdı. Çünkü bu, benim ya bir yerimi keserek sessiz sedasız kanımı dindirmeye çalıştığımı, ya bir yerden düşerek acıdan bağırılmamak için kıvrandığıma, yahut da sandalye ayaklarını testerelemek, minder örtülerini boyamak gibi muzır bir işle meşgul bulunduğuma delalet ederdi.”(s.17)

Varlığı ile avuttuğu büyükannesini Feride, dokuz yaşında iken kaybeder. Bu kaybın ardından babası Feride'yi, on yıl kalacağı bir Fransız okuluna yerleştirir. Feride, bu yeni mekânında da haşarılığı bırakmaz ve akla gelmeyecek afacanlıklar yapar:

“Bahçede kuru bir ağaç vardı. Fırsat buldukça oraya tırmandığımı ve tehditlere kulak asmadan teneffüs sonuna kadar daldan dala atladığımı gören muallim, bir gün: “Bu çocuk, insan değil, çalığışu” diye bağırılmıştı.”(s.20)

Bu olaydan sonra Feride, “Çalığışu” olarak çağrılır hale gelir. Diğer

tarafından Reşat Nuri Güntekin'in, yarattığı kahramana çok yakışan bu lakabı, kitaba isim olarak koyması da, son derece isabetli olmuş, diyebiliriz.

Okulda akla gelmeyecek hınzırlıkları yapmaktan geri kalmayan Feride, aynı yaramazlıkları yaz tatilini geçirdiği Besime Teyzesinin köşkünde de devam ettirir. Ancak, haylazlıklarını fakir mahalle çocuklarıyla paylaşan Feride, oyunlarına kuzenleri Necmiye ile Kâmran'ı bir türlü katamaz. Hatta, Kâmran'a karşı anlaşılmaz bir çekingenliği de vardır.

Feride, on iki yaşında iken babasını kaybeder... Ancak bu olayı, öğretmenini şaşırtacak derecede, büyük insan soğukkanlılığıyla karşılar ve hatta, üzülen öğretmene, teselli edici sözler söyler. Bu olayı, kader olarak yorumlayan Feride, kendini almaya gelen teyzeleri ile gitmez. Bin bir haşarıktan sonra, ateşlenir; üzüntüsünü tek başına çekmeyi tercih eder...

Günden güne büyüyen ve büyüdüğüçe güzelleşen Feride, haşarıklarını bırakmasa da, eskisi kadar pervasız olamayacağı farkındadır. Her fırsatta, kendisinin tamamen zıttı olan kuzenlerinin, hele de Kâmran'ın, örnek gösterilmesi, Feride'yi fena halde kızdırır:

“Şu Kâmran'la evlenmek galiba iyi bir şey olacaktı. Çünkü yaşlarımız gittikçe büyüyor, onunla kavga çıkarmak fırsatı günden güne uzaklaşıyordu. Bir kerecik olsun saç saça, baş başa dövüşerek hıncımı çıkarmak için evlenmemizden başka çare kalmıyor gibiydi.”(s.28)

Feride günden güne güzelleşse, çevrenin dikkatini çekse de, kendini beğenmez:

“Hadi canım, kız dediğin böyle mi olur? Topaç gibi bir vücut, fırça ile boyanmış bir yüz... Aynaya baktıkça bonmarşe camekânında bebek seyrediyorum zanneder, dilimi çıkarıp gözlerimi şaşılatarak kendimle eğlenirdim.”(s.30)

O zamanın şartları içerisinde, gelin olacak yaşa ulaşan Feride, yine de ağaç tepelerinden aşağı inmez. Ancak bu yüzden başına gelmedik de kalmaz: Bir gün, köşke misafir gelen, güzel dul Neriman ile kuzeni Kâmran'ın, birbirleri ile boğuşmalarını görür ve zor durumda kalır:

“Ne rezalet yarabbi, ne rezalet! Bütün vücudum zangır zangır titriyordu. Biraz önce onlara güzel bir oyun oynamaya karar verdiğim halde şimdi beni

sezmelerinden ödüm kopuyordu. Sahici bir kuşla yer değişip bu dalların üstünden gökyüzüne kanatlanmayı, yukarıdaki ay illerinde kaybolup giderek bu dünyadaki insanların yüzlerini artık görmemeyi ne kadar istiyordum.”(s.37)

Bu olaydan sonra Kâmran, Feride’ye sürekli olarak güzel hediyeler getirir. Ancak Feride’nin kızgınlığı, içten içe devam eder:

“Fakat ben, bir yandan o kadar sevdiğim bu eşyaları bile yırtıp kırmak, sonra ayaklarımın altına alarak ağlaya ağlaya ezmek istiyordum”(s.41)

On dört, on beş yaşına gelmiş sınıf arkadaşlarının belirli gruplar halinde, birbirlerine fısıltı ile gönül maceralarını anlatmaları, Feride’yi çok fazla etkilemez. Ancak kendini, bir gönül macerası olamayacak kadar saf ve aptal bulmaları, fazlasıyla gururuna dokunur ve hemencecik, kuzeni Kâmran’la birbirlerini sevdiklerini söyleyip, bir hikaye uydurur. O yıl içerisinde, Kâmran da sık sık Feride’yi ziyarete gelir.

Görülen o ki, Feride ile Kâmran birbirlerini severler; ancak, bir türlü söylemeye cesaret edemezler. Hele ki Feride, bunu kendine bile itiraf edemez. Bunu açıkça ifade eden, Tekirdağ’daki teyzesinin kızı Müjgan olur. Fakat Feride, bu düşünceye katlanamaz:

“Bir çılgık kopararak Müjgan’ın üstüne atıldım, onu kuru otların içine yuvarlayarak tartaklamaya başladım:

- Ne dedin abla, ne dedin? Ben, sinsî sarı çıyanın...

...

- Sözünü mutlaka geri alacaksın...

...

- Allah’tan korkmadan bana nasıl iftira ediyorsun, abla, dedim. Ben daha çocuğum.

Sonra kendimi tutamayıp ağlamaya başladım.”(s.64)

Feride’nin bu konuda, böylesine kapalı bir tutum sergilemesi, utanmaktan çok gurur ile ilgilidir. Bu, fazla mağrur yapısı, sonraki yaşamını şekillendiren en önemli etken olacaktır.

Feride o yaz içinde Kâmran ile nişanlanır. Ancak, bunun için bir tören yapılmasına izin vermez; hatta, “nişanlı” kelimesini bile kullandırtmaz. Bu vahşi yapısı, onu nişanlısı ile birlikte olmaktan da alıkoyar:

“- İstemiyorum... Korkuyorum, utanıyorum, tuhaf bir şey işte... Anlatamayacağım ki, diye sızıldanıyor, daha üstüme varırsa ağlıyordum.” (s.81)

Feride yalnız, nişanlısının Avrupa'ya gidebileceğini öğrendiği zaman bir bahane ile onu görmeye gider ve dolaylı yollardan da olsa, onu çok sevdiğini söyler.

Kâmran'ın Avrupa'da bulunduğu dört yıl boyunca, Feride de okulunu bitirir. Mezuniyetin ardından hemen düğün hazırlıkları başlar. Bu arada Kâmran da gelir. Ancak, düğüne üç gün kala, yabancı bir kadından, Kâmran'ın hasta bir kadınla ilişkisi olduğunu öğrenen Feride, hiçbir şey düşünmeden, alelacele köşkten ayrılır.

Feride, annesinin dadısı Gülmisal Kalfa'ya gider ve hemen Maarif Nezareti'ne başvurarak, İstanbul dışında olmak şartıyla, öğretmenlik ister. Bu arada da teyzesinin kendisini aramasına üzülmesine mani olacak bir mektup gönderir.

Tüm işlerinin kolaylıkla halledileceğini düşünen Feride, daha en baştan hayal kırıklığına uğrar. Zira, tanıdık olmadan tayin yaptırmak pek zordur. Nihayet, rastladığı bir iki iyi insanın da yardımıyla, müracaatından yaklaşık bir ay sonra, B... şehrinin merkez rüştiyesinin coğrafya ve resim öğretmenliğine görevlendirilir. Ancak, aynı dersler için gönderilen ikinci öğretmendir.

Bu durumda ilk öğretmenin hakkını savunan müdireye karşı Feride de, kendi hakkını savunur:

“- Yalnız o değil, ben de müşkül mevkide kalıyorum efendim, dedim.” (s.136)

Ancak bu savunmayı, ilk gelen öğretmen Huriye Hanım karşısında yapamaz. Onun şirretliği, Feride'yi âdeta utandırır ve tırkuttur. Burada dikkati çekense, Feride'nin tecrübesizliğinden çok, eğitim sisteminin laçkalığıdır. Feride'ye aynı laçkalık içerisinde bir oyun daha oynanır: Öğretmenlik için Feride tercih edildiği halde söylenmez ve Zeyniler'e gitmesi sağlanır. Feride'nin tesellisi ilginçtir:

“- Adam sende! İnsanı en yakın akrabaları kalpsizce vurduktan sonra yabancılar vurmuş ne çıkar? Ben, o Zeyniler'de de mesut olmasımı bileceğim. Göntüller şen olsun!” (s.155)

Feride, Maarif Müdürü'nün anlatımının tam tersi bir köy bulunca şaşkınlığını gizleyemez ve âdeta ruhu sıkılır:

“Eskilikten delik deşik olmuş kirli kaplamalar, yağmurdan çürümüş,

tahtaları sarkmış simsiyah bir tavan, bir köşede içine kırık dökük konmuş ocak, ötede çarpık bir kerevet. Demek bundan sonra, hayatım bu odada geçecekti!

Havasız bir mahzene düşmüş gibi göğsüm tıkanıyor, ellerim, ayaklarım üşüyordu.”(s.164)

Feride, o yaşına değin sürdürdüğü yaşama tamamen yabancı bu yeni ortama ayak uydurabilmek için, ilk gece türkerek gittiği Zeyni Baba türbesinde, sabır, ister. Art arda gelen günlerde ise, çevresindeki bir yeşil yaprak yada cılız bir kedi yavrusunda, yaşama sevinci arar. Ancak, geçen zamanla birlikte Zeyniler’e alışmaya hatta bu yeni mekânını sevmeye başlar.

Eserde çizilen okul tabloları son derece canlıdır. Elbette bunda asıl etken, Reşat Nuri Güntekin’in keskin gözlem yeteneğidir. Ancak, öğretmen bakışı da göz ardı edilmemelidir:

“...Burası, herhalde eski bir ahır olacaktı. Yalnız, altına tahta döşemişler, pencereleri genişleterek, cam çerçeve taktırmışlardı.

....

Dershanenin bahçe tarafındaki duvarın dibinde -ahır zamanından kalma- bir hayvan yemliği vardı ki, kaldırmaya lüzum görmemişler, üstüne bir tahta kapak çakarak bir nevi dolap haline getirmişlerdi.”

“- Kadın, erkek bir arada okur mu?

- Onları erkekten mi sayacağız?

- Elbette kızım, on ikişer, on üçer yaşında koca delikanlılar.

....

Büyük fedakarlıklarla meydana gelen levazımdan mühim bir kısmı da beş tane eski biçimli hantal mektep sırasıydı. Fakat tuhafı şu ki, bunları kullanmaya lüzum görmeyerek dershanenin bir köşesine atıvermişlerdi.

....

Zavallıların kıyafetleri öyle sefil ve perişandı ki, hemen hiçbirisinde çorap, potin yoktu.

....

- Elbette kızım! Mektep bu. Keser vurmada ağaç yontulur mu? Ne kadar ses çıkarırlarsa, ders o kadar zihinlerinde yer eder, diye cevap verdi.

....

Çocukların bu kadar ağır ve neşesiz olmalarına Hatice Hanımın da hayli yardımını dokunmuş. Bu kadıncağız, hocanın vazifesini, kalplerde dünya emelini söndürmek diye öğrenmiş. Her fırsatta yavrucakları ölümle yüz yüze getiriyor. Duvardaki bir kaç tıbbiye levhasını sırf bu maksatla mektebe gönderilmiş sanıyor.” (s.169-179)

Feride her ne kadar idealist bir heves olarak bu mesleğe atılmışsa da, öğrencilerini benimser ve onlara, her yönden faydalı olmaya çalışır. Her şeye rağmen, hayata sıkı sıkı bağlı olan Feride, bu yaşama sevgisini öğrencilerine de vermeye gayret eder:

Çocuklar yavaş yavaş söz anlamaya başlıyorlar... Fakat, benim istediğim, sadece bu değildi. Onlara biraz hayat ve neşe de vermek istiyordum... çocukları yarım saatte, bir saatte bir bahçeye çıkarıyorum, eğlenceli, meraklı oyunlar öğretmeye çalışıyorum... Bu bulanık, durgun gözlü, karanlık ruhlu çocuklarda biraz düşünce, bir parça yaşamak zevki uyandırdığımı hissedince seviniyorum.” (s.176-185)

Yeni hayatının bu yoğun uğraşısı içinde, Feride’ye yaşama sevinci veren asıl etken Munise olur. Sarışın sîması ile gizliden gizliye, Feride’ye sevdiği adamı hatırlatan Munise, onun için şen günlerin başlangıcıdır:

“Bu küçük kız, bana ılık bir ilkbahar güneşi gibi tesir etmişti. Karlar içine gömülmüş kuş yuvalarına düşen sarışın bir ışık parçası...

Yuvanın soğuk neşesizliği içinde başını kanatlarının arasına saklayarak titreyen hasta ve küskün Çalığı, yavaş yavaş canlanmaya, eski şenliğini tekrar bulmaya başlıyordu. Vücudunun hareketlerine tuhaf bir oynaklık, sesime, söyleyişime hareketli bir âhenk geliyordu.” (s.181)

Feride nişanlı olduğu dönemde de çocuğu olacağı günleri hayal etmiş olsa da, annelik duygusunu ilk tattıran, yine bu küçük sarışın kız olur:

“Ders verirken gözlerim gayri ihtiyari ona dönüyordu. O da bana bakıyordu. İnci dişlerinde tatlı bir gülümseme, lacivert gözlerinde dudaklarımın sürünürcesine hissettiğim bir muhabbetle annelik hissini ben, ömrümde ilk defa bugün duydum.” (s.181)

Feride, Munise’ye “anne” yakınlığı hissederken hiçbir zaman bir çocuğa

sahip olamayacağımı da düşünerek üzülür. Çünkü o artık, sürekli olarak yalnız yaşamak kararındadır.

Munise'nin bir gün evden kaçması ve bulunamaması, Feride'ye büyük acı verir ve ilk kez, hayatın değersiz olduğunu düşündürür. Fakat, Munise'nin gelmesiyle bu fikri değişir:

“... Fırtına içinde, viran bir gemi teknesi gibi sallanan bu sefil ve karanlık oda, ocağın kızıl akisleri içinde birdenbire öyle munis ve mesut bir yuva olmuştu ki... Biraz evvel hayata gösterdiğim emniyetsizlik için, kendi kendime utanıyordum...” (s.192)

Feride, peş peşe yaşadığı bu küçük acı ve mutluluğun sebebi olan küçük kızı, evlat edinmek ister:

“ Bu çocuğu bana bırakırlarsa ne kadar mesut olacağım yarabbi! O vakit ne geceden, ne fırtınadan, ne sefaletten, hiçbir şeyden korkum kalmayacak. Onu kendi elimle büyüteceğim, mesut edeceğim.” (s.193)

Feride, Munise ile beraber yaşamaya başladıktan sonra Zeyniler'de geçirdiği her günü, birbirinden şen ve güzel geçer:

“Zeyniler'in, fakir, karanlık mektebi bugüne kadar, böyle bir bayram, böyle şenlik görmedi. Bundan eminim. Munise ile sevincimizden odalara, sofalara, sığamıyorduk. Kahkahalarımız, saçaklardan uyuşmuş kuşları uyandırıyor gibi tavanlardan şen cıvıltılar geliyordu.” (s.195)

Feride Zeyniler'de, hayatında büyük değişikliklere neden olan Munise'den sonra, doktor Hayrullah Bey'le karşılaşır. Feride hiç tanımadığı halde, garip bir emniyet duyduğu bu açık sözlü ihtiyar doktorun karşısında, tuhaf bir heyecanla sarsılır. Ancak bunun sebebi, Hayrullah Bey'in bir bakışta Feride'nin sergüzeştini çözmesidir. Bu bir kaç dakikalık sözlü alış veriş, aylarca sonra Kuşadası'nda kurulacak olan sağlam baba-kız ilişkisinin temelini oluşturur.

Feride'nin Munise'den sonra en çok beraber olduğu kişi, Hatice Hanım'dır. Hatice Hanım, eskimiş ve köhne eğitim sisteminin bir temsilcisi gibidir. Köy sakinlerince “Müslümanlığı” ile bilinen ve hürmet gören Hatice Hanım, küçük çocukları erkekten sayarak, kız öğrencilerle aynı sınıfta okumalarına karşı çıkan ve Feride'nin baş açık ders anlatmasını günah sayan bir zihniyete sahiptir; on bir, on iki

yaşlarındaki kız çocuklarının da başörtülü dolaşmasından yanadır. Hatice Hanım ayrıca, o güne kadar çocuklara yalnız din dersi vermiş; bunu da cehennem korkusu üzerine oturtmuş; böylece, gülümsemeyen, yaşamak zevkinden uzak, küçük yetişkinler ortaya çıkarmıştır.

Feride, kişilik ve tavır bakımından, Hatice Hanım'ın zıt tipidir. O, bu öğretmenin düşüncelerini şaşkınlık ve gizliden, alay ile karşılar; ancak, sert bir karşı tutum sergilemez. Feride, öğrencilere sevecen yaklaşımı; hayattan zevk aldırma çabası ve her konuyu kapsayan öğretmenliği ile, Hatice Hanım'ın sergilediği olumsuz öğretmen tipinin karşısında, olumlu öğretmen tipidir. Hatice Hanım, terk edilmesi gereken eskiyi; Feride ise, yerleşmesi gereken yeniye temsil eder.

Hatice Hanım aynı zamanda, köyün yaşama bakışının, düşünüş ve inanış şeklinin de temsilcisidir. Dolayısıyla Feride, Hatice Hanım'la olduğu gibi köy halkı ile de çatışır. Ancak bu çatışma açık ve keskin biçimde görülmez. Bunun sebebi ise, Feride'nin hayatı ve insanları seven yaklaşımıdır. Bu yaklaşımı ile Feride, kendini insanlardan soyutlamaz; elinden geldiğince onlara yardımcı olur:

“Köylü komşulardan bazıları ara sıra bana misafir geliyorlar. Bunlar da, konuşmaktan pek hoşlanmayan, hele gülmeyi bilmeyen şeyler. Galiba biraz da benden utanıp çekiniyorlar. İlk günlerde o kadar sade giyinmeye çalıştığım halde, yine beni süslü bulduklarımı, halimi beğenmediklerini anlıyorum. Hatta, muhtarın karısı birkaç defa da taş atmıştı.

Ben onlara elimden geldiği kadar sevimli görünmeye, hatırlarını hoş etmeye çalıştım. Hatta bazalarına mektup yazmak, entari biçip dikmek gibi hizmetlerde bile bulundum. Şimdi, öyle hissediyorum ki benim hakkımdaki fikirleri biraz değişti.

Evvelki gün, yine muhtarın karısı gelmişti. Kocasından bana selam getirdi. Muhtar demiş ki: “Ben onu ilk gördüğüm zaman pek gözüm tutmıydu amma, Allah için iyi kızmış. Hanım hanımcık mektepte oturuyor. Bir işi olursa bana haber versin.”

.....

Benim hediye ettiğim gelin elbisesi köyün ihtiyarlarına yine fazla alafraanga görünmüştü. Kulağıma etraftan : “Yarın ahiret”, “Münkir, Nekir”, “Kızgın

Topuz” gibi kelimeler geliyordu. Buna mukabil genç kadınların ağızlarının suyu akıyordu. Aralarında galiba, geline haset edenler bile oluyordu.” (s.185-188)

Feride, geçen zaman süresince kendini öyle sevdire ki, köy ebesi Nazife Molla, oğlu için, ona düttür bile gider.

Neredeyse tüm zamanını, her halini anlayan Munise’ye; ona bildiklerini öğretmeye ayıran Feride, zaman zaman da resim yapar. Ancak onun asıl mutlu dakikaları, Munise ile oynadığı dakikalardır. Öyle ki, bu vakitlerde, soğuk, kar altındaki Zeyniler bile, Feride’ye yalnız güzellik ve sıcaklık verir:

“Üşümek mi? İnsanın içinde güneş yanarken üşümek mi? Bu akşam, gökyüzü bana, batıdan doğuya kadar kollarını uzatmış bir ağaç gibi göründü; yavaş yavaş sallandıkça, üstümüze beyaz çiçeklerini döken kocaman bir yasemin ağacı!” (s.196)

Gönderilen fakat okunmayan mektuplar; küçük çocuklar; özellikle de küçük Munise’nin gözleri, sarışın siması ve saçlarının hatırlattığı Kâmrân’ın, Feride’ye verdiği derin acının dışında, dolu dolu ve şen geçen yaşamı, maarif müdürünün gelmesiyle değişir: Zeyniler köyü okulu kapatılır ve Feride, yanındaki küçük kız çocuğunun da sorumluluğunu yüklenerek, tekrar B... şehir merkezine döner. Ancak, girdiği yeni bir ortamı önce yadırgayan, ardından, sevecek birşeyler bulan Feride, Zeyniler’den ayrılırken, içinde bir eziklik hisseder:

“...Bu çocukların hepsine acıyordum. Güzellerine güzel, çirkinlerine çirkin, sefillerine sefil oldukları için. Böyle her ayrıldığım yerde kalbimin bir parçasını bırakırsam alâ.” (s.217)

Feride, ilk fırsatta, yeni bir görev almak üzere maarif müdürlüğüne gider. Ancak, maarif müdürü boş bir yer bulunmadığını, beklemesi gerektiğini söyler. Ancak Feride, artık yalnız olmadığını düşünür ve bir “anne” sorumluluğu ile, yeni bir görevde ısrar edip, teklif edilen, Zeyniler’den daha kötü şartlardaki, Çadırılı köyüne gitmeyi kabul eder. Fakat, tam da bu esnada yabancı bir gazetecinin eşi ile müdürün odasına gelmesi ve eşinin de , Feride’nin okuldan arkadaşı olması, her şeyi değiştirir. Batı hayranı müdürün, yabancı gazetecinin, eşi ile birlikte Feride’yi ziyaret edebileceklerini öğrenmesi ve Feride’nin de, çok güzel Fransızca bildiğinin ortaya çıkmasıyla, tayini merkezdeki Darülmuallimat’a yapılır.

Feride en ümitsiz bir durumda iken, karşısına çıkan bu büyük şansa, inanamaz ve yine ilk olarak Munise'yi düşünür:

“Hayatın, bir felaketten sonra daima bir saadet verdiğini, o güzel darbimeselin söylediği gibi, ayın on beşi karanlık, on beşi mutlaka aydınlık olacağını bilmiyor değilim. Fakat, bu mehtabın bu kadar koyu bir karanlıktan, bu kadar umulmaz bir dakikada doğacağını aklıma getiremezdim.

Munise tekrar gözlerimin önüne geldi. Fakat bu sefer bir otel odasında minimini geçisiyle oynayan fakir bir çocuk değil, güzel bir evin çiçekli bahçesinde çember çeviren şık bir küçük hanım gibi.” (s.230)

Reşat Nuri Güntekin, Feride'nin tekrar tayin edilmek üzere maarif müdürlüğüne gelmesini yine fırsat bilmiş ve eğitimdeki bürokratik aksaklıkları göz önüne sermiştir... Maarif müdürü, Batı'daki eğitim sistemini kendine örnek alır; fakat bu, şekilde kalan bir örnek alıştır:

“...Gelir gelmez mekteplere bir tamim gönderdim. Asgari iki günde tıraş olmayacak, ütüsüz pantolon, yakasız gömlek giyecek muallimlerin azledileceklerini söyledim.... “Muallime ve muallimler mutlaka bir kartvizit bastırmalı. Kartsız olarak makama vuku bulacak müracaatlar kabul edilmez.” dedim. Fakat kime anlattırın?” (s.221)

Maarif müdürü, Zeyniler okulunu da zaten, Batı standartlarına uymadığını düşünerek kapatır. O, tüm okulları aynı derecede sıhhi, zarif ve modern tesisler haline getirmek fikrindedir. Ancak bu fikirler, zamanın şartlarına uygun olmadığından, tamamen temelsiz ve tutarsızdır.

Feride, kartviziti olmadığı için, müdürden sert muamele gördükten sonra, işlemler için kâtime gider; ancak, o da yedi yıl önceki bir faturanın hesabını sormaktadır... Burada, insanların ikiyüzlülüğünü de yakından gören Feride, şaşkınlığını gizleyemez:

“- Esef buyurmayınız efendim, onlar muamelata vakıf değillerdir. Zatiâliniz olmanız üç günde bu dairenin altı üstüne gelir.

Bu sözleri, hafız söylüyordu. Biraz evvel başkâtibin uğradığı hakarete çocuk gibi sevinen hafız Efendi! Yarabbi, bunlar ne tuhaf insanlar!” (s.224)

Feride, hayatla bire bir mücadeleye başladığı günden itibaren insanların

küstahça muamelelerine, bürokraside iş yaptırmak için gerekli, ufak çapta kurnazlıklara da alışır:

“...Arkasından odaya girecektim. Biraz evvel müdürün paltosuyla bastonunu götüren sakallı hademe karşıma dikildi:

- Dur be hanım, efendi nefes alsın. Acelen ne? Ananın karnında dokuz ay nasıl bekledin? diye bana çıkıştı.

Böyle muamelelere yavaş yavaş alışmıştım, onun için müteessir olmadım. Hatta, bilakis, halim bir sesle:

- Kuzum baba, beyefendi kahvesini içtikten sonra haber ver. Beklediğiniz muallime gelmiş de, diye rica ettim.

Maarif müdürü beklemiyordu. Fakat böyle söylersem hademenin belki daha fazla gayrete geleceğini düşünüyordum. Ne yaparsın bu kurnazlıkları öğrenmek lazımdı.” (s.220)

Burada, müstahdem Feride’ye bir öğretmen olarak değil, bir kadın olarak bakar ve bu bakış açısı ile konuşur. Bunda eğitim sisteminin laçkalığı, çalışan kadın sayısının fazla olmaması etkense de, asıl sebep, toplumda erkeklerin kendilerini kadınlardan daha imtiyazlı görmeleridir.

Maarif müdürlüğünde Feride, düşünmek, yüzünü hayâl etmek şöyle dursun, aklına bile getirmek istemediği Kâmran’dan söz ederken, derin acısını tekrar hisseder... Arkadaşına nişanlısının öldüğünü söyler ancak kendisini, sevdiği nişanlısını kaybetmiş bir genç kızdan bile daha şansız sayar:

“Ben, bir genç kız için daha büyük bahtsızlıklar da biliyorum. Sevdiği bir nişanlının ölümünü gören genç kızlar zannettiğin kadar acınacak insanlar değildir. Bir büyük tesellileri vardır onların... Aradan aylar, yıllar geçtikten sonra, bir gece yabancı bir memleketin karanlık ve soğuk bir odasında yalnız kaldıkları vakit o nişanlının çehresini göz önüne getirmek imkânına maliktirler. Bu hayalin yüzünü kalplerinin dudağıyla... Halbuki, ben bu haktan mahrumum Kristiyan!..” (s.231)

Feride yeni okulunu gelir gelmez çok sever. Gerçi öğrencileri, Zeyniler’deki sefil çocuklardan tamamen farklıdır. Ancak Feride, hemen hemen yaşıtı durumundaki bu genç hanımlara da, ilk heyecanın ardından hemen ısınır:

“Kızlarımdan çok, amma pek çok memnunum. Beni o kadar sevdiler ki,

teneffüste bile peşimi bırakmıyorlar. Arkadaşlarıma gelince, doğrusu onlara da fena insanlar diyemem. Bana karşı fazla soğuk duranlar, odanın bir köşesinde yan yan bakarak benim için herhalde iyi olmayan şeyler fısıldaşanlar yok değil. Fakat, insan, evinde bile herkesle sevişebilir mi?” (s.237)

Burada Feride, hayal ettiği gibi küçük, bahçeli, güzel bir eve yerleşir. Mutluluklarına, tabiat da eşlik ediyor gibidir:

“Bu memleketin öyle güzel bir baharı var ki... Her taraf yemyeşil. Bahçemde renk renk çiçekler açıyor, odamın pencerelerine sarmaşıklar tırmanıyor. Hele bahçemizin önündeki dik bayır, adeta bir zümrüt çağlayanı. Bu dalgalı yeşillik içinde gelincikler, taze yaralar gibi kamıyor. Bütün boş günlerimi bu bahçede Munise ile koşmaca oynamak, ip atlamakla geçiriyorum.” (s.240)

Feride ile Munise'nin oluşturduğu bu şen tabloyu, yalnız akşam saatlerinin hüznü bozar:

“...Komşu evlere, ellerinde mendillerle babalar, kardeşler geliyor. Bizim kapımızı bu saatlerde kimse çalmayacak; bu daima böyle olacak.” (s.240)

Kendini hemen herkese sevdiren Feride, tavır ve güzelliği nedeni ile burada ikinci bir ad alır:

“İpekböceği benim yeni ismim. Çalığışu bitti. Şimdi “İpek Böceği” çıktı. Hem daha fenası, büyük talebelerim yüzüme karşı da böyle İpekböceği demekten çekinmiyorlar. Vallahi, adeta izzetinefsime, muallimlik vakarıma dokunuyor. Hem bu isim yalnız mektepte kalsa yine şikâyet etmeyeceğim. Geçen gün, kahvelerden birinin önünden geçiyordum. Zengin bir ipek tüccarı olduğunu söyledikleri poturlu, mintanlı, kaba saba bir adam, kahvenin bir ucundan öbür ucuna: “Sekiz tane dut bahçem var, böyle ipekböceğine sekizi de kurban olsun!” diye bağırmasa mı? Öyle utandım ki, yer yanılrsa yere geçecektim.” (s.247)

Feride'nin sakin ve güzel yaşamını, Şeyh Yusuf Efendi vakası bozar. Şeyh Yusuf, Darülmuallimat'ta müzik öğretmenidir. Aynı zamanda bir Mevlevî şeyhi olan Yusuf Efendi, içli, verem hastası bir gençtir. Feride'nin derin hüznünü de fark eden Şeyh Yusuf, ona bağlanır. Feride ise, Şeyh Yusuf'u bir ağabey gibi sever; onun nazik, mahzun hali, özellikle de sesi, çalışı onu derinden etkiler. Şeyh Yusuf'un besteleri ile dile getirdiği gizli şikâyetleri, Feride'ye, kendi kırık kalbini hatırlatır.

Şeyh Yusuf'un Feride'ye olan bu aşkı, kısa süre içinde tüm B.... şehrine yayılır. Ancak Feride bu durumu, okulca gidilen, Yusuf Efendi'nin de bulunduğu bir Mayıs bayramında öğrenir. Büyük bir şaşkınlığa ve hayal kırıklığına uğrayan Feride, daha sonraki günlerini, bu olayın sıkıntısı içinde geçirir. Öyle ki, tabiat bile ona çirkin görünür:

"...Her şey sarardı, etrafta yeşillik namına bir şey kalmadı. Karşıdaki koyu yeşil tepeler soluk, yanık bir renk bağladı. Onlar, uzakta, yaz güneşinin kamaştırıcı ışıkları içinde kocaman kül yığınları gibi cansız ve manasız görünüyor. Sıkılıyorum. Boğulacak gibi, ölecek gibi sıkılıyorum." (s.252)

Feride bu münasebetsiz olaydan sonra, evden çıkamaz olur; her an insanların bakışlarını üzerinde, konuşmalarının ise bu vaka ile ilgili olduğunu zanneder. Gerçi haksız da değildir. Bir öğrencisinin düğününde, toplumun tavrı, şu cümlelerle ifade edilir:

"Her yerde olduğu gibi burada da bütün kadınların gizli gizli bana bakışıklarını, birbirlerine bir şeyler fısıldadıklarını görüyordum. Bütün dudaklarda yine bir "İpekböceği" sözüdür dolaşıyordu. Belediye Reisinin karısı olduğunu söyledikleri, elmaslara, altınlara batmış bir şişman kadın, dikkatli dikkatli yüzüme baktıktan sonra, yanındakilere benim işitebileceğim bir sesle:

- Bu İpekböceği sahiden afet, adamcağızın yanmakta hakkı varmış, dedi." (s.253)

Bu düğün, Feride'nin, gizli bir aşk mektubunu, müdür muavininden habersizce alıp verdiği öğrencisi, Cemile'nin düğünüdür. Feride bu yasak mektubu bulup verirken, yine duyguları ile hareket eder ve ona âdeta imrenir:

- Bahtiyar küçük kız, mektep önlüğünün cebinde sevdiğinden gelen mektubu bulduğum zaman, kim bilir, ne kadar sevineceksin? Bu kaybolmuş şeyi hangi görünmez gece perisinin oraya getirip bıraktığını kendi kendine soracaksın. Cemile, o, bir peri değil, sadece bir biçaredir, nefret ettiği insandan gelebilecek mektupları daima kalbinin bir parçasıyla beraber yakmaya mahkûm bir talihsiz..." (s.246)

Feride düğün günü, insanlardan, sevdiği insandan uzak yaşamaktan bıkmış bir ruh hali ile, Cemile'ye öğüt verir. Ancak bu öğüt, onun pişmanlığının da

ilk ifadesidir:

“- Cemile, dedim, hocan olmam sıfatıyla annen, sana nasihat vermemi istedi. Sen, nasihatlerin en güzelini kendi kendine verdin. Yalnız, çocuğum, sana bir tembihim olacak. Mülazımın şimdi senin yanına gelmeden evvel sokakta yabancı bir kadının geldiğini, sana gizli bir şey söylemek istediğini haber verirlerse sakın dinleme, yavrum, o kadından kaç, güzel başını mülazımın kuvvetli göğsüne sakla.” (s.254)

İlk kez, kendine karşı bu kadar açık olan Feride, bu sözleri daha sonra, bir nöbet anında söylenmiş gibi ruhuna yabancı bulur. Bu, bize, Feride'nin uç noktalarda zat duygulara sahip olduğunu gösterir ki, sebebi aşk, gurur çatışmasıdır.

İlk bölümde tamamen bir aşk romanı havası veren Çalığı, ikinci bölümle beraber, toplumsal yöne kayar. Ancak, bu yön değiştirişte bir kopukluk görülmez. Kimi sebeplerle, Kâmrân'ı ve ona duyduğu aşkın acısını zaman zaman aklına getiren Feride, bu hatırlayışlarla romanın bütünlüğünü korur; araya pek çok başka olay girse de, asıl olay asla unutturulmaz. Ayrıca, sürekli değil de zaman zaman geçmişini düşünme, Feride'nin kişiliğine de uygun düşer. Böylece okuyucu, bir aşk romanı romantizmini içinde, toplumsal yaşamın gerçeklerini de sıkılmadan takip eder.

Feride, ayrılığın birinci yılı gecesinde, renkli kişiliği ile dikkati çeken Hacı Kalfa ve ailesini yemeğe davet eder. Ancak, iki uç duygu arasında gider gelir... Neşe ile başladığı geceye, acı ile son verir:

“Kâğıt fenerlerin mumu artık tükeniyordu. Onların renkli ışıklarıyla beraber içimde neşenin de sararıp solduğunu, gönlüme derin, çaresiz bir karanlık inmeye başladığını hissediyordum.

.....

Ümit edeyim, tahammül edeyim, güzel. Ben buna razıyım, fakat niçin, neyi beklemek için?

Bu bir sene içinde, birkaç defa kendimi zaptedemedim, ağladım. Fakat bunların hiçbirisinde bu gece göz kapaklarımın içini yakan yaşlardaki acılık yoktu. O vakit, sadece gözlerim ağlamıştı. Bu gece gönlüm ağlıyor.” (s.255)

Feride'nin, geçen bir yılın ardından gönlünün de ağladığını söylemesi, açık olarak ifade etmese de, pişmanlığının bir ifadesidir. Bu da, gururun yerini, yavaş

da olsa, aşka bırakmaya başladığını, Feride'nin nefretinden ziyade sevgisine kulak verdiğini anlatır. Elbette, bu değişimde, yaşadığı olayların büyük etkisi vardır. Artık onun tek isteği, yalnız kalmaktır, kendini üzse, uğraşırsa bile...

Bir gece aniden Şeyh Yusuf'un ablasının gelmesi ve Feride'yi, ölen bir insanın son isteği olarak, onun yanına götürmesi, fazlasıyla üzücü olur. Feride, bu ölümün ardından, üzerinde toplumun baskısını hissederek ve gitmeye karar verir:

"O vakadan sonra tabii burada kalamazdım. Şehirde herkes benden bahsediyor, herkes, beni merak ediyor. Mektebe gidip gelirken kaç kişi peşime takıldı, kaç kişi artık iki kat örtmeye başladığım peçemin altında yüzümü seçebilmek için yolumu kesti; kaç saygısızın, biraz sesini alçaltmaya bile lüzum görmeden:

- İpekböceği bu ha? Zavallı Şeyh! dediğini işittim.

Arkadaşlarımın yanında konuşmaya utanıyor, sınıfa girerken kıpkırmızı olduğumu hissediyordum." (s.262)

Burada görülen birey-toplum çatışmasında Feride, tamamen masum olduğu halde, suçlu muamelesi görür ve daha fazla direnemez. Böylece toplumun yanlış değer yargıları, üstün gelir.

Feride, yeni görev yeri, şirin, asker memleketi Ç şehrini çok sever, komşuları ile hemen kaynaşır. Ancak burada da güzelliği ile, kısa sürede dillere düşer ve elinden geldiğince kalabalığa katılmazsa da, kendisine "Gülbeşeker" adının konmasına engel olamaz:

"Ben, şaşkınlıktan kekeleyerek:

- Nasıl, ben mi? Demek Gülbeşeker dedikleri, o sokak delikanlılarının ekmeklerine sürüp yemekten bahsettikleri... Eyvahlar olsun! Utancımın iki elimi yüzüme kapadım. Demek ben böyle kocaman bir kasabanın diline düşmüştüm, ne ayıp, yarabbi!

.....

Bu erkekler, sahiden çok fena mahluklar. Bana burada da rahat vermiyorlar. Yarabbi, artık nasıl insan içine çıkacağım, komşularımın yüzüne nasıl bakacağım?" (s.270)

Mal varlığı ile övünmekten ve gösterişten adeta nefret eden Feride, şatafatı ile dillere destan olan konağın şımarık bir kızı olan Nadide'den hiç

hoşlanmaz. Ancak konak sahipleri, Feride'yi davet eder. Eski neşesine tekrar kavuşan Feride, geçen iki senenin ardından ilk olarak, bu gösteriş meraklısı insanları küçük düşürmek ister. Hazırlanırken ise, kez olarak güzelliğinin farkına varır ve bunu kendine itiraf eder:

“...Bir yabancıyı seyrederek gibi, ona utana utana bakıyordum. Madem ki defterimi benden başka kimse okumayacak. Niçin hepsini itiraf etmemeli? Onu güzel, hem de dikkat ettikçe saran bir biçimde güzel buluyordum...

Bu yüzde ne güzel, ne ince çizgiler vardı. İnsana ağlamak arzusu verecek kadar güzel şeyler.

Kusurlarında bile şimdi bir sevimlilik görüyordum.

Bana, B...’de İpekböceği, Ç ...’de Gülbekşer dedikleri zaman ne kadar üzülmüş, titizlenmişim. Şimdi aynada gördüğüm genç kıza, bu seher aydınlığı kadar berrak, kırağularla ıslanmış nisan gülleri gibi taze mahluka bu isimleri vermekten çekinmiyordum.” (s.273-274)

Daha önceleri kendini çirkin bulan, güzel sayılmak için sarışın ve uzun boylu olmak gerektiğini düşünen Feride, bu inancını değiştirirken, elbette bunda çevrenin de etkisi olmuştur.

Feride bu konakta yalnız ağırlanmak değil, konak sahiplerinin yeğeni genç yüzbaşı İhsan Bey’le de tanıştırılmak amacıyla çağırılmıştır. Ancak Feride bir kaç gün önce, okul bahçesine bitişik bağda çalışan bir işçi sıfatı ile, onunla konuşmuştur. İhsan Bey’in kendisini görebilmek amacı ile o kılığa girdiğini anlayan Feride, hiçbir çekingenlik göstermez. İhsan Bey’in güzel ve değerli bir genç olduğunu fakat, evlenemeyeceğini söyler. Ancak Feride’nin bu cevabına, konak sakinleri bir türlü anlam veremez. Feride burada yine erkekleri eleştirir:

“Ah bu erkekler! Hepsinde aynı gurur, aynı kendini beğenmiş. Bizim de kalbimiz olduğunu, bizim de “mutlaka” isteyecek bir şeyimiz olabileceğini bir türlü akıllarına getirmek istemiyorlar.” (s.282)

Feride’nin bu eleştirisi, yerinde bir eleştiridir. Özellikle toplumumuzda, yüzyılların işlediği “erkek egemen” bakış açısı ve değerleri, kadını hemen hemen her alanda geri plana iterek, erkekleri daha avantajlı duruma getirmiştir. Elbette tavır ve davranışları, yargıları da bu zaviyeden olacaktır.

Feride'ye bir başka düñtür daha gelir. Komşusu Hafız Kurban Efendi... Elli yaşlarında olan Hafız Kurban Efendi, zengin bir alay imamıdır. Feride'yi bir gün, erik ağacının dalında saçını kuruturken gören Kurban Efendi, çok geçmeden, genç karısını zorla göndererek, onu ister. Zenginliğine güvenen ve para ile Feride'yi satın alabileceğini düşünen Hafız Kurban, toplumun yanlış değer yargılarına sahip, cahil bir insandır. Acı olan ise, genç karısının, boşanmaktan korktuğu için, kumayı kabul etmesi ve âdeta Feride'ye bunun için yalvarmasıdır:

“- Hemşireciğim, efendi size göz koymuş, sizi almak için beni boşamaya kalktı. Yalvardım, yakardım: “Ziyamı yok, o hanımı al, tek beni boşama. Biz, güzel güzel geçiniriz. Ben, sizin yemeğinizi pişiririm, hizmetinizi ederim!” dedim. Kuzum kardeşim, bana acı!” (s.284)

Feride'yi asıl üzen, tekrar karamsarlığa sürükleyen ve tayin istemesine sebep olan olay ise, okul müdiresinin konuşmasıdır. Feride'ye, güzelliğinin ve gençliğinin her erkeğe baş çevirttiğini; öğrencisini almak bahanesiyle pek çok erkek gelmeye başladığını; sarhoşların, eli değdi diye, okul taşlarını öptüklerini; güzel bir kismet olan İhsan Bey'le konuştuğundan sonra, teklifi geri çevirmesi ile insanların büsbütün meraklandığını; tüm bunların ise, cami gibi kutsal olan okula zarar verdiğini, dedikodu, iftira ve her türlü lekeden, bu mukaddes yeri korumak gerektiğini söyler. Bu konuşmadan sonra Feride, çaresiz, toplum baskısına boyun eğer. Böylece, genç, güzel, erdemli fakat yalnız bir kızın, cahil bir toplumda yaşadığı güçlükler etkili bir biçimde, bir kez daha gösterilir.

Yeni tayin yerine gitmek için, yaz tatilini Ç'de geçirmek zorunda kalan Feride, dedikoduların önünü almak, kendini unutturmak için, evden dışarı adım atmaz. Yalnız, teyzesine benzeyen bir hanımla görüşmek; yalandan da olsa, İstanbul'a duyduğu özlemi, bir parça hafifletmek ister. Sıkıntılı günler geçiren Feride, hatırına gelen, “Sendendir avare gönlüm, sendendir” mısrası ile göz yaş döker. Ancak bu mısradaki, gizliden gizliye, kendinden şikayet vardır.

Bir gece Feride'yi, okuldan arkadaşı olan Nazmiye adındaki genç hanım, nişanlısının teyzesinin bağına götürmek ister. Sürekli evde kalmaktan bunalan Feride, fazla ısrara da dayanamayarak gider. Ancak bu bağ, ihtiyar bir mirasyedinindir ve tek amaç da, kimsenin ulaşamadığı Feride'yi elde etmektir. Başlangıçta bunlardan haberi

olmayan Feride, yavaş yavaş her şeyi anlar:

“...Demir bir pençe kalbimi sıkıyor, nefesimi daraltıyordu. Zihnim durmuştu. Hiçbir şey düşünmüyor, hiçbir şey duymuyor, yuvasında tecavüze uğramış bir hayvan yavrusunun idraksiz korkusuyla köşeme büzülüyor, küçülüyordum...

....

Bir kanepede oturan Nazmiye ile nişanlısı daha ziyade birbirlerine sokuluyorlardı. Yavaş yavaş onlara arkamı çevirdim. Bunlar çok adi ruhlularlardı. İki yabancıyı önünde sinemadaki o çirkin aşk sahnelerinden birini oynar gibi çekinmeden, utanmadan baş başa.... Evet, bunlar çok adi ve fena insanlardı.” (s.292)

Feride zengin mirasyedi ile odada yalnız kalmamak için yemek salonuna iner; ancak, insanların alkışları arasında baygınlık geçirir. Kendine gedikten sonra, apar topar Munise’yi alarak eve dönen Feride, küçük kızının yüzüne bakamayacak derecede, bu olaydan utanç duyar;

“...O zaman dikkat ettim; küçüğüm ağlıyor, hem de bir büyük insan gibi gözyaşlarını karanlıkta gizlemeye çalışarak...

Ellerini tuttum:

- Ne var, kızım? dedim.

Benden daha çok yaşamış, daha çok anlamış büyük bir insan ıstırapıyla başımı kollarının içine aldı, kulağıma eğilerek:

- Abacığım, ben bu gece ne kadar ağladım. Ne kadar korktum. Seni niçin oraya çağırdıklarımı anladım, abacığım. Bir daha öyle yerlere gitmeyelim. E mi? Ya sen? Allah esirgesin, annem gibi... Ben ne olurum sonra abacığım!

Ah, ne zillet, ne sefalet, yarabbi! Düşmüş bir kadın gibi bu çocuktan utanıyor, yüzüne bakmaya cesaret edemiyordum.

Başımı, onun küçük dizlerine koydum, eve gidinceye kadar annesinin kucağında ağlayan bir çocuk gibi için için ağladım.” (s.296)

İyi bir aile terbiyesi, sağlam bir eğitim almış olan Feride, güçlü bir kişilik ve sarsılmaz bir ahlâki değere sahiptir. Bu özellikleri ile Feride, ahlâki değerleri hiçe sayan Nazmiye’nin karşıtı tipidir. Onun karşısında Feride, daha da yükselir. Müdire Hanım’la yaptığı konuşmada ise, masumiyeti büsbütün açığa çıkar:

“Utana utana, titreye titreye dün geceki vakayı anlattım... Hikâyenin

sonunda boynumu bkttüm, ellerim, yaşlı gözlerimle gözlerinden bir teselli cevabı dileyerek:

- Müdire Hanım, dedim, siz benden yaşlısınız. Benden çok fazla şeyler biliyorsunuz. Allah için bana doğrusunu söyleyin. Şimdi ben, atık fena bir kadın mı sayılırım?" (s.296)

Feride'nin başına gelenlere son derece üzülen ve onun temizliğine hayran olan Müdire Hanım, Feride'yi bir çocuk gibi sever. Feride ise, şefkate susamış gönlünü bir anne kucağına bırakır gibi, kendinden geçer:

"Bir şeyim yoktu, hasta değildim. Fakat halsiz halsiz yastığım üstüne başımı bırakıyor; küçük bir çocuk gibi nazlanıyordum. Bana öyle geliyor ki, kendimi daha fazla okşatıp sevdirmem, bu yeni bulduğum ana sevgisi gönlümün içine daha fazla sinecek, ileride geçireceğim yalnızlık ve hastalık günlerinde -hediye mendillerde kalmış kokular gibi- bana bir teselli olacak." (s.298)

Feride, Munise ile birlikte, olay duyulmadan önce, İzmir'e gitmek üzere, ilk gemiye biner. Ç....'den ayrılmadan önce, yalnız teyzesine benzeyen hanımla vedalaşan Feride, kuşlarını, Müdire Hanım'a bırakırken, onlarla arasında, ilginç bir benzerlik kurar. Zaman zaman türlü şekillerde kendini gösteren pişmanlığını, bu sefer daha kesin şekilde ima eder:

"Müdire dedi ki:

- Feride, madem ki, onları bu kadar seviyorsun, kendi elinle azat et, daha sevap olur.

Mahzun mahzun gültümsedim:

- Hayır, Müdire Hanım, dedim, ben de sizin gibi zannedirdim. Fakat artık fikrimi değiştirdim. Kuşlar, ne istediğini bilmeyen zavallı, akılsız mahluklar. Kafesten kaçınca kadar türlü türlü üzüntüler içinde çırpınıyorlar. Fakat, sanır mısınız ki, dışarıda daha fazla bahtiyar olacaklar? Hayır, buna imkân yok. Ben, öyle sanıyorum ki, bu biçareler her şeye rağmen kafeslerine alışıyorlar, açık havaya kavuştukları zaman bir dal üstünde, başlarını kanatları içine gizleyerek geçirdikleri gecelerde sabaha kadar bu kafesi düşünüyorlar, küçük gözlerini pencerelerin aydınlığına dikerek hasret çekiyorlar. Kuşları zorla kafeslerde alıkoymalı Müdire Hanım, zorla, zorla." (s.299)

Bu konuşmanın ardından göz yaşlarını tutamayan Feride, gemiye bindiği vakit, denizi de ruhu gibi yalnız ve çaresiz görür:

“Ben, denizi derin derin yaşayan, daima gülen, söyleyen, dinleyen, darılan bir şey gibi tanır ve severdim. Halbuki bu gece sular bana çaresi, tesellisi olmayan büyük bir yalnızlık gibi göründü.” (s.299)

Feride, pişmanlığına, derin sevgisine ve çaresizliğine rağmen, İstanbul’a geri dönmeyi bir türlü düşünmez. Buna sebep olarak ise, her hatırlayışta dile getirdiği incinmiş gururunu gösterebiliriz:

“Çalığışu, haydi yat artık, gece ve yorgunluk zavallı gözlerini ağıtıyor. Seherden sana ne? Seher, ta uzaklarda uykuya ve daha başka şeylere kanmış “sarı çiçek”lerin mesut gözlerini açacakları vakittir.” (s.301)

Feride, elinde Müdire Hanım’ın verdiği kartla Maarif Müdürlüğüne gittiğinde, aradığı kişiyi bulamaz; tek başına müdüre çıkmak durumunda kalır. Ancak, açık bir öğretmenlik olmadığı söylenir. Bu şekilde üç ay gidip gelen Feride son olarak şansını Fransızca öğretmenliği için dener. Bu iş için, Reşit Bey adında sözlü geçer bir adam da yardımcı olacağını söyler. Ancak, olumlu sonuç çıkmaz.

Maddi yönden oldukça zor durumda kalan Feride, aile yadigarı son kolyesini de bozdurur. Bu arada Reşit Bey’den, kızları için Fransızca öğretmenliği teklifi gelir. Bu işi, mürebbiyelik olarak gören ve bir nevi hizmetçilik addeden Feride, bu fikrine rağmen, çaresizlikten kabul eder.

Konakta küçük fakat şirin bir odaya yerleşen Feride, bir küçük hanım muamelesi görür. İki kız öğrencisi ile de iyi anlaşır; fakat, her gelen misafirin yanına, istemediği halde, çıkarmalarından hoşlanmaz. Ne de olsa çevre insanların dedikodusundan az çekmemiştir.

Feride’ye orada rahatsızlık veren bir diğer şey Reşit Bey’in otuz yaşındaki avare oğlu Cemil Bey’dir. Bir gece, odasına giden Feride’nin yolunu kesen Cemil Bey, ondan beklemediği bir cevap alır:

“- Yaptığımızda bir fevkaladelik yoktur efendim, dedim. Kadın hizmetçi, evlatlık kabilinden insanlara böyle muameleler yapmak âdettir... Konağınızda bunların vaziyetinden pek farklı olmayan bir vaziyeti kabul etmekle ben, buna çanak tuttum. Bir gevezelik falan etmemden korkmayın, yarın sabah rasgele bir bahaneyle

çıkıp gideceğim.” (s.309)

Ancak Feride, söylediği gibi çıkıp gidemez; çünkü ne gidecek yeri, ne de parası vardır.

Feride bir gün, öğrencileri arkadaşlarına fotoğraf albümünü gösterirken, tesadüf olarak Kâmran'ın fotoğrafını görür ve geçen ilkbaharda Münevver Hanım'la evlendiğini öğrenir. Feride şaşkınlığından çıkan küçük bir feryada engel olamaz; ancak o gün, yine kendisini kandırmak için, olanca neşesiyle herkesi eğlendirir... Küçük bir kaza hislerinin tercümanı oluncaya kadar:

“Kâmran, ben senden nefret ediyorum. Öyle olmasaydı, bu haberi aldığım vakit ağlar, bayılır, matemini tutardım. Halbuki ben, ömrümde hiçbir gün, bugünkü kadar gülmedim, etrafımdakileri bu kadar neşe ve şenliğe boğmadım. Hatta, başımdan münasebetsiz bir kaza geçmeseydi bugüne, ömrümün en mesut günü diyebilecektim... Evet, bu kaza başıma gelmeseydi, avucuma batan dikenlerin sızısı beni, akşam karanlığı içinde köşke dönünceye kadar ağlatmasaydı...” (s.313)

Sevgisinin derecesi ancak nefreti ile ölçülebilen Feride, Kâmran'a kızgınlığını şöyle ifade eder:

“Kâmran, ben senden nefret ettiğim için, yabancı memleketlere kaçmışım. Şimdi, nefretim o dereceyi buldu ki, bu uzaklık kâfi gelmiyor, senin yaşadığın, nefes aldığın dünyadan uzaklara kaçmak istiyorum.” (s.314)

Konaktan artık mutlaka ayrılmak isteyen Feride, sık sık Maarif Müdürlüğüne uğrar. Bu arada, tesadüfen eski hocalarından birini görür ve bir parça kendisinden bahseder. Bir kaç gün içinde eski hocalarından biri, Fransız okulunda öğretmenlik yapabileceğini söyler; fakat aynı zamanda resmi olarak, tayininin Kuşadası'na çıktığını da öğrenir. Kısa süre düşünen Feride sonunda, tereddütsüz, kararını verir.

“Bu tarafta rahat bir hayat vardı. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka bir tesellisi, başak bir cazibesi yok muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış, kaba saba ellerde ziyan olmuş miniminileri geldi. Bu biçareler, açılmak için biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi. Bu şefkat, bu hareketi gösterenlere, göntüllerinin bütün minnet ve muhabbetini veriyorlardı. Her şeye rağmen, bu küçük sefilleri derin derin sevmeye başladığımı

anladım. Munise bile onlar arasından gelmemiş miydi?

.....

Ben, muallimliği açlıktan ölmek için kabul etmiştim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetinde vakfetmek tesellisini bana verebilecek...” (s.314)

Feride, bir mecburiyet ile başladığı öğretmenlik mesleğini, artık hasta ruhunun bir ilacı olarak görmektedir. Sevgi dolu yüreğini, ancak, gerçekten ihtiyacı olan sefil çocuklara vererek, daha mutlu olabileceğini düşünen Feride, sevgi ve merhamet bekleyen çocukların hayali ile Kuşadası’ndaki görevi kabul eder.

Her yeni görev yerine yeni heyecan ve ümitlerle giden Feride, Kuşadası’nı kendi adına benzediği için daha bir sever: Tayin emrini aldıktan sonra ayrılmayı düşündüğü konaktan, apar topar çıkmak zorunda kalır. Hiç beklemediği, fakat, buna rağmen fazla şaşkınlık göstermediği bir konuşma bu şekilde davranmasına sebep olur:

“- Beyefendi, yaşlı bir adam değil, ben çocukluğumu bilirim. Güzel bir adam değil amma, debdebesi, saltanatı var. Eh, tabiatı da fena değil. Kızım, ev hanımsız gitmeyecek, yarın öbür gün Ferhunde ile Sabahat kocaya giderler. Maazallah, bir haramzadeye düşersek, hal fena. Feride Hanım, insan burma bıyıklı delikanlılara da varır amma, bu debdebeyi bulamaz. Ah, şu beye münasip bir kızcağız bulabilsek, ne dersin kızım?” (s.316)

Burada da yine, yalnız, güzel bir genç kızın toplum içinde yaşama zorluğuna ve maddi zenginliğin insanlara verdiği küstah cürete dikkat çekilir.

Feride, hissettiği gibi Kuşadası’nı çok sever. Çok sevmesinin sebebi ise, oranın rahat bir yer olmamasıdır. Okul müdiresinin, hemen hemen tüm işleri Feride’ye bırakması ve onun, elinden gelen gayreti sarf etmesi, Feride’yi tekrar eski neşesine kavuşturur. Bütün varlığını, mini mini çocukları ve diğer insanların mutluluğuna, faydasına adanarak Feride kendi ruh kuvvetini, neşesini tekrar kazanır:

“Çalışmak, bütün ruhuyla, kendini başkalarına vermek, ne güzel şey! Çalıkuşu tamamıyla eski Çalıkuşu oldu. Ne o, Ç...’deki müphem yaşamak yorgunluğu, ne İzmir’deki isyanlar, hiçbiri kalmadı, bir yaz semasına musallat olmuş

geçici bir bulut gibi hepsi dağıldı.

Saçlarım, birer birer ağarıncaya kadar başkalarının çocuklarına, onların saadetlerine kendimi vakfetmek, artık beni korkutmuyor...” (s.318)

Günlerini bu şekilde dolu dolu geçiren Feride, Muharebenin başlamasıyla üzülür. Çünkü okulu hastane şekline sokulmuş ve kendisi bomboş kalmıştır. Ancak, Feride’yi umulmayacak derecede mutlu eden, güzel bir tesadüf olur: Zeyniler’de, kısa bir süre görüşmesine rağmen kanının ısınverdiği, doktor Hayrullah Bey, bu okuldan bozma hastanenin hekimidir:

“Şişeleri devirerek yanıma geldi, ellerimi tuttu; başımı çekerek, çarşafımın üstünden saçlarımı öptü. Yalnız bir gün, hatta bir gün bile değil, birkaç saat birbirimizi görmüştük. Hangi gizli ruh alakası bizi birbirimize bağlamış, iki sene sonra kırk yıllık iki dost, hatta bir baba kız gibi bizi birbirimizin kollarına atmıştı? Ne bileyim, insan kalbi öyle anlaşılmaz bir şey ki...” (s.319)

Feride’yi ilk gördüğü anda, kalbi kırık, gururlu bir kız olduğunu anlayan Hayrullah Bey, onu yine şaşırtır:

“- Halâ mı haber yok, küçük? dedi.

Birdenbire yüzüne su serpilmiş gibi ürperdim, gözlerimi kırıştırdım.

Hayret ediyor gibi görünmeye çalışarak:

- Kimden, doktor bey? dedim.

O, canı sıkılmış gibi beni parmağıyla tehdit etti:

- Ne yalan söylüyorsun küçük ? Dudakların yalan söylemeyi öğrenmiş amma gözlerin, halin daha pek toy. Kimden mi haber soruyorum? Seni böyle memleket memleket gezdiren her kimse ondan.” (s.320)

İşsiz kaldığı için üzülen Feride’ye Hayrullah Bey, yanında hastabakıcılık yapabileceğini söyler. Feride ise, kuvvetini ve sevgisini harcayabileceği bir iş olduğu için, çocuk gibi sevinir. İş öyle çoktur ki, bazen eve gitmeye bile vakit bulamaz. Bu arada, Hayrullah Bey’i daha yakından tanır. Onun ruhundaki inceliğe, yardımseverliğe hayran olmakla birlikte, açık saçık sözler etmesine ve hiç fark ettirmeden, ağzından sergüzeştini öğrenmesine fena halde kızar.

Hayrullah Bey’in bazı yönlerden Feride’ye benzediği dikkati çeker. Hayrullah Bey’de yalnızdır. Yirmi beş yıl önce evlendiği eşi, dokuz ay sonra ölüncü,

bir daha hiç evlenmemiştir. Mal varlığı yerinde olduğu halde çalışır, çünkü neferlere derin bir sevgisi vardır. Fakat, bu sevgisini daima gizlemeye çalışır. Hassasiyetini, duygusallığını ise, sert bir görünüm ve yüksek perdeli ses tonu ile saklar.

Feride hastanede çalışırken, ilginç bir tesadüf yaşar: Ç...’de tanıştığı İhsan Bey, yaralı olarak gelmiştir. Önce ona görünmeden çıkmayı düşünürse de, daha sonra, İhsan Bey’in kendisi için yaptıklarını düşünerek, gitmekten vazgeçer ve ona, bir kardeş gibi hizmet edeceğine söz verir:

“İhsan Bey! Bir zaman evvel çocukluğumdan, beni müdafaa eden bir babam, bir kardeşim, bir... bildiğim olmamasından istifade etmişler, beni gece âlemlerine sürüklemişlerdi.

Yüreğimde, sürgüne gönderilen bir adi sokak kadını zilletiyle elimi suçsuz yüzüme kapayarak şehirden çıkıyordum. Dünyayı baştan başa bir zulüm , kendimi o zulme baş eğmekten başka çaresi olmayan bir sefil gibi gördüğüm o günde beni müdafaa ettiniz, mesleğinizi, istikbalinizi tehlikeye koymak, hatta belki ölmeye göze almak mürüvvetini gösterdiniz.

Mademki hazin bir tesadüf, bugün bizi karşı karşıya getirdi, sizden kaçmayacağım, bu ümitsizlik ve acı günlerimiz de bir küçük kız kardeş gibi kendimi hizmetinize vakfedeceğim.” (s.324)

Yaralanma sonucunda, yüzünün bir yanında çok çirkin bir iz kalan İhsan Bey’i teselli etmek için Feride, ona, tüm kalbiyle ilgi ve merhamet gösterir. İçten bir inançla, yüz güzelliğinin lüzumsuz bir şeyken, ruh güzelliğinin her şeyden değerli olduğunu söyler.

Bu fikrini Hayrullah Bey’e de anlatmaya çalışan Feride, yüzü çok güzel bir nişanlı olduğu halde, ruhunun çirkinliğinden dolayı, onu bıraktığını, ondan nefret ettiğini söyler. Hayrullah Bey, Feride’yi ilk doğru anlayan, onu çözen insandır. Sırrını tek bilen ve iç dünyasının gizlerini görebilen bir insan olarak Feride’ye, nişanlısını halâ çılgınca sevdiğini ve yanlış hareket ettiğini söyleyen tek insan olur:

“- Ah, zavallı küçük, sen onun için senelerden beri çıra gibi cayır cayır yanyorsun. O hayvan, seninle beraber kendi kendine de yazık etmiş. Bu aşkı o, başkasında zor bulur... Sen, sevmek, sevilmek için yaratılmış bir mahluksun. Ah, deli kız, çok yanlış hareket etmişsin, ne olursa olsun, bu sersem oğlanın yakasını

birakmamalıydın. Mutlaka mesut olacaktın.” (s.327)

Feride, kendine itiraf etmekten bile kaçındığı bu düşünceleri, Hayrullah Bey'den duyunca, isyan eder. Gururu incinen Feride, Kâmran'ı sevmediğini, ondan nefret ettiğini ispat için, İhsan Bey'e evlenme teklifinde bulunur. Artık hiç kimse onun Kâmran'ı sevdiğini iddia edemeyecektir:

“- Gözyaşlarıyla perdeli kirpiklerimin arasından binbaşımın karanlık yüzünü göremiyordum. Sadece uzattığım eli dudaklarına götürerek korka korka parmaklarımın ucunu öptü.

Her şey bitti. Artık, bundan sonra kimse benim onu için için sevdiğimi söylemeye cesaret edemeyecek.”(s.330)

Kararını vermiş olan Feride, artık kendini yeni nişanlısına ait bir genç kız olarak görür ve ilk kez, Kâmran'a olan duygularını bu kadar açık ifade eder:

“O günden beri sen benim için yabancıydın, bir düşmandan başka bir şey değildin Kâmran!.. Bir daha yüzüne gelmeyeceğimizi, bu dünyanın gözleriyle birbirimize bakmayacağımızı, birbirimizin sesini işitmeyeceğimizi biliyordum. Böyle olduğu halde ben, senin nişanlın olmak hissini bir türlü gönlümden çıkaramamıştım. Ne söylesem, ne yapsam; kendime, sana ait bir şey gözleriyle bakmaktan kurtulamıyordum.

Evet niçin yalan söyleyeyim? Bütün nefretlerime, isyanlarıma, bütün o geçmiş şeylere rağmen, ben yine bir parça senindim.

Bunu, ilk defa bir başkasının nişanlısı, bunca senenin, bunca sabahında senin nişanlın diye uandıktan sonra bir gün, başkasının nişanlısı diye uyanmak, Kâmran, ben asıl bu sabah senden ayrıldım. Hem de bir hatıra götürmeye, son bir defa başını çevirerek, arkasından bıraktığı şeylere bakmaya hakkı olmayan bir biçare muhacir gibi.” (s.330)

Feride, o güne kadar Kâmran'a olan sevgi ve bağlılığını kelimeler ile ifade etmemişse de, bu davranışları ile her zaman göstermiştir. Zaman zaman olan sebepsiz ağlamaları, hiç bir vakit evliliği aklına getirmemesi ve hatta, ömrünün sonuna kadar yalnız yaşamak isteği, bu davranışlardandır. Buna rağmen, her fırsatta ondan nefret ettiğini söylemesi ise, aldatılmışlığın yarattığı kalp kırıklığı ve gururun neticesidir. Feride'nin keskin tavrında, ikinci kadın olan verem hastası Münnevver de etkilidir.

Ancak, ilk sebep inatçı gururudur.

İhsan Bey'i mesut etmenin, artık kendi vazifesi olduğunu düşünerek dudağındaki zoraki gültümseme ile onun yanına giden Feride, İhsan Bey'in bu evliliği istemediğini öğrenir. İhsan, Feride'nin kendisine sevgi değil, merhamet hissettiğini bilir:

“- Feride Hanım, beni, umitsiz bir alile karşı duyulmuş bir merhametten başka saiki olmayan bir aşk sadakasımı kabul edecek kadar düşmüş, bitmiş bir adam mı sayıyorsunuz?

Nihayet bir mahzunlukla başımı eğdim:

- Hakkınız var. Biz iki biçare insanız, iki derdi birleştirirsek, belki mesut oluruz diyordum, yanılmışım.

Duvarda asılı duran kılıcı göstererek ilave ettim.

- Sizin yine bir teselliniz var. Dediğiniz gibi vazifenizin başına döneceksiniz. Ben kadını, sizden daha biçareyim.” (s.332)

Gittiği her yerde yalnız, güzel bir kadın oluşunun zorluklarını yaşayan Feride, ilk kez, kadınlığından şikayet eder; kadın oluşu, çaresizlikle eş tutar.

Yaklaşık beş ay sonra Feride, öğretmenlik mesleğine döner. Ancak bu sefer, müdire olarak göreve başlar. Fakat Feride, arkadaşlarının kendine bakışı değiştiği için, bundan pek memnun olmaz. Duyarlı yapısı, burada da kendini gösterir:

“Gerçi bunlar, öyle malumatlı, meziyetli insanlar değil, fakat ne olursa olsun, yaşlı başlı kadınlar. Maarif memurlarının dediği gibi her birinin on beşer, yirmişer senelik “kıdem”leri var. Onların yerinde olsam, günün birinde kendi kızımın küçük bir çocuğu başıma getirseler, zannediyorum ki benim de kalbim kırılır.” (s.333)

Feride, bir yandan bitmez tükenmez okul işleri ile uğraşırken, diğer yandan, Munise'nin gündün güne serpilmesini heyecanla izler. Hatta, onun güzelliği Feride'yi -belki kendi çektiği sıkıntıların da etkisiyle- bir anne gibi endişelendirir:

“Munise'yi birkaç güne kadar çarşafa sokuyorum. Şöyle böyle on dördüne giriyor. Boyu şimdi tam benim boyum kadar. Küçük çiçekler gibi açıldı, beyaz denecek kadar açık sarı saçlarının içinde beyaz küçük yüzü, günün saatlerine göre değişen lacivert gözleriyle güldükçe yanağında güller açan, ağladıkça gözlerinde

inciler dökülen peri kızlarına benzedi.

Hayrullah Bey, bu çarşaf meselesine çok kızıyor. Ben de onun daha pek küçük olduğunu biliyorum amma, ne yapayım, korkuyorum.” (s.334)

Bir süre sonra Munise hastalanır: Grip ile başlayan rahatsızlığı, menenjitte döner ve iki gün içinde ilerleyerek ölmesine sebep olur.

Feride, Munise'nin ölümlü ile hayatının en büyük acısını yaşar. Onun öleceğini hissettiği vakit, zorla yanına girer ve -Munise'nin abasına yaptığı gibellerinin içini öperek yanından ayrılır ve on yedi gün gibi uzunca süreden sonra, ancak kendine gelebilir. Feride olayın hemen ardından beyin hummasına yakalanmış ve günlerce her şeyden habersiz uyumuştur. İlk kez bu derece önemli bir rahatsızlık geçiren Feride, kırk günü aşkın nekahet döneminden sonra, ancak ayağa kalkabilir.

Nekahet döneminde, küçük bir çocuk gibi, hayatı yeni gözlerle inceleyen Feride, günden güne sağlığına kavuşsa da, artık eski neşesine kavuşamayacağını düşünür. Munise varken yalnız kalbi kırık olan Feride'nin, şimdi, hayatı da kırılmış; küçük kızla beraber, yaşama sevinci de gitmiştir:

“...Sihhatim yavaş yavaş düzeliyor. Fakat nafile, öyle hissediyorum ki, içimde müebbeden kırılmış bir şey var. Eski sihhatimi, bana her şeyi hoş gösteren eski neşemi artık bulamayacağım. Gülerken ağlıyorum, ağlarken gülüyorum; dakikam dakikama uymuyor.” (s.347)

Feride'ye hastalığı boyunca çocuğu gibi bakan Hayrullah Bey, iyileştikten sonra da -Feride'nin itirazlarına rağmen- onu bırakmaz. İçten içe yalnız kalmak da istemeyen Feride, Hayrullah Bey'in bu babacan tavrına fazla karşı çıkamaz ve onun evine yerleşir.

Kendine türlü meşgaleler bularak zamanını dolduran Feride, bir süre sonra çiftliğe giderek oranın işleriyle ilgilenir.

Çiftlikte kaldığı zaman içerisinde, Feride'yi hayata küstürecek bir olay daha yaşanır: Feride'nin Hayrullah Bey'in evinde kalması -onu kıskanan öğretmen arkadaşlarının da etkisiyle- çirkin bir dedikoduya dönüşmüş ve hakkında soruşturma açılmıştır:

“...Hasılı Feridecik, yaralı geyikleri av köpekleri nasıl sararsa senin etrafını da öylece sardılar. En masum hareketin, aleyhine delil olarak tefsir edilmiş;

mazbutalara, tahkikat evrakına geçmiş. Ara sıra hasta talebelerini tedavi için beni mektebe davet etmen, küçüğümüz ölürken takatsiz başını bir lahza omuzuma dayaman, sonra sen hasta yatarken, yatağının yanında geçirdiğim saatler birer cinayetmiş! Yüzsüzlüğü o derece ileri vardırırmışız ki, bir memleketin örf ve âdeti, ırz ve iffetiyle alay etmişiz...” (s.352)

Bu olayla Feride, insanlardan hayatının en acı darbesini yemiş olur. Olayın dayandığı sebep düşünülünce, kıskançlık, bencillik gibi cahillikten kaynaklanan duyguların çirkinliği daha iyi anlaşılır. Hele ki günlerce hasta yatmış bir genç öğretmen ile, emeklilik günlerinde bile, insanlara yardımcı amaç edinmiş bir yaşlı doktor arasındaki masum ilişkiyi, cahil, çıkarıcı insanların, ırz, namus meselesi yapmaları, son derece düşündürücüdür. Bu noktada yazar da, Hayrullah Bey aracılığı ile insanlara en keskin eleştirisini yapar:

“Haydi Feride, haydi seninle açık havaya çıkalım, koyunlarla, ineklerle uğraşalım. Bu hayvanlar, gördükleri iyiliğe karşı emin ol, daha nimetşinastırlar.” (s.353)

Cahil ve önyargılı bir toplumun, yarattığı kötülüklerle masum bir insanın hayatına ne derece zarar verebileceği, bu olayla daha açık şekilde ortaya konur. Yalnız, okumuş olmak, cehaleti yenmeye yetmez:

“...Yok, yok, söyleyemeyeceğim. Terbiyeli, yüksek, ilim irfan adamlarının kaleminden, ağzından çıkan şeyleri benim o patavatsız asker ağzım da söylemeye cesaret edemeyecek.” (s.352)

Aydın dediğimiz okumuş insanların da, cahil kişiler gibi davranmaları, bunun ispatıdır. O halde yalnız okumak yetmez. Okunan, öğrenilen şeylerin hayata da geçirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak eğitimle olur. Dikkat edilirse, Feride'nin öğretmenliği de daha çok, eğitim amaçlıdır.

Feride, bu olaydan sonra, hayatı bir paçavraya benzetir. İstifası ile, son tesellisini de kaybeden Feride, tüm yaşama hevesini yitirmiştir:

“Bu kağıt parçasına sadece ömrümün bir parçasını değil, gönlümün son bir tesellisini daha gömüyorum. Ne hazin, yarabbi, ne hazin!

Hangi ümide sarılısam elimde kalıyor, neyi seversem ölüyor. İşte üç sene evvel bir sonbahar akşamıyla beraber ölen genç kızlık rüyalarım, kendi küçüklerim,

sonra Munise, onun arkasından, belki kalbimin öksüzlüğünü avuturlar diye ümit ettiğim talebelerim. Yavrularını tehlikede gören bir ana kuş hırçınlığıyla üstlerine titrediğim bu şeyler, sonbahar yaprakları gibi birer birer sararıyor, dökülüyor. Daha yirmi üç yaşına girmedim; yüzümden, vücudumdan çocukluğun izleri silinmedi; halbuki gönlüm, baştan başa bütün sevdiklerimin ölümleri ile dolu.” (s.354)

Küçük yaşından itibaren pek çok felakete karşılaştığı halde, hayata olan bağlılığını hiçbir zaman kaybetmeyen, her zaman yaşamakta güzel bir yan bulan Feride, bu son olay ile birlikte, ölümü düşünür.

Aşk-gurur çatışması, başlangıçta ön planda iken, olaylar ilerledikçe ağırlık, birey-toplum çatışmasına kayar. Fakat, Feride'nin içinde yaşadığı çatışma da, hiçbir zaman tam olarak kaybolmaz. İki taraftan kısaca alınan Feride'nin geldiği nokta ilginçtir. Fakat bu ümitsizlik, çok uzun sürmez:

“...Şimdi size memnun olacağınız bir karardan bahsedeceğim. Görüyorsunuz ya, ne kadar sakinim... Ben, dün akşam mühim bir karar verdim.

- Neye?

- Yaşamaya.

- Bu, ne demek?

- Gayet sade, kendimi öldürmemeye. Çünkü birkaç gün, olgun bir ciddiyetle bunu düşünmüştüm.

.....

-...Bu kararı niçin verdim? Bunu size söyleyeyim. Birçok sebep var. Evvela cesaret edemeyeceğim. Siz, benim arasına ölümden bahsetmeme bakmayınız. Ne olursa olsun, ben ölmekten çok korkarım. Bundan başka çarem kalmadığı halde yine cesaret edemiyorum, doktor bey.” (s.355)

Bu tavrıyla Reşat Nuri Güntekin'in, iyimser bir yazar olduğunu söyleyebiliriz. Bu iyimserliği, eşinden ayrılan Züleyha'da ve pek çok sıkıntıdan sonra, doktor Vedat'la severek evlenen Lâmia'da da görürüz. Feride'nin de, ölmekten başka çare kalmadığını düşündüğünde bile, yaşamayı tercih ettiği, hayatın her şeye rağmen değerli ve güzelliklerle dolu olduğu mesajını verir.

Feride içindeki ümitsizliği yenerek, Hayrullah Bey'den yardım ister ve beraberce çare düşünürler. Ancak Feride için ne İstanbul'a dönmek, ne de bir

başkasıyla evlenmek mümkün değildir. Bunlardan başka, dedikodular nedeniyle, Hayrullah Bey'in yanında kalmak veya çok sevdiği öğretmenlik mesleğine dönmek de imkânsızdır. Tam bir çaresizlik yaşayan Feride, tek çıkış yolu olarak, Hayrullah Bey'in teklifini kabul eder:

“- O halde, son çareye başvuracağız. Seni şeriatlerine uyacak bir sıfatla evimde alıkoyacağım, müdafaa edeceğim. Hazır ol Feride. Öbür Perşembe...” (s.359)

Hayrullah Bey'in, “şeriatlerine uyacak bir sıfatla”, sözlerini kullanması dikkat çekicidir. Şeriatler, onların kendi kuralları değil, çevrenin etkisiyle kabullenmek zorunda kaldıkları toplumsal kurallardır. Ancak erkeklerin, Feride'ye yalnız “kadın” gözü ile bakmaları, onda şüphe uyandırır. Bir baba gibi sevdiği Hayrullah bey'in, nikâhla birlikte, kocalık yapacağını zanneder:

“İhtiyar arkadaşımın sönük mavi gözlerindeki şefkat, merhamet, temiz ve menfaatsiz muhabbeti gönlümde son bir yeşil yaprak gibi yaşıyordu; ona bir koca gözüyle bakmak mecburiyetinde kaldığım günden beri bu son yaprak da sarardı. Ne yapalım, hayat böyleymiş! Buna da katlanmak lazım.

.....

Çalığışu bugün, defterinin gözyaşlarından kirlenmiş sayfalarına dökülen sonbahar yaprakları içinde müebbeden ölüyor.” (s.360-361)

Nikâhla birlikte her şeyin biteceğini, Çalığışu'nun öleceğini düşünen Feride, derin bir teessürle, günlüğünün son sayfasını yazar. Bu son sayfa, Feride'nin adeta itirafnamesi olur:

“Bu son ayrılık saatinde niçin hakikati saklamalı? Bu okumayacağım defteri ben senin için yazdım Kâmran. Evet, ne söyledim, ne yazdımsa hep senin içindi. Yanlış, çok yanlış bir iş tuttuğumu bugün artık itiraf edeceğim. Ben, her şeye rağmen seninle mesut olabilirdim. Evet, her şeye rağmen seviliyordum, sevildiğimi de bilmiyor değildim; fakat bu, bana kâfi gelmedi. İstedim ki çok, pek çok sevileyim, kendi sevdiğim kadar değilse bile -çünkü buna imkân yok- ona yakın sevileyim. Bu kadar sevmeye benim hakkım var mıydı? Zannetmem Kâmran. Ben, küçük, cahil bir kızdım. Sevmenin, kendini sevdirmenin de bir yolu var, değil mi Kâmran? Halbuki ben bunları hiç, hiç bilmiyordum... Ben, belki senin çocuklarına, çocuklarımıza iyi bir anne olacaktım. Bu kadar.

Kâmrân, ben, seni sevmesini senden ayrıldıktan sonra öğrendim... Gönlümün içindeki derin, hazin, ümitsiz hayalini sevmekle... ben, hep seninle yüz yüze, senin hayalinin kollarında yaşadım.

Sevdamın hiçbirisi bu dul kadın ruh ve vücudunu benim kadar hırpaladığımı, yıprattığımı zannetmiyorum.

Kâmrân, biz, asıl bugün birbirimizden ayrılıyor. Ben, asıl bugün dul kalıyorum... Bütün olan, geçen şeylere rağmen sen yine bir parça benimdin; ben bütün ruhumla senin..." (s.361-362)

Bu satırlarla Feride'nin günlüğü biter ve beşinci bölüme kadar, günlükten Feride'nin anlatımı ile dinlediğimiz olaylar, son bölümde, hâkim bakış açısı ile aktarılır.

Nikâhın kıyıldığı gün Feride artık, Hayrullah Bey'den de nefret etmekte, gece vakti kaçmayı aklına getirmektedir:

"...Ah, bu ihtiyar doktor! Onu ne kadar sevmiştim. Şimdi ne kadar nefret ediyordum. Demek acıdan, mihnetten bunaldığım vakit başımı omzuna koydukça o... Büyük beyaz kirpikli masum mavi gözler, demek bana bir kadın, bir zevce gözleriyle bakmaya tahammül ediyordu... İçimden öyle geliyordu ki, usulcacık bu odadan kaçayım, karanlık yollara düşeyim." (s.398-399)

Feride, bu düşüncelerle Hayrullah Bey'in odasına gider. Bir süre sonra gelen Hayrullah Bey ise, odasında Feride'yi görünce büyük bir şaşkınlık yaşar:

"- Kız, bu ne hal? Sen benim odamda ne arıyorsun?

Birdenbire gür bir kahkaha odayı sarstı:

- Kız, sakın buraya!..

Sözünü bitiremiyor, gülmekten tıkanıyordu. Ellerini dizlerine vurup sakırdatarak, parmaklarını toplayıp ağzına götürerek:

- Demek sen buraya... Vay aşifte vay! Sahiden karıkoca olduk diye ha?.. Tuu utanmaz, arlanmaz!.. Allah cezam versin! İnsan babası yerindeki adama..." (s.399)

Feride, Hayrullah Bey'in temiz fikirlerinden, babacanlığından şüphe ettiği için fazlasıyla utanır ve gerçek bir baba şefkati bulmanın mutluluğuyla, onun kollarına atılır.

Eserin temelini, Feride-Kâmran ilişkisi oluşturmakla birlikte, asıl duygulu bölümler, Feride-Munise ve Feride-Hayrullah Bey ilişkisinde görülür. Zaten Kâmran, Hayrullah Bey ya da Munise kadar canlı bir karakter de değildir.

Feride, Hayrullah Bey'in çiftlikte oluşturduğu yetimhanede kimsesiz çocukları toplar ve onlara hem öğretmen, hem de anne olur. Bu şekilde geçen iki yılın ardından Hayrullah Bey rahatsızlanır ve ölüür. Ancak ölmeden önce, bir bahaneyle Feride'nin defterini eline geçirir. Bu defteri bir mektup ile birlikte paket yapan hayrullah Bey, bu paketi öldükten sonra Kâmran'a vermesi için, Feride'den söz alır.

Feride'ye, aradan geçen beş uzun yılın ardından İstanbul'a gitmek çok zor gelir. Ancak, sözünü yerine getirmek zorundadır.

Kâmran ile teyzesini Tekirdağ'da bulan Feride, Kâmran'ın karısının öldüğünü ve bir de çocuğu olduğunu öğrenir. Feride, dönüşü ile herkesi heyecanlandırır, aileye eski neşe ve muhabbeti geri getirir. İki ay kalmak üzere Tekirdağ'a gelen Feride, Hayrullah Bey'in öldüğünü söylemez.

Günden güne eski neşesine kavuşan Feride, Kâmran'la bir ağabey, kız kardeş ilişkisi kurar. Bu durum, ev halkını da memnun eder. Ancak, günler geçtikçe, bu ilişki şekil değiştirmeye başlar:

"- Bir kere daha Kâmran, "Ben Gülbeşeker'i çok seviyorum." de.

Genç adam, istediği verilmezse ağlayacak çocuklar gibi bükülen, titreşen bu dudaklara heyecanlı bir hayretle bakıyordu. Sebebini kendininde bilmediği gizli bir teessürle titreyerek:

- Ben Gülbeşeker'i çok seviyorum, senin istediğin kadar çok seviyorum. dedi.

Feride, bir çocuk sevinciyle ellerini çırptı, fakat dudakları gülerken gözlerinden yaş geliyordu..." (s.380)

Feride, geçen yıllarla birlikte Kâmran'ı sevmesini öğrendiği gibi, kendisini sevdirmeyi de öğrenmiştir. Artık, ondan kaçmaz:

"Biraz sonra, Kâmran'ın da yanına oturduğunu, omzunun omzuna dokunduğunu, elinin elini tuttuğunu hissettiği vakit, hafifçe heyecanlandı. Şaşkın şaşkın etrafına bakarak kaçmak istiyordu. Fakat vazgeçti." (s.387)

Ancak Feride, günden güne açığa çıkan bu özel ilişkiden rahatsız olur ve

aniden gitmeye karar verir. Gitmeden önce Hayrullah Bey'in gönderdiği paketi, Kâmrân'a vermesi gerekmektedir; fakat, buna cesaret edemez. Sırlarını açabildiği tek insan olan Müjgân'a, kendisi gemiye bindikten sonra teslim etmek üzere, bırakır. Feride'nin her şeyi açıklayıp, Kâmrân'la tekrar bir araya gelmesine engel, yine gururu olur:

“...Kâmrân'ın karısının vefatını yeni öğreniyordum. Sonra, benim için bazı fena sözler çıktığını haber alıyordum. Kâmrân'ın karısı sağ olsaydı, benim kocası yeni ölmüş bir dul kadın sıfatıyla birkaç gün aile ocağına misafir olmam tabii görülebilirdi. Halbuki şimdi hepiniz, hatta Kâmrân, hatta sen, Müjgân -sen ki beni herkesten iyi tanıdın- benim için ne fena şeyler düşünecektiniz. Senelerce bir başına gezdi, dolaştı,türlü maceralarla dolu, kim bilir, ne adi hesaplarla kendini ihtiyar bir adama sattı? Şimdi eski nişanlısının yeniden serbest kaldığını haber alınca yine o adi hesaplarla aramıza, beş sene evvel haksız lânetlere, hakaretlere boğarak ayrıldığı o ocağa, o nişanlıya döndü, diyecektiniz. Böyle düşünmeyecek kadar merhametli ve hassas olanlarımız karşısında bile ezilecektim.” (s.392)

Ancak Müjgân, Feride'ye verdiği sözü tutmaz ve hemen paketi Kâmrân'a götürür. Feride'nin beş yıllık yaşamını ve kendine olan hislerini öğrenen Kâmrân, onu bir daha bırakmaz. Burada, Hayrullah Bey'in sözleri de dikkat çekicidir:

“...Tabiatını iyi öğrendim, tubaf bir kızcağızdır. Belki titizlik filan etmeye kalkar, katiyen aldırma, öleceğini bilsen bırakma. İcap ederse zorla kadın kaçıran dağ erkekleri kadar vahşi, kaba ol ki, kollarında ölse zevkinden ölmüş olacak.” (s.396)

Gerçekten de Feride, başlangıçta huysuzluk ederse de, sonunda pişmanlığını itiraf eder:

“Genç kız, artık uğraşmaya takati kalmamış gibi başını Kâmrân'ın göğsüne koydu, yüzünü saklayarak utana utana itiraf etti:

- Gittiğime benim de pişman olmadığımı mı zannediyorsun?” (s.405)

Feride, sevdiğine son derece bağlı, ahlâki değerleri sağlam bir kızdır. Anadolu'da kaldığı süre içerisinde, ahlâki değerlerinde değil, fakat, bir kadın olarak, erkeğine yaklaşımında değişiklikler olur. Feride, ilk nişanlısı Kâmrân'dan köşe bucak kaçıp, türlü huysuzluklar yaparken; bir inat üzerine nişanlandığı İhsan Bey'e tavrı tamamen farklıdır:

“İhsan Bey’i, bu sabah yine giyinmiş buldum. Beni gördüncce bir çocuk saffetiyle gülmsemeye başladı. Düşündüm ki, bugünden sonra onu mesut etmek benim vazifem.

Zorla gülmeye çalışarak ellerimi uzattım:

- Bonjur, İhsan Bey, dedim.

Sonra, çiğdemlerden birkaç tanesini ayırarak üniformasının göğsüne ilıstırdim:

- Bu gece rahat uyuduğunuzu tahmin ediyorum.” (s.331)

Feride, sevgi dolu tavrını -gerçekler ortaya çıkmadığı halde- Tekirdağ’da Kâmrân’a da gösterir. Bu tavır, erkeğine hizmeti görev bilmiş, Anadolu kadınının tavrıdır:

“- Rutubetin nazik vücudunuzu incitmesinden korkmazsanız fena olmaz. Size Anadolu ikramı yaparım.

.....

- Nafile, ısrar etme. Bir Anadolu kadınına karşı en iyi kompliman; onun iş görmesine, hizmet etmesine müsaade etmektir.

Biraz eğlenerek, biraz mahzun, devam ediyordu.

- Bizim kendimizi beğendirmek için ev işi görmekten başka hiç cazibemiz yok ki....

Bir çengelli iğne ile boynuna ilıstırdığı kırmızı yün atkıyı çıkardı. Sabah rutubetinden müteessir oluyor gibi, hafifçe titreyen Kâmrân’ın omuzlarını, göğsünü örttü.” (s.374-374)

Feride, sevgisini göstermekte öylesine açık davranır ki, Kâmrân’ı öpmekten çekinmez. Artık, ele avuca sığmaz, hırçın kız çocuğu, Çalıkuşu yoktur:

“- Görüyorsun artık, Çalıkuşu müebbeden öldü, dedi.” (s.407)

Küçük yaşından itibaren, sevdiklerinden ya da yakınlarından pek çok kişinin ölümüne şahit olan Feride, yine de yaşama sevincini kaybetmez; belki de, onların yokluğundan doğan acıyı, eksikliği, dışa, muziplik, hırçınlık, neşe olarak aksettirir. Ziya Bakırcıoğlu’nun dediği gibi, Reşat Nuri Güntekin, Çalıkuşu romanında “ölüm”e fazla yer vermiştir... Bu, sanatın gerçeğine aykırıdır³⁶; fakat, bu

ölüm olaylarını son derece doğal işleyebilmiştir.

Feride'nin en belirgin özelliklerinden biri, gururudur. Kâmran'ın kendini aldattığını öğrendiği zaman, konuşmaya ve düşünmeye bile gerek duymadan, apar topar konaktan kaçması, beş yıl boyunca hiçbir şekilde, ailesiyle görüşmemesi; hatta, beş yılın sonunda döndüğü zaman dahi, her şeyi düzeltebilecekken buna yanaşmaması, mantıksızca işleyen gururunun sonuçlarıdır. Reşat Nuri Güntekin, bu tavır ile roman tekniğine zarar verdiğini de söyleyebiliriz.

Pişmanlığına rağmen, gururu elden bırakmayan Feride, sevmek ve sevilmek için dünyaya gelmiş gibidir. Kâmran'a duyduğu bitmez aşk, Munise ile Hayrullah Bey'e beslediği derin sevgi ve öğrencilerini bir anne gibi kucaklayışı, onun bu yönünü ele verir.

Her durumda hayata sarılan, neşeli, yerinde duramayan, mizahi yönü kuvvetli olan Feride, diğer yandan, içinde derin bir hüznü yaşatan, sabırlı ve acılara karşı dayanıklı bir ruh haline sahiptir. Kişiliğindeki bu iki uç nokta onu, an gelir ağlatır, an gelir güldürür...

Hayata, seven gözlerle bakan Feride, hayatın bir parçası olan tabiatı ve hayvanları da sever. Ayrıca insanlara karşı da anlayışlı bir tavır sergiler. Paraya değer vermez... Aldığı eğitimin de etkisiyle, resim yapar, kitap okur ve piyano çalar...

Bir kadın olarak Feride'nin, annelik yönü de belirgindir. Küçük yaştan itibaren anne olacağı, çocuklarını yetiştireceği günü hayal eden; Kuşadası'nda iki yıl boyunca yuvada topladığı çocuklara hem öğretmenlik, hem annelik yapan Feride, bu yönünü asıl, Munise'ye olan tavrında gösterir. Bu küçük kıza bir nevi anne olan Feride, çekinmeden onun sorumluluğunu aldığı günden itibaren, onu eğitmeye, bildiği her şeyi öğretmeye, tüm sevgisini göstermeye çalışır. Kendisinden önce, onu düşünür. Munise'nin ölümünde ise, hayatının en büyük hastalığını geçirir ve en acı günlerini yaşar. Mezar taşına da, "Feride'nin kızı Munise" olarak yazılır. Bu anne-kız ilişkisi, tüm yoğunluğu ve güzelliği ile dikkatleri çeker.

Küçüklüğünde arkadaşları ile iyi geçinen fakat derslerinde umursamaz bir öğrenci olan Feride, büyüdüğünde aynı ihmalkârlığı göstermez. Öğrencilerini yetiştirmek için elinden gelen çabayı gösterir. O, iyi bir öğretmendir; öğrencilerine

hayatı sevdirmeye, gerekli bilgileri öğretmeye çalışır. Fakat, toplum sorunlarına hiç değinmez. Öğretmen olmasına karşın, yönlendirici bir tutum sergilemez. Elbette bu, öncelikle “kadın” oluşundan kaynaklanır.

Feride sıcak kanlı yapısı ile, kendini hemen herkese sevdirebilir; iyi ilişkiler kurar. Ancak, güzel ve yalnız bir genç kız oluşu nedeni ile ortaya çıkan dedikodular, Feride’ye geri adım attırır. Öyle ki zaman zaman, insanlara varlığını unutturmak için, kendini eve bile hapseder. Kısaca Feride, bazı durumlarda hakkını aramaya çalışmışsa da, genel olarak toplum karşısında, pasif bir tavır sergilemiştir.

Yeni yeni gelişmeye başladığı okul çağlarında kendini pek beğenmeyen Feride, daha sonraki yıllarda güzelliğinin farkına varır. Zaten, güzelliği ile dilden dile dolaşırken, bu sebeple “İpek böceği”, “Gülbeşeker” gibi türlü isimler alırken, bunu fark etmemesine de imkân kalmaz. Ela gözleri, kırmızı yanakları ile renkli yüzü, herkesin dikkatini çektiği için Feride, çoğu zaman yüzünde çift katlı peçe ile dolaşmak zorunda kalır. Tüm sıkıntılarının altında güzelliği yatar. Bundan dolayı Feride, öğrencilerinin, çirkinlerine çirkin, sefillerine sefil diye acırken, güzellerine de güzel oldukları için acır.

Çocukluğunda ve okul yıllarında, kısa etekli elbiseler giyen Feride, Anadolu’ya çıktıktan sonra, bol çarşafılar giyer. Öğretmenliği için, sade, özel bir kıyafet oluşturur. Ancak, bu cazibesi olmayan kıyafetler bile, Zeyniler’de biraz alafranga bulunur. Feride gerektiğinde, çok şık giyinmesini de bilir. Ancak buna, neredeyse hiç fırsat kalmaz. Hatta, küçük kızı Munise’yi bile, güzelliğinden çekindiği için, on dördünde çarşafa sokmak ister.

Feride’nin karşısına çıkan erkekler içerisinde, en canlı çizileni Hayrullah Bey’dir. Birbirlerine pek çok yönden de benzeyen Hayrullah Bey ile Feride arasında - Feride’nin belki öz babasında bile bulamadığı- çok özel bir, baba-kız ilişkisi kurulur. Erkeklerden, haklı olarak, hep şikayet eden Feride, Hayrullah Bey’i herkesten üstün bulur:

“...Doktorcuğum o kadar temiz hisli, temiz yürekli bir adam ki, bana evlenmemizin bir sözden ibaret olduğunu söylemeyi bile lüzumsuz görmüştü. Ben, ona nispet ne kadar koket ruhluymuşum, yarabbi? Ulvi arkadaşlığımızda o, erkekliğini unutmuştu. Fakat, ben kadınlığımı unutmamıştım. Erkeklerin büyük kısmı

çok fena, çok zalim, bu muhakkak. Kadınların hepsi iyi, hepsi mazlum, bu da muhakkak. Fakat erkeklerin, sade kalbiyle ve dinamiğiyle yaşayan pek az kısmı var ki, onlardaki gönül temizliğini her kadında bulmak mümkün değil.” (s.401)

Feride, karşısına çıkan bir diğer erkek İhsan Bey’in evlilik teklifini de, Kâmrân’a olan bağlılığından dolayı geri çevirir. İhsan Bey, zengin, yakışıklı, iyi bir meslek sahibi olmanın yanında, mert bir delikanlıdır da... Feride’nin onurunu korumak için, mesleğinden atılmayı, hatta ölümlü bile göze almıştır. Bir yaralı genç olarak onunla tekrar karşılaştığında ise Feride, kendini daha zavallı görür. Çünkü, hiç olmazsa İhsan Bey’in elinde kılıcı vardır. Oysa bir “kadın” olarak Feride’nin, hiçbir tesellisi yoktur.

Feride’yi delice seven Şeyh Yusuf, son derece içli bir insandır. Bu yönü ile Feride’ye benzer. İşlerindeki derin hüznü ortaya çıkaran ve onları bir noktada birleştiren ise, musiki'dir:

“Pür ateşim, açtırma benim ağzımı zinhar

Zalim, beni söyletme derununda neler var.” (s.251)

Bu üç karakterden başka eserde, Feride’yi tuzığa düşürmek isteyen mirasyedi tipler, ona yalnız “kadın” gözüyle bakan evli ya da bekâr yaşlı adamlar, güzelliğini ağzında meze yapan dedikoducu erkekler de dikkati çeker.

Kâmrân ise, eserin ikinci kahramanı durumunda olmasına rağmen belirgin ve canlı bir tip değildir. Tamamen zıt karakterde olan Feride’nin, onu hangi özelliklerinden dolayı sevdiği anlaşılmaz. Kâmrân’ın, Feride’yi bulup getirmek üzere gittiği B... şehrinden, duyduğu bir dedikodu üzerine onunla konuşmadan, hatta görmeden geri dönmesi ve bir daha hiç aramaması ise mantıksızdır. Kâmrân, Münevver Hanım’la kurduğu ilişkiyi de şöyle açıklar:

“Dağlarda ismini bilmediğim bir ot yetişir. Feride, insan, onu daima koklarsa, bir zaman sonra kokusunu daha az duymaya başlar. Bunun ilacı, bir zaman kendini ondan mahrum etmektir. Hatta bazen -sırf o eski güzel kokuyu yeniden bulmak hırsıyla- herhangi bir kokuyu, meselâ bir manasız “Sarı Çiçeği” yüzüne yaklaştırır.” (s.407)

Feride’nin ayrılışının ardından tüm aile tarafından suçlanan ve bu konuda affedilmeyen Kâmrân’ı, Hayrullah Bey mektubunda şu şekilde eleştirir:

“Şunu da tasrih edeyim ki, bu işte seni zerre kadar düşünmedim. Hani, gönlümün rızasıyla sana, Feride gibi nadide bir kız değil, evimin kedisini bile teslim etmezdim. Fakat, gel gör ki, bu deli kızlara söz anlatmak kabil değil. Sizin gibi toy, kalpsiz adamların nesini severler bilmem ki?..” (s.396)

Eserde olumsuz olarak ele alınan bazı tiplerin, Feride’ye bir “kadın” olarak bakışları da olumsuzdur. Milli Eğitim Bakanlığı genel müdür odasında oturan bir beyin nasihatleri:

“Aman yarabbi, neler söyleniyordu! Benim gibi kadınlar, hocalıktan ziyade, sanata heves etmeliymişler. Beyefendinin buyurdukları gibi, istida ile şahadetname arasındaki farkı henüz anlamamış olmama göre hocalıkta muvaffak olacağım esasen şüpheliymiş. Fakat çalışırsam, mesela iyi bir terzi olur, hayatımı kazanır mışım.” (s.122)

Feride ile aynı göreve tayin edilen, öğretmen Huriye Hanım’ın sözleri:

“...Huriye hanım, öyle bir parlayış parladı ki, anlatamam. Aman neler söylemedi? Hem canına kastetmişim, hem de üstelik keyif soruyormuşum. Dünyada bundan büyük yüzsüzlük, arsızlık, terbiyesizlik olamazmış... perde perde sesini yükseltiyor, öyle kelimeler söylüyordu ki, Merkez Rüştiyesinde değil, en adi bir sokakta bile ağza alınmazdı.

Ne mal olduğum yüzümden belliymiş. Onun ekmeğini elinden almak için Nezarette kim bilir, kaç kişiye... En fenası, öteki hocanımlar da, hemen hemen ona hak veriyor gibi vaziyetler alıyorlardı.” (s.137-138)

Feride’nin daveti yarım bırakıp gitmek istemesi üzerine, mirasyedi Burhanettin Bey’in sözleri:

“...İstanbul’da terbiye görmüş, sonra mesela birkaç gün evvel arkadaşlarımızdan biriyle konuşmakta bir beis görmemiş bir küçükhanım bu kadar vahşi tabiatlı olacağını nasıl tahmin ederdik?” (s.295)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Feride’de belirgin biçimde aşk-gurur çatışması vardır. Gurur, başlangıçta tamamen ön planda iken, zamanla keskinliğini kaybeder; ancak, büsbütün yok olmaz. Buna bağlı olarak eser, bir aşk romanı gibi başlar fakat, Feride’nin Anadolu’ya geçişi ile birlikte, toplumsal bir çizgiye yaklaşır. Feride’nin kişiliği iyi belirtilmesine rağmen, bir derinlik yoktur. Duygu ve

düşünceleri, iç hesaplaşmaları irdelenmez.

Eserde hareket ön plandadır. Feride'nin İstanbul'dan sonra, B..., Ç ... şehirlerine, ardından İzmir ve Kuşadası'na gidişi ve ardı ardına sıralanan olaylar, esere hareket verir. Zaman ise, temelde üç yılı ele alırken, geriye dönüşler ve ileriye atlayışlarla yirmi beş yılı kapsar hale gelir. Ancak, bu geniş zaman ve mekâna, art arda gelen değişik aksiyonlara karşın, asıl olay hiçbir zaman unutulmaz.

Kimi eleştirmenlerin iddia ettiği gibi Çalıkuşu, tezli bir roman değildir. Aksine, Feride'nin Anadolu'ya geçiş nedeni ve oradaki yaşam biçimi, bunu açıkça gösterir. Esere, alçakgönlü, samimi ve ahlâkçı bir bakış açısı da hâkimdir.

Romanda, hem romantik, hem de reel unsurlar öylesine iç içe girer, kaynaşır ki ve üslup öylesine güzeldir ki, neredeyse hiçbir kusur görülmez. Ancak, Feride'nin bir çocuk tavrıyla kaçmasından sonra, beş yıl boyunca iki tarafın da birbirini aramaması; Feride'nin hem B....'den, hem de Ç....'den hemen hemen aynı sebeplerden ayrılması, eserin teknik yönüne zarar verir. Ayrıca, eserin son cümlesi olan, "Yanlarındaki ağacın dalında bir çalıkuşu ötüyordu.", ifadesi, son derece çocuksu ve gereksiz bir ifadedir.

Romanın adı da, üslubu gibi, içeriğine son derece uygundur. Gerçekten de Feride'nin sevimli kişiliği ve Reşat Nuri Güntekin'in mizahi yaklaşımı ile "Çalıkuşu", okudukça insanı dinlendiren, neşe ve hüznü aynı anda veren seçkin eserlerimizdendir.

3.1.1.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Şahıs kadrosu bakımından oldukça zengin olan eserde, birbirinden farklı özelliklerde, pek çok kadın kahraman vardır. Ancak, her biri hayatın içinden çıkmış hissini verir. Bunlar en başta, bir çocuk olmasına rağmen, Munise, Müjgân ve daha sonra teyzeleri, öğretmen hanımlar, müdireler, komşu kadınlardır.

Munise, Zeyniler'de fena kadın olarak bilinen bir hanımın kızıdır. Daha

küçük iken annesinin kaçması üzerine, babası başka bir kadınla evlenmiş; o da üvey anne elinde büyümüştür. Munise, evde üç küçük kardeşine bakmasına, evin diğer tüm işlerini yapmaya çalışmasına rağmen, dayak yemekten, itilip kakılmaktan bir türlü kurtulamaz. Munise'yi, evde olduğu gibi köyde de seven olmaz. Bir gün babasından dayak yiyeceğini anlayan Munise evden kaçar ve bir gece vakti, öğretmeni Feride'nin evine gelir; bir daha ondan ayrılmaz.

Feride, Munise'yi sınıfta ilk gördüğü zaman, onun sarışın simasından, temiz İstanbul telaffuzundan ve tatlı sesinden fazlasıyla etkilenir. Munise'yle birlikte sıkıntularından kurtulmaya ve eski neşesine tekrar kavuşmaya başlar. Onu yanına aldıktan sonra ise, her günü, bir diğer günden daha güzel geçer.

Munise, "abacığım" dediği Feride'nin her haline, güzelliğine hayrandır ve kendisini yanına aldığı için de minnettar... Onun her halini anlayan Munise, yeri geldiğinde bir büyük insan anlayışı ve tavrı gösterir. Feride'yi üzmemekten adeta korkar; onu her fırsatta öptüklere boğar.

Feride ise, bildiği her şeyi Munise'ye öğretmeye çalışır:

"Munise ile öyle canığer olduk ki... Bu küçük kız, derslerimden artakalan bütün saatlerimi alıyor. Ona ne biliyorsam öğretmek istiyorum. Günde bir saat Fransızca ders veriyorum, resim yaptırıyorum. Hatta, ara sıra -köyde duyarlar da taşta gömerler- kapıları, pencereleri kapatarak ona bir parça dans bile öğretiyorum." (s.196)

Munise, herkesin utamlacak bir kadın olarak bahsettiği annesini gizliden gizliye çok sever. Hatta onunla, abasından habersiz buluşur. Munise, yüz güzelliği gibi ince ruhunu da annesinden almıştır. Feride, Munise'ye çok benzeyen annesini gördüğünde, küçük kızı -kaderinin de bu talihsiz anneye benzememesi için- iyi ahlâklı bir kadın olarak yetiştirmeye söz verir.

Zeyniler'den ayrılacaklarına çok sevinen Munise, B....'deki bahçeli evde, küçük keçisi ile birlikte hayatının en güzel günlerini geçirir.

Ç....'de, Feride ile birlikte bir davete giden Munise, abasının burada düştüğü durumdan, -annesini aklına gelerek-, son derece korkar:

"Benden daha çok yaşamış, daha çok anlamış büyük bir insan ıstırapıyla başımı kollarının içine aldı, kulağıma eğilerek:

- Abacığım, ben bu gece ne kadar ağladım. Ne kadar korktum. Seni niçin oraya çağurdıklarını anladım, abacığım. Bir daha öyle yerlere gitmeyelim. E mi? Ya sen? Allah esirgesin, annem gibi... Ben ne olurum sonra abacığımı!” (s.296)

Feride’ye her zaman yaşama gücü ve sevinci veren Munise günden güne büyür ve güzelleşir:

“Munise’yi birkaç güne kadar çarşafa sokuyorum. Şöyle böyle on dördüne giriyor. Boyu şimdi tam benim boyum kadar. Küçük çiçekler gibi açıldı, beyaz denecek kadar açık sarı saçlarının içinde beyaz yüzü, günün saatlerine göre değişen lacivert gözleriyle güldükçe yanağında güller açan, ağladıkça gözlerinden inciler dökülen peri kızlarına benzedi.” (s.334)

Çarşafa girecek kadar büyüyen ve güzelleşen Munise, Kuşadası’nda aniden hastalanır ve ölür. Feride için hayatının en büyük ıstırabı olan bu olay, onu on yedi gün boyunca uyutacak bir beyin humması geçirmesine neden olur. Küçük Munise, Feride için bazen varlığı ile her zaman mutluluk veren bir yaramaz çocuk, bazen çok sevilen bir oyuncak, bazen de büyüüp de küçülmüş bir arkadaş olur.

Ailesinden uzak, gönlü yaralı Feride’yi en iyi anlayan Munise, İstanbul’daki afacan Feride’ye en yakın kişi ise Mütjân’dır. Mütjân, Feride’den üç yaş büyük, ağırbaşlı, çirkince bir kızdır. Feride’nin en çok sevdiği akraba çocuğudur ve yalnız, onun istediklerini tam anlamıyla yapar.

Feride’nin Kâmran’ı gerçekten sevdiğini anlayan Mütjân, bunu Kâmran’a söyleyerek, nişanlanmalarını sağlar. Bu dönemde Mütjân onun için, bir abladan çok, anne olur. Feride’nin Kâmran’ın Avrupa’ya gidişi ile kararına karşı çıkan tek kişi, yine odur:

“Tekirdağ’dan bana yazdığı mektupta: “Hiç iyi yapmadın, Feride.” diyordu. Mani olmalıydın. En güzel senelerinizi ayrı geçirmekte ne mana vardı? Dört sene, biter tükenir şey mi?” (s.97)

Aradan yıllar geçer ve bu zaman zarfında Mütjân evlenir, çocukları olur. Ancak, Feride’nin gidişine sebep olduğu için, Kâmran’ı hiç bir zaman affetmez; Feride hakkında bir tek kelime bile konuşmaz. Yıllar sonra Feride döndüğünde ise, onun evli bir kadın olduğunu düşünerek, Kâmran’ın duygusal yaklaşımlarını önlemeye çalışır:

“- Biçarenin halini görmüyor musun? Hayatını, gönlünü bu kadar üzdüğün elvermedi mi?

- Onu bu kadar sene birimiz bir kere aramadık. Hasret acısına dayanamadı. Dargınlığını, isyanını unutarak yanımıza döndü. Geldiği zaman hemen hemen iyi olmuştu. Bu yeni kapanmış yarayı sen tekrar açtın.” (s.389)

Feride’yi en iyi tanıyan kişi olarak Mûjgân, onun aniden gitmek isteşiindeki asıl sebebin, Kâmran olduğunu bilir. Feride’nin gerçekleri anlatması ile de, her zaman sakın görünen Mûjgân heyecanlanır, bir çocuk gibi ağlayarak olanları Kâmran’a anlatır. O yine, onların birleşmesi için elinden geleni yapacaktır:

“- Onu artık bırakmayacağız. Kâmran, lazım gelirse zorla tutacağız. Mazideki vakalar ne olursa olsun, artık sizin ayrılmamanız lazım, görüyorum ki dayanamayacaksınız, dedi.” (s.393)

Feride’nin İstanbul’daki teyzesi Besime, Feride’ye adeta annelik yapar. Onun yaramazlıklarını -öktüz olmasının da etkisiyle- hoş görür. Oğlu Kâmran’ın onunla evlenmek istediğini duyunca sevinir:

“- Feride, zannedirim ki, artık çocukluğu bırakmak zamanı gelmiştir, dedi. Şimdi senin yalnız teyzen değilim, annemim de... Buna pek memnun olduğumu söylemeye lüzum yok değil mi? Sen, Kâmran için, huyunu bilmediğim herhangi bir yabancı kızdan çok daha iyisin.” (s.83)

Feride’nin evden kaçışından Kâmran’ı sorumlu tutan Besime Hanım, hep Feride’yi tekrar göreceği günü bekler. Onu rüyalarında görür. Kâmran’ın Mûnevver’le evlendiği gün ise, gözyaşlarını tutamaz.

Görülüyor ki, İstanbul’daki yakınları Mûjgan ve Besime teyzesi, yalnız Feride’ye olan yaklaşım ve duyguları ile ele alınmış diğer kişisel özelliklerine değinilmemiştir.

Feride, B....’de yerleştiği otel odasında, Manastırlı bir hanımla komşu olur. Bu hanım Manastır’da epeyce zengin bir adamın kızı iken, ailesi istemediği halde bir mülazımla evlenmiş; çocukları olmuştur. Bir zaman sonra kocası, B...’ye gelerek orada tekrar evlenir. Şeriatımız dörde kadar izin veriyor diye, buna da ses çıkarmaz ve çocuklarını alarak, kocasının yanına gelir. Ancak kocası, kadını istemez, geri dönmesi için dayak bile atar. Tek çareyi süslenmekte bulur. Fakat, başına

gelenler için yine de kocasını suçlamaz:

“- Ortağım, burada basmış büyüydü, basmış büyüydü. Dilini ağzını başlanmış adamcağızın. Lakin, Manastır büyücülere daha ustadır. Çok değil, üç mecediyeyi gözden çıkardım mı, kocamı kadının elinden alırlar, yine bana getirirlerdi.” (s.143)

Bu kadının, kocasına olan bağlılığını anlamayan Feride, başkasına aitmiş gibi, kendi hikâyesini anlatır. Ancak, aldığı cevaptan irkilir:

“- Sonradan pişman olmuştur o kız, hemşireciğim. Acırım ona. Yüreği hasretten göz göz olmuştur. Sen, kurşunla vurulanları hiç işitmedin mi, be hemşireciğim? Bazıları, vurulduklarının farkında bile olamazlar, üç, beş adım koşarlar, kaçıp kurtuluyoruz sanırlar. Yara sıcakken acımaz, hemşireciğim. Hele bir kere soğumaya başlasın. Sen bak, seyret o kızcağız nasıl yanıp yıkılacak?...” (s.143)

Bir kaç gün sonra Manastırlı Hanım, kocasından feci bir dayak yedikten sonra, memleketine dönmeye razı olur. Bu hali ile Manastırlı Hanım, yaptığı yanlış evlilik hayatını karartmış; cahil;cahilliğinin sonucu, yanlış inançlara bağlanmış, canlı bir tiptir.

Feride gibi B...’deki Merkez Rüştiyesi’nin coğrafya ve resim öğretmenliğine tayini çıkan Huriye Hanım, son derece şirret bir kadındır. Şirretliği ile Feride’yi bu görevden vazgeçirmek ister. Bu da yetmez, maarif müdürü ve okul müdiresiyle gizli planlar yapar:

“Huriye Hanım, kırk beş yaşlarında, kara yüzlü, hırçın tavırlı, ufak tefek bir kadındı. Vakayı haber alır almaz yüzü bir kat daha karardı, gözleri büyüdü, incecik boynunun kenarlarında iki damar şişti. Sonra bayramda çocukların çaldığı kursak düdüğü gibi bir feryatla: “Eyvahlar olsun a dostlar! Bu da mı başıma geldi?” diye düşüp bayıldı.

.....

Huriye Hanım, öyle ağladı, rezalet o kadar büyüdü ki, bu maskara vaziyetten kurtulmak için canını isteseler verirdim. Nihayet:

- Peki, peki, nasıl isterseniz öyle olsun. Fakat, Allah aşkına yakamı bırakınız, dedim ve yere kapanarak öpmeye çalıştığı dizlerimi zorla kurtardım ve Maarif Müdürünün odasına döndüm.” (s.137-153)

Bu özellikleri ile Huriye Hanım olumsuz bir tiptir. Ona hak veren başka

muallimler yanında, dikkat çekici bir tip daha vardır:

“Birdenbire ortadaki masaya bir yumruk indi, bardaklar, sürahiler şangır şangır öttü.

.....

- Müdire Hanım, bu nasıl müdirelik? Bu kadının, bir muallimenin namusuna dil uzatmasına nasıl müsaade edersiniz, onu değil, sizi mahkemelerde süründürürüm. Kendini nerede sanıyor bu kadın?

.....

- Aferin size arkadaşlar, çok beğendim doğrusu. Mektep içinde bir meslektaşın tahkir edilmesini böyle sırta sırta dinliyorsunuz ha?” (s.138)

Reşat Nuri Güntekin, bu öğretmen kadın tiplerini, bir kaç satırla da olsa, son derece canlı biçimde anlatabilmiş; olumlu ve olumsuz yönleri çarpıcı biçimde verebilmiştir.

Zeyniler köyü okulunun eski öğretmeni Hatice Hanım da, dikkat çekici bir tiptir. Köylünün her türlü işini yapan Hatice Hanım, köylüler tarafından saygı ile karşılanır. Tarikata da mensup olan Hatice hanım, her gece mezarlıktaki Zeyni Baba Türbesinin mumunu yakar ve gece yarısına kadar ibadet eder. Öğrencileri de dinî inancına uygun yetiştirmeye çalışan Hatice Hanım, çeşitli ders levhalarını da, bu amaç için kullanır:

“...Korkunç bir ilahi okuttuktan sonra iskelet levhasını ortaya koyuyor: “yarın biz ölünce etlerimiz böyle çürüyecek, kemikler böyle kuruyacak!” diye ölümün dehşetini ve kabir azaplarını anlatmaya başlıyor.” (s.176)

Hatice Hanım, on iki, on üç yaşındaki kız çocuklarını, gelinlik; erkek çocuklarını da delikanlı saydığı için, onlara bir arada ders vermez ve kızların başını açtırmaz, Feride'nin de sınıfta başını kapaması gerektiğini düşünür. Çocukları kapalı yerlere kilitleyerek cezalandıran; ölüm korkusu ile gülmekten uzaklaştıran Hatice Hanım, bu özellikleri ile, Feride'nin tam zıt tipidir. Feride, yeni öğretmen, Hatice Hanım ise eski öğretmen tipini temsil eder. Hatice Hanım'ın fiziki görünüşü de bunu destekler:

“Bu Hatice Hanım, iri yapılı, kocaman gözlü, biraz kamburu çıkmış, yetmişlik bir ihtiyardı. Kınalı saçlarının üstüne yeşil bir yemeni örtmüştü, arkasına

ferace biçiminde koyu bir yeldirme giymişti. Meşin gibi sert, esmer yüzünün buruşukları arasında inanılmayacak kadar taze ve canlı gözleri, bembeyaz dişleri vardı.” (s.163)

Hafız oğlu için Feride’ye dönür giden ve onu pek eğlendiren köy ebesi Nazife Molla, diğer kadınlara göre pek konuşkan ve daha anlayışlıdır. Munise’nin annesini herkes suçlu götürken, o asıl suçu Munise’nin babasında bulur:

“- Kabahat o papaz kocasında. Günahımı o çeksin. Aman kızım, söylediklerimi başkasına söyleme. Adamı taşa gömerler diye, sonra ilave etti.” (s.186)

Eserde, Munise’nin annesi kendi hikâyesini aktarır. Buna göre o talihsiz ve zavallı bir kadındır:

“Uzun boylu, narin yapılı bir kadıncağızdı. Arkasında yamalı bir eski çarşaf, yüzünde peçe yerine mor bir yemeni, ayağında topukları kopmuş, sırlıklam, yırtık iskarpinler vardı... Çok taze olduğu belliydi. Nihayet, otuz, otuz beş yaşlarında, fakat, sarışın çehresi öyle yorgun, öyle yıpranmıştı ki...” (s.213)

Munise’nin annesi hazin hikâyesi ile, toplumdaki yanlış inanış ve değer yargılarının olumsuzlaştırdığı bir kadın tipini temsil eder.

Feride’nin Ç....’deki öğretmen arkadaşlarından Nazmiye, eserin, olumsuz kadın tiplerindedir:

“Yirmi dört, yirmi beş yaşlarında, güzelce, şen, şakacı bir kız; gayet tatlı söz söylüyor, güzel ut çalıyor, bunun için kibar aileler el üstünde tutuyorlar, her gece bir yere davet ediyorlar.” (s.288)

Feride, Nazmiye hakkındaki ufak tefek dedikoduları önemsemez. Bu dedikoduların, biraz açık giyinmesinden çıkmış ya da kıskançlıktan olabileceğini düşünür. Oysa Nazmiye, son derece kurnaz, çıkarıcı ahlâki değerleri zayıf bir kadındır. Kendisine vaat edilen şey karşısında, Feride’yi, yozlaşmış ihtiyar mirasyedi Burhanettin Bey’e peşkeş çekmekten geri durmamıştır.

Eserde bu belirgin tiplerden başka, ihtiyar Çerkez halayığı Gülmisal Kalfa; alık ve tembel Van kedilerine benzeyen, Kâmrân’ın kardeşi Necmiye; kendilerinden başka kimseyi beğenmeyen teyzelerinin bile hayran olduğu, gösteriş güzeli Neriman; Hacı Kalfa’nın, güzel reçeller yapan, şişman, Ermeni kadını Nevrik Hanım; kurallara sıkı sıkıya bağlı müdür muavini Şehnaz Hanım; kız öğrenciler

Zehra, Cemile; Kâmrân'ın hasta karısı Mûnevver Hanım; Feride'nin okul arkadaşları Mişel ve Kristiyan gibi pek çok kadın tipine daha rastlanır.

Dikkat edilecek olursa eserde, her yaştan, her mevkiden kadın vardır. Köyde yaşayanından konakta yaşayanına, kimsesiz çocuktan paşa kızına, fakir, yırtık iskarpinli kötü kadından, müdiresine, öğretmenine, konağın büyük hanımına kadar... Hemen hepsi, belirgin yönleri ile ele alınmış, birbirine benzemez, yaşayan tiplerdir.

3.1.2. DUDAKTAN KALBE

Reşat Nuri Güntekin'in, kaleme almış olduğu beşinci romanıdır. Yazar bu eseri iki kısımdan oluşmuş bir hikâye şeklinde yazmışken, sonradan romana çevirmiş³⁷ ve ilk basımı 1925'te gerçekleşmiştir³⁸. Çalığışu, Akşam Güneşii gibi duygusal ilişkilerin ağırlık kazandığı eserler arasına dahil edilen, yazarın ilk dönem romanlarından olan Dudaktan Kalbe³⁹, üç bölümden oluşur. Romanın anlatıcısı, yazarın kendisi olmakla birlikte, eserin üçüncü bölümünde kahramanın günlüğüne geniş yer verilir.

3.1.2.1. VAK'A

Melek Hanım, bir yemiş tüccarının tek kız çocuğı iken, babasının istemediğı bir evlilik yapar ve Hüseyin Kenan ile Afife adında iki çocuk dünyaya getirir. Yıllar geçer ancak kâtiplik yapan, Melek Hanımın kocası Nail Bey, kendine sürekli bir iş bulamaz; beraberinde gelen maddi sıkıntuların sonucunda hırsızlık yapar ve hapse atılır. Babası da kendisine dargın şekilde ölmüş olan Melek Hanım, tamamen çaresiz kalır ve kocasının da isteğıyle, büyük ağabeyi Saip Paşa'dan yardım ister. Saip Paşa, Melek Hanım ve çocuklarını, kocasından ayrılması şartıyla kabul eder; bir yıl sonra da Nail Bey'in öldüğü haberi gelir.

Hüseyin Kenan dayısını evine yerleştiklerinde yedi yaşlarındadır; ancak, babasına benzemesi sebebiyle, kendini dayısına bir türlü sevdiremez. Bir gün saati kaybolan Saip Paşa, Kenan'ın hırsızlık yaptığını düşünür ve ağzına geleni sayar. Daha sonra saat, Saip Paşa'nın yelek astarının içinde bulunur. Zaten huzursuz olan Melek Hanım, bu olay üzerine, babasından kalan eve taşınır ve yalnız yaz aylarında konakta kalmaya başlar.

37- EMİL, Emil, Reşat Nuri Güntekin, Ankara 1989, s.64

38- Adı geçen eser, 1977 yılına kadar on üç kez basılmış ve çalışmamızda, İstanbul 1977 baskısı kullanılmıştır. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

39- KUDRET, Cevdet, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, İstanbul 1987, s. 310

On yedi yaşına basan ve idadiyi bitiren yeğenini Saip Paşa, komşusu Münir Bey'in de etkisi ile mühendislik fakültesine yazdırır. Öğrenimi boyunca yaz tatillerinde de keman dersi alan Kenan, mezuniyetinden sonra bir süre, evlerde keman dersi vererek geçimini sağlar; ardından Kütahya'da mesleği ile ilgili bir iş bulur. Ancak hayatından memnun değildir; bu sebeple, davet üzerine Avrupa'ya arkadaşının yanına gider. Orada da iş bulup çalışan Kenan, dört yıl kalır ve bu süre zarfında tıltı bir keman virtüözü olur.

Yeni hayatı ile birlikte yeni huylar da edinen Kenan, eski çekimserliği, ürkekliği ile beraber, bazı iyi vasıflarını da yitirir. Özellikle kadınlara karşı sinsi, ahlâksız ve doymak bilmez bir iştahla yaklaşır. Bir prensesle nişanlanan Kenan, başka kadınlarla da ilişkiye girer. Bu kadınlardan biri de, henüz on altı yaşında olan Lâmia'dır.

Lâmia, küçük yaşında annesini, babasını ve erkek kardeşini kaybetmiş; bunun üzerine amcası Şükrü Bey'in yanına yerleşmiş kimsesiz bir kızdır. On beş yaşında Bozyaka'da, misafirleri Nimet Hanım aracılığı ile Kenan Bey'i tanır ve Nimet, Kenan ilişkisinde, onların sırdaşı, yardımcısı olur. Bir yıl sonra tekrar Bozyaka'ya gelen Hüseyin Kenan, bu sefer daha da büyümüş güzelleşmiş olan Lâmia ile ilgilenmeye başlar ve onu kirletir.

Olayın ortaya çıkması ile Lâmia, Kütahya'daki dayısı Rıza Bey'in yanına gönderilir. Bir süre sonra kızı Mebrure'yi doğuran Lâmia, ön yargılara rağmen, aile içinde kendini sevdiren. Ancak, dayısının kızı Mahmure'nin başka birisi ile ilişkiye girmesi ve bunun kocası tarafından öğrenilmesi üzerine, Lâmia, ilişkiye girenin kendisi olduğunu söyleyerek, suçu üzerine alır. Bundan sonra, Mahmure'nin kocası Rasih'in Lâmia'ya bakışı değişir ve ona sahip olmak ister. Lâmia'ya saldırdığı bir gün ise, Lâmia tarafından tabanca ile öldürülür.

Aylar süren duruşmalardan sonra Lâmia suçsuz bulunur; bir süre sonra da, emekli bir binbaşı ile evlenir. Sakin bir yaşam sürerken, kocasının yeğeni doktor Vedat ile haksız yere adı çıkan Lâmia, kocasından ayrılmak zorunda kalır.

İstanbul'a yerleşip, babasından kalan maaşla geçinmeye çalışır. Artık Lâmia için tek teselli, kızı Mebrure'dir. Kızına duyduğu sevgi ve başından geçen onca acı olaydan sonra Lâmia, Hüseyin Kenan için hissettiği kuvvetli duyguları, artık

hissetmediğinin farkına varır. Nihayet aradan geçen beş uzun yıldan sonra, Hüseyin Kenan'a olan hastalığının tamamen geçtiğine inanarak, her zaman kendisine yardımcı olan doktor Vedat'la evlenmeye karar verir.

Hüseyin Kenan ise geçen bu süre zarfında prenses Cavidan'la evlenir ve yurt dışına seyahate çıkar. İstanbul'a döndüğünde ise partiden partiye, eğlenceden eğlenceye katılır; ancak, artık eskisi gibi eser verememekte ve yaptığı hatayı günden güne daha derinden hissetmektedir. Her gün daha çok Lâmia'yı düşünmeye başlayan Hüseyin Kenan, evliliğini de bitirir. Arkadaşı doktor Vedat'ın muayenehanesinde tesadüfen Lâmia'yla karşılaşan Hüseyin Kenan, pişman olmuş bir şekilde, Lâmia'dan kendisine dönmesini ister. Ancak Lâmia o hastalıktan kurtulmuş, iyileşmiştir. Hüseyin Kenan, bir süre sonra doktor Vedat'tan evlenecekleri haberini alır. Büyük bir yalnızlık ve yıkılmışlık içerisinde düşer. Altı ay sonra ise intihar ederek, hayatına son verir.

3.1.2.2. ŞAHISLAR

Eserde yaklaşık yirmi beş kişilik şahıs kadrosu vardır. Bunlar Lâmia'nın Bozyaka'daki ve Kütahya'daki çevresini oluşturan kimselerdir. Kişiler arasında, sayıca kadın, erkek eşitliği gözetilmiş gibidir.

Romanın başkahramanı, Hüseyin Kenan'dır. Ancak, özellikle romanın ikinci bölümünde baş kahramanlık Lâmia'ya geçer. Bu iki şahıstan başka adı sıkça geçenler, Saip Paşa, Melek Hanım, Prenses Cavidan ve Doktor Vedat'tır.

3.1.2.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN LÂMİA

Eseri bir kompozisyon şeklinde hayâl edersek, başlangıcının sonuca pek de uygun olmadığını görürüz. Roman, Bozyaka'da, Saip Paşalar'ın komşusu Mînir

Bey'in evinde geçen konuşmalarla başlar; Cavidan ve babası, Münir bey'in misafirleridir. Prenses Cavidan, sonradan Hüseyin Kenan'ın karısı olur; ancak, eseri yönlendiren baş kadın kahraman değildir. Diğer iki kişi ise, eseri zenginleştirici, üçüncü derecede kahramanlardır.

Lâmîa, karşımıza ancak altmışıncı sayfada çıkar; fakat oradan sonra baş kadın kahraman konumuna geçer; hele romanın ikinci bölümünde, eserin de başkahramanı olur. Altmışıncı sayfaya kadar Hüseyin Kenan'ın çocukluğu, ilk aşkı ve annesinin evlilik şekli, geriye dönüşlerle verilir. Lâmiâ ortaya çıkıncaya değin, Kenan'ın annesi Melek Hanım, Prenses Cavidan Hanım, yasak aşk yaşadığı Nimet Hanım ve ilk aşkı olan Leylâ aralıklı olarak göz önüne getirilir.

Lâmiâ, annesini, erkek kardeşini ve ardından babasını kaybetmiş; on beş yaşında olmasına rağmen, bir mülazımla nişanlanmıştır. Başka kimsesi olmadığı için de, amcası Şükrü Bey'in evinde kalmaktadır.

Gözlerinin altındaki kendisine yakışan çilleriyle, İstanbul'un benekli üzümlü Kınalı Yapıncak'a benzetilen Lâmiâ, çocukluğu ile ilgili iki acı hatırayı unutamaz: Kardeşi Fahir'in tifodan ani ölümü ve babasının on gün hastanede yattıktan sonra hayatını kaybetmesi...

Kardeşini bir iki kez dövmesi; kendi şekerlerini yedikten sonra ablasının kilerden istemesi ve Lâmiâ'nın vermemesi, Fahir'in ölümüyle içinde dert olarak kalır. Onun için Lâmiâ, bütün çocuklara büyük bir sabır ve şefkatle yaklaşır. Özellikle amcası Şükrü Bey'in çocuklarına adeta dadılık yapar; onlar ne isterse yerine getirir:

"...Ne isterlerse yapıyorum. Kimin öleceği belli olmuyor ki Kenan Bey... Sonradan içime dert olmaktansa..." (s.85)

Lâmiâ aynı zamanda çocuklarla ilgilenişini bir görev olarak da telakki eder. Yaşına rağmen olgunca düşündür:

"Vakıa bu, benim vazifem... Öğle değil mi Kenan Bey? Evlerinde oturuyorum... Her halde amcam, hele yengem bana bakmağa mecbur değil... Bana ettikleri iyilikleri ödemek için bir şey yapmalı değil mi?" (s.85)

İstanbul Paşabahçe'de, bir yalıda mutlu bir yaşam sürerken önce kardeşinin, ardından annesinin ölmesi, Lâmiâ'ya bir kadın sorumluluğu verir.

Kaymakam olan babası ile birlikte Şark'a giden Lâmia, bir kadın gibi, babasının gömleklerini ütüler ve her sabah erken kalkarak, kahvesini pişirir... Bir gün teftiş sırasında, atını akıntıya kaptırarak kayaya çarpması ve kaburga kemiklerinin kırılması, Lâmia için bir başka felaket olur. On gün boyunca, hastanede babasının başında bulunur; ancak kurtarılamaz. Lâmia son görev olarak, bir ölü için ne lâzımsa, sandıktan kendi elleriyle bulup çıkarır.

Lâmia'nın küçük yaşta bunca felakete uğraması onu, sevmeye ve sevimli olmaya muhtaç, yalnız, çekingen ve içli bir kız yapar.

Lâmia, Hüseyin Kenan'ın kemanna hayrandır. Onunla tanışmayı çok istediği halde cesaret edemeyen Lâmia'yı, Hüseyin Kenan'la kısa bir macera yaşayan Nimet Hanım tanıştırır. Daha sonra ise Nimet Hanım, dikkat çekmemek, çevreye karşı ilişkisini örtbas etmek için, Hüseyin Kenan'la birlikte iken onu yanından hiç ayırmaz.

Hayatı ve insanları tanımayan, çevresindeki her şeye kendi masum gözleri ile bakan Lâmia, Hüseyin Kenan, Nimet Hanım macerasını, büyük, benzersiz bir aşk olarak görür ve onların ayrılacağı günü düşünerek için için üzülür, hatta gözyaşı döker:

“...Küçük kızın bu yazımı hep bu aşkın hikâyesi dolduruyordu. Bu aşk, ona yalnız saadet değil, biraz da iftihar veriyordu. Kimsenin bilmediği bu güzel sırrı o biliyordu. Sonra daima onlarla beraber bulunmakla bu aşkı himaye ettiğine kani idi. Çobanla bağcının onları dudak dudağa görmesine o, mâni olmamış mıydı? Bir gün çitlembiklerin altındaki kuyu başında onları yalnız bırakmak için çocukları peşine takip yolda top oynamaya götürmemiş miydi?

.....

Lâmia bu ayrılık gününü aklına getirdikçe ağlayacak gibi oluyordu. Öyle sanıyordu ki, bu keman sustuğu gün Bozyaka'da her şey bitecek. Gecelere ağır, yeknesak bir melâl çökecek; Arapderesi bir çöl, gökyüzü ıssız; her yer ayrı, her şey bomboş kalacak... Niçin Nimet Hanım, Veysel Bey'le evlenmeden Kenan'ı tanımamıştı. Onların birbirlerine almaları ne güzel bir şey olacaktı.” (s.73-74)

Nimet Hanım evli olduğu halde girdiği ilişkiyi hoş görebilecek derecede “sevgi” yi yücelten Lâmia, Hüseyin Kenan'ı da, özellikle kemanyla, gözünde âdeta

ilâhlaştırır. Her gece Hüseyin Kenan'ın kemanını dinlemek için, bağın içine oturan Lâmia, eski utangaçlığını üzerinden yavaş yavaş atarak, bir kardeş ve ağabey yakınlığı ile, Hüseyin Kenan'la dertleşmeye bile başlar. Hüseyin Kenan'ın ise başlangıçta, Lâmia'nın yalnız türkeliği ve utangaç hali dikkatine çeker; zaman zaman ondan sıkılır; masum haliyle alay eder; fakat, zaman zaman da acıma hissi duyar.

Yaz sonunda Nermin Hanım Karşıyaka'ya Kenan Bey de İstanbul'a gider. Bir zaman sonra, bir sırdaş olarak, Nimet Hanımın derdini paylaşmak üzere, büyük bir hevesle onun yanına giden Lâmia, içli kalbinde ilk hayâl kırıklığını yaşar:

“Kınalı Yapıncak o gece bir türlü uyuyamadı. Perdeler acık penceresinden, İzmir'i yıldız kümelerine benzeyen aydınlıklarına bakıyor: “Zavallı Kenan Bey... Nimet Hanımın bu kadar kalpsiz bir kadın olduğunu haber alırsa çok üzülecek!” diye düşünüyordu. Karşıyaka'dan âdeta hasta döndü, bu ilk hayal kırılmasının hüznü -müzmin bir hastalık gibi- aylarca ruhunun içinde süründü.” (s.102)

Bu arada prenses Cavidan'la nişanlanan Hüseyin Kenan, ikinci yazda tekrar Bozyaka'ya gelir ve bu sefer Lâmia'yı son derece güzelleşmiş ve büyümüş bulur:

“- Bu kadar güzel olacağını tahmin edemezdim, kızım... Geçen sene halinde tuhaf bir cılızlık, bir solukluk... Nasıl anlatayım, hani buruşuk, tozlu bazı çiçekler vardır... Onları gibi bir solukluk vardı... Bu sene pırıl pırıl bir şey olmuşsun... Bahar şenliği gibi bir şey... Biraz büyücek ağzında başka bir pırıltı... Rengin başka, kaşların başka... Hele kınalı yapıncaklar... Havuzdaki sudan yeni çıkmış gibi...” (s.106)

Kemanın sesini duyduğu günden itibaren, kendisi için anlaşılmaz bir öneme sahip olan ve bu önemi, günden güne artan Hüseyin Kenan'ın her isteğine Lâmia, büyük bir boyun eğişle, “Siz bilirsiniz.” der... Hüseyin Kenan, bu boyun eğişlere zaman zaman acır duygularla bakarken, zaman zaman da onun bu halinden faydalanır:

“...Zavallı Kınalı Yapıncak... Ah, ben bu çocuğa ne kadar acıyorum... Halbuki hiç bir sebep de yok... Ne söylersen, ne istersen hep “siz bilirsiniz” diye cevap veriyor... Fakat ben de ne berbat adam oldum yarabbi!.. Bir genç kızla... hatta

buna genç kız bile denmez... Bir kız çocuğuyla bu kadar oynamak fena, tehlikeli bir hareket... Adam, sen de... Görülüyor ki dünya böyle... Pislik, dünyanın kuruluşunda, bizim mayamızda... Herkesten iyi olacağım diye kendime işkence etmekte mana yok... Bunda ne benim, ne onun kabahatimiz var... Tabiat hükmünü yapıyor, o kadar... Lâmia da ötekiler gibi bir kız çocuğu... Kedi yavruları gibi sevilme, okşanma ihtiyacını hissediyor... Yalnız, bu tahassüsler onun için çok yeni... Bu sebepten belki biraz fazla buhran geçiriyor... Öte taraftan ben de ruhumun sükûnunu dağıtmayacak hafif, ılık bir heyecana muhtacım... İşi bu kadarda bıraktıktan sonra hiç bir tehlike yok... Yaz ayları ile beraber bu da tabîî geçecek, bir tatlı hatıradan başka iz kalmayacak... O kadar..." (s.115-116)

Böylesine basit, yozlaşmış ve bencilce düşüncelere sahip olan Hüseyin Kenan, Lâmia'nın son derece temiz duygularını hiçe sayarak, onun gözyaşlarına ve yalvarmasına aldırmadan, genç kızlığını elinden alır...

Hüseyin Kenan'ı tanıdığı anda, henüz on beş yaşında bulunan Lâmia'yı, bu otuzunu geçkin adamın, kemani, pervasız hali ve güzel görünüşü derinden etkiler. Hayatın henüz başlangıcında bulunan; tecrübesizliği ile, yaptığı hataların ileriki yıllarda karşısın ne şekilde çıkacağını kestirebilecek durumda bulunmayan Lâmia, yalnızlığının, sevgisizliğinin ve belki muhtaç olduğu baba şefkatinin etkisiyle, hayatının en büyük hatasını yapar ve büyük acılara katlanmak zorunda kalır.

Lâmia'yı ihtiyatsızlıkla suçlayan Hüseyin Kenan, onun çocuk yaşını, sevgiye muhtaç halini ve ona karşın kendi çirkinliğini hiç hesaba katmaz. Yaptığı iğrençlik nedeniyle Lâmia'yla evlenmek zorunda olması, büsbütün onu suçlamasına; Lâmia'ya karşı kin ve öfke duymasına sebep olur.

Hüseyin Kenan'ın, istikbâlini mahveden bir kız olarak gördüğü Lâmia'ya yaptığı nefret dolu teklife, Lâmia, pek çok genç kızın cesaret edemeyeceği bir cevap verir:

"- ... Düşünsenize, siz beni aldattınız mı? Bir prensese âşık olduğunuzu ben de herkes gibi bilmiyor muydum? Hatta her zaman kendi ağzınızla söylemiyor musunuz aşk yoktur diye... Nasıl söylüyordunuz bakayım. Onu dudaklardan aşağı bırakmamalı... Ben, buna razı oldum. Nimet Hanım biliyordu, o da razı oldu. Niçin ben Nimet Hanım'dan daha mı onursuz bir insanım... Ağlaya sızlaya prensesi

bırakacaksınız, beni alacaksınız, ben mesut olacağım! Zavallı babamın bir sözü vardı: Ağır bir şey istedikleri vakit: “Ben bu ekmekten yemem” derdi. Ben de öyle söyleyeceğim Kenan Bey... Ben, bu ekmekten yemem. Kabul ediyorsanız daha bir kaç gün arkadaşlığımız devam edebilir. Yoksa hemen ayrılmalıyız...” (s.136)

Lâmîa, öncelikle kadınlık gururuna yediremediği için Hüseyin Kenan’la evlenmek istemez. O, kendisini istemeyen bir adamla evlenecek karakterde kadın değildir. Ayrıca, sebepsiz sevdiği bu adamın, istemediği bir evlilik yapıp, mutsuz olmasını da istemez. Ancak burada Lâmiâ’nın, kendisini insafsız derece yargıladığı görülür. Hatanın büyüğü, hatta tamamı Hüseyin Kenan’a ait iken, Lâmiâ, yalnız kendini suçlar. Bu da onun Hüseyin Kenan’a beslediği sevginin derecesini gösterir. Ancak bunda, namus konusunda toplumun yalnız kadını suçlar tavrının da etkisi yok değildir. Bu kültürle yetişen Lâmiâ da elbette ,önce ve tamamıyla kendini suçlu görür; cezasına razı olur.

Hüseyin Kenan’a karşı kadınlık onurunu koruyan Lamia, cezalandırıcı topluma karşı bunu nasıl yapacağını düşünmemiş gibidir. Zira çevresindeki insanlar da onurunu çiğnemek isterler. Hatta, çiğnerler. Fakat bu kararından hiçbir zaman pişmanlık duymayan Lâmiâ, ancak beş yıl sonra Hüseyin Kenan’a olan bağlılığını, geçmiş bulunan bir hastalık olarak ifade edecektir.

Gerçek sorumlu olan Hüseyin Kenan ise, sorumluluk bilinciyle hareket etmemiş; hatta Lâmiâ’nın bu kararıyla, içten içe sevinmiş ve onu caydırabilmek için hiçbir çaba göstermemiştir.

Olay ortaya çıkar çıkmaz Lâmiâ, Kütahya’da bulunan dayısının yanına gönderilir. Ancak daha gitmeden Lâmiâ’yı arkadaşının babası olan yaşlı bir adamdan aracı ile evlenme teklifi alır. Bindiği trende ise, olayı öğrenen yaşlı bir binbaşı kızını Lâmiâ’nın yanından alarak başka bir kompartımana yerleştirir. Böylece, toplumun namussuz (?) kadına biçtiği ceza derhal uygulanmaya başlar. Üstelik bunlar, sonraki olayların yalnız başlangıcı niteliğindedir.

Lâmiâ’yı, içlerine yeni girdiği kalabalık aile, ön yargı ile karşılar:

“Kütahyalı yenge daha ilk geceden Lâmiâ’yı bir odaya kapayarak karşısına aldı. Tehditlerle karışık uzun nasihatler verdi. Şimdiden sonra olsun aklını başına alırsa geçmişin unutulacağını, hatta kendisini çocuğuyla beraber kabul edecek

ırz ehli bir koca bulmak bile mümkün olacağını ümit ettirecek şeyler söyledi.”

Ancak Lâmia hiçbir tembihden incinmez, her şeyi sessiz şekilde kabul eder; dışarıya çıkmaz, gelen misafirlere görünmez; zamanını yalnız, eskiden olduğu gibi, dantel öreerek geçirir. Bu sakin tavrı, kendini aileye yavaş yavaş sevdirebilir. Bu arada doğumu iyice yaklaşan Lâmia, sevdiği adamı ve doğacak çocuğunu hayal ederek, küçük mutluluklar yaşar; az da olsa kendisi ile ilgilenmeye başlar:

“Yaşayış tarzında da ufak tefek değişiklikler olmuştu. Bazen yalnız kaldıkça aynanın karşısına geçerek saçlarını düzeltiyor, son günlerde çilleri daha ziyade çoğalan yanaklarını -Mahmure'nin ayna önlerinde sürüklenen boylarıyla hafifçe renklendiriyordu. Bu dakikada heyecanları âdeta sevdiği erkekle evlenmeye hazırlanan bir kızın heyecanlarını andırmaktaydı.” (s.155)

Sürekli evde dikiş dikerek, çocuklara bakan Lâmia, çok geçmeden burada da dedikodu malzemesi olur ve evin önünden geçen küçük çocuklar bile, imalı türküler söyleyerek geçmeye başlarlar:

“Bu türkü üzerine Lâmia'ya evde hemen herkes darıldı. Rıza Bey, artık onun yüzüne bakmaktan çekiniyor, Huriye Hanım, iki manalı sözler söylüyor, Mahmure bile ona karşı soğuk durmaya başlıyordu.” (s.162)

Lâmia, bu sıkıntılı günlerin yalnızlığını, deli dolu arkadaşı Makbule ve kimseye adını söylemediği, sevdiği adama yazdığı mektuplarla gidermeye çalışır. Lâmia'nın çikarsız sevgisini, bu mektuplarda en açık ifadesini bulur:

“Bunların ne ziyarı var... Madem ki beni aylarca kemanının güzel sesleriyle uyutup uyandırdın... Madem ki bir çok geceler beni mehtaplarda gezdirdin... Madem ki çok yakın bir zamanda senin canlı bir yadigârımı taşıyacağım... Bu acıların ne ehemmiyeti var?” (s.163)

Lâmia, doğan ve sevgiden çok acıma hissettiği bebeğine, Mebrure adını koyar. Oysa onun beklediği, Hüseyin Kenan'a benzeyen ve onun adını koyabileceği bir erkek çocuktur. Bu sıkıntılı günlerini bebeği ile paylaşan Lâmia, tam da kendinden beklenebilecek, büyük bir fedakârlık yapar: Dayısının damadı Rasih Ağa, karısının kendini bir çavuşla aldattığını öğrenmiş ve çılgın vaziyette sızmıştır. Bu durumdan büyük bir korku duyan karısı Mahmure, alelacele Lâmia'nın odasına çıkar ve kendine enikonu acındırarak, hatta intihar edeceğini söyleyerek, suçu üzerine almasını ister.

Bir müddet düşünen Lâmia, yine çoğu kadının kabul etmeyeceği bu büyük fedakârlığı yaparak, suçu üzerine alır.

Burada, Lâmia ile Mahmure'yi karşı karşıya getiren yazar, Mahmure'nin sıradanlığı, hatta ahlaksızlığı ölçüsünde, Lâmia'nın yüksek faziletini gözler önüne serer.

Olay duyulmadan örtbas edilir; ancak, Rasih Ağa'nın Lâmia'ya olan tavırları da günden güne değişir ve bir gün , açıktan açığa iğrenç arzusunu dile getirir:

“- Lâmia, halime acı... Artık tahammülüm kalmadı... Ben de insanım... Ben o kolculardan, çavuşlardan aşağı adam mıyım?.. Merhamet et bana... Billahi bu evde kimsenin ruhu duymaz... Sen de kadınsın... Senin de sevmeye ihtiyacım var... Elâlemin ipsizleriyle başını derde sokacağına, beni tercih et... O çavuşun seni kollarına aldığı düşünürken aklım başımdan gidiyor... Billahi katil olacağım...” (s.173)

Bu durumun bir süredir farkında olan Lâmia, kimseye bir şey söylemeye cesaret edemez ve geceleri gizli gizli ağlayarak, derdini hafifletmeye çalışır.

Rasih Ağa'nın tutumunda da, toplumun kadına bakışı açık şekilde görülmüştür. Evlilik dışı ilişkiye giren bir kadına, şartları ne olursa olsun, namussuz gözleriyle bakılması; daha da kötüsü, isteyen her erkeğin o kadına sahip olabileceği düşüncesi, Rasih Ağa'da da vardır. Fakat aynı şey, erkek için kesinlikle geçerli değildir. Yine bunu, Rasih Ağa'nın tavrında açık şekilde görebiliyoruz. Rasih Ağa, çavuşla ilişkiye girdiğini düşündüğü karısını öldürmeye çalışırken; aynı namussuzluğu kendisi yapar. Fakat bu sefer kendisini haksızlığa uğramış, acınacak halde zavallı bir insan olarak gösterir ve Lâmia'ya sahip olmayı, doğal bir hak olarak düşünür; çünkü o, namussuz bir kadındır.

Lâmia, “Kolcuyu, çavuşu istedin de beni neye istemiyorsun?... Onlara var da bana neye yok?”⁴⁰ diyerek üzerine saldıran Rasih Ağa'dan bir an önce kurtulmak; daha büyük ve çirkin olaylara meydan vermemek için, kendini istemiş olan yaşlı, üç çocuklu bir adamla evlenmeyi kabul eder.

Bu evliliğe mani olamayacağını anlayan Rasih Ağa, nikaha bir hafta kala, kimsenin olmayışını fırsat bilerek, Lâmia'ya tekrar saldırır; ancak, bir müddet süren

boğuşmadan sonra Lâmia, eline geçirdiği dayısının silahı ile Rasih Ağa'ya ateş eder.

Rasih Ağa'nın ölümü ile aylarca hapisane ve mahkeme salonlarında oradan oraya sürüklenen Lâmia suçsuz bulunarak serbest bırakılır. Böylece, toplum vicdanında suçlu bulunan Lâmia, Medeni Kanun karşısında aklanmış olur.

Lâmia'yı ilk kez trende gören ve ona karşı tiksinti duyan binbaşı Kemal Bey daha sonraları yavaş yavaş bu zavallı kıza acır ve hatta gizliden gizliye sevmeye başlar. Bu son olayda, kızı Makbule ile birlikte Lâmia'yı hiç yalnız bırakmayan binbaşı Kemal, emekli olur ve bir imamın evine yerleştirilen Lâmia ile evlenmek ister. Genç yaşına rağmen, hayatta kızıdan başka mutluluğu ve hevesi kalmayan Lâmia, bu teklifi kabul eder:

“- Seninle hemen hemen bir yaşta, yahut pek az farlı görünüyoruz. Fakat öyle değil Makbule... Benim bu yaşta gönlüm ihtiyarladı... Benim için gece, gündüz, yaz, kış hepsi bir... Hiçbir şey istemiyorum... Küçüğümde başka hiçbir şey düşünmüyorum... Hayat benim için bitti... Mebrure mesut olursa ben de mesut olacağım... Genç bir adamla evlenmeyi aklımdan geçirmiyorum... Ben halde bir kadını kim ne yapsın? Hem genç adam, karısından aşk bekler... Halbuki benim gönlüm şimdiden söndü... Şimdi anlıyorsun ya... Bey baban sahiden beni istiyorsa reddetmem için hiç bir sebep yok... Ben de, küçüğüm de bir yuva buluruz, kimse artık bana hakaret etmez.” (s.192)

Bu evlilikten sonra daha sakin ve rahat bir yaşam sürmeye başlayan Lâmia, buna rağmen mutlu değildir. O halâ, artık ızdırap ve heyecan vermese de, sevdiği Hüseyin Kenan'ı hayal eder ve kocasının aşkını hayatın elim bir mecburiyeti olarak kabullenir; ona acır. Komşularının dedikoduları; Binbaşı'yı kendisine yakıştıramıyor olmaları, Lâmia için bir şey ifade etmez. Ona, kocasının iyi ve namuslu bir adam olması yeter.

Bir gün, sürgün olarak çıkıp gelen Kemal Bey'in yeğeni doktor Vedat, Lâmia'nın hayatını tamamen değiştirir. İstanbul'da yaşayan ve son derece neşeli, uyumlu bir kişiliğe sahip bulunan Vedat, Lâmia'ya karşı, herkesin yaptığı gibi, ön yargılı yaklaşır:

“Lâmia'nın sade, çekingen tavırlarına, masum gözlerine inanmıyor, kendi

kendine: “Sen zannettiğimden daha kurnaz ve aşifte bir şeysin galiba!” diyordu. “İstanbul’da olsaydın hayli muvaffakiyet kazanırdın!.. Güzel komedyaya oynuyorsun... Ben de inanmış görünerek bön bön seni seyrediyorum... Fakat hiç merak etme... Nasıl olsa foyanı yakalayacağım... Biz, sana benzemez daha nicelerini gördük... Rollerini ne kadar maharetle yapsalar, yine bir gün dudaklarından bir kelime, vücutlarından bir tavr ü hareket kaçıyor ki, bütün hüviyetlerini ayna gibi meydana çıkarıyor... Elbette seni de bir gün yakalayacağım...” (s.205)

Fakat, geçen zaman Lâmia’nın temizliğini, masumluğunu Vedat’a gösterir. Lâmia, Hüseyin Kenan’ın uzaktan arkadaşı olan Vedat’la, ilgisini hissettirmeden konuşmaya çalışır. Ancak, hayretle görür ki, artık Hüseyin Kenan için eskisi gibi üzülmemektedir. Bu halini acıya alışmış olmanın bir sonucu olarak gören Lâmia, aslında Hüseyin Kenan’a duyduğu bu sebepsiz bağlılığın yavaş yavaş koptuğunu, daha sonra anlayacaktır. Elbette ki, bir insanı sevmek için sebepler vardır; bunun içindir ki, “sevgi” öğrenilebilir.

Lâmia, komşusunda bulunduğu bir gün, doktor Vedat’ın gittiği bir av partisinden, ağır yaralı olarak döndüğünü öğrenir. Vedat, dayısının karısını kıskandığını ve Makbule’nin de kendisine ilgisi olduğunu hissetmesi üzerine ziyaretlerini seyrekleştirmiştir. Bu sebeple Vedat’ın uzun süre ortalıkta görünmemesi ve üstüne üstlük bu haberin ortaya çıkması Lâmia’yı iyiden iyiye telaşlandırır. Kocasına ve Makbule’ye haber vermek için aceleyle yola çıkan Lâmia, yaranın önemsiz olabileceğini, boş yere diğerlerini telaşlandırmamak gerektiğini düşünerek, Vedat’ın durumuna bakıp dönmek ister.

Vedat’ın yarasının bir sıyrıktan ibaret olduğunu gören Lâmia, ev sahibi Rum kadınının ısrarını kıramayarak bir bardak çay içmek için oturur. Fakat, oda içerisinde yanan mangalın etkisiyle Vedat ve Lâmia’nın zehirlenmesi, yeni, iğrenç dedikoduların çıkmasına neden olur.

Bütün hayatını dürüst ve namuslu bir adam olarak yaşayan Kemal Bey, toplumun olanca baskısına rağmen evlendiği Lâmia’yı, ikinci kez koruyamaz ve ondan boşanır. Yine iyi niyetinin , şanssızlığının ve biraz da ihtiyatsızlığının kurbanı olan Lâmia, İstanbul’a gitmek; orada babasından kalan maaşla yaşamak niyetindedir:

“...Ben, çok sıkıntı çektiğim için artık korkmuyorum... Emin olumuz ki...

tahmin ettiğinizden ziyade sakinim... Hatta İstanbul'u tekrar göreceğimi düşününce içime bir tatlı heyecan bile geliyor..." (s.231)

Lâmîa'nın düştüğü durumdan büyük üzüntü duyan ve bundan bir derece kendisini sorumlu tutan Vedat, tüm gayretlerine rağmen Lâmia'nın masumiyetini, dayısına anlatamaz. Duyduğu sorumluluk bilinci ve Lâmia'ya olan ilgisi nedeniyle, evlilik teklifinde bulunur; ancak Lâmia, bu teklifi hiçbir şekilde kabul edemeyeceğini belirterek, kendisiyle yalnız arkadaş olarak görüşebileceğini söyler.

Lâmîa'yla ilgisini İstanbul'da da kesmeyen Vedat, Lâmia'nın da bir gün kendisini sevebileceğini ümit ederek, evlilik teklifini yineler. Ancak Lâmia'nın cevabı hep aynıdır:

"Biliyorsunuz ki, benim eski bir sergüzeştim var... Bu, âdeta bir uzun hastalık oldu. Bu gün artık hiç bir acı çekmiyorum... Tamamıyla iyi oldum sanıyorum... Fakat ya değilse... Ya bu hastalık geçmediyse, bir gün birdenbire nüksedirse nasıl olur? Pek çok meziyetleriniz var... Bunlara rağmen hayatınızı biçare bir kadına vermek mürüvvetinden çekinmiyorsunuz... Bunlara karşı o kadın size temiz bir bağ vermezse, sizi lâyık olduğunuz kadar sevmese yazık olmaz mı? Bu hastalığın tamamıyla geçtiğinden, sizi sevdiğimden emin olmadıktan sonra teklifinizi kabul edemeyeceğim..." (s.324)

Bu arada Prenses Cavidan'la evlenen, iki yıl boyunca Avrupa'yı dolaşan, İstanbul'da seyahat âlemlerinden başını çıkarmayan Hüseyin Kenan, artık eser verememektedir; büyük bir aşkla sevdiğini sandığı karısının, aslında, kendini hiç de anlamadığını, kendi benliğine tamamen uzak olduğunu düşünmektedir. Bu mutsuz günlerinde arada bir Lâmia'yı aklına getiren Hüseyin Kenan, derin bir uykudan uyanıncasına, gerçek sevdiği ve kendini anlayacak insanın Lâmia olduğunu; ona büyük bir haksızlık yaptığını düşünmeye başlar. Bu şekilde evliliğini yürütemeyeceğini anlayarak eşinden ayrılır; Lâmia'yı tekrar bulmak arzusunda.

Bir gün arkadaşı Vedat'la karşılaşan Hüseyin Kenan, onun muayenehanesinde Lâmia'ya tesadüf eder. O an heyecandan, şaşkınlıktan âdeta nefesi kesilen Hüseyin Kenan, daha sonra büyük bir ümitle Lâmia'yla kavuşacağı günü düşünür, hayaller kurar. Burada Hüseyin Kenan'ın, Lâmia'ya yaptığı haksızlığın büyüklüğünü aklına getirmeden ve geçen beş yılda hiçbir şeyin değişmemiş olacağını

düşünerek bu türlü hayallere kapılması ise, ilginçtir.

Geçen zaman ve çekilen acılar Lâmia'yı olgunlaştırmış; son derece mantıklı bir kadın yapmıştır. Lâmia, olgunluk ve kendinden, duygularından emin bir şekilde Hüseyin Kenan'ın teklifini geri çevirir... Hüseyin Kenan'ın kemanının sesi ise artık bu sergüzeştten hiçbir iz kalmadığının gerçek şahidi olur.

Böylece Reşat Nuri Güntekin'in deyimiyle, "Bir mehtaplı yaz gecesinden uzak bir keman sesinden doğan bu genç kız sevdası, beş sene sonra yine aynı hisler içinde"⁴¹ sönmüş olur.

Lâmia ile yazar genel olarak toplumun kadına bakış açısını verir. Ancak burada ki kadın, sıradan bir kadın değildir. O, evlilik dışı ilişkiye girerek, toplumun kurallarına karşı gelmiş suçlu bir kadındır. Fakat, bu suçun nasıl işlendiği, hangi etkenlerin buna sebep olduğu söz konusu bile edilmez. Toplum için sonuç, yani suçun işlenmiş olması önemlidir. O, artık, namussuz, ahlâksız bir kadındır ve bunun için hiçbir ortamda, doğrudan kabul görmez.

Lâmia bu cezayı bilerek kabullenir ve Hüseyin Kenan'ın düşmanca ve isteksizce yaptığı evlilik teklifini geri çevirir. Burada elbette ki Lâmia, fazlasıyla onurlu davranmış ve zor olanı seçmiştir. Fakat yazar onun bu davranışını, beş yıl çekilen eziyetten sonra mükâfatsız bırakmaz ve haksızlığa uğrayan Lâmia yüceldikçe, haksızlığın savunuculuğunu yapmış olan Hüseyin Kenan, alçalır.

Lâmia, sevdiği erkek için her derde katlanan vefakâr, çilekeş Anadolu kadınına benzer. Bu özellikleri ile Lâmia, her derde katlanmış ve hiç bir an şikayetçi olmamıştır. Onun bu vefası, sonsuz sabrı ve dayanma gücü, elbette ki, yine onun iç güzelliğinden kuvvet almıştır.

Sıradan bir kadından farkı olmayan Lâmia'yı yücelten, onunla âdeta özdeşleşen dürüstlük, iyilik ve sabır kavramlarının onda sembolleşmiş olmasıdır. Hüseyin Kenan'ın, birbirlerini sevmediklerini, onun gözyaşları içerisinde kabul ettirmiş olması, ilişkiden sonra da, Lâmia'nın o sözünde durması gerektiğini düşündürür. Bu olay ve doktor Vedat'la, eskiden sevdiği adamı unuttuğundan emin olmadıkça evlenmek istememesi, onun dürüstlüğünü; Mahmure'ye acıyarak suçunu üzerine alması, iyiliğinin derecesini ve onca acıya, küçük yaşına rağmen,

büyük bir olgunlukla katlanabilmesi de onun sabrının, dayanma gücünün, ruh kuvvetinin sınırını gösterir.

Lâmia, anne ve babasını küçük yaşta kaybetmesi nedeni ile iyi bir eğitim göremez. Ancak kendini bilmezden itibaren yaşadığı büyük acılar, onu mükemmel bir insan yapmaya yeter.

Lâmia'nın yaşamak durumunda kaldığı onca sıkıntıya, acıya ve mutsuzluğa rağmen, Hüseyin Kenan hiçbir acı ve sıkıntı çekmez. Üstelik bu olaydan sonraki ilk üç dört senesi de gayet mutlu şekilde geçer. Hüseyin Kenan'ın ancak üç dört yıl sonra, eser veremediği için sıkıntıya düştüğü, çevresi ve özellikle de karısı ile ilişkileri bozulduğu vakit Lâmia'yı hatırlaması, Reşat Nuri Güntekin'in maksatlı oluşunun bir sonucudur. Reşat Nuri Güntekin, toplum karşısında cezasını fazlasıyla çekmiş ve sonucunda mutluluğa ermiş Lâmia karşısında Hüseyin Kenan'ı affetmesi, elbette ki mümkün değildi. Hüseyin Kenan, hatanın gerçek sahibi olarak, toplumdaki görmediği cezayı, kendi kendine vermiş, böylece Lâmia'da özdeşleşen gerçek değerler vurgulanmıştır.

3.1.2.2.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Eser, yardımcı kadın kahramanlar yönünden oldukça zengindir. Öncelikle Hüseyin Kenan'ın annesi Melek Hanım, karısı Prenses Cavidan, kısa bir aşk yaşadığı Nimet Hanım, Meftune Hanım, Mahmure, Makbule ve esere zenginlik katan üçüncü derecede önemli kadınlar...

Eserde, Lâmia'nın kişilik bakımından benzediği tek kadın, Melek Hanımdır. Melek Hanım, zengin bir tüccarın son çocuğudur ve tek kız olduğu için de, üzerine fazlaca düşülmüştür. Son derece iyi kalpli bir kız olan Melek, babasının sevmediği bir kâtime gönlünü kaptırır ve bütün engellemelere rağmen, onunla kaçarak evlenir.

Önceki yıllarda, ispatlanmamış bir suç nedeniyle Manisa muhasebesinden çıkarılan Melek'in kocası Nail, toplumun dışlayıcılığı ile her zaman karşı karşıya

gelmiş; evliliğinden sonra da kendine sürekli bir iş bulamamıştır. Melek Hanım, iki yıl arayla doğan iki çocuğu ile birlikte, sefil bir hayat yaşamasına rağmen, geride bıraktığı zengin hayatı düşünerek asla pişman olmaz, kocasının sevgisiyle avunup gider. Bu hayat, ailesinin içine düştüğü yokluğa daha fazla tahammül edemeyip hırsızlık yapan Nail'in, hapse girişine kadar devam eder.

Büsbütün yokluk ve çaresizlik içine düşen Melek Hanım, kocasının isteği üzerine varlıklı ağabeyi Saip Paşa'ya mektup yazar. Saip Paşa kız kardeşini ve çocuklarını, kocasından ayrılması şartı ile kabul eder; bir yıl sonra ise eşinin öldüğü haberini alır.

Melek Hanım'ın konaktaki hayatı pek mutlu geçmez; çocukları ile birlikte, adeta bir misafir çekingenliği hissederek bir kaç yılı orada geçirir. Ancak oğlu Hüseyin Kenan'a atılan iftira ile Melek Hanım, kesin olarak konaktan ayrılma kararını verir ve ağabeyini gücendirmeden, babasından kalma eve geçer.

Melek Hanım çocuklarıyla birlikte, kendi evinde daha yoksul fakat daha mutlu bir yaşam sürmeye başlar; yazları ise yine ağabeyinin yanına gider.

Bu şekilde çocuklarını büyüten Melek Hanım, onlara son derece düşkün ve vefakârdır. Fakülteyi bitiren fakat uygun bir iş bulamayan oğlunun durumu, onu son derece üzer ve babasından kalan tek malvarlığı olan dükkânı, Hüseyin Kenan'ın Avrupa'ya gidebilmesi için satar. Daha sonraki yıllarda oğlu Hüseyin Kenan'ın ünlü ve mutlu bir insan olması, Melek Hanım'ı da son derece mesut eder. Oğlu evlenip İstanbul'a yerleştikten bir müddet sonra da ölür.

Lâmîa'nın iyiliği, sevdiği erkek için pek çok acıya sessizce katlanması ve anneliği, Melek Hanım'la arasındaki ortak noktalardır. Melek Hanım bu özellikleri ile yine sıradan, fakat çileli Türk kadınına bir örnek teşkil eder.

Prenses Cavidan, küçük yaşta annesini kaybetmiş ve daha sonra babası ile birlikte, özellikle sanat etkinliklerini takip etmek amacıyla oradan oraya gitmiş; bunun sonucu olarak düzenli bir eğitim alamamış; fakat son derece zeki ve güzel bir genç kızdır. Babasının Mısır prenslerinden olması, ona, "prenses" ünvanını ve her zaman takındığı, vakur tavrını verir.

Cavidan, sanatla ilgilenmekle beraber, onu, yazarın deyimiyle, kıymetli bir süs olarak kullanır. İyi bir eğitim almamasına rağmen, kıvrak zekasının da

etkisiyle duyduklarından ve okuduklarından yola çıkarak, hemen her konuda, temeldeki bilgisizliğini gayet iyi örtterek konuşur; hatta tartışır.

Cavidan'ın, bu her şeyi bilir hali, prenseslikten gelen vakuru, muhteşem güzelliği ile birleşince, onu ulaşılmaz bir mükemmelliğe götürür. Hüseyin Kenan'ın onu görür görmez etkilenmesi ve evlenmek istemesinin sebebi de, onun ruh sıcaklığında değil, ulaşılmaz gibi görünen muhteşem güzelliğinde yatar.

Cavidan da Kenan'dan etkilenir. Ancak onu da etkileyen Kenan'ın güzel çehresi, ondan da ziyade, onun kemani ve kemani ile yarattığı ünedir. Bu görünüşte kalıp, derine inmeyen aldatıcı çekicilik, onların temelsiz bir evlilik yapmasına neden olacaktır. Evliliklerinde geçen birkaç aldatıcı yıldan sonra, farklı kültür ve yetişme tarzını gizleyen, maddi, geçici çekicilikten mürekkep maske düşünce, birbirine yabancı iki ruh, ortada kalacaktır.

Kenan ile Cavidan'ın evlilikleri, mesafeli bir arkadaşlık ve Kenan'ın aldatışları ile geçen nişanlılık devresinden sonra gerçekleşir. İlk üç yıl mükemmel bir evlilik gibi görünen bu birliktelik, üç yılın sonunda, Hüseyin Kenan'ın artık yeni eserler verememesi ile çatırdamaya başlar. Hüseyin Kenan'ın birbirini tutmayan ruh hallerinin ardından küskünlükler ve şikayetler başlar:

“- Hayatımın böyle olacağını tahmin etmemiştim. Gerçi size içyüzümden bahsetmek doğru değil... Fakat halimizi yabancılar bile hissetmeye başladı. Siz, fazla olarak akrabasınız...Kenan'ın sanatı beni aldatmıştı... “Bu kadar yüksek bir sanatkarın elbette çok yüksek bir kalbi, çok başka bir insanlığı olacak!” diyordum... Ben bu tımla hayatımı...” (s.305)

Sonunda beş yıllık beraberliğin ardından Hüseyin Kenan, Cavidan'ın mutluluğu için ondan ayrılmak ister... Acılarını, duygularını açığa vurmayı bir zayıflık telakki eden ve her zaman sakin görünmeyi davranış olarak kabullenen Cavidan, Hüseyin Kenan'ın bu teklifini de, yine, aynı ciddi ve lâkayt tavrıyla karşılamaya çalışır:

“Cavidan bir alçak iskemleye oturmuş, başını ellerinin içine almıştı. Yüzü hiç görünmüyor, gece kandilinin hafif aydınlığı dağınık saçlarında titriyordu. Karımın omuzları hafif bir hıçkırıkla sarsıldı:

- Peki, Kenan... Nasıl istersen? dedi.” (s.308)

Reşat Nuri Güntekin, diğer kahramanları gibi, Cavidan karakterini de, hayatın içinden çekip çıkarmış gibidir. O herşeyden üstün tuttuğu onuru, nezaketi, güzelliği, şıklığı; fakat, ruh inceliklerini anlayamayan soğuk, mesafeli hali ile az rastlanır ancak, mükemmeliyetten uzak bir kadın tipidir.

Hüseyin Kenan'ın, Cavidan'la arkadaşlığı esnasında ilişkiye girdiği kadınlardan birisi Nimet Hanım'dır. Nimet Hanım, evli fakat kocasına karşı sevgisiz ve ayrıca mutsuz bir kadındır. O, bu ruh hali ve sahip olduğu düşük ahlâki değerlerin etkisiyle, Hüseyin Kenan'ın çapkınca tavırlarına karşılık verir.

Nimet Hanım aynı zamanda, Lâmia'yı Hüseyin Kenan'la tanıştıran kişidir. Lâmia'ya sevgiden çok acıma duyan Nimet Hanım, onu, kendine çok yakışan çilleri nedeniyle, İstanbul'un Kınalık Yapıncak üzümüne benzetir; aynı zamanda onu, Hüseyin Kenan'la olan yasak ilişkisini örtbas etmekte kullanmaktan da çekinmez. Nimet Hanım, Lâmia ile karşılaştırılınca, tamamen zıt özelliklere sahip, olumsuz bir tip olduğu görülür.

Lâmia'nın durumunun ortaya çıkması üzerine eve gelen Meftune Hanım, genç kızlara müşteri bulan, onları kandıran olumsuz bir kadın tipidir:

“- Lâmia Hanım pekâlâ anlıyorsunuz ama beni üzmem istiyorsunuz civanım... Namık Bey, öteden beri seni pek beğenir... Kütahya'ya gideceğine esef etti... Gitmeden bana da Allahısmarladık desin diyor... Dinle beni kızım... Sen yarın öğleden sonra, bazı arkadaşlarıma “Allahısmarladık” a gideceğim diye yengenden izin alırsın... Ben, seni köşedeki eczanenin önünde araba ile beklerim. Namık Bey de bizi benim Değirmendağı'ndaki evde bekler... Yarım saat, bir saat görtüşürsünüz... Bugün sana bir çift elmas küpe almağa gitti... Onları da yarın verecek... Oldu değil mi kızım? Namık Bey'e ne cevap vereyim?” (s.143)

Makbule, romandaki hiçbir kadın tipine benzemez. Lâmia'yla ilk kez trende karşılaşan Makbule, onunla önce komşu daha sonra da akraba olur. Son derece neşeli, hoppa, hareketli ve teklifsiz bir yaradılışa sahip olan Makbule, Lâmia ile hemen hemen aynı yaşlarda olmasına rağmen , tamamen çocuk ruhludur. En büyük zevki gramofon çalarak kanto ve köçek havaları oynamak olan bu annesiz, delişmen kız, Lâmia'yı hiç yalnız bırakmaz.

Bütyüdükçe hırçınlıkları artan ve hemen iki ayda bir, gördüğü erkeğe aşk

besleyen Makbule, halasının oğlu Vedat Bey'i de sevdiğini zannedince, ortalık birbirine karışır. Çocuk ruhuyla, ne yapacağını şaşırarak Makbule, kendini Vedat'a beğendirmek için, şekilden şekle girer. Bunun için üvey annesi konumunda bulunan Lâmia'dan da yardım isteyen Makbule, istediği olmayınca kıskançlık krizlerine tutularak, Lâmia'nın evliliğinin bitmesinde de etken olur. Makbule, fazla yer kaplamamakla birlikte, son derece canlı çizgilerle verilmiş bir tiptir. Bu elbette ki, Reşat Nuri Güntekin'nin, kahramanlarını yaratmada gösterdiği genel bir başarıdır.

Romanda dikkati çeken diğer bir kadın tipi ise, Mahmure'dir. Mahmure daha on beş yaşında iken orta yaşlı, sarhoş bir vergi memurunu sevip evlenmiş; üst üste dört çocuk doğurduktan sonra, ne kocasında ne de çocuklarında gözünü kalmamış bütün gününü ayna karşısında süslenerek, komşularını dolaşıp ud çalarak geçirmeye başlamış, olumsuz fakat canlı bir kadın tipidir. Mahmure'yi olumsuz yapan onun yüzüstü, kurnaz, ahlâksız kişiliğidir.

Çocukları için iyi bir anne örneği sergilemeyen Mahmure, kocasıyla severek evlendiği halde, onu aldatma cesaretini gösterir. Bu yanlış davranışın ardındaki asıl sebep Mahmure'nin zayıf kişiliği; diğer sebepler ise yetişme ortamı ve eğitimsizliğidir. Sosyal yaşama kapalı, otoriter bir baba denetiminde genç kızlığa adım atan Mahmure, aradığı serbestliği evlenerek elde edebileceğini düşünmüş olabilir. Ayrıca, çevreden soyutlanmış yaşamı içerisinde Rasih ile karşılaşması, belki onu ideal bir erkek olarak görmesine neden olmuştur. Ancak kesin olan şey, Rasih'in ve evliliğinin, Mahmure'nin beklentilerine cevap vermediğidir.

Mahmure bu çirkin davranışı yapmakla kalmaz; suçunu, kendine acındırma yolu ile kurnazca, Lâmia'nın üzerine atar. Bu özellikleri ile Mahmure, Lâmia'nın zat tipini oluşturur.

Görülüyor ki, eserde her tabakadan kadın vardır. Bazen, kimi yönleri ile birbirine benzeyen kadınlar, bazen hiç benzemezler. Bu çeşitlilik içinde, romana son derece renkli bir görünüm kazandıran bu tiplerin ortak özelliği ise halâ içimizde yaşayan rastlanabilir kişiler oluşudur.

Bir diğer özellik ise Reşat Nuri Güntekin'nin, her sınıf insan içerisinde, kadın, erkek ayırmadan, olumlu ve olumsuz tiplerin bulunabileceği düşüncesi ile karakterlerini yaratmış olmasıdır.

3.1.3. ESKİ HASTALIK

İlk olarak 1938 yılında basılan eser, Batı'nın değerleri ile yetiştirilmiş ve aşkı, eski bir hastalık olarak gören bir genç kızın, millî değerlerine sahip bir erkekle yaptığı evlilik ve bu evliliğin hazin sonunu konu edinir.

“İnsan yedisinde neyse, yetmişinde de odur... Bütün Halit Ziya'yı yanıp tutuşarak okumaya başladığım zaman ne idiysem bugün de yine oyum. İnsandaki duygu fonu değişmiyor. Sonradan öğrendiği, anladığı şeyler; zaman, muhitin tesirleri vs. elbette pek çok değişmeler yapacaktır; fakat hepsinin maddesi, daima onun durmayan sızıntıları ile yoğrulur. Bütün değişmek kendi kuruntumuz gibi birşeydir. Hele aşırı bir realizm gayretiyle...”⁴² diyerek her eserini aynı duygu fonu ile kaleme aldığı belirten Reşat Nuri Güntekin, Eski Hastalık'ta bu fonu kullanmakla kalmamış; reel bir bakışla, romantizmden uzak, duygusuz bir yaşam olamayacağını da kanıtlamıştır.

Özellikle üçüncü derecede şahıslar bakımından zengin olan eser⁴³, hakim bakış açısı ile anlatılmış ve otuz beş bölümden oluşmuştur.

3.1.3.1.1. VAK'A

Züleyha, on yedi, on sekiz yaşlarına kadar İstanbul'da yaşamış, bir asker çocuğudur. Babası Ali Osman Bey, I. Dünya Savaşı ve ardından çıkan Kurtuluş Savaşı nedeni ile, ailesinin yanına ancak birkaç senede bir, yirmi, otuz günlüğüne gelebilmiş; her seferinde babasını biraz daha çökmüş bulan Züleyha ise, onu sevmekle beraber, uzak kalmış, tanıyamamıştır.

İstanbul'da, pek fazla konuşmayan annesi ve hasta teyzesi ile birlikte kalan Züleyha, bu ortamda bile gayet mutlu bir çocukluk geçirmiş ve kolejle birlikte yeni bir ortama girmiştir. Bir süre sonra teyzesinin ölmesi ve annesinin de Konya'da

42- BAYDAR, Mustafa, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?, İstanbul 1960, s.88

43- Çalışmamızda 1982'de İstanbul'da Basılmış; 372 sayfalık eser kullanılmıştır. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

bulunan babasının yanına gitmesi ile yalnız kalan Züleyha, kolej arkadaşları ve Erenköy'de köşkü bulunan dayısı Şevket Bey ile hayatının en mutlu üç yılını geçirir.

Ancak yabancı kolejde aldığı eğitimin, arkadaşlarının ve dayısının etkisiyle, kendi değerlerine uzak yetişen Züleyha, okulunun bitmesi ardından, babasının ısrarı ile, Silifke'ye, onların yanına gitmek zorunda kalır. Yüksek öğrenimine devam etmekte ısrar eden ve İstanbul'dan uzun süre uzaklaşmak istemeyen Züleyha, babasını ikna edemez ve çaresiz kalır.

İstanbul hayatı dışında herşeyi küçümseyen bakışıyla, uzun süre çevresini gözleyen Züleyha, yavaş yavaş yeni ortamına alışmaya ve babasını tanımaya başlar.

Aradan geçen bir yılın sonunda Züleyha, hiç ummadığı kadar babasını tanımış; ona yakınlaşmış; fakat, bu sefer de annesini kaybetmiştir. Zaman geçmekte yavaş yavaş babasının rahatsızlıkları da artmaktadır. Sonunda Ali Osman Bey, hastalığını kabullenir ve emekli olur. Ancak Züleyha, artık orada işleri kalmadığını ve İstanbul'a dönmeleri gerektiğini düşünür. Aynı fikirde olmayan Ali Osman Bey bir süre sonra, ona bir teklif götürür: Önce Miralay Ali Osman Bey'in neferi, ardından Silifke Belediye Reisi ve ailesi ile birlikte en yakın dostu olan Yusuf Bey, Züleyha ile evlenmek istemektedir.

Başlangıçta onun her davranışını küçümser gözlerle izleyen Züleyha, zamanla, bazı hallerini halâ hoş görmese de, onu beğenmeye başlar ve bu teklifi bir müddet düşündükten sonra kabul eder. Ancak başlangıçta geçen birkaç tatlı haftadan sonra, bu iki farklı kişilik arasındaki aykırılıklar ortaya çıkmaya ve özellikle Züleyha'nın olumsuz tavırları nedeniyle, problem olmaya başlar.

Dışarıdan mükemmel görünen evlilik, içten kırgınlıklarla beşinci yılını geride bırakmış; bu arada, Ali Osman Bey de aralarından ayrılmıştır. Bir gün, tartışma esnasında Züleyha'nın ayrılmak istemesi ve Yusuf'un da buna itiraz etmemesi, ayrılıklarının fiili olarak başlamasına sebep olur. Büyük bir gizlilik içerisinde mahkemeye başvurmuş olan çift ayrılmış olmakla beraber, bir yıllık kanuni müddeti doldurmak durumundadırlar.

Züleyha, bu süreyi, dayısının yanında tamamlamak üzere İstanbul'a gider. Fakat orada bulunduğu dört ay boyunca peşinden ayrılmayan bir sporcu ile araba gezintisine çıkması ve dönüş yolunda yapılan kaza, onların tüm memlekete iki sevgili

olarak duyurur. Hastaneye yatırılan Züleyha'yı, haberi gazeteden öğrenen Yusuf, babasına duyduğu saygıdan dolayı alır; uzun bir tekne gezintisi ile tekrar Silifke'ye getirir ve kanuni sürenin bitimine değin eski yaşantılarına devam ederler.

Ancak, uzun gezinti esnasında Yusuf'un Züleyha'ya olan eski hastalığı tekrar nükseder... Bu arada Züleyha da gerçek anlamda Yusuf'u sevdiğini, Anadolu'nun ve Anadolu insanının güzelliğini farketmeye başlar. Fakat, Yusuf için ayrılık zaruridir; Züleyha'yı trene bindirir.

3.1.3.2. ŞAHISLAR

Eser, daha önce de belirttiğimiz gibi üçüncü plan şahıslar yönünden zengindir. Romanın şahıs kadrosunu, baş kahraman Züleyha; ikinci planda kocası Yusuf, babası Ali Osman Bey, dayısı Şevket Bey ve kayınvalidesi Enise Hanım; daha geri planda ise, annesi Münevver Hanım, Taşucu isimli şilepte çalışanlar, belediye komitesi üyeleri, Züleyha'nın kolej arkadaşları oluşturur.

3.1.3.2.1. BAŞ KADIN KAHRAMAN ZÜLEYHA

Eser, Züleyha'nın hastanede yattığı ve eşini beklediği sahne ile başlar. Ardından, yazar tarafından kazanın nasıl meydana geldiği anlatılır ve birkaç gün içerisinde Yusuf ile Züleyha, Silifke'ye dönmek üzere, Taşucu adındaki küçük yük gemisiyle yola çıkarlar. Burada Züleyha, günler süren yolculukları esnasında, geçmişini hatırlar ve orada yapılan bu dönüşlerle biz de onun tüm hayatını öğrenmiş oluruz. Bu, Reşat Nuri Güntekin'in pek çok romanında tercih ettiği bir yöntemdir: Geriye dönüşlerle kahramanın çocukluğunu, dolayısıyla, çocukluğunun bugüne etkisini göstermek...

Züleyha'nın eşinden ayrılmasına sebep olan yanlış düşünce ve

davranışlarının temeli de çocukluğuna dayanır. On yedi, on sekiz yaşına kadar babasından uzak yaşamış; baba sevgisini tam olarak hiç bir zaman hissedememiş olan Züleyha, babasının yerine, her vesile ile karşılaştığı ve daha üstün bulduğu dayısı Şevket Bey'i koyar.

Şevket Bey, eniştesini, isyan olarak nitelendirdiği Kurtuluş Savaşına katıldığı için "deli" addeden bir Osmanlı Hükümeti hariciye memurudur. Sahip olduğu düşünceler yanında, bulunduğu yüksek mevkiinin de etkisiyle Şevket Bey, işgal kuvvetlerinin önde gelenleri ile yakınlık kurmuş; memleketin kurtuluşunu, onlarla yapılacak olan siyasi ilişkilerde görmüştür.

Dayısının, ailesini lüks içinde bir köşkte yaşatması, iyi bir görevde bulunması, üstüne üstlük önemli yabancı adamların bile dayısına büyük yakınlık göstermesi, Züleyha'nın gözünde, onu daha da üstün kılar. Nihayet babası, günden güne çökmektedir ve bir gün bu isyan davası içerisinde bilmem nerede ölüp gidecek; ölmese bile, bilinmeyen bir yere sürgün gönderilecek ve adı sanı kalmayacaktır.

Züleyha'nın dayısına olan hayranlığı bu kadarla da kalmaz... Ona göre Şevket Bey, çok zarif ve medeni de bir insandır. Büfeleri Batı estetiğine göre düzenlemek, güzel giyinmeyi çeşit çeşit dansları ve danslarda konuşulacak konuları öğrenmek; yürüyüşe güzel bir eda vermek gibi yeni fikirlerini bu ortaçağdan kalma topluma öğretmek de, memlekete az hizmet değildir. Bu işlerde Züleyha, hayran olduğu dayısının en büyük yardımcısı olur.

Züleyha'nın dayısından aldığı bu büyük fakat olumsuz etkiye, yeni bir olumsuzluk da okuduğu yabancı kolejden eklenir. Burada okuduğu yıllar içerisinde Züleyha, üç beş sene kolejde okuduktan sonra muhakkak bir yolunu bulup Amerika'ya aşan Ermeni kızlarını⁴⁴, hayatının en büyük ideali haline getirir ve annelerinin dizleri dibinde oturup da daha sonra evlenen Türk kızlarına küçümser gözlerle bakar. Bu bakışın temelinde "Herkes kendi hayatını yaşmalıdır."; "Hiçbir sevgimiz bizi mukadderatımızın yolundan alıkoyacak bir ayak bağı olmamalıdır."⁴⁵ cümlelerinde ifadesini bulan fikir yatar.

Züleyha, kolejden sahip olduğu bu uç fikirlerin; babasının yerini dolduran dayısı Şevket Bey'in olumsuz tavrının ve sürekli gözünün önünde olan, İstanbul'un

44- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, a.g.e. s.31

45- GÜNTEKİN, Reşat, Nuri, a.g.e., s.31

eğlenceli hayatının da etkisi ile, kendi değerlerine yabancı kalır; hatta, onları beğenmez hale gelir.

Züleyha'yı bu olumsuz etkilerden kurtarabilecek tek kişi olan annesi Münevver Hanım ise, evdeki hasta kız kardeşinin ve hayatından şüphe duyduğu kocasının etkisiyle, daima düşünen ve susan bir kadın haline gelir. Bu çaresizlik ve üzüntü içerisinde, kızındaki olumsuzlukları fark etmez bile... Böylece Züleyha, çocuk yaşında gerekli ilgiyi, eğitimi en yakınlarından göremez; yalnız kalır ve sadece çevresinden aldığı olumsuz etkilerle yetişir.

Züleyha'nın içinde bulunduğu ortamı, şekillenecek kişiliği için uygun bulmayan, kolej eğitimi biter bitmez onu yanına alan, babası Ali Osman Bey'dir. Kolejden sonra Amerika'ya, en azından İstanbul'da üniversiteye devam etmek isteyen Züleyha için, dönüşünü kestiremediği ve her şeyi ile iptidai bulduğu bir kasabada yaşamak, dayanılmaz olacaktır. Fakat o, "Sen şimdi, şahsiyetinin teşekkülü devresinde bulunan bir çocuksun Züleyha... Hiç olmazsa bir kaç sene o havanın dışında kalmalısın."⁴⁶, diyen babasını, bu fikrinden döndüremeyeceğini de bilir.

Burada Reşat Nuri Güntekin'in daha çok eğitimci olmasından kaynaklanan haklı endişeyi görürüz. O, yine öğretmenliğinin de etkisiyle, hemen her romanında çocuklara yer vermiş; onları içinde buldukları ortamın bir yansıması olarak göstermiştir. Bu çocuklar kimi zaman, kendileri ile ilgilenen kişileri etkileyen önemli bir şahıs olurken, kimi zaman da bir toplumun geleceği olarak yaşam şeklinden endişelenilen bir fert olurlar. Görüyoruz ki, incelemeye aldığımız "Çalikuşu" romanında okul çocukları, Zeyniler Köyünün bir küçük sembolü gibi görünür, ayrıca Feride'nin hayatı üvey bir anne ve sevgisiz bir baba elinde yaşayan Mumise'yi evlat edindiği zaman değişir; Mumise'nin gelişi, Feride'ye mutluluk vermiştir. "Dudaktan Kalbe" romanında küçük Mebrure, Lâmia ile hayat arasındaki tek bağıdır. Burada ise, Züleyha, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ferdi olacaktır. Onun için, yeni Türkiye'nin kıymetini bilecek, onun değerlerine sahip çıkacak, toplumu yüceltecek bir kişiliğe ihtiyaç vardır ve bu sebepten, Züleyha'nın oluşacak kimliği son derece önemlidir.

Züleyha, babasını birkaç senede bir ay görebilmiş; onu tanımaya hiç fırsat bulamamış olmasına rağmen, bazı zamanlar onu hatırlamış; hatta babası için ağlamıştır. Züleyha'nın tanıma fırsatı bulamadığı ve on yedi, on sekiz yaşlarına kadar hiç babalık görmediği bu insana duyduğu sevgi, bir vazife hissiyle duyulan sevgidir. Dayısı Şevket Bey'in bu baba-kız ayrılığında boşluğu doldurması ise, Züleyha'nın onu âdeta bir baba yerine koymasına, ona hayranlık duyarak, babasından üstün bulmasına sebep olur. Annesi Münevver Hanım'ın kızını yönlendirmede pasif kalması da ayrı bir şanssızlık olur.

Züleyha, İstanbul'da eğitimi için yalnız kaldığı üç sene boyunca, yaz tatillerini geçirmeye anne ve babasının yanına gitmiş; her yazda ayrı bir Anadolu kasabasında bulunduğundan, bu durum, son derece eğlenceli gelmiştir. Bunda, babasının hatırı sayılır bir kişi olması kendini herkesten üstün görmesi; etrafta heyecan ve ilgi uyandırması; eğlenceler, partiler düzenleyerek, dayısının adeta havariliğini üstlenmesinin de etkisi olmuştur.

Fakat Züleyha, son gidişinde eski neşesine bir türlü kavuşamaz, hatta hasta olur. Bunun sebebi, İstanbul'a uzun süre dönebileceğini bilmesidir. Silifke'deki bu yeni hayatında, ona her şey çirkin görünür ve kendisinin de bu ortama benzediğini düşünür:

“Şimdi arasıra aynaya baktıkça ona hak veriyorum: Damarlarımdaki kanın hareketi ağırlaştı. Vücudum ve zihnim uyuştu. Hiçbir şeye el sürmek içimden gelmiyor. Saçlarım dalga dalga uzayıp karışıyor; kaşlarım büyüyor; bakımsız cildimi çil, alnımı kıl basıyor. Konuşmak, gülmek zevkimi kaybettim. Daha biraz zaman geçerse havaya alışmış, tamamıyla bir yerli kadın şeklini, halini almış bulunacağım.”
(s.54)

Züleyha, çektiği sıkıntıyı, dayısına yazdığı bir başka mektubunda şöyle dile getirir:

“Çocukken bir Amerikan mecmuasında dallarına konan kuşları kapıp yiyen, yanlarından geçen insanlar üzerine birdenbire kalın damarlı yapraklarını kapatarak kanlarını ve etlerini hazmetmeden bırakmayan bir nevi ağaçların resmini görmüştüm.

Burada kendimi bu korkunç nebatlardan birinin kurtulunmaz kollarına

düşmüş görüyorum; çıldırıyorum.” (s.68)

İçinde bulunduğu ortamdan duyduğu mutsuzluk nedeni ile babasını suçlayan Züleyha, gittikleri Gülyüzü çiftliğinde ilk defa onunla yalnız kalır ve yavaş yavaş tanımaya başlar; aralarında, geçen yirmi yılın acısını çıkartırcasına, bir yakınlaşma doğar:

“Herkes karşı daima biraz soğuk ve vahşi kalmış olan Züleyha, kendisini birdenbire babasının kollarına atan ruh hareketinin hangi ihtiyacın ifadesi olduğunu halâ anlamış değildi. Bu belki sadece sıhhatinin düzelmesinden, etrafındaki havanın değişmesinden ileri gelme bir aksülâmel; bir muvakkat nikbinlik, neşe ve sempati meylinden ibaretti. Fakat sebep ne olursa olsun idil devam ediyor ve baba kız yalnız kalmak için uydurdukları hilelerle, beraber buluştukları vakit birbirleri karşısında duydukları yepyeni heyecanlar, meraklar, utanmalarla bu yeni sevgiyi iki genç nişanlı aşkının süslerine bağlamakla eğleniyorlardı.” (s.82)

Züleyha, yeni bir keşif yaparcasına tanımaya başladığı babasının verdiği heyecanla, sıkıntılarını unuttur ve bulunduğu ortamı sever. Birbirinden güzel geçen günler sonrasında Züleyha, annesini kaybeder ve ardından, günden güne babasının, gözleri önünde çöküşünü izler. Bu zor günlerde onu ve babasını yalnız bırakmayan, Enise Hanım’dır. Enise Hanım, aile dostları Yusuf Bey’in annesidir ve Ali Osman Bey’e şaşılacak derecede saygılı; bağlı bir insandır. Züleyha, Enise Hanım’ın da yardımıyla, evde, adeta annesinin yerine geçer ve bir nevi, ev hanımlığı yapar. Onun bu hali, kendisini çevreye daha da sevdirebilir.

Annesinin ani ölümünün etkisini uzun süre üzerinden atamayan Züleyha, babasını da aynı sona uğrayacağından korkarak, ondan bir an bile ayrılmak istemez ve babasını zorla doktora gönderir. Bir süre hastanede kaldıktan sonra epeyce düzelen Ali Osman Bey, tam olarak sağlığına kavuşamadığını kabul ederek emekliye ayrılır. Ancak bu durum babası ile arasında yaşanan büyük bir fikir ayrılığını da beraberinde getirir: Babası Silifke’de kalmak, Züleyha ise İstanbul’a geri dönmek ister... Kararını çoktan vermiş olan Ali Osman Bey, kızını bu konuda tamamıyla serbest bırakır. Züleyha ise çok sevdiği, inatçı babasını bırakmayı, aklından bile geçirmez:

“Zavallı babacığım, dedi, siz, kızınızın nasıl bir canavar olduğunu bilmiyorsunuz. Bana zevk duymayacağım bir şeyi kabul ettirmek, yaptırmak imkansız

bir şeydir... Şimdi yanınızda, sizin sevginizle öyle dopdolu bir zaman geçiriyorum ki, ilerde bunu hasretle aramaktan korkuyorum.” (s.117)

Aradan geçen bir kaç aydan sonra Züleyha, hiç beklemediği bir teklifle karşılaşır: Yusuf, kendisiyle evlenmek istemektedir. Bu teklifi, babasından öğrenen Züleyha, son derece mantıklı bir yaklaşım sergiler:

“...Evlenmek, kendi kafasına ve kalbine göre bir aile yapmak hakkı insanın hürmet edilmesi lâzım gelen bir hakkıdır. Müsaade ediniz, bu iş üzerinde hiçbir tesire kapılmadan düşünüyüm; hesaplarımı yapayım... Vereceğim kararın benim kendi kararım olduğunu, netice üzerinde sizin hiçbir tesir ve mesuliyetiniz bulunmadığını bilerseniz daha bahtiyar olursunuz.” (s.121)

Kurtuluş Savaşı yıllarında babasının neferi olan Yusuf'u, Züleyha, ilk olarak tren garında görür ve geçen birkaç günün ardından dayısına gönderdiği mektupta, ondan şöyle bahseder:

“Dünyada hiçbir belediye reisi memleketini bunun kadar iyi temsil edememiştir. Görünüşte iri yarı, hatta güzelce denecek bir genç adam. Fakat ruh yok. Gayet basit, iptidai, can sıkıcı... Bütün konuşmaları yol, su, toprak ve belediye bütçesi üzerine... Belediye Reisi hakiki fikirle zerre kadar alâkası olmayan bu manasız didişmeler arasında toza, toprağa bulanmış, oradan oraya koşuyor, bağırıyor, nasihat veriyor, konferans veriyor. Vaziyetindeki gülünçlüğü farkedemeyerek mühim dünya meseleleri halleden bir adam tavırları alıyor.” (s.51)

Züleyha'nın, Yusuf'a olan bu küçümser ve alaycı bakışı, onu tanıdıkça, yavaş yavaş değişir; yakışıklı bulduğu bu genç adamın beğenmediği bazı davranışlarını da, zamanla düzeltbileceğini düşünerek, teklifi kabul eder. Ancak, küçültücü bulduğu bu görücü usulü evlilik şeklinde, ilk sözü kendisi söylese, onurunu biraz olsun korumuş olacağını düşünür:

“- Ailemize karşı büyük bir nezaket ve teveccüh göstermişsiniz, dedi. Biz de babamla beraber teklifinizi kabul ediyoruz. Mutabıkız değil mi?

Birkaç adım ilerleyerek erkekçe ve arkadaşça bir tavırla elini uzattı; Yusuf'un elini sıktı.” (s.126)

Züleyha, yirmi iki yaşına geldiği ve Silifke'de bayağı bir süre kaldığı halde, İstanbul'daki hayatı müddetince edindiği olumsuz fikirlerden tam anlamıyla

kurtulamamış; özellikle, evlilik konusundaki uç düşünceleri, kendi yaşamında uygulamaya çalışmıştır.

Züleyha'ya göre aşk, sevgi gibi romantik duygular, eski bir hastalıktan başka bir şey değildir. Çünkü bu duygulara kapılan insanlar, ona göre karşısındaki insana kul, köle olur ve böylece özgürlüğünü kaybeder. Hürriyetini kaybeden bir insanın ise, yeni insan tipi ile uzaktan yakından ilgisi olamaz; oysa Züleyha, yeni insan tipidir. Bu düşüncelerle genç kız, nişanlısına son derece soğuk davranır; Yusuf ise bu mesafeden çekinerek, onu çok sevdiği halde bu sevgisini ifade edemez. Böylece nişanlılık dönemi, yapılacak işlerin konuşulması dışında, genellikle sükunetle geçirilen, sıradan bir zaman dilimi olur.

Bu heyecansız hayattan bir an için sıkılan Züleyha, Yusuf'tan kendisini öpmesini ister. Bu davranışını Züleyha, yine bir üstünlük ve eskiye karşı koyuş olarak yorumlar:

“İlk nişanlı busesi... Bu, eskiden bir genç kız hayatının en büyük hadisesiydi. Züleyha, birdenbire yaptığı jestle insanlığın bu eski ananesine, edebiyatın köhne romanesk aşkına karşı koyduğuna inanıyordu.” (s.131)

Nişanlısının, Züleyha'yı öpmeye devam etmesi ise, onu adeta çıldırtır. Bunun sebebi, kendisiyle bir bebek, bir kedi yavrusu gibi oynanıyor, vehmine düşmüş⁴⁷ olmasıdır.

Yusuf, Züleyha'nın her istediğini, bir iki itirazdan sonra, kabul etmek durumunda kalır. Böylece onun istediği biçim bir düğün yapılmış ve Gölyüzü'nde kalınmıştır. Fakat en garibi Züleyha'nın kocasından ayrı, başka bir odada uyumakta ısrar etmiş olmasıdır.

Züleyha, evliliklerinin ilk gecesinde de diğer kızlardan farklılığını; üstünlüğünü ortaya koymak zorunluluğu hisseder:

“Züleyha, o geceki cüret ve çılgınlığını düşünürken hayret ediyordu. Başında bir tek fikir vardı: başka gelinlere benzememek, hâkim bir erkek tarafından yarı zorla alınan âciz eski zaman kızı mevkiine düşmemek... böyle gecelerin kof ve bayağı nutuklarından, sahte naz ve utanmalarından, haysiyet kırıcı yalvarıp yakarmalarından tiksiniyor, bütün bu sahneleri, zekâ ve gurur sahibi bir yeni insan

için tahammül edilmez bir şey addediyordu.

Yusuf'un kendisini de bu gülünç komediye sürüklenmesine mâni olmak için, mutlaka bir şey yapmak lâzımdı. Bunun için de tek çare, onu odasında bastırmak, açık bir tavırla "ben geldim" demektir. Nasıl ki daha evvelce de bütün âdetleri kırarak ona "evleneceğiz", "beni öpeceksiniz" diye âdeta emirler vermişti. Ona karşı üstünlüğünü muhafaza etmek için, bundan başka yol yoktu. Amma, bu hareket, bu mahdut fikirli saf dışarlık delikanlısına bir yüzüzlük şeklinde görünebilecekmiş, ne çıkar?" (s.134)

Yine aynı gece, Züleyha'yı çok sevdiğini söyleyen Yusuf, onun ağzından dökülen kelimelerle hayatının en büyük şaşkınlığını yaşar ve evlilikleri boyunca, ikinci bir kez "sevmek" kelimesini kullanamaz:

"... Bu nokta ehemmiyetlidir. İyice anlaşmalıyız... Sevmek, daha doğrusu aşk eski zamanların bir gülünç hastalığı idi... Romanlar, şarkılar, bunu tatsız nağmelerle mütemadiyen körukleyip dururlardı. Umumi harbin bunca zararlarına mukabil bir faydası, bu aşkı yeryüzünden silip süpürmek oldu... Harp sonu nesli dediğimiz yeni insanlarda artık bu gülünç masala tesadüf etmiyoruz... Bu zamanda eskaza aşık olduğunu söyleyene rast gelinirse, cüzzamlı gibi insanlar arasında ayırıp bir yere kapamak lâzım gelecek..."

- Aşık olmak, rastgele bir insandan kendine bir heykel yapıp tapmak, bütün zevki, saadeti onda aramak, onsuz yaşamak kabil olamayacağına inanmaktır... Eski hayatta, zevk yok, neşe yok, hürriyet yok... Aşk denen şey, normal bir duygu değildir. İnsanlar, kafaca birbirine müsavi değildir ki, anlaşılar... Onların her biri ayrı bir âlemdir... "Ben, sensiz yağım, sensiz olamam; senin esirinim" demek zilletten başka bir şey ifade etmez... Haysiyet ve idrak sahibi insan, daima müstakildir..."(s.138-140)

Züleyha ile Yusuf'un duygu bakımından en büyük ortaklıkları, Ali Osman Bey'e hissettikleri sevgi olur. Fakat Züleyha aradan geçen beş yılın ardından babasını kaybettiğinde yine, üzüntüsünü yalnız yaşamayı tercih eder ve günden güne kendi içine kapanır. Onun bu hali için endişelenen Yusuf, Züleyha'yı İstanbul'a götürür. Burada yavaş yavaş kendine gelen Züleyha, Gölyüzü'ne tamamen farklı bir insan olarak döner ve Silifke'ye yerleşir.

Züleyha artık zamanını dansla, briçle geçirirken, kocasının tekrar belediye işleriyle ilgilenmesine, fena halde karşı çıkar ve bu işi küçümser:

“... Züleyha’ya göre, belediye politikacılığı kibar değildi. Küçük bir kasabanın sokakları, suları, süprüntüleri ve bilmem kaç bin liralık bütçesi için, yapılacak gürültü sadece gülünçtü. Politika ancak bir memleketin büyük işleri etrafında yapıldığı ve ölüm, sürgün tehlikeleri karşısında mücadelede değer bir kuvvetle çarpışıldığı zaman şık bir şey olurdu.” (s.147)

Kocasını sürekli olarak sert ve alaycı şekilde eleştiren Züleyha, bir gün pek de önemli olmayan bir tartışma esnasında, Yusuf’a ayrılma teklifinde bulunur; kocasının şaşkınlıkla karşıladığı bu teklifi kabul etmesi ise, onları geri dönülmez yola sakar. Böylece, içte birbirlerine lâkayt davranan; dışarıdan, anlaşılan bir çift gibi görünen bu iki insanın oluşturduğu modern aile ocağı(!) bozulmuş olur.

Büyük bir gizlilik içerisinde ayrılık işlemleri resmen tamamlanır; ancak, bir yıllık kanuni bekleme süresi vardır. Züleyha, bu süreyi de İstanbul’da geçirmek için dayısının yanına gider. Fakat orada, kendisinden hoşlanan ve hiç peşinden ayrılmayan bir araba yarışçısı ile gezintiye çıkması; ardından gelen kaza, Züleyha için bir dönüm noktası olur. Kocasının hiçbir şey olmamış gibi, hatta eskisinden daha da büyük bir ilgi ve ihtimamla, onu hastaneden alıp, seyahat denilebilecek, uzunca bir yolculuğa çıkarması; Züleyha’nın kişiliğinde büyük değişimlere sebep olur.

Kocasının Züleyha’ya olan büyük ilgisi, ona, Yusuf’un olaydan habersiz olduğu hissini verecek derecede samimidir. Bu samimiyet karşısında âdeta yüzü kızaran Züleyha, bir türlü mesele hakkında konuşmaya cesaret edemez ve eskiden kızarak, insafsızca eleştirdiği Yusuf’un halleri, artık ona rahatsızlık vermez.

Eskiden ona, kendini boğmaya hazırlanan Anadolu’nun sesi gibi gelen bağlama, teknenin içerisinde, denizin, adanın ve yosunlu sahil kayalarının sesi gibi gelir. Eskiden kocasını işçi ve hizmetçilerle senli benli konuşmasını tenkit ederken; garip bir istekle, gemide çalışanlara, tayfalara ilgi ve yakınlık duyması; eskiden hoşlanmadığı konularda, farkında olmadan, saatlerce kocasıyla sohbet etmesi; eskiden himayeyi, hürriyeti için küçültücü bulurken, artık Yusuf’tan kaynaklanan emniyet duygusu ile, kendisini daha huzurlu hissetmesi; hiçbir özel alâka istemeden, teklifsizce kocasının sofrasına oturması ve arkadaşça sohbet etmesi; Yusuf’la birlikte

Kurtuluş Savaşı'ndaki kahramanlık noktalarını dolaşması; kocasının genç yaşta vatan için yaptığı fedakârlıkları düşünerek, ona alâka ve merhamet duyması; bu büyük fedakârlık karşısında, kendi dertlerini küçümsemesi; arada çocukça vaziyetler alması; eskiden çirkin görünmekten çekinerek kocasının yanında uyumadığı halde, artık onun yanında, üstelik de başını göğsüne koyarak uykuya dalması ve bundan umulmaz bir zevk alması, hep Züleyha'da sessizce meydana gelen değişikliklerin birer ifadesidir.

Kocasını gibi, kendinin de farkında olduğu bu değişikliklerle Züleyha, basit olmanın, ruhun isteklerini bir takım fikir ve nazariyelerle dizginlememenin rahatlığını, hayata kendini olduğu gibi bırakmanın güzelliğini, ancak fark eder.

Züleyha, bu yolculukta, kocasına pek çok haksızlık yaptığını; onu insanlar içerisinde müşkül duruma düşürdüğünü anlar ve Yusuf'a âdeta acır gözlerle bakar. Ancak, yine gururuna yenik düşerek, ona, içindeki çırpınışlardan söz etmez...

Züleyha, Gölyüzü ve Silifke'de kaldığı müddetçe, eskisi gibi aile yaşamı devam eder; özellikle gelen misafirlere karşı vazifesini tam yapar; hatta, bu olağan görünen didişme içerisinde, ayrılmaları gerektiğini bile unuttur. Züleyha'nın bu haline karşılık Yusuf, yabancıların yanında ona fazlasıyla ilgi göstermekle beraber, gündün güne evden uzaklaşır ve suskun bir hal alır. Her gün içki de almaya başlayan Yusuf, günlerce ortadan kaybolduğu bir zamanda, mahkeme kararı ile çıkagelir. Bu durumu adeta unutmuş olan Züleyha, bu halinden utanır ve artık kendini oraya ait hissetmeyerek, bir an önce gitmek ister.

Neredeyse, yaşamının yedi yılını geçirdiği bu yerlerden ayrılmak, Züleyha'ya son derece acı gelir; treni bekledikleri son dakikalarda ise, acısı âdeta yüzüne, ellerine ve hatta sesine vurur. Yine gururunun emri altında, son ana kadar lâkayd görünmeye çalışan Züleyha, sayılı dakikalarda bunu başaramaz. Yusuf'un suskunluğunu, kendisini hangi sebeple hastaneden alıp getirdiğini sorarak bozan Züleyha, kocasının her şeyi babasının hatırası için yaptığını; fakat, yolculuk esnasında kendisine karşı, içinde tekrar "eski hastalığın" nüksettiğini öğrenir. Bu dakikada; uğruna evliliğini mahvettiği fikirlerin hiçliğini çok iyi anlayan Züleyha, kocasına, onu aldatmadığını söyler. Ancak, artık çok geçtir.

Eserde, uzun süren savaşların ardından, büyük bir mücadele ile ortaya çıkan yeni Türkiye'nin, Züleyha gibi, kendini "yeni insan" olarak değerlendiren

kişilere yer olmadığı vurgulanır. Yeni insanın, geleneksel değerleri hiçe sayıp yalnız kitabı, yoz fikirleri edinmiş olamayacağı, dikkate sunulur. Nitekim Züleyha, yozlaşmış bir yeni insan tipi olarak karşımıza çıkar, ancak geçen süre içerisinde, kendi değerlerine sahip, dengeli bir kişilik haline gelir.

Türkiye'nin ihtiyacı olan yeni insan tipi, Yusuf gibi vatanını çok seven, onun için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen; gelenek ve göreneklerine sahip fakat, ülkeyi ileriye götürecektir her türlü yeniliğe de açık insandır. Yazara göre, eski kötü, yeni güzel, diye bir şey olamaz; ikisinin de iyi ve kötü yanları vardır ve bu değerler bir bütündür, birbirini tamamlar.

Züleyha, önceleri eski ile yeni arasında dengesiz bir tipi ifade ederken, yavaş yavaş, Anadolu insanı içerisinde, onun sade yaşamında; Kurtuluş Savaşı'nın kahramanlıklarını dinleyerek; bu kahramanları hayalinde canlandırarak, dengeli bir tip haline gelir. Bunu yaparken, karşısındaki en ideal örnek de Yusuf'tur. Böylece Züleyha'nın dik başlı, kendine hakim, güçlü kişiliği, eksik yönlerden işlenerek, bir ideal tip ortaya çıkartılır.

Eser, Çalıkuşu gibi, Kurtuluş Savaşı yılları ve sonrasını kapsar. Ayrıca her iki eserin baş kahramanları, Züleyha ile Feride, yabancı okulda iyi bir eğitim görürler ve ikisi de İstanbul'dan Anadolu'ya geçer. Fakat aralarında başka benzerlik bulunmaz. Züleyha'yı olumsuz yönde etkileyen yabancı okul eğitimi ve İstanbul yaşamı; Feride'ye tam da aksi tesir yapar. Ayrıca Feride sahip olduğu kişiliğini, hiçbir şartta değiştirmez, bu yönden durağan bir tiptir. Oysa Züleyha, âdeta bir yeni kişiliğe bürünür ve bu yönden de Züleyha, değişken bir tiptir. İncelemeye aldığımız diğer bir eser olan Dudaktan Kalbe'nin baş kahramanı Lâmia ise, kişilik bakımından Feride'ye benzer ancak, iyi bir eğitim görmemiştir.

Bu üç eserde dikkat çekici ortak özellikler de vardır: Her üç baş kahramanın da bir asker kızı ve Lâmia'nın ölen kardeşi dikkate alınmazsa, hepsinin tek çocuk olması; her üç genç kızın da İstanbul'da otururken, oradan Anadolu'ya geçmeleri ve son sahnede tekrar İstanbul'a dönmeleri sayılabilir. Ayrıca, yine üç kahramanda da aşk ve gurur çatışması, çeşitli yönlerden ele alınmıştır.

Eski Hastalık'ta ön planda Züleyha-Yusuf ilişkisi olmasına rağmen, arka planda İstanbul'un ve Anadolu'nun durumu; yaşanan siyasi gelişmeler bir tablo gibi

verilir. Canlı olarak romana aksetmeyen bu görünüş, adeta, arkada bir fon oluşturur. Bu fon bize, Reşat Nuri Güntekin'in detaylara dikkat eden gözlem yeteneği hakkında da bir fikir verir.

3.1.3.2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

Eserde Züleyha'dan başka, kadın olarak hastabakıcı kadın, annesi Münevver Hanım ve kayınvalidesi Enise Hanım vardır.

Hastabakıcı kadın, Şvester Magda, meraklı fakat aynı zamanda roman okumayı çok seven, ihtiyar bir kadındır ve eserde, dekoratif bir unsur olarak yer alır.

Eserde, Züleyha ile annesi arasındaki ilişkiye hemen hiç değinilmez. Annesi, hasta kız kardeşi ve yıllarca ayrı yaşamak zorunda kaldığı kocasının dertleri ile çökmüş; hayatın zevklerinden elini ayağını çekmiş; kızının da içlenmesinden korkan sessiz bir kadındır. Münevver Hanım, Kurtuluş Savaşı'nın ardından, Konya'ya kocasının yanına gider ve bir kaç yer dolaştıktan sonra, Silifke'ye yerleşirler. Kızlarının da gelmesiyle, burada bir kaç yılı ailesi ile birlikte geçiren Münevver Hanım, aniden ölür. Züleyha'nın annesi ile ilgili duygularına, yalnız ölümü ile biraz değinilir. Annesinin ölümü, Züleyha'da umulmayacak bir boşluk bırakır ve o günden sonra Züleyha, eve gelen misafirleri, özellikle de annesinin arkadaşlarını, kendisini adeta onun yerine koyarak karşılar.

Züleyha'nın kayınvalidesi Enise Hanım ise, annesi Münevver Hanım'a göre daha canlı ve güçlü bir tip olarak karşımıza çıkar. Enise Hanım, kocası öldüğü halde, çiftliğin işlerini tek başına idare edebilmiş bir kadındır. Aynı zamanda iki kız ve bir de erkek evlat yetiştirmiştir. Gelenek ve göreneklere bağlı, oğlu küçükken bile onu evinin efendisi bilmiş bu köylü kadını, yeri geldiğinde kesin tavrını da koyabilen bir kadındır. Oğlunun bir Fransız kızla evlenmesine, bu kesin tavrı ile engel olmuştur.

Annesi öldükten sonra Züleyha'yı ve babasını pek yalnız bırakmayan Enise Hanım, güçlü kişiliği ile onları da etkisi altına alır:

“Enise Hanım, bir bakıma evimizin hakiki hâkimi, bir bakıma

hizmetçisidir. Gelir gelmez pencereleri açıyor, keçeleri, kilimleri, yorganları, döşekleri havalandırıyor; kirli çamaşır torbalarımızı ortaya döküyor; hizmetçi ile bulaşık yıkamaya, yemek pişirmeye, reçel kaynatmaya kalkıyor. Hatta benim söküklere tamir için inadediyor. Fakat böyle süflü işlerle uğraşırken de yine garip bir hâkimiyet var. Babama varıncaya kadar hepimizi işe koşuyor ve onun verdiği emre itiraz etmeyi hiçbirimiz aklımızdan geçirmiyoruz.” (s.108)

Züleyha’yı seven, fakat fikirlerinden ürken Enise Hanım, özellikle Ali Osman Bey’e duyduğu sevgi ve saygının sebebiyle, onun, gelini olmasını ister. Düğün esnasında da fikirlerini açık açık belirten Enise Hanım, yalnız bir şeye çok net şekilde olmasa da itiraz eder. O da, Züleyha ile Yusuf’un ayrı odalarda yatmasıdır.

Enise Hanım’a büyük üzüntü veren olaylardan biri, Yusuf ile Züleyha’nın ayrılmasıdır. “Ali Osman’ın kızına ne yaptın?” diyerek, adeta baygınlık geçiren kadın, oğlunun “Kadınlar her şeye karışmaz.” deyişiyle, bir daha o konuda konuşmaz; ancak, kazadan sonra Züleyha’nın hastanede kimsesiz gibi kalmasına da gönü elvermez ve onu getirmesi için, Yusuf’u ikna eder.

Züleyha’yı seven ve onun için üzülen Enise Hanım, onun başına gelen olaydan da hiçbir şekilde bahsetmez; Züleyha’nın hastalığında, günlerce, baş ucunda bekler ve onun dönmek üzere gideceği günlerde, âdeta hasta olur. Enise Hanım, Yusuf ve Züleyha’dan sonra bu ayrılığı bilen tek insandır. Bunun için Züleyha’yı uğurlarken, onu adeta bırakmak istemez; öper ve sarılır.

Enise Hanım, Züleyha’dan sonra üzerinde durulan ikinci önemli kadın kahraman olmakla birlikte, fazla yer kaplamaz. Fakat, güçlü kişiliği ile, gayet canlı bir tablo çizer. O, sahip olduğu özelliklerle, dayanıklı, vefalı, kuvvetli Anadolu kadını kendisinde barındırır.

Eserde ayrıca, kadınla ilgili değişik insanların görüşleri de verilir. Batı hayranı Şevket Bey, şöyle der:

“... Kadını açmakla pek büyük bir şey yapmış olmayız, eğer onu medenî terbiye ve muaşeret âdâbı noktasından tam bir Avrupa vaziyetine sokmazsak...” (s.37)

Silifke belediyesinde Züleyha’yı gören erkek azalar arasında ise, şu konuşmalar geçer:

“ - Belediye heyeti arasında bir hanım... ne inkılâp, ne inkılâp! Diye dua

eder gibi ellerini yüzüne sürdü.

....

- İnşallah siz hanımları resen de iş başında göreceğiz, diye şaka etti, bizim oinsten dünyaya hayır gelmeyeceği artık sabit olunmuştur.” (s.56)

Yeni tarz bir düğünde geçen konuşmalar:

“Lüks masalarda, tek boş iskemle kalmamış bulunmasına rağmen bazı belli başlı aile kadınlarının gelmemiş, daha doğrusu babaları, kocaları, kardeşleri tarafından getirilmemiş olmalarından şikâyet edenler vardı.

....

- Ne iştir bu beyim... Bizi teşvik edenler hani neredeler? Bizimkiler, helâl de, kendilerinin ki mi haram, dedi.

....

- Mantolarınızı sırtınıza giyin bakalım... Dansa kalkacak olursanız, ayağınızı kırarım.” (s.61-62)

Yusuf, annesinden bahseder:

“Bütün işler ihtiyar anamın üstüne yıkıldı. Gerçi onun toprak işlerine benden ziyade aklı erer... Fakat ne de olsa kadındır...” (s.71)

İhtiyar bir asker, Kurtuluş Savaşı'nı değerlendirir:

“Gazi'nin kumandası altında asker baş, Anadolu halkı sağ el, Anadolu kadını sol el oldu. İşte böyle elbirliğiyle kendimizi kurtardık.” (s.88)

Bir cenaze töreninde, Züleyha'yı gören bir ihtiyar ise, kadın, erkek arasında fark görmez:

“ - Zıyanı yok... Kadın, erkek hep bir... Yerliler pek yapmazlar da... Burada memur ailelerinden cenazeye gelen kadınlar oluyor, dedi.”(s.235)

Görülüyor ki, kadın hakkında değişik görüşler olmakla birlikte, onun, erkekle aynı şartlarda bulunamayacağı fikri, ağırlık kazanır. Bugün bile, kadının ikinci sınıf insan muamelesi görebildiği düşünülürse, Cumhuriyet'le birlikte pek çok yeniliğe adım atmak durumunda kalan o toplum için, bu fikirlerin son derece normal olduğu söylenebilir.

II. BÖLÜM

ELE ALINAN ROMANLARDAKİ ŞAHISLARIN MUKAYESESİ

1. BAŞ KAHRAMANLAR

İncelemiş olduğumuz romanların yazarları Halide Edip Adıvar, Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin, hemen hemen aynı dönemde yaşamışlar ve eserlerinde de, yaşadıkları zamanı yansıtmışlardır. Dokuz eserin tümünde ana kahraman, kadındır. Bu kadınların en belirgin ortak özellikleri ise, hepsinin genç kız olması ve yaklaşık, yirmi beş yıllık yaşamlarının okuyucuya aktarılmasıdır.

1.1. FİZİKİ AÇIDAN MUKAYESE

Ana kahramanlarımızdan Handan, Aliye, Feride, Züleyha, Yıldız ve Emine ortalama olarak, yirmi, yirmi beş yaşları arasında karşımıza çıkartılır ve çocukluk, genç kızlık dönemleri, geriye dönüşlerle verilir. Onların dışında Rabia on, on bir; Lâmia on dört, on beş; Lâle ise Altı yaşlarındadır. Bu üç kahramanın daha sonraki yaşamları çeşitli olaylarla gözler önüne serilir. Ancak en çok üzerinde durulan, genç kızlık dönemleridir.

Çocukluk yılları içerisinde giyimine dikkat çekilen, Handan, Rabia ve Lâle vardır. Varlıklı bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Handan, babasının görüş ve yetiştirme tarzının etkisiyle, komşuları tarafından alafrangahlıkla suçlanacak derecede, kısa etekli elbiseler giyer ve saçını kapatmaz. Rabia, daha çocuk yaşında iken katı bir din eğitimi almış; bu mutaassıp din anlayışı ve dedesi Hacı İlhami Efendi'nin paraya düşkünlüğü nedeniyle, sürekli iç karartan renklerde, annesinin eski elbiselerinden bozma kıyafetler giymiştir. Lâle ise, babası şehit düşmüş, annesi verem, fakir bir aile çocuğu olarak, son derece bakımsız ve yarı çıplaktır.

Tüm ana kahramanlar, genç kızlık dönemlerinde geleneklere, zamanın

şartlarına ve buldukları çevreye uygun şekilde giyinirler. Ancak Handan, Avrupa'da kaldığı yıllarda şık fakat dekolteli kıyafetler giymekten de çekinmez. Rabia ve Aliye ise, gereksiz buldukları peçeyi, yaşadıkları mekanda kullanmazlar. Gerektiğinde çok şık ve alımlı olabilen bu kadınlardan Feride ile Rabia, iş için özel kıyafet giyerler.

Kahramanlar arasında yalnız Lâmia sarışın simalıdır. Handan, güzel olmaktan ziyade cazibelidir. Özellikle iri, siyah gözleri, saçları ve dar kalçaları dikkati çeker. Aliye, menekşe gözleri ile son derece güzel bir genç kızdır. O, bu güzelliğe hiç önem vermezken, çevresindeki eğitimsiz erkekler nedeniyle, güzellik başına bela olur. Rabia da güzelliğinden ziyade, sanatı ve kişiliği ile ön plana çıkar. Onun da dikkat çekici olan yanı, bal rengi gözleri ve ince uzun vücududur. Güzelliği sürekli başına dert açan bir diğer kahraman Feride ise, bu latifliğinden dolayı İpekböceği ve Gülbeşeker lakaplarını alır. Ancak o, bu halden şikayetidir. Züleyha ve Emine'nin, fiziki görüntülerine pek yer verilmez. Lâle de güzel bir genç kızdır; ancak, güzelliğinden çok, başına gelen olaylarla dikkati çeker. Yıldız ise, herkesi kendine hayran bırakacak derecede hoş bir genç kızdır. Bu üstün güzelliği, üstün karakterini tamamlar şekildedir.

Görülüyor ki, tüm kahramanlar bazı yönleri ile çekici yahut güzeldirler. Ancak güzellikleri, üç karakter dışında arka plandadır. Yalnız Aliye, Feride ve Yıldız'ın bu yönü öne çıkartılmıştır. Yıldız, güzelliği ile çevreyi kendine hayran bırakmış ve olumlu yönde etkilenmiştir. Ancak Aliye ile Feride, güzel oldukları için toplum tarafından adeta cezalandırılmışlardır.

1.2. PSİKOLOJİK AÇIDAN MUKAYESE

İnsan psikolojisinin oluşmasında, doğuştan gelen özellikler yanında elbette ki aile, çevre ve alınan eğitimin de rolü büyüktür. Kahramanlarımıza baktığımızda, Yıldız hariç, hepsinin, ailevi problemleri olduğu görülür. Yıldız'da ailevi problem, hastalığından dolayı bir dönem için ortaya çıkar. Handan, öz annesini, Aliye, Feride, Lâmia, Emine ve Lâle hem annesini, hem babasını kaybetmiş; Rabia,

belli bir dönem babasından ayrı, sevgisiz bir annenin elinde yetişmiş; Züleyha ise genç kızlığına kadar babasından uzak yaşamak zorunda kalmıştır. Belki bu sebepten, Züleyha hariç diğer tüm kahramanlar sevgiye değer veren, sevmek ve sevilmek ihtiyacında olan karakterlerdir. Züleyha da, daha sonra, sevginin değerini anlayacaktır.

Yine, Handan hariç, tüm kahramanlarda, yaşama sıkı sıkıya bağlılık görülür. Zaten Handan da, bir beyin hastalığı sonucunda yaşamını yitirmiştir. Hepsinin hayatlarında belirli kurallar vardır. Bunlar öncelikle ahlâk konusunda ortaya çıkar ve her biri kendi namus anlayışından ödün vermez.

Lâmia, Emine ve evliliğinden sonra Handan, daha çok içe dönük; Aliye, Rabia, Feride, Züleyha, Yıldız, Lâle ise dışa dönük tavır sergilerler. Ancak hepsinde, güçlü bir karakter vardır ve kendi kararlarını, kendileri verirler.

Aşk-gurur çatışması, özellikle Feride, Lâmia ve Züleyha'da ön plana çıkar. Bu durum, Reşat Nuri Güntekin'in duygu fonuna verdiği önemi belirtmesi açısından dikkat çekicidir. Handan'da da keskin bir gurur vardır; ancak bu aşktan kaynaklanmaz. Halide Edip Adıvar'ın karakterlerinde mantık, duyguya yenilmez. Aka Gündüz'de de yine akıl, ön plandadır.

Rabia, Züleyha, Yıldız ve Emine'nin kişiliklerinde, çeşitli yönlerden gelişme görülür. Rabia, anne ve dedesinin etkisi ile sahip olduğu kişiliğine, Vehbi Dede'yle yeni, olumlu etkiler katar. Züleyha, kendi değerlerine tamamen yabancı iken, Anadolu'ya geçişi ile birlikte, olumsuz özelliklerden sıyrılır. Yıldız, hastalığı döneminde yanlış tavırlar sergilerken, iyileşir ve eski olumlu kişiliğine tekrar sahip olur. Emine ise, toplumun etkisiyle hayattan uzaklaşmış, negatif bir kişi olmuşken, tedavi sonrasında tekrar olumlu bir karaktere dönüşür. Diğer kahramanlarda belirgin bir değişme görülmez. Ayrıca Züleyha'nın dışındaki tüm karakterler olgun ve sabırlıdır. Ancak, özellikle Rabia'da olmak üzere, Feride, Lâmia, Emine ve Lâle'de kadere anlayış hakimdir.

Halide Edip Adıvar'ın üç kahramanında da sanata meyil vardır. Handan, Avrupa'da kaldığı müddetçe kendisini sanat eserlerine ve sanatçılara verir. Ayrıca, piyanoda çeşitli eserler de çalar. Rabia, hafız olduğu için, musiki ile direkt olarak ilgilenir. Aliye de, Mevlit'te bir sanat eserinden duyulan zevki hisseder. Reşat Nuri

Güntekin'in kahramanlarından Feride, musikiye yatkın olduğu gibi, resim de yapar. Lâmia da, Hüseyin Kenan'ın sanatına hayrandır. Aka Gündüz'ün karakterlerinde, sanata, açık bir meyil görülmez.

Sonuç olarak, en belirgin psikolojik özellikler Handan'da gurur ve sadakat; Aliye'de, idealistlik ve cesaret; Rabia'da, kaderci, gelenekçi, kindar yapı ve sanatkârlık; Feride'de, gurur,sevgi, anlayış ve neşe; Lâmia'da, gurur ve çekingenlik; Züleyha'da, hoşgörüsüzlük ve sevgisizlikten, sevgiye, alçak gönüllülüğe kayan kişilik, gurur; Yıldız'da, vatan, millet sevgisi, cesaret ve alçak gönüllülük; Emine'de, çaresizlik, yalnızlık ve bıkmalıktan, umuda, mutluluğa geçiş; Lâle'de ise, fedakârlık ve mücadele azmidir. Bütün bu özellikleri, dürüstlükleri ve güçlü yapıları ile ana kahramanlar, toplumda örnek gösterilebilecek, ideal ve örnek insanlardır.

1.3. SOSYAL AÇIDAN MUKAYESE

Roman kahramanlarımızdan Aliye, Feride, Züleyha, Lâle, asker, Handan, hariciyecisi; Rabia, ortaoyuncu; Lâmia, kaymakam; Yıldız, tüccar; Emine ise memur kızıdır. Babalarına sevgi hisleri ile bağlı olan kahramanlarımızın, anneleri ise ev hanımıdır. Buna göre, Handan ve Yıldız konakta yetişmişlerdir. Üst tabakaya dahil edilebilecek bu iki karakter dışındakiler, orta tabakaya mensupturlar. Ancak Lâle, altı yaşına kadar köyde, son derece sefil bir hayat geçirdikten sonra, orta düzeyde bir yaşama kavuşur.

Handan, özel hocalardan, Aliye, devlet okulunda; Feride, Züleyha, Yıldız kolejde; Lâle, hem enstitü hem de özel hocadan aldığı eğitimle yetişir. Rabia, önce dedesi Hacı İlhami Efendi, sonra da Vehbi Dede'den ders alır. Emine, gazete yazarı olan ağabeyinin özel ilgisi ile kendisini yetiştirir. Lâmia ise, hayatındaki çeşitli olumsuzluklar nedeniyle eğitim alamaz. Ancak, küçük yaşından itibaren başından geçen acı olaylar sonucunda, yaşamı öğrenir.

Kahramanlarımızdan yalnız dört tanesi bir meslek sahibidir. Bunlardan Aliye ve Feride, öğretmen; Lâle,mürebbiye; Rabia ise hafızdır. Feride, I. Dünya

Savaşı'nın öncesinde göreve başlar. O, idealist bir öğretmen olarak değil, nişanlısından ve bulunduğu çevreden uzaklaşmak isteyen bir genç kız olarak Anadolu'ya gelir. Aliye ise, okulda bir öğretmenin etkisiyle, daha o yıllarda Anadolu'nun en ücra köşesine gitmeyi, çocukları eğitmeyi düşünmüş ve bu ideal fikirlerini gerçekleştirmek amacıyla Anadolu'ya gelmiştir. Milli Mücadele yıllarında öğretmenliğe başlayan Aliye, gittiği Batı Anadolu kasabasını, kendine yurt bilir ve tüm varlığıyla, o kasaba için çalışır. Feride de bir Batı Anadolu köyüne gider, ancak onun öyle ideal fikirleri yoktur. Hatta, geldiği yeni çevreyi başlangıçta yadırgar. Ancak, zamanla alışır ve köy çocuklarını elinden geldiğince iyi eğitmeye çalışır. Hem Aliye'nin hem de Feride'nin okulunda, eski yöntemlere bağlı; her şeyi günah sayan yardımcı öğretmenler vardır. Feride'nin de Aliye'nin de, güzellikleri nedeniyle başlarına gelmedik kalmaz. Ancak, toplum karşısında Aliye cesaretli iken, Feride pasif kalır. Elbette ki, Aliye'nin içinde bulunduğu şartlar çok daha çetindir.

Feride, İzmir'de varlıklı bir ailenin konağında mürebbiyeliğe başladığında, buna zorunlu olduğunu biliriz. Çünkü Feride için, mürebbiyelik, hizmetçilik bábından bir iştir. Oysa, Lâle, bu mesleğe daha küçük yaşta iken, psikolojik olarak hazırlanır. Çünkü, yazara göre Türk ailesinin sağlamlığı için, Türk mürebbiye şarttır ve bunlardan birisi de Lâle olacaktır. Bu nedenle Lâle, mesleğini severek ve büyük bir başarıyla icra eder.

Rabia ise hafızlık mesleğine, daha küçüçük yaşında, dedesi tarafından hazırlanır ve on bir yaşında iken, ünlü bir hafız olur. Sesi ve üslubu ile herkesi etkiler.

Feride öğretmenliği boyunca toplum sorunlarıyla ilgilenmez; yalnız, mesleğini iyi yapmaya, öğrencilere faydalı olmaya çalışır. Ancak bunda istekli ve başarılıdır. Aynı zamanda çevresindeki insanlara karşı da son derece anlayışlıdır ve onlarla iyi ilişkiler kurar.

Aliye ise, toplumsal problemlerle iç içedir. Hacı Fettah Efendi ve yandaşlarına karşı o, Milli Mücadele'ye açıktan destek verir. Ayrıca, kasaba halkı arasındaki ayırma son vermeye; onların her türlü sorunlarını çözmeye çalışır. Böylece Aliye, toplumu yönlendirmiş ve bir aydın olarak, üzerine düşen görevi yerine getirmiş olur.

Lâle, fakir bir köy çocuğu iken önce, şoför kızı; ardından, aldığı eğitim

sonunda mürebbiye; olumlu kişiliği ve güzelliği ile de, varlıklı bir iş adamının karısı olur. Aldığı eğitimin sonucu olarak sınıf atlayan Lâle, çevresi değişmesine rağmen, kişiliği aynı kalır. Bu onun, karakterinin sağlamlığını gösterir. Lâle işini severek ve başarı ile yapar. Evlendiğinde ise ailesini, çevrenin kötü etkilerinden uzak tutmaya çalışır; ancak, bunu tam anlamıyla sağlayamaz; namussuz kadın damgası yer ve yurvası dağılır.

Feride, Aliye ve Lâle mesleklerinde başarılı oldukları halde, toplum tarafından benimsenmez ve hezimete uğrarlar. Oysa Rabia, toplumla uyum içerisindedir ve gündün güne yükselir. Rabia, herkesi hayran bırakan derecede güzel icra ettiği mesleği sayesinde, normal şartlarda ulaşamayacağı, tüm çevreye girer. Arada bir bağlayıcı unsur olan Rabia, Sinekli Bakkal'ın fakir sokağını, zamanın Zaptiye Nazırı'nın konağı ve saray ile bir araya getirir. Böylece, toplumun birbirinden kopuk sınıflarını, tek noktada birleştirir. Bu da sanattır. Rabia'nın sanatı çevresinde, şehzade, paşa, Mevlevî şeyhi, ecnebî kadın ve erkekler, Jön Türkler, ortaoyuncusu, çingene kadın, tulumbacıbaşı, saray ve konak kadınları, hatta, mutaassıp mahalle imamı bir araya getirilir. Tamamen toplumla iç içe olan Rabia, bu tavrı ile yönlendirici değil, fakat, birleştiricidir.

Feride, başlangıçta çalışmayı düşünmez; evinde çocuklarını yetiştirmek niyetindedir. Ancak Kâmrân'ın ihaneti, onu çalışmak durumunda bırakır. Feride, mesleğine bir zorunluluk olarak başlarsa da severek yapar; ancak, toplumun olumsuz tavrı nedeni ile öğretmenlikten ayrılmak zorunda kalır. Bir müddet hastabakıcılık, son olarak da kimsesiz, fakir çocuklara öğretmenlik yapar. Fakat, evlendikten sonra çalışmak niyetinde değildir.

Aliye, mesleğini kendi isteği ile seçer; fakat, cahil toplumun önünde duramaz ve onun ilk görev yeri, ölüm yeri de olur.

Lâle de büyük umutlarla göreve başlar; ancak, karşısında yine toplumu bulur. Evlendiği için mesleğini bırakan Lâle, kötü kadın damgası yedikten sonra, tekrar mesleğine sığınır.

Rabia, çalışan kadınlar içerisinde, toplum tarafından dışlanmayan, aksine takdir edilen tek kadındır. Rabia'nın bir diğer özelliği ise, zengin bir adamla evlenmiş olmasına rağmen, mesleğini bırakmamakta kararlı davranmasıdır.

Bir diğerkahramanımız olan Yıldız, varlıklı bir ailenin tek kızı olduğu için, bir meslek sahibi olarak çalışmaz. Ancak, vatanın hizmete ihtiyacı olduğu anlarda, silah kullanmaktan, cephede bulunmaktan kaçmaz. Bunun dışında Yıldız, Anadolu'nun fakir ve kimsesiz çocuklarına bir anne gibi bakar, onları eğitir. Ankara'da ise, genç kızları bir araya toplayarak, onları hayata hazırlamaya çalışır.

Emine de, yalnız kaldığı hayatta başının çaresine bakabilmek için, mürebbiyeliğe başlar. Fakat, kötü niyetli insanlar fırsat vermez ve hapse girmesine neden olurlar.

Diğerkadın kahramanlarımız, her hangi bir işte çalışmazlar. Züleyha'nın maddi yönden bir sıkıntısı yoktur. Lâmia ise her hangi bir işte çalışacak imkâna sahip değildir. Onun için, akrabalarının çocuklarına ve ev işlerine bakar. Handan ise varlıklı bir aile kızı yahut paşa hanımı olarak, yaşadığı devir içerisinde çalışma şartları yoktur. Yoksa Halide Edip Adıvar, her zaman kadının çalışmasından yana tavır koyan bir sanatkâr olmuş; bu düşüncesini Aliye ve özellikle de Rabia'da açık olarak ortaya koymuştur.

Kadın kahramanlarımızın, Züleyha hariç, tümü çocuklara şefkatle yaklaşır. Handan, Neriman'ın oğluna adeta dadılık yapar; Aliye, kasabanın çocuklarına, özellikle de küçük Durmuş'a büyük bir sevgi besler; Rabia, kendi çocuğu için, ölümü göze alır; Feride, Munise'de anneliği tadar; Lâmia'yı hayata bağlayan kızı Mebrure, olur; Yıldız, Anadolu'nun fakir ve kimsesiz çocuklarına anne şefkati gösterir; Emine, mürebbiyelik yaptığı iki çocuğun, bitmez sevgisini kazanır; Lâle, üvey kızı Bibi'ye, öz annenin yapabileceği fedakârlığı, o istemeden yerine getirir. Züleyha'nın bu yöndeki tavrı ise, açık olarak ortaya konmaz.

Evlilik hayatlarında da, Handan, Rabia ve Lâle ideal kadındır. Ancak, Lâle ve özellikle de Handan'ın yanlış seçimi, evliliklerini olumsuz etkiler. Züleyha ise, evliliği boyunca olumsuz tavırlar sergiler; ancak sonunda, tüm yanlışlıklarının farkına varır. Fakat, artık geç kalmıştır.

Eserde dini duyguları kuvvetli olan kahraman Rabia'dır. Ancak, çocukluğunda aldığı yanlış dini eğitimin etkisiyle, kulağa küpe takmamak yahut doktora görünmemek gibi bazı komik inanışlar da edinmiştir. Fakat, mutaassıp değildir. Diğerkadın kahramanlarımızın bu konudaki fikirlerine ya hiç değinilmemiş

veya çocukluklarında aldıkları yanlış dini eğitime ya da toplumdaki yanlış dini inanışlara yer verilmiş; bunlar eleştirilmiştir.

Tüm olumlu tavırlarına rağmen Handan, Aliye, Feride, Lâmia, Emine ve Lâle, kötü, art niyetli yahut cahil kişilerin etkisiyle toplumdan dışlanırlar. Bunda asıl sebep, Aliye, Feride, Lâle ve hatta Emine'nin içinde yaşadıkları topluma göre bir adım ileride insan tipi; daha doğrusu, yeni kadın tipi olmalarıdır. Rabia ve Yıldız da yeni kadın tipini temsil eder. Ancak, Rabia'nın sanatı, onu içinde yaşadığı toplumla barışık tutmaya yetmiş; Yıldız ise, Milli Mücadelede yaptıkları ile adeta, halkın sevgilisi olmuştur. Lâmia ve yine Emine ise tamamen, bir kadın olarak, cahil bir toplum önünde yalnız kalmanın acısını çekmişlerdir. Züleyha, bu kadınlardan ayrılır; çünkü o, olumsuz tavırlarına rağmen, açık olarak eleştirilmemiştir. Fakat bunun sebebi, sürekli olarak, kocası tarafından korunmuş olmasıdır.

O halde, kendi kararını kendi veren, eğitilmiş, dürüst, yardımsever, ahlâki değerleri sağlam, geleneklere saygılı fakat yüzü medeniyete dönmüş örnek kadınlarımızın, toplum içerisinde hak ettikleri yeri alabilmeleri için, en önce o toplumu eğitmek gerekir. Bir toplumda, kadının karşısına öncelikle erkek çıktığı için de, kadınların, dolayısıyla toplumun ilerleyebilmesi amacıyla, bu iki cinsiyetin birlikte eğitilmelerinden başka çare yoktur.

2. YARDIMCI KADIN KAHRAMANLAR

İncelediğimiz eserlerin kimi, yardımcı kadın kahraman yönünden zengin, kimi fakirdir. Kimi eserde ise, ikinci derece kahramanların çoğunluğunu, erkekler oluşturmuştur. Buna göre yardımcı kadın kahraman yönünden en zengin eserler Çalıkuşu, Sinekli Bakkal, Dudaktan Kalbe ve Üvey Ana'dır.

2.1. FİZİKİ AÇIDAN MUKAYESE

Handan, bireysel bir roman olduğu için, kalabalık bir şahıs kadrosuna

sahip değildir. Burada Handan'ın içli dışlı olduğu tek insan, Neriman'dır. Dolayısıyla Neriman, hem fizikî, hem de psikolojik ve sosyal açıdan belirgin hale getirilmiştir. Handan'ın üvey annesi Sâbire Hanım da az çok canlı bir tiptir. Özellikle evin içindeki durumu ve Handan'la olan münasebeti üzerinde durulmuş; fizikî yönüne pek değinilmemiştir. Üvey kardeşleri ve Hüsnü Paşa'nın kimi metresleri ise, yalnız fizikî açıdan tasvir edilmek suretiyle esere katılmışlardır.

Vurun Kahpe'ye adlı romanda yardımcı kadın kahraman olarak göze çarpan Gülsüm Ana ve Hatice Hanım, kişiliklerini ortaya koyan davranışları ile ele alınmışlardır. Zaten bu eserde, kadınlar, üçüncü derece kahramanlardır. Kasabanın erkek hakim vasfı, onları daha kalabalık şekilde, ikinci derece kahraman yapmıştır.

Sinekli Bakkal, yardımcı kadın kahramanlar yönünden zenginliğinin yanında, bu kahramanların başarı ile canlandırıldığı eserlerden biridir. Her tip, kişiliğine uygun biçimde tasvir edilmiştir. Daha doğrusu, fizikî görünüşleri, kişilikleri hakkında bize bilgi verir. Emine'yi, "Bu, beyaz gergin tenli, pembe yanaklı, fare kapamı gibi sımsıkı kapanan ince dudaklı, küçük kara gözlü bir kızcağızdı... Suratsızdı, gülmezdi." (s.15); Sabiha Hanım'ı, "Uzun etekli ipek entarisi, hotozu, elmasları, hatta şefkat nişanının "Gran Kardon"uyla kurulmuş..." (s.32); Dürnev'i, "Ufak tefek bir kadın... İri kestane renginde gözlerine bir çocuk bakışı vermek için bir düziye göz kapaklarını yukarı kaldırıyor. Düzgün yolunan siyah kaşları iki ince hilâl gibi... Gerdanlık, bilezikler, uzun küpeler, yüzükler hep zümrüt. Esvap da elmaslara uymak için yeşil kadife, farbala farbala üstüne." (s.32); bir Çerkez kızı olan Kanarya'yi, "Boy uzun, omuzlar geniş, kalçalar bir erkek çocuk gibi dar, ten ipek gibi yumuşak ve beyaz, gözler iki büyük mavi mine çiçeği gibi..." (s.32), ifadesi ile çizen Halide Edip Adivar, bu tasvirlerinde son derece başarılıdır.

Aka Gündüz, her üç eserinde de, ana kahramanlarını dahi başarı ile tasvir edememiştir. Bu tavrı bilinçli olarak koyduğu düşünülebilir. Ancak bu, eserin canlılığına zarar vermiştir. Nadir olarak yaptığı tasvirlerde ise pek başarılı olduğu söylenemez. İki Süngü Arasında adlı eserde, gazete sahibinin hanımının fizikî görünüşü, şu ifadelerle çizilir:

"Fakat genel görünüşünde öyle bir şey vardı ki nasıl söyleyim, baktıkça insana yumurtaya bakıyorum zannını verirdi. Çok şişman olmamakla beraber karnı

beli ile beraber yuvarlaktı. Başı küçük ve sivri idi. Kristof Kolomb'un masaya dik oturduğu yumurtaya benziyordu. Sonra, zaman bana anlattı ki sivri küçük başlı, küçük ayaklı ve oval karınlı yumurta kadın yalnız et hırsının toplandığı hissiz, maddi kadındır. İsteddiği kadar güzel olsun..." (s.67)

Çalığışu, incelemeye aldığımız eserler arasında, en kalabalık şahıs kadrosuna sahiptir. Ancak, şahıs kadrosunun kalabalık olması, yardımcı kahramanların geçiştirilmesi gibi bir olumsuzluğu, beraberinde getirmemiştir. Aksine, her yardımcı kadın kahraman, en tipik yönleri ile çarpıcı şekilde verilmiştir:

"Huriye hanım, kırk beş yaşlarında, kara yüzlü, hırçın tavırlı, ufak tefek bir kadındı. Vakayı haber alır almaz yüzü bir kat daha karardı, gözleri büyüdü, incecik boynunun kenarlarında iki damar şişti. Sonra bayramda çocukların çaldığı kursak düdüğü gibi bir feryatla: "Eyvahlar olsun a dostlar! Bu da mı başıma geldi?" diye düşüp bayıldı." (s.137)

"Bu Hatice Hanım, iri yapılı, kocaman yüzlü, biraz kamburu çıkmış, yetmişlik bir ihtiyardı. Kınalı saçlarının üstüne yeşil bir yemeni örtmüş, arkasına ferace biçiminde koyu bir yeldirme giymişti. Meşin gibi sert, esmer yüzünün buruşukları arasında inanılmayacak kadar taze ve canlı gözleri, bembeyaz dişleri vardı." (s.163)

"Uzun boylu, narin yapılı bir kadıncağızdı. Arkasında yamalı bir eski çarşaf, yüzünde peçe yerine mor bir yemeni, ayağında topukları kopmuş, sırlıklam, yırtık iskarpinler vardı... Çok taze olduğu belliydi. Nihayet, otuz, otuz beş yaşlarında. Fakat, sarışın çehresi öyle yorgun, öyle yıpranmıştı ki..." (s.213)

Görülüyor ki, Reşat Nuri Güntekin kahramanlarını çizmekte çok başarılıdır. Bu tasvirlerle, onların yalnız fizikî görüntüleri ile ilgili değil; içinde buldukları şartlar ve ruh halleri ile ilgili olarak da bilgi ediniriz. Böylece kahramanlar, hayalimizde kolaylıkla canlanır ve yaşayan bir tip olurlar.

Reşat Nuri Güntekin, aynı başarıyı Dudaktan Kalbe adlı eserinde de gösterir. Ancak, Eski Hastalık, bu yönden dikkat çekici değildir. Bireysel bir roman özelliği gösteren bu eserde yardımcı kadın kahraman olarak, Züleyha'nın annesi Münevver Hanım ve kayınvalidesi Enise Hanım göze çarpar. Ancak Züleyha'da olduğu gibi, onların da fizikî görüntülerinden çok, tavır ve davranışlarına yer verilir.

Özelikle Reşat Nuri Güntekin ve Halide Edip Adıvar'da dikkat çeken bir nokta da kahramanların, karşılaştıkları olaylar ve değişen ruh hallerine göre, fizikî görünümlerinin de değişmesidir. Böylece bu kahramanlar, bir parça daha hayata karışmış, romana gerçeklik ve zenginlik katmış olur.

2.2. PSİKOLOJİK AÇIDAN MUKAYESE

Handan romanında yardımcı kadın kahramanlar, günlük işleri ile uğraşan, hayatı, aile yaşamı ile sınırlanmış, pasif kişilerdir. Yalnız, yabancı metresler, para ve mevki hırsı içerisinde olan vurguncu tiplerdir. Vurun Kahpeye'de, günlük hayatın meseleleri içinde yaşayan Gülsüm Ana ve kasabanın diğer yerli kadınlarına karşılık, mevki hırsı, kıskançlık içerisinde bulunan Hatice Hanım ve memur kadınları vardır. Sinekli Bakkal'da ise olumsuz psikolojik özelliklerle ön plana çıkanlar Emine ile Dürnev'dir. Bu iki tip, yine hırs ve kıskançlık içerisinde bulunan kişilerdir. Sabiha Hanım, aile problemleriyle ön plana çıkar. Diğer tipler, Kanarya, Pembe ve İkbâl Hanım, Günlük meseleler içerisinde sıkıntı çeken, yahut huzurlu olan kişilerdir. Ancak Kanarya'da, Selim Paşa'ya olan duyguları nedeniyle bir aşk problemi de ortaya çıkar.

Aka Gündüz'ün İki Süngü Arasında, adlı romanında tipler genellikle ezenler ve ezilenler olarak iki gruba ayrılabilir. Gazete sahibinin hamımı, kıskançlık, para ve mevki hırsı içerisinde, güçsüz ve zavallıları ezen bir kişilik sergiler. Ezilenler ise, hapishane kadınları, avukatın kızıdır. Hastanede Emine'nin hemşireliğini yapan kadın, insana ve insanlığa önem veren bir kadın tipini sergiler. Üvey Ana romanında Şekûre Hanım, yine mevki ve para hırsı içerisinde, ezen kadın, Pakize Hanım ise ezilen kadındır. Bibi, aile problemleri ile karşımıza çıkar. Türkân Hanım, insanlığa önem veren, zayıf durumda olanları korumaya çalışan bir tiptir. Yabancı mürebbiyeler, her zaman olumsuz kadını temsil ederler. Diğer kadın kahramanlar ise, günlük yaşamlarını sürdüren, sıradan kişilerdir. Yıldız'da, olumsuz psikolojik özelliklere sahip olan tek kadın tipi, Nazlı'dır. Diğer kadınlar ise, cesaretli ve fedakâr

Türk kadını temsil ederler.

Reşat Nuri Güntekin Çalıkuşu'nda, değişik psikolojik özelliklere sahip kadınları gözler önüne serer. Munise'nin annesi, ezilen bir kadını; Huriye Hanım, çirkef, dalavereci, kurnaz bir tipi; Nazmiye, para ve mevki hırsı içerisinde boğulan olumsuz kadını; Necmiye, pasif içine kapalı kişiliği; Manastırlı kadın, aile problemleri içerisinde ezilen tipi; Neriman, iki yüzlü, ahlaksız kadın tipini; Müjgân, haklıdan yana tavır koyan kadını temsil eder. Dudaktan Kalbe romanında da aynı çeşitlilik görülür. Burada da, Melek hanım aile problemi çerçevesinde ezilen kadını; Prenses Cavidan, para ve mevki hırsı içerisinde bulunan gururlu kişiliği; Nimet Hanım, ahlâki değerleri zayıf, hafif kadını; Meftune Hanım, sömüren ve ezen dalkavuk tipi; Mahmure, yine ahlâkça zayıf, kurnaz kişiliği; Makbule ise, aşk problemini her şeyden üstün tutan benoçil, kıskanç kadın tipini sergiler. Eski Hastalık'ta, zengin bir şahıs kadrosu bulunmadığı için, değişik tipler de görülmez. Eserdeki iki yardımcı kadın tipi de, problemleri ailevi boyutlar içinde kalan, sıradan tiplerdir.

Buna göre, Eski Hastalık dışındaki tüm romanlarda olumlu ve olumsuz, değişik psikolojik özelliklere sahip kadın tiplerine yer verilmiştir. Bu kadınların hayatları genellikle, aile çevresi ile sınırlıdır ve bu nedenle, problemleri de, bu sınırlı çevre ile ilgilidir. Ancak Aka Gündüz'ün kahramanlarında bu durum, bir parça değişiklik gösterir. Çünkü; ele aldığımız üç eserinde de, bu problemler genellikle toplumsal kaynaklıdır. Dikmen Yıldızı'nda kahramanlar, memleketin içine düştüğü durumun sıkıntısını çekerler. Diğer iki romanda ise, toplumdaki olumsuz kişilerden kaynaklanan problemler dikkati çeker.

Aka Gündüz roman kahramanlarını iyi, kötü yahut vatansever ve dejenere olarak iki gruba ayırır. Halide Edip Adıvar ise, kahramanlarını olduğu gibi verir: Handan'da Neriman eğitilmiş olmasına rağmen, memleket problemlerine karşı duyarsızdır, Sinekli Bakkal'da Emine, tüm olumsuzlukları yanında, kararlılık, özgür irade gibi olumlu özelliklere de sahiptir. Reşat Nuri Güntekin ise, bir grup tümünden kötü yada iyi olamaz; her kadın farklı özelliklere sahip olabilir. Öğretmen olarak, Huriye Hanım, Nazmiye, Hatice Hanım, Şehnaz Hanım birbirlerinden farklı kişilik özellikleri sergilerler.

Bir diğ er nokta, yazarlarımızın yabancı kadınlara bakış açısıdır. Aka Gündüz bu konuda, Halide Edip Adıvar ve Reşat Nuri Güntekin'den ayrılır. Yalnız Üvey Ana'da yabancı kadın kahramana yer veren yazar, onları esere, mürebbiye olarak dahil eder. Ancak bu mürebbiyeler kesinlikle Türk düşmanı, hiçbir olumlu yanı bulunmayan, Türk ailesine zarar veren tiplerdir. Oysa Halide Edip, yabancı kadınları eserinde hem olumlu, hem de olumsuz tipler olarak ele alır. Handan'da olumsuz yabancı kadınlar, Hüsnü Paşa'nın metresleri olarak esere girerken, Sinekli Bakkal'da, Rabia'nın okuduğu Mevlit'le duygulanan bir yabancı kadın portresi çizilir. Reşat Nuri Güntekin'de ise yabancı kadın tiplerine, Çalıkuşu'nda sıkça rastlanır. Bunlar Feride'nin sabırlı ve şefkatli hocaları; Feride'yi çok seven kız arkadaşlarıdır.

2.3. SOSYAL AÇIDAN MUKAYESE

Her üç yazarımızın da eserlerinde, yalnız belirli bir tabakaya ait kadın tipleri değil, her tabakadan insanlar ele alınmıştır. Ancak, Vurun Kahpeye'de kasabalar; Dikmen Yıldızı'nda, köylüler; Çalıkuşu'nda hem köylü hem şehirli kadınlar; diğ er eserlerde ise yalnız şehirlier çoğunluğu oluşturur.

Eserlerde geçen yardımcı kadın kahramanlar arasında, Vurun Kahpeye'de bir öğretmen; Çalıkuşu'nda öğretmenler, müdür yardımcısı, müdire, ebe; İki Süngü Arasında, romanında ise bir hemşire dikkati çeker. Bunların dışındaki kadınlar ise, genelde ev hanımıdır. Bir meslek sahibi olmadığı halde iyi bir eğitim almış olanlar ise, Handan'da Neriman, Şehper, Saffet; Üvey Ana'da Bibi ve Dikmen Yıldızı'nda, Nazlı'dır. Ancak Nazlı, aldığı kolej eğitime rağmen, olumsuz bir tiptir.

Aka Gündüz'ün kahramanları, diğ er eselerdeki kahramanlara oranla, toplum problemleriyle daha yakından ilgilenirler. Ancak bu, Türklük, vatan ve inkılâp konusu ile sınırlıdır. Diğ erleri ise, hiçbir toplumsal mesele ile ilgili değildir. Bu konu ile ilgili olarak Halide Edip Adıvar, Handan'da, iyi bir eğitim almış olan Neriman'ı eleştirir.

Bazı yardımcı kahramanlar ise, toplumu olumsuz etkiler ve bu nedenle de

kıyasıya eleştirilirler. Bunlar, Vurun Kahpeye’de, dini bir maske olarak kullanan, yozlaşmış Hatice Hanım; Sinekli Bakkal’da, dejenere Dürnev; Dikmen Yıldızı’nda, alafranga ve dejenere tip, Nazlı; Üvey Ana’da yine aynı özelliklerinden dolayı eleştirilen, Şeküre Hanım; Çalığışu’nda, mutaassıplığı ile dikkati çeken Hatice Hanım ve ahlâkça düşük Nazmiye Hanım; Dudaktan Kalbe romanında ise, yine ahlâki değerlerin zayıf Mahmure ve Meftune Hanım’dır.

Sonuç olarak, asli kahramanı etkileyen, yahut esere zenginlik katan bu ikinci ve üçüncü derecede kadın tipleri, belirgin yönleri ile ele alınmış; buna göre ya eleştirilmiş ya da takdir edilmiştir. Bu şekilde okuyucu, toplum açısından olumlu ve olumsuz tipleri karşılaştıracak; gerçek yaşamında ise, daha doğru bir tavır sergileyebilecektir.

SONUÇ

Halide Edip Adıvar, bir kadın olarak, Türk kadınının problemlerini her zaman yakından takip etmiş; bu problemlerin aşılması için elinden geleni yapmıştır. Bunu yaparken öncelikle kendi yaşamı ile Türk kadınına örnek olmuştur.

Sosyal hayatla iç içe, toplumsal problemlere duyarlı ve her şartta erkeklerle yan yana bulunan, aynı zamanda anne ve eş olarak, görevlerini de ihmal etmeyen Halide Edip Adıvar, kadın-erkek eşitliğinin ancak eğitimle sağlanabileceği inancındadır. Bu düşüncesini, "tahsilin, insanları benzerlerine karşı insanca duygu ve anlayışa göre yoğunmadığı takdirde"¹, boş olacağını söyleyerek, açıkça ifade eder.

Kadının, kadın; erkeğin, erkek olmaktan önce insan olduğu fikrini, hayatında bir düstur olarak kabul eden Halide Edip Adıvar, "manevî kıymetlere yer veren bir sistem kurmak, bizim için hayatı bir zaruret"²tir, der. Eserlerindeki ideal tipleri, bu fikir doğrultusunda ele alan Halide Edip Adıvar, milli, manevî değerlere önem veren, iyi eğitim almış, annelik ve eş olmak vasıflarını en iyi şekilde yerine getiren; ancak, birey olarak da varlığını her zaman hissettiren ana kahramanlarla, çıkar karşımıza... Vurun Kahpeye'de Aliye, Tosun Bey'in -bir erkek olarak- yaptığı işin daha zorunu yapmak için yola çıkar ve asla geri dönmez. Sinekli Bakkal'da Rabia, mesleğinde gösterdiği başarı ile, küçük yaşından itibaren takdir görür; bir ecnebi ile kendi değer yargılarından ödün vermeden evlenir ve bir birey olarak her türlü çevrede varlığını kabul ettirir. Aynı zamanda, bebeği için, ölümlü göze alır. Handan da yine, birey olarak kendini kanıtlamış bir kadındır. Ancak yaptığı yanlış evlilik ve gururu pahasına bu evliliği sürdürme çabası, onu felakete sürükler. Fakat, onurlu ve ahlâkça üstün yaşamı, kahramanımızı daha da yüceltir.

Halide Edip Adıvar'ın, Handan'da, üst; Vurun Kahpeye'de, orta; Sinekli Bakkal'da ise alt tabaka kadını aslı tip olarak seçmesi, onları, temel noktalarda birleştirmesine, kesinlikle engel olmaz. Bu kadınlar daha önce de belirttiğimiz gibi milli, manevî değerlere sahip, ahlâkça üstün, kadınlık vasıflarının bilincinde, birey

1- ENGİNÜN, İnci, Halide Edip Adıvar, Ankara 1989, s.14

2- ENGİNÜN, İnci, a.g.e., s.47

olarak varlığını kanıtlamış, yüzü medeniyete dönük, üstün tiplerdir.

Halide Edip Adıvar, Handan'da II. Abdülhamit dönemi; Sinekli Bakkal'da, yine II. Abdülhamit dönemi ve II. Meşrutiyet'in ilk yılları; Vurun Kahpeye'de ise Milli Mücadele dönemini yansıtır. Eserlerinde ele aldığı aslı tipler, o dönemlere ait genel kadın tipine uymaz. Onlar, gerçek yaşamdaki kadından bir adım daha önde, ideal tiplerdir.

Eserlerdeki diğer kadın kahramanların durumu farklıdır. Aslı tiplerin özelliklerini daha iyi ortaya koyan bu talî tipler, gerçek yaşamdaki kadını, tüm çeşitliliği ile ortaya koyarlar.

Belki bir kadın olduğundan, Halide Edip Adıvar, hemcinslerinin problemlerini çok iyi tespit etmiş; ailenin, dolayısıyla da toplumun temel taşı olan kadının, hangi vasıflara sahip bulunması gerektiğini gözler önüne sermiş; gerçekçi mesajlar vermiştir. Buna göre diyebiliriz ki, çoğu eserinde aslı tip olarak, "kadın"ı seçen Halide Edip Adıvar, yüklediği fonksiyon ve niteliklerle, kadına gereken yeri, önemi vermiş; bir aydın olarak, üzerine düşeni yapmıştır.

Aka Gündüz, edebiyatta, sanatta, hayatın bütün işlerinde halka faydalı olmak fikrine inanmış; edebî ölçülerin ikinci derecede kalmasına aldırmadan, millî bir vazife kabul ettiği bu fikri, gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Türk milletinin varlığı ve geleceğini, sağlıklı bir Türk ailesinin oluşumuna bağlayan Aka Gündüz, bu oluşumun temelinde, kadının var olduğunu bilir. Bu bilinçle hareket ederek çoğu romanda, kadını, aslı tip olarak seçen Aka Gündüz'ün, eserlerinde, Türk kadınına gereken yeri verdiğini söyleyebiliriz.

Ancak Aka Gündüz'ün ele aldığı aslı tipler genellikle, toplum tarafından haksızlığa uğramış, ezilmiş yahut kandırılmış kadınlardır. Bu kadınlar aynı zamanda ahlâkî değer ve insanlık bakımından yüksek; iyi eğitim görmüş; karşılaştıkları olaylar nedeniyle sınıf değiştirmiş -genellikle üst veya orta tabakadan, alt tabakaya-, talihsiz tiplerdir. Yazar bu şekilde, okuyucunun acıma ve şefkat duygularını harekete geçirir; yapacağı etkiyi artırır. Aynı zamanda, talî tipler içerisinde yer alan olumsuz kadınlar da, eleştirilmiş olur.

Aka Gündüz'ün önemle üzerinde durduğu bir diğer konu, vatanseverliktir. Onun, aslı tipleri, Türk olmaktan, gurur duyarlar ve memleketleri, milletleri için

faydalı olmaya çalışırlar. Eserlerde bu vatansever tiplerin karşısına, mutlaka, bu hasretlerden uzak dejenere tipler çıkartılarak, kıyasıya eleştirilir.

Ele aldığımız eserlerden Dikmen Yıldızı'nda; aslı kahraman Yıldız, Milli Mücadele'de cepheye gitmekten bile çekinmemiş; kahramanlıkları dillere destan olmuş; kaybettiği akıl sağlığını dahi, duyduğu vatan ve millet sevgisi ile tedavi etmiş bir genç kızdır. Diğer iki roman, İki Sıngü Arasında ve Üvey Ana'da ise Emine ile Lâle -bütün olumlu özelliklerine rağmen-, toplum içerisindeki, olumsuz kişilerce iftiraya uğramış ve böylece, cemiyet hayatından dışlanmış tiplerdir. Sonunda, bu ideal tipler üzerlerine atılan çirkin iftiralarından kurtulurlar; ancak, katlanılan pek çok acıdan sonra...

Aka Gündüz bu tavrı ile, millî ve manevî değerlere bağlı, ahlâkça faziletli, eğitilmiş Türk kadınlarını, Türk toplumunu yükseltecek, ideal tipler ortaya koyar. Ancak, bu örnek kadınların sağlıklı ve mutlu bir Türk ailesi oluşturabilmesi için, toplum içerisindeki dejenere, art niyetli, ahlâki değerleri zayıf kişilere fırsat verilmemeli ve toplum bir bütün olarak eğitilmelidir.

Aka Gündüz'ün ele aldığımız eserlerinden İki Sıngü Arasında, II. Abdühamit dönemini; Dikmen Yıldızı, Milli Mücadele dönemini, Üvey Ana ise Cumhuriyet dönemini kapsar. Ancak, Dikmen Yıldızı'nda, Yıldız, siyasi ve toplumsal olayları yakından takip edip, cephede bile bulunurken ve Üvey Ana'da Lâle, inkılabları açık şekilde savunurken, İki Sıngü Arasında romanının kahramanı Emine, siyasi ve sosyal olaylarla pek ilgilenmez. Bu, Aka Gündüz'ün Cumhuriyet ve inkılablara verdiği önemi de gösterir. Bu üç eserdeki, üç aslı şahıs, -bir derece mübalağa olsa da- gerçeğe uygun tiplerdir. Tالی tipler için de aynı şey geçerlidir.

Bir erkek yazarımız olmasına rağmen, pek çok eserinde, kadınları, ideal tip olarak seçen Aka Gündüz, kadına verdiği değer bakımından, Halide Edip Adivar'a benzer. Ancak, bakış açıları farklıdır. Halide Edip Adivar'ın aslı tipleri son derece güçlü bir karaktere sahiptir ve bu güçlü karakter ile, çevresindeki herkesi kendilerine hayran bırakırlar. Toplumla birebir çatışmaya girmezler. Oysa Aka Gündüz'ün aslı tipleri genellikle, haksızlığa uğramış; toplumdan dışlanmış kişilerdir. Ayrıca, bu iki yazarımızın ideal tipleri, eğitime verilen önem, millî ve manevî değerlere bağlılık ve ahlâkça üstünlük bakımından aynı noktada birleşirler.

Reşat Nuri Güntekin, diğer iki yazarımızdan farklı olarak, romanlarındaki aslı şahısların çoğunluğunu, erkeklerden seçmiştir. Yalnız dört eserinde bu şahıslar kadındır. Bunlar, Çalığışu (Feride), Kızılıık Dalları (Gülsüm), Eski Hastalık (Züleyha), Dudaktan Kalbe (Lâmia) dir. Ancak, Dudaktan Kalbe'de Lâmia, eserin ikinci bölümünden itibaren aslı şahıs konumuna geçer.

Feride ve Züleyha, asker, Lâmia, kaymakam; Gülsüm ise bir köy kızıdır. Feride, Züleyha ve Lâmia memur çocukları olmalarına rağmen, kişilik ve yaşadıkları olaylar bakımından pek ortak noktaları görülmez. Feride ile Züleyha, İstanbul'da kolej eğitimi görürler. Ancak, Züleyha, gerek aldığı eğitim, gerekse İstanbul'daki çevresi nedeniyle, millî ve manevî değerlerine uzak bir genç kız olarak yetişir. Anadolu insanı ve yaşamını beğenmez. En keskin fikri ise, sevgiyi, aşkı, eski, romanesk bir hastalığa benzetmesidir. Fakat Züleyha, Anadolu'da kaldığı müddetçe, kendi insanını ve değerlerini tanımaya, sevmeye başlar. Sevgi ile ilgili yanlış fikrini ise, kocası Yusuf'a olan duygu ve düşünceleriyle birlikte değiştirir. Ancak, bunun farkına vardığında, geç kalmıştır. Bu özellikleri ile Züleyha'nın, olumsuz kişilikten, olumlu kişiliğe bir geçiş yaptığını söyleyebiliriz. Ondaki bu olumlu değişikliği sağlayansa, Anadolu'nun samimi, vatansever insanlarıdır.

Feride, aldığı kolej eğitimi ve çevresinden olumsuz etkilenmez; aksine, son derece dürüst millî ve manevî değerlere sahip, üstün ahlâklı, iyiliksever bir kişiliğe sahiptir. Feride, bu kişiliğini hiçbir zaman değiştirmez.

Lâmia ise, iyi bir eğitim alamamış; fakat, buna rağmen dürüst, ahlâklı bir genç kızıdır. Ancak, hayatı ve karşısındaki insanları tanımaktan uzak; sevgisinde ölçüsüz olan Lâmia, yıllarca, hayatının en büyük acılarını yaşamak zorunda kalır.

Çalığışu, I. Dünya Savaşı yılları ve hemen öncesi; Eski Hastalık, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemini yansıtırken, Dudaktan Kalbe, romanında zaman belirgin değildir. Ancak, kimi ipuçlarından faydalanarak, İkinci Abdülhamit dönemi eseri olduğunu söyleyebiliriz. Fakat, zamanın toplumsal ve siyasi olayları ile ilgili açık bir ifade ya da tablo yoktur. Oysa Çalığışu'nda toplum yaşamı, Eski Hastalık'ta ise, Millî Mücadele yılları gerçekçi şekilde yansıtılır.

Her üç kahramanımız da, toplumsal olaylardan tamamen soyutlanmıştır. Onların, memleketin içinde bulunduğu durum yahut siyasi gelişmelerle ilgileri yoktur.

Kendi problemleri ile iç içe yaşayan bu kadınlardan Feride ve Lâmia, bir şekilde, toplum tarafından soyutlanmış tiplerdir. Ancak ikisi de birey olarak güçlü ve yaşama sıkı sıkıya bağlı karakterlerdir. Ayrıca her ikisinde de, çevrelerine karşı anlayış ve sevgi dolu bir yaklaşım vardır. Züleyha, bu yaklaşımı, ancak, kişiliğinde meydana gelen olumlu değişimden sonra gösterir. Her üç aslı tipi bir noktada birleştiren tek özellik ise, gururdur. Fakat, Feride ve Lâmia'da gurur, yalnız sevdikleri erkeğe karşı iken, Züleyha'da herkese karşıdır.

Bu özellikleri ile bu üç aslı tipin, kapsadıkları dönemin kadın tipini yansıttıklarını söyleyebiliriz. Reşat Nuri Güntekin, aslı tipler gibi, talf tiplerin ortaya konmasında da büyük bir başarı gösterir. Özellikle Çalokuşu ve Dudaktan Kalbe'nin, talf kadın tipleri, hayatı en canlı şekilde yansıtır. Buna rağmen, Reşat Nuri Güntekin'in, eserlerinde kadına yeterince yer vermediğini söyleyebiliriz.

Halide Edip Adıvar'ın çevresini etkileyen güçlü kişilikli aslı tiplerini veya Aka Gündüz'ün, toplum tarafından haksızlığa uğramış vatansever aslı tiplerine karşılık, Reşat Nuri Güntekin'in aslı tipleri birbirinden tamamen farklı özelliklere sahip kadınlardır. Ayrıca, Halide Edip Adıvar'ın tipleri kadar olmasa da, güçlü bir kişiliğe sahiptirler.

Halide Edip Adıvar, Handan'da mekan olarak İstanbul ve Avrupa'yı (Sicilya, Londra, Paris); Vurun Kahpeye'de, İstanbul ve bir Batı Anadolu kasabasını; Sinekli Bakkal'da yalnız İstanbul'u; Aka Gündüz, Dikmen Yıldızı'nda, İzmir, Ankara, Çankırı ve Afyon, Eskişehir dolaylarını; İki Süngü Arasında romanında, İstanbul'u; Üvey Ana'da, Ankara, İstanbul, Antalya ve Avrupa'yı; Reşat Nuri Güntekin, Çalokuşu'nda İstanbul, B... ve Ç... şehirlerini, İzmir, Kuşadası'nı; Dudaktan Kalbe'de İzmir, Kütahya ve İstanbul'u; Eski Hastalık'ta ise İstanbul, Silifke ve kıyı Ege şehirlerini mekan olarak seçmiştir. Buna göre Aka Gündüz ve Reşat Nuri Güntekin'de mekan, Halide Edip Adıvar'a göre daha fazla Anadolu'ya açılmıştır ve daha geniştir. Yine en canlı tasvirler de Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde rastlanır.

Özetle diyebiliriz ki, hem Halide Edip Adıvar hem Aka Gündüz ve Reşat Nuri Güntekin, birbirlerinden farklı kadın tipleri yaratmış olsalar da bu şahıslar, millî, manevî değerlere bağlılık, üstün ahlâk, mücadeleci ruh ve eğitim konularında aynı tavrı koymuşlardır.

II. Abdülhamit dönemini kapsayan Handan, Sinekli Bakkal ve İki Süngü Arasında adlı romanlara baktığımızda, kadın tiplerinin, dönemin olumsuz şartlarından etkilenmelerine rağmen, bu olumsuzluklara karşı, belirgin bir tepki içerisinde bulunmadıkları görülür. Bu elbette ki, kadınların yaşamak zorunda bırakıldıkları soyutlanmış hayat şekline ileri gelir.

Millî mücadele dönemi kadını ise tamamen aktif bir tavır sergiler. Vurun Kahpeye'nin Aliye'si ve Dikmen Yıldızı'nın Yıldız'ı, memleketin içine düştüğü durumun farkındadırlar. Bu nedenle, her vatansever Türk insanı gibi, aktif olarak ellerinden geleni yaparlar. Böylece, II. Abdülhamit döneminde erkekte daha geri planda kalan kadının, Millî Mücadele döneminde, erkekle omuz omuza, hatta ondan bir adım önde olduğu görülür. Eski Hastalık'ın Züleyha'sı bile, çevreden gelen onca olumsuz etkiye rağmen, bir Millî Mücadele kahramanı olan babasını takdir eder.

Cumhuriyet dönemi eserleri olan yine Eski Hastalık ve Üvey Ana'da ise, yeni devletin tüm kurumları ile desteklendiği görülür. Özellikle Üvey Ana'da Lâle, Atatürk inkılabını savunur. Görülür ki, Cumhuriyet dönemi Türk kadını, Millî Mücadele dönemi ile başlayan aktif rolünü, devam ettirmektedir.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in ilânı ile hayata katılan Türk kadını, bu fonksiyonunu günden güne artırarak, günümüze kadar gelmiştir. Bugünün Türkiye'sinde, her tabakadan, farklı hayat şekilleri içerisinde değişik kadın tiplerine rastlanırsa da, genel olarak daha özgür, eğitilmiş, her alanda hayatla iç içe olan kadın, ön plandadır. Ancak, toplumun erkek egemen yapısı tam olarak değiştirilememiştir.

Son olarak, incelediğimiz eserlerde, kırsal kesim kadınına gereken önemin verilmediğini, söyleyebiliriz. Ele aldığımız romanlar içerisinde bu kadın tipine yalnız, Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde -yetersiz şekilde- değinilmiştir.

Anlattıklarımızdan yola çıkarak, kadın problemine toplumsal açıdan yaklaşıldığını söyleyebiliriz. yalnız, Handan romanındaki aslı kadın, aile içindeki sıkıntıları ile ele alınmıştır. Diğer kadın tiplerinin ise, genel olarak, toplumla ilgili problemleri göz önüne getirilmiştir. Buna göre kadınlar, toplum içinde davranışları ve yaşayışları ile her zaman örnek olmalı; cemiyet içerisinde yalnız kaldığında bile, tek başına ayakta durabilecek cesaret, güç ve beceriye sahip olmalıdır. Bunu başarabilmek için de, mutlaka iyi bir eğitim almalı, mesleki beceri kazanmalı, millî ve

manevî değerlere 6nem vermeli, ahlâki faziletini korumalıdır. T6rk kadını bu olumlu 6zellikleri ile, sağlam temellere dayanan aile kurup, sağlıklı nesiller yetiştirecektir. B6ylece, adım adım toplum da d6zelecek ve cehaletten kaynaklanan problemler alt edilecektir.

Elbette ki okuyucu oranı y6ksek bir toplum için, edebî eserlerin 6nemi yadsınamaz. Fakat, yazık ki bu etkiyi 6lecek bir endazemiz mevcut değil... Ancak, g6n6m6z6n yaşayan kadını ile eserlerde ki ideal kadın arasındaki paralellik, edebiyatımız adına sevindiricidir. Bu sonuç, sanatkârlarımızın, toplumun bir adım 6n6nde ve belli bir bilinç doğrultusunda eser vermeleri gerektiğini de d6ř6nd6rt6r.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edip: *Mor Salkımlı Ev*, Atlas kit., İst. 1985
Handan, Remzi kit., İst. 1983
Vurun Kahpeye, Remzi kit. 1983
Sinekli Bakkal, Remzi kit. 1984
Yolpalas Cinayeti, Atlas kit., İst. 1976
Kalp Ağrısı, Remzi kit., İst 1970
Zeyno 'nun Oğlu, Remzi kit., İst 1967
- AKTAŞ, Şerif: *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ yay., Ank. 1991
- AKYÜZ, Kenan: *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp kit., İst.
- BAKIRCIOĞLU, M.Ziya: *Türk Romanı*, Ötügen neş., İst. 1986
- BAYDAR, Mustafa: *Edebiyatçularımız Ne Diyorlar*, Yeni Matbaa, İst. 1960
- BOURNEUR, Roland; R.QUELLET: *Roman Dünyası ve İncelemesi* (Çeviren: Doç.Dr.Hüseyin Gümüş), Kültür Bak.yay., Ank. 1989
- BURİAN, Orhan: *Denemeler ve Eleştiriler*, İst. 1964
- ÇERİ, Bahriye: *Türk Romanında Kadın*, Simurg yay., İst. 1996
- DOĞAN, Abide: *Aka Gündüz*, Kültür Bak. Yay., Ank. 1989
- DOĞAN, İsmail: *Şemsettin Sâmî "Kadınlar" Gündoğan yay., Ank. 1996*
- DOĞRAMACI, Emel: *Türkiye 'de Kadının Düntü ve Bugünü*, İş Bankası Kültür yay., Ank. 1992
- EMİL, Birol: *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bak. Yay., Ank. 1989
- ENGİNÜN, İnci: *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi*, İ.Ü.E.F yay., İst. 1978
- Halide Edip Adivar*, Kültür Bak. Yay., Ank. 1989
- Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh yay., İst. 1991
- FORSTER, E. M.: *Roman Sanatı* (Çeviren: Ünsal Aytür) Adam yay., İst. 1982
- GÜNDÜZ, Aka: *Dikmen Yıldızı*, Toker yay., İst. 1974
- İki Süngü Arasında*, Toker yay., İst. 1974

- Üvey Ana, İnkılâp kit., İst. 1974*
Bu Toprağın Kızları, Toker yay., İst. 1974
Çapkın Kız, Burhan Cahit Matbaası, İst. 1930
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri: *Dudaktan Kalbe, İnkılâp kit., İst. 1977*
Çalığışu, İnkılâp kit., İst. 1982
Eski Hastalık, İnkılâp kit. 1982
Yaprak Dökümü, İnkılâp ve Aka kit., İst. 1976
Akşam Güneşi, İnkılâp ve Aka kit., İst. 1978
- GÜNTÜRKÜN, Nazan: *Halide Edip ile Adım Adım, MEB.yay., İst. 1994*
- HAYBER, Abdülkadir: *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları, MEB. Yay., İst. 1993*
- KABAKLI, Ahmet: *Türk Edebiyatı (C.II,III), Türk Edebiyatı Vakfı yay., İst. 1990*
- KAPLAN, Mehmet: *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Dergâh yay., İst. 1976*
Hikâye Tahlilleri 1,2,3, Dergâh yay., İst. 1986
Tıp Tahlilleri 3, Dergâh yay., İst. 1985
- KEMAL, Yahya: *Edebiyâta Dâir, Fetih Cemiyeti, İst. 1984*
- KUDRET, Cevdet: *Türk Edebiyatında Hikâye Ve Roman, İnkılâp kit., İst. 1987*
- MERİÇ, Cemil: *Kırk Ambar, Ötügen yay., İst. 1980*
- MORAN, BERNA: *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim yay.1991*
- NACI, Fethi: *Türkiye 'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek yay., İst. 1981*
- TANER, Refika; A. BEZİRCİ: *Seçme Romanlar, Kaya yay., İst. 1990*
- TANPINAR, Ahmet H.: *Edebiyat Üzerine Makaleler, MEB. Yay., İst. 1992*
- TANSEL, Fevziye A.: *Ziya Gökalp Külliyyatı, 1,2, Ank. 1965*
- TURAL, Sadık K.: *Zamanın Elinden Tutmak, Ötügen neş., İst. 1982*
Sorulara Cevaplarla Kültür, Edebiyat, Dil, Ecdâd yay., Ank. 1992
Şahsiyetler ve Eserler, Ecdâd yay., Ank. 1993
- ÜNAYDIN, Ruşen E.: *Diyorlar Ki, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ank. 1985*
- ÜNLÜ, Mahir; Ö. ÖZCAN: *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı I,II, İnkılâp kit., İst. 1987*
- WELLEK, Rene; A. WARREN: *Edebiyat Biliminin Temelleri (Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal), KTB. Yay., Ank. 1983*
- YAKAR, Aytekin: *Türk Romanında Milli Mücadele, Dil ve Tarih. Coğ. Fak. Yay., Ank. 1973*

DİZİN

A

Abdülhamit, 46; 48; 77; 256; 261
 Adnan Adıvar, 8
 Ağustosböceği, 137
 Ahmet Ağaoğlu, 5
 Ahmet Cevat, 5
 Ahmet Mithat, 3
 Ahmet Şuayip, 5
 Aka Gündüz, vi; 80; 81; 82; 84; 91;
 95; 96; 97; 98; 99; 105; 106; 107;
 109; 111; 112; 113; 117; 118; 122;
 124; 134; 239; 242; 243; 249; 251;
 252; 253; 254; 257; 258; 260; 261;
 264
 Akşam Güneşi, 139; 199
 Ali Osman Bey, 221; 222; 223; 225;
 228; 231; 236
 Aliye, ii; 3; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39;
 40; 41; 42; 43; 44; 45; 67; 137; 240;
 241; 242; 243; 244; 245; 246; 247;
 256; 261
 Alman, 81
 Amerikan Kız Koleji, 8
 Anadolu, 33; 34; 35; 38; 43; 67; 88;
 97; 140; 142; 184; 187; 189; 214;
 223; 226; 232; 234; 235; 237; 238;
 242; 244; 246; 247; 259; 260
 Anatole France, 81
 Ankara, 2; 5; 10; 11; 81; 85; 86; 90;
 91; 92; 97; 99; 114; 116; 119; 124;
 125; 128; 131; 137; 141; 199; 246;
 256; 261
 Arap, 17; 54; 81; 204
 Aşk-ı Memnu, 3
 Atatürk, 6; 85; 261
 Ateşböceği, 137
 Ateşten Gömlek, 11; 33
 Atina, 39
 Avrupa, 13; 14; 20; 22; 31; 63; 120;
 123; 124; 132; 134; 142; 150; 193;
 200; 213; 216; 237; 240; 242; 260

B

Balzac, 10
 Batı, 8; 10; 11; 17; 30; 31; 46; 47; 51;
 68; 79; 130; 156; 157; 220; 224;
 237; 244; 260
 Bibi, 114; 115; 119; 121; 122; 123;
 125; 126; 127; 129; 130; 132; 133;
 134; 136; 247; 252; 254
 Bursa, 11; 135; 137; 144
 Büyük Mecmua, 137
 Byran, 10

C

Celal Nuri İleri, 5
 Cumhuriyet, 6; 7; 226; 238; 258; 259;
 261

Ç

Çalığışu, vi; 137; 139; 140; 141; 142;
 147; 153; 159; 161; 168; 171; 180;
 185; 190; 199; 226; 234; 248; 250;
 252; 253; 254; 259; 260; 261; 264
 Çanakkale, 1; vii; 137; 144

D

Damyanos, 33; 34; 39; 40
 Dante, 81
 Darülelhan, 5
 Darülfünun, 5
 Daudet, 10
 Dedekorkut, 2; 93
 Dersaadet, 137
 Dickens, 10
 Diken, 137
 Divan, 3
 Dudaktan Kalbe, vi; 139; 199; 226;
 235; 248; 250; 252; 254; 259; 260;
 261; 264

E

Edirne, 81

Emine, iii; 36; 43; 47; 50; 52; 64; 70;
71; 72; 73; 99; 100; 101; 102; 103;
104; 105; 106; 107; 108; 109; 110;
111; 112; 240; 241; 242; 243; 246;
247; 249; 251; 253; 258
Enise Hamm, 223; 228; 235; 236; 237;
251
Eski Hastalık, vi; 139; 221; 235; 250;
252; 259; 261; 264

F

Fatih, 99; 107
Fatma Aliye, 3; 137
Feride, iii; 142; 143; 144; 145; 146;
147; 148; 149; 150; 151; 152; 153;
154; 155; 156; 157; 158; 159; 160;
161; 162; 163; 164; 165; 166; 167;
168; 169; 170; 171; 172; 173; 174;
175; 176; 177; 178; 179; 180; 181;
182; 183; 184; 185; 186; 187; 188;
189; 190; 191; 192; 193; 194; 195;
196; 197; 226; 234; 240; 241; 242;
243; 244; 245; 247; 253; 259; 260
Fransızlar, 10

G

Gabriya, 81
Genç Kalemler, 81
George Elliot, 9
Göte, 81
Gülüm Hala, 34; 41; 42; 43

H

Hacı Fettah Efendi, 33; 34; 36; 37; 38;
40; 41; 45; 245
Hacı İlhami Efendi, 47; 48; 49; 50; 70;
71; 240; 243
hafız, 47; 56; 61; 78; 157; 242; 244
Halide Edip Adivar, vi; 5; 6; 8; 11; 12;
239; 242; 246; 249; 251; 253; 254;
255; 256; 257; 258; 260; 261; 264
Halide Salih, 8
Halit Ziya, 81; 138; 220
Handan, ii; vi; 11; 12; 13; 14; 15; 16;
17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25;
26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 35; 46;

50; 79; 240; 241; 242; 243; 246;
247; 248; 251; 253; 254; 256; 260;
261; 262; 264

Hareket Ordusu, 81

Hatice Hamm, 34; 42; 43; 44; 152;
154; 196; 249; 250; 251; 253; 254

Hayrettin Rüştü, 137

Hayrullah Bey, 143; 144; 154; 171;
172; 173; 176; 177; 179; 181; 182;
183; 185; 187; 188

Henri Bernstein, 81

Hüseyin Cahit, 81

Hüseyin Kenan, 199; 200; 201; 202;
203; 204; 205; 206; 207; 208; 211;
213; 214; 215; 216; 217; 218; 243

Hüseyin Rahmi, 81

Hüsni Paşa, 14; 15; 19; 20; 21; 22; 23;
24; 25; 26; 31; 32; 248; 253

İ

İbrahim Hakkı, 5

İlbilge Hatun, 2

İlteriş Kağan, 2

İnci, 10; 137; 153; 256; 264

İngiliz, 8; 9; 10; 11; 12; 17; 28; 46

İslamiyet, 7

İstanbul, 2; 5; 8; 9; 10; 11; 13; 27; 33;

35; 36; 37; 40; 44; 46; 47; 48; 50;

57; 60; 77; 81; 84; 99; 114; 115;

127; 128; 131; 135; 136; 137; 138;

139; 141; 142; 143; 144; 146; 150;

165; 168; 179; 182; 185; 189; 190;

191; 192; 193; 194; 199; 201; 202;

203; 204; 211; 212; 213; 216; 218;

221; 222; 225; 226; 228; 229; 231;

232; 234; 235; 259; 260

İtalyan, 47; 51; 60; 81

İzmir, 8; 11; 85; 86; 87; 90; 91; 92; 93;

96; 97; 98; 137; 143; 144; 167; 171;

190; 204; 244; 260

K

Kaani, 81

Kalp Ağrısı, 13

Karacaahmet, 137

Kelebek, 137

Kerem ile Aslı, 3
Kurtuluş savaşı, 6
Kuşadası, 143; 154; 170; 171; 186;
190; 192; 261
Kül Tigin Yazıtı, 2

L

Lale, 114; 115; 116; 117; 118
Leyla ile Mecnun, 3
Lomansane, 81
Londra, 137; 260

M

M. Akif Ersoy, 5
Mahmut Yesari, 137
Malta, 5; 81
Mansurîzade Saip, 5
Matmazel Diyan, 114; 119; 132; 136
Maupassan, 10; 81
Maxim Gorki, 81
Medeni Kanun, 6
Mehmet Kaplan, 2
Melek Hanım, 199; 202; 215; 216
Memurin Kanunu, 7
Merkezefendi, 8
Mevlit, 38; 45; 47; 58; 67; 77; 79; 243;
253
Milli Mücadele, vii; 33; 244; 245; 247;
256; 258; 261
Munise, 143; 144; 152; 153; 154; 155;
156; 157; 159; 166; 167; 170; 175;
176; 178; 181; 185; 186; 187; 190;
191; 192; 196; 197; 226; 247; 252
Murat, 84; 85; 86; 87; 88; 89; 90; 91;
93; 94; 95
Musavver Muhit, 8
Musset, 81

N

Namık Kemal, 3; 10; 20
Nazım, 14; 18
Nedim, 84; 85; 86; 91; 137
Neriman, 13; 14; 15; 18; 19; 20; 23;
24; 26; 28; 29; 30; 31; 32; 148; 197;
247; 248; 252; 253; 254
Nuri Bey, 136

O

Orhan Burian, 46
Osman Bey, 85; 88; 93; 221; 222; 223;
225; 228; 231; 236
Osmanlı İmparatorluğu, 3; 46

Ö

Ömer Efendi, 34; 36; 39; 41; 43

P

Paris, 39; 81; 137; 260
Peregrini, 38; 47; 48; 51; 57; 58; 59;
60; 61; 62; 67; 68; 79
Pre'Rafalitler, 10

R

Rabia, 35; 38; 47; 48; 49; 50; 51; 52;
53; 54; 55; 56; 57; 58; 59; 60; 61;
62; 63; 64; 65; 66; 67; 68; 69; 70;
71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 79;
240; 241; 242; 243; 244; 245; 246;
247; 253; 256
Raik'in Annesi, 12; 13; 32
Refik Cemal, 14; 15; 17; 23; 24; 25;
26; 28; 29; 30; 32
Resimli Kitap, 8
Resimli Roman, 8
Reşat Nuri Güntekin, vi; 136; 137;
141; 142; 145; 147; 151; 157; 179;
185; 190; 196; 198; 199; 213; 215;
218; 219; 220; 221; 223; 225; 235;
239; 242; 243; 250; 251; 252; 253;
259; 260; 261; 262; 264
Rıza Tevfik, 8; 10; 70

S

Sabiha Hanım, 50; 51; 54; 57; 61; 70;
73; 74; 75; 76; 78; 249; 251
Saffet, 13; 15; 28; 30; 254
Salih Zeki, 8; 13; 25
Schiller, 81
Selçuklular, 3
Seniha Hanım, 5
Server, 15; 17
Seviye Talip, 11; 13; 32

Shakespeare, 10; 12
 Silifke, 221; 222; 223; 226; 228; 229;
 231; 233; 236; 237; 261
 Sinekli Bakkal, vi; 11; 38; 46; 47; 48;
 52; 55; 59; 60; 63; 66; 68; 71; 78;
 245; 248; 249; 251; 253; 254; 256;
 260; 261; 264
 Sırpça, 46
 Sultanahmet, 8

Ş

Şark, 11; 81; 140; 203
 Şehbal, 8
 Şehir Tiyatroları, 137
 Şehper, 13; 15; 28; 30; 254
 Şemsettin Sami, 4

T

Tagore, 81
 Tanin, 8; 13
 Tanzimat, 3; 7; 10
 Tevfik Fikret, 5; 10; 108
 Tevhid-i Tedrisat, 7
 Tolstoy, 81
 Tosun Bey, 34; 38; 39; 40; 41; 42; 44;
 256
 Türk Duygusu, 82; 83

U

Uzun Hüseyn Efendi, 33; 34; 36; 38;
 39; 40; 45

Ü

Übeyt Zakani, 81

V

Vehbi Dede, 47; 48; 50; 51; 53; 58;
 61; 63; 66; 68; 69; 74; 242; 243

Y

Yakup Kadri, 11; 81
 Yıldız, ii; vi; 82; 84; 85; 86; 87; 88;
 89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97;
 98; 124; 137; 139; 240; 241; 242;
 243; 246; 247; 252; 253; 254; 257;
 258; 260; 261; 264
 Yusuf, 143; 160; 162; 188; 222; 223;
 228; 229; 230; 231; 232; 233; 234;
 235; 236; 237; 238; 259

Z

Zeyniler, 142; 150; 151; 153; 154;
 155; 156; 157; 158; 171; 187; 191;
 192; 196; 226
 Ziya Gökalp, 5
 Zola, 10; 81